

Secolul 20

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

**PREZENTAREA ARTISTICĂ
GETA BRĂTESCU**

Coperta
GERMAINE RICHIER
CAL CU ȘASE CAPETE
1953. — Bronz. 0,95 m.



Secolul 20

Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

Comitetul de redacție:

ACAD. AL. PHILIPPIDE, ION BRAD, OV. S. CROHMĂLNICEANU,
ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, MIHNEA GHEORGHIU,
DAN HĂULICĂ REDACTOR-ŞEF, GEORGETA HORODINCĂ REDACTOR-ŞEF ADJUNCT,
TATIANA NICOLESCU, FLORIAN POTRA SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

3

1 9 6 8

SUMAR

EN ATTENDANT GODOT

SAMUEL BECKETT: *Destăinuiri* • 5

HORIA LOVINESCU: «nimic mai mult decât ceea ce spune titlul . . . » • 7

SAMUEL BECKETT: *Așteptându-l pe Godot*, piesă în două acte, în
românește de Gellu Naum • 9

MAURICE NADEAU și ROGER BLIN despre BECKETT • 65

NICOLAE BALOTĂ: *Așteptarea lui Beckett* • 68

CENTENARUL GORKI

GYÖRGY RADO: *Amurgul, delirul și moartea lui Gorki* — în românește
de R. Locusteanu • 75

TAMARA MOTÎLIOVA: *O prietenie memorabilă: Rolland și Gorki* • 81

KONSTANTIN FEDIN: *Gorki și «Frații Seraplon»*, în românește de
Tatiana Nicolescu • 86

AL. OPREA: *Panait Istrati, Maxim Gorki și Nikos Kazantzakis* • 91

SCRIITORI ROMÂNI ÎN PERSPECTIVĂ UNIVERSALĂ

DINU PILLAT: Emil Botta • 113

Herr Gram; Soledad; Komme, komme nicht . . ., poeme de Emil Botta, traduse în limba germană de Rolf F. Marmont • 120

FRANZ KAFKA

AMERICA

roman (IV și sfârșitul), în românește de Pop Simion și Erika Voiculescu • 123

MAX BROD despre « America » • 185

•

VIRGIL NEMOIANU: Simptomatologie literară • 187

Secolul 20

Sculpturi de GERMAINE RICHIER

Fotografiile — Brassăi

Texte de: JEAN PAULHAN, JEAN CASSOU, GIUSEPPE MARCHIORI (în exclusivitate), MICHEL CONIL LACOSTE, LADISLAS KIJNO (în exclusivitate), ANDRÉ PIEYRE DE MANDIARGUES, RENÉ DE SOLIER. Grupaj realizat de RADU VARIA • pag. 97





SAMUEL BECKETT

«destăinuiiri»

Mi-am scris întreaga operă foarte repede, între 1946 și 1950. De atunci n-am mai scris nimic care să-mi pară valoros. Opera mea în limba franceză m-a dus la punctul de unde am început să simt că nu fac altceva decât să repet mereu același lucru. Pentru unii scriitori, scrisul devine din ce în ce mai ușor; pentru mine numărul posibilităților se reduce din ce în ce mai mult...

N-am citit pe Kafka decât în germană... Personajul kafkian are intenții coerente; el este pierdut, dar nu este nesigur spiritualicește, nu se prăbușește. Personajele mele au aerul că se prăbușesc. Altă deosebire: vedeți bine că la Kafka forma este clasică; înaintează asemenea unui compresor, aproape cu seninătate. Pare să fie tot timpul amenințat, dar spaima nu este decât în formă. În opera mea, spaima se află în spatele formei, și nu în formă...

La sfârșitul creației mele nu se află nimic în afară de pulbere: "le nommable". În ultima carte, L'Innommable, dezintegrarea este deplină, nici un eu, nici un a-ăvea, nici un a fi, nici un nominativ, acuzativ sau verb. Nu există un mijloc de a continua. Lucrarea cea mai recentă pe care am scris-o, Textes pour rien, a fost o încercare de a evada din această atitudine de dezintegrare, care însă s-a soldat printr-un eșec...

Deosebirea dintre mine și Joyce este că Joyce a fost un strălucit minutor al materiei, poate cel mai mare. A dăruit cuvintelor valoarea maximă; nu există o silabă în plus. Felul meu de muncă este însă o activitate în care nu știu să stăpnesc materialul pe care-l posed...

Joyce ca artist tindea spre omniștiință și omnipotență. Eu lucrez în neputință și ignoranță. Nu cred că neputința a fost exploatată în trecut. Pare să existe o axiomă estetică care susține că expresia este o realizare, că trebuie să fie o realizare. Pentru mine ceea ce-mi propun să explorez este toată această zonă a ființei care a fost întotdeauna neglijată de către artiști ca ceva nefolositor sau prin definiție incompatibil cu arta. Cred că astăzi oricine acordă cea mai mică atenție propriei sale experiențe își dă seama

că trăiește experiența unui individ care nu știe și nu poate nimic. Celălalt tip de artist, apollonianul, îmi este absolut străin . . .

Nu sînt eu cel care a născocit confuzia; nu putem să ascultăm o discuție timp de cinci minute fără să devenim pe deplin conștienți de confuzia inerentă. Ea se află peste tot în jurul nostru, și singura noastră șansă în prezent este să-i îngăduim să intre. Singura șansă de reînnoire este să deschidem ochii și să vedem starea de confuzie. Nu este o stare pe care poți s-o înțelegi. Sînt de părere că trebuie s-o lăsăm să intre pentru că ea este adevărul. . .

Ce este mai adevărat decît un alt adevăr? Să înoși este adevărat, să curgi este adevărat; nici unul din aceste două lucrări nu este mai adevărat decît celălalt; nu mai poți să vorbești de existență, trebuie să se vorbească numai despre confuzie. Cînd Heidegger și Sartre vorbesc despre o opoziție între ființă și existență, poate au dreptate, nu știu nimic; totuși limbajul lor este prea filozofic pentru mine. Nu sînt filozof. Nu poți vorbi decît despre ceea ce îți apare înaintea ochilor, și în prezent nu vezi altceva decît confuzia. . . Este acolo și trebuie lăsată să intre.

Aceasta nu înseamnă că n-o să mai existe de acum înainte formă în artă. Ceea ce vreau să spun este numai că va exista o formă nouă și că această formă va fi de un gen admis de dezordine, care nu va încerca să susțină că în esență dezordinea este altceva. Forma și dezordinea există separat, una nu se reduce la cealaltă. De aceea, forma însăși devine o preocupare; pentru că ea există ca problemă independentă de materie atît timp cît o acomodează pe aceasta din urmă. Să găsești o formă care să corespundă dezordinei, aceasta este astăzi sarcina artistului. . .

Dacă viața și moartea nu s-ar prezenta amîndouă împreună, n-ar exista nimic de nepătruns. Dacă n-ar fi decît obscuritate, totul ar fi foarte limpede. Faptul că nu există numai obscuritate ci și claritate, face situația noastră să devină inexplicabilă. Luați de pildă doctrina Sfîntului Augustin despre grația acordată și grația tăgăduită: v-ați gîndit la calitatea dramatică a acestei teologii? Doi tîlhari sînt crucificați împreună cu Isus Cristos; unul este mîntuit și celălalt este condamnat. Cum putem să înțelegem această discriminare? În drama clasică nu se puneau niciodată asemenea probleme. Destinul Fedrei lui Racine este pecetluit de la început: ea își va urma drumul către tenebre. Treptat, ea însăși devine conștientă de lucrul acesta. La începutul piesei, edificarea ei este parțială, ca la sfîrșit să devină deplină, dar nu există nici o îndoială că ea se îndreaptă către tenebre. Asta-i piesa. În această concepție, claritatea este posibilă, dar pentru noi care nu sîntem nici greci și nici janseniști, nu există o asemenea claritate. Problema nu s-ar pune dacă am crede în contrariul ei, în salvarea asigurată. Dar, în cazul în care avem în fața noastră în același timp și lumina și obscuritatea, avem de asemenea de-a face și cu inexplicabilul. Cuvîntul cheie al pieselor mele este "poate" . . . — Unii se ridică împotriva tristeții despre care scriu. La o recepție un așa-zis intelectual englez m-a întrebant de ce scriu întotdeauna despre disperare, ca și cum ar fi fost un lucru pervers! Voia să știe dacă tatăl meu mă bătuse sau dacă mama plecase de-acasă întunecîndu-mi copilăria. I-am răspuns că nu, că avusesem o copilărie foarte fericită. Atunci, mă găsi și mai pervers. Am părăsit recepția cît de repede am putut și m-am suit într-un taxi. Pe geamul care mă despărțea de șofer se aflau trei afișe: unul cerînd ajutor pentru orbi, altul pentru orfani, iar al treilea, sprijin sînistraților: nu este nevoie să cauți mizeria, ea îți sare în ochi, chiar și în taxiurile din Londra.

**«nimeni
mai mult
decît
ceea ce
spune
titlul...»**

HORIA LOVINESCU

Tipărită în 1952 și jucată pentru prima dată la Paris, în 1953, piesa Așteptîndu-l pe Godot a făcut o carieră teatrală fulgerătoare, cucerind una după alta toate marile capitale ale lumii și devenind referința principală a teatrului «absurdului».

Soarta acestei opere dificile, ciudate, austere, aproape indescifrabile tocmai prin mulțimea interpretărilor posibile și care totuși a pătruns în conștiința a milioane de spectatori, aparținînd unor culturi și tradiții diferite, e un paradox aparent inexplicabil.

E cunoscută senzația pe care a trezit-o reprezentarea piesei la închisoarea San Quentin din San Francisco. Publicul alcătuit din cîteva sute de ocași a fost comotat de opera lui Beckett ca de un șoc electric.

Mi-aduc aminte că la o masă rotundă care a avut loc acum cîteva ani la Viena, profesorul Jean Duvignaud povestea despre ecoul trezit la Rabat de versiunea arabă a piesei în care cei doi vagabonzi, transformați în felahi, trăiau «așteptarea» lui Godot la un mod cu totul imprevizibil pentru un european.

Aș adăuga că primul meu contact cu capodopera lui Beckett l-am avut în Polonia unde, după un spectacol din care nu înțelesesem nici un cuvînt, am plecat tulburat pînă la năuceală.

Am dat aceste cîteva exemple pentru că am impresia că tocmai în ciudățenia lor stă și explicația succesului paradoxal de care vorbeam mai sus și cheia pentru înțelegerea piesei.

Pentru ca o operă scrisă de un rafinat scriitor irlandez în limba franceză să emoționeze niște ocași americani, un public de felahi sau un spectator care nu pricepe o boabă din text, înseamnă pe de o parte că ea are un caracter excepțional de universalitate, iar, pe de altă parte, că «operează» asupra publicului într-un mod cu totul specific în care înțelegerea rațională, discursivă și analitică face loc înțelegerii intuitive, imediate și sintetice.

În adevăr cele mai bune opere ale teatrului absurdului coboară atît de adînc în unele realități fundamentale ale condiției umane moderne, așa cum a fost ea modelată de prăbușirea miturilor, abstractizarea universului, primejdia bombei atomice, sentimentul existențial al absurdului etc. etc., încît ele au valoare de circulație cvasi-universală. În același timp propunînd spectatorului nu o intrigă ci o «situație», nu personaje ci «stări», nu o teză ci un «fapt» poetic, percepția acestui spectator va fi cu atît mai simplă și directă, mai eficientă, cu cît el — și paradoxul acesta nu e lipsit de picanterie — va fi mai liber de acel intelectualism care intervine un filtru de prejudecăți, de obișnuințe și de construcții artificiale între subiect și obiect.

Ce vrea să spună piesa Așteptîndu-l pe Godot? Dar, doamne, nimic mai mult decît ceea ce spune titlul. Și singura condiție indispensabilă pentru a înțelege piesa este să fi cunoscut măcar o dată, chiar în forme minore, nelinıştea așteptării. Restul — adică semnificația lui Godot — e o treabă a flectruia.



en

en

Piesă în două acte

ACTUL I

Drum de țară, cu copac.

Seara.

ESTRAGON, așezat pe jos, încearcă să-și scoată gheata. Se opintește îndirjit, cu amândouă mâinile, icnind. Se oprește, istovit, se odihnește gîfîind, reîncepe. Același joc. Intră VLADIMIR.

ESTRAGON (renunțînd din nou): Nimic de făcut.

VLADIMIR (apropiîndu-se cu pași mărunți și țepeni, cu picioarele depărtate): Și eu încep să cred la fel (rămîne nemișcat). M-am împotrivit multă vreme gîndului ăstuia spunîndu-mi: Vladimir, nu te prosti, încă n-ai încercat tot. Și reluăm lupta (Se reculege, cu gîndul la luptă. Către Estragon). Așadar, lată-ne din nou.

ESTRAGON: Crezi?

VLADIMIR: Sînt mulțumit că te revăd. Te credeam plecat pentru totdeauna.

ESTRAGON: Și eu la fel.

VLADIMIR: Ce facem ca să sărbătorim întîlnirea? (se gîndește) Ridică-te să te pup. (Îi întinde mîna)

ESTRAGON (nervos): Imediat, imediat.

VLADIMIR (jîgnit, rece): Pot să știu unde și-a petrecut domnul noaptea? (tăcere)

▲ Afîș de IOSIF MOLNAR

@Asociația Ziariștilor Independenți din România



SAMUEL BECKETT

Așteptându-l
pe
G O D O T

ESTRAGON: Într-un șanț.

VLADIMIR (*uimit*): Un șanț! Unde asta?

ESTRAGON (*fără gest*): Pe colo.

VLADIMIR: Și nu te-au bătut?

ESTRAGON: Ba da... Nu prea tare.

VLADIMIR: Același?

ESTRAGON: Același? Nu știu.

(*Tăcere*)

VLADIMIR: Când mă gândesc... de pe-atunci... mă întreb... ce-al fi devenit tu... fără mine... (*cu glas hotărât*). La ora asta n-al fi fost decît o grămăjoară de oase, fără doar și poate.

ESTRAGON (*înțepat*): El și?

VLADIMIR (*copleșit*): E prea mult pentru un singur om. (*Pauză. Apoi, cu vioiciune*). Pe de altă parte, la ce bun să te descurajezi acum, iată ce-mi zic. Trebuia să mă gândesc la asta acum o veșnicie, pe la 1900...

ESTRAGON: Destul. Ajută-mă să-mi scot scirba asta.

VLADIMIR: Mină în mină, ne-am fi aruncat amîndoi din vîrfurile turnului Eiffel, printre primii. Arătam bine pe-atunci. Acum e prea tîrziu. Nu ne-ar mai lăsa nici să ne urcăm măcar. (*Estragon se căznește cu gheata*): Ce faci acolo?

ESTRAGON: Mă descalț. Ție nu ți s-a întâmplat niciodată?

VLADIMIR: De cînd îți tot spun că trebuie să le scoți în ficcare zi? Ai face mai bine să mă ascuți.

ESTRAGON (*slab*): Ajută-mă.

VLADIMIR: Te doare?

ESTRAGON: Dacă mă doare! Mă întrebă dacă mă doare!

VLADIMIR (*cu minie*): Numai tu suferi, totdeauna! Eu nu contez. Tare aș vrea să te văd în locul meu. Atunci să te-aud.

ESTRAGON: Te-a durut?

VLADIMIR: Dacă m-a durut! Mă întreabă dacă m-a durut!

ESTRAGON (*arătînd cu degetul*): Asta nu-i un motiv să nu te închei.

VLADIMIR (*aplecîndu-se*): Adevărat. (*Își încheie nasturele*) Să nu fim neglijenți în lucrurile mărunte.

ESTRAGON: Ce să-ți spun, tu aștepți totdeauna ultimul moment.

VLADIMIR (*visător*): Ultimul moment... (*meditează*) E lung, dar o să fie bun. Cine spunea asta?

ESTRAGON: Nu vrei să mă ajuți?

VLADIMIR: Cîteodată îmi spun că vine, totuși. Atunci mă simt tare ciudat. (*Își scoate pălăria, se uită la ea, își plimbă mîna prin înduntru, o scutură și o pune pe cap*) Cum să spun? Ușurat și în același timp... (*caută*)... înspăimîntat. (*Cu emfază*) ÎN-SPĂI-MÎN-TAT. (*Își scoate, din ncu, pălăria și se uită la ea*) Nemaipomenit! (*Bate ușurel deasupra pălăriei ca și cum ar vrea să cadă ceva din ea, se uită din nou înduntru, și-o pune pe cap*) În fine... (*Estragon, cu prețul unui efort suprem, reușește să-și scoată gheata. Se uită la ea. Își plimbă mîna înduntru, o întoarce, o scutură, caută pe jos dacă n-a căzut ceva, nu găsește nimic, își trece din nou mîna prin gheată, cu ochii în gol*) Ei?

ESTRAGON: Nimic.

VLADIMIR: Dă să văd.

ESTRAGON: Nu-i nimic de văzut.

VLADIMIR: Încearcă s-o pui din nou.

ESTRAGON (*care și-a examinat piciorul*): Am să-l las să mai respire un pic.

VLADIMIR: Iată omul, în întregime, supărat pe gheată cînd e de vină piciorul lui. (*Își scoate, încă o dată, pălăria, se uită în ea, își trece mîna înduntru, o scutură, bate ușurel în ea, suflă înduntru și o pune pe cap*) Începe să mă îngrijoreze. (*Tăcere. Estragon își mișcă piciorul, jucînd din degete ca să circule aerul mai bine*) Unul din tilhari a fost salvat. (*Pauză*) E un procent cinstit. (*Pauză*) Gogo...

ESTRAGON: Ce?

VLADIMIR: Dacă ne-am căi?

ESTRAGON: Pentru ce?

VLADIMIR: Păi... (*caută*) N-ar fi nevoie să intrăm în amănunte.

ESTRAGON: Că ne-am născut?

(*Vladimir se pornește pe ris, dar își înăbușe hohotele imediat, ducîndu-și mîna la pubis, cu fața crispată*)

VLADIMIR: Nici nu mai îndrăznim să rîdem.

ESTRAGON: Grozavă opreliște.

VLADIMIR: Numai să zîmbim. (*Fața i se despică într-un zîmbet maxim care încremenește, durează un timp, apoi se șterge brusc*) Nu-i tot una. În fine... (*Pauză*) Gogo...

ESTRAGON (*agăsat*): Ce mai vrei?

VLADIMIR: Ai citit Biblia?

ESTRAGON: Biblia... (se gîndește) Probabil că mi-am aruncat ochii prin ea.

VLADIMIR (mirat): La școala fără Dumnezeu?

ESTRAGON: Habar n-am dacă era cu sau fără.

VLADIMIR: Pe semne că o confunzi cu Ocna.

ESTRAGON: Se poate. Îmi amintesc hărțile Țării Sfinte. În culori. Foarte frumoase. Marca Moartă era bleu-pal. Mi se făcea sete numai cînd mă uitam la ea. Și-mi spuneam: acolo o să mergem să ne petrecem luna de miere. O să înotăm. O să fim fericiți.

VLADIMIR: Ar fi trebuit să te faci poet.

ESTRAGON: Am fost. (Gest spre zdrențele lui). Nu se vede?

(Tăcere)

VLADIMIR: Ce spuneam... Cum îți merge cu piciorul?

ESTRAGON: Se umflă.

VLADIMIR: A, da, știu, povestea cu Țîlharii. Ți-aduci aminte?

ESTRAGON: Nu.

VLADIMIR: Vrei să ți-o povestesc?

ESTRAGON: Nu.

VLADIMIR: Ca să ne treacă timpul. (Pauză) Erau doi hoți, răstigniți o dată cu Mîntuitorul. Și...

ESTRAGON: Cu cine?

VLADIMIR: Cu Mîntuitorul. Doi hoți. Se zice că unul a fost mîntuit iar celălalt... (caută contrariul lui mîntuit)... afurisit.

ESTRAGON: Mîntuit, de ce?

VLADIMIR: De iad.

ESTRAGON: Mă duc. (Nu se mișcă din loc)

VLADIMIR: Și totuși... (pauză) Cum se face că... Sper că nu te plictisesc.

ESTRAGON: N-ascult.

VLADIMIR: Cum se face că dintre cei patru evangheliști, unul singur prezintă faptele așa? Erau, totuși, toți patru acolo — în fine — erau pe-aproape. Și numai unul singur vorbește despre un Țîlhar salvat. (Pauză) Zău, Gogo... trebuie să mai arunci și tu cîte o vorbuliță din cînd în cînd.

ESTRAGON: Eu ascult.

VLADIMIR: Unul din patru. Dintre ceilalți trei, doi nu pomenesc un cuvînt, iar al treilea spune că i-au făcut gură amîndoi.

ESTRAGON: Cine?

VLADIMIR: Cum?

ESTRAGON: Nu înțeleg nimic. (Pauză) Cui i-au făcut gură?

VLADIMIR: Mîntuitorului.

ESTRAGON: De ce?

VLADIMIR: Fiindcă n-a vrut să-i scape.

ESTRAGON: De iad?

VLADIMIR: Da' de unde! De moarte.

ESTRAGON: Și pe urmă?

VLADIMIR: Pe urmă au trebuit să fie afurisiți amîndoi.

ESTRAGON: Și pe urmă?

VLADIMIR: Dar celălalt zice că a fost unul salvat.

ESTRAGON: Ei și? Nu sînt de acord între ei și-atîta tot.

VLADIMIR: Erau acolo toți patru. Și unul singur pomenește de-un Țîlhar salvat.

De ce să-l crezi pe el și nu pe ceilalți?

ESTRAGON: Cine-l crede?

VLADIMIR: Toată lumea. Nu se cunoaște decît versiunea asta.

ESTRAGON: Oamenii sînt niște timpiți.

(Se ridică anevoie, merge șchiopătînd spre culisa stîngă, se oprește, privește în zare, cu palma deasupra ochilor, se întoarce, merge spre culisa dreaptă, privește în zare. Vladimir îl urmărește cu privirea, apoi se duce să ia gheata, se uită în ea, îi dă drumul jos, repede.)

VLADIMIR: Phui! (scurpă jos)

(Estragon revine în centrul scenei, privește spre fundal)

ESTRAGON: Încîntător loc. (Se întoarce, înaintează pînă la rampă, privește spre public). Plăcut peisaj. (Se întoarce spre Vladimir) Să ne cărăm.

VLADIMIR: Nu se poate.

ESTRAGON: De ce?

VLADIMIR: Îl așteptăm pe Godot...

ESTRAGON: Adevărat. (Scurtă pauză). Ești sigur că aici?

VLADIMIR: Ce?

ESTRAGON: Că aici trebuie să așteptăm.

VLADIMIR: A zis în fața copacului. (Privește copacul). Mai vezi alții?

ESTRAGON: Țsta ce e?

VLADIMIR: Pare salcie.

ESTRAGON: Unde-l sînt frunzele?

VLADIMIR: Pesemne că e moartă.

ESTRAGON: A terminat cu plînsul.

VLADIMIR: Doar dacă n-o fi anotimpul.

ESTRAGON: Nu crezi mai curînd că e un copăcel?

VLADIMIR: Un arbust.

ESTRAGON: Un copăcel.

VLADIMIR: Un... (se oprește): adică ce vrei să insinuezi? Că am greșit locul?

ESTRAGON: El trebuia să fie aici.

VLADIMIR: N-a spus sigur că vine.

ESTRAGON: Și dacă nu vine?

VLADIMIR: Ne întoarcem mîine?

ESTRAGON: Și pe urmă poimîine?

VLADIMIR: Poate.

ESTRAGON: Și așa mai departe.

VLADIMIR: Adică...

ESTRAGON: Pînă cînd vine...

VLADIMIR: Ești fără milă.

ESTRAGON: Am mai venit și ieri.

VLADIMIR: A, nu, aici te-nșeli...

ESTRAGON: Dar ce-am făcut noi ieri?

VLADIMIR: Ce-am făcut ieri?

ESTRAGON: Da.

VLADIMIR: Păi... (supărîndu-se): Cînd e vorba să arunci îndoiala în sufletul omului, nu te-ntrece nimeni.

ESTRAGON: Eu cred că am fost aici.

VLADIMIR (privire circulară): Locul ți se pare cunoscut?

ESTRAGON: Nu spun asta.

VLADIMIR: Atunci?

ESTRAGON: Asta nu împiedică...

VLADIMIR: Totuși... copacul ăsta... (Întorcîndu-se spre public)... turbăria asta.

ESTRAGON: Ești sigur că astă seară?

VLADIMIR: Ce?

ESTRAGON: Că astă seară trebuia să-l așteptăm?

VLADIMIR: El a zis că simbătă. (*Scurtă pauză*). Așa mi se pare.

ESTRAGON: După muncă.

VLADIMIR: Cred că am notat tot. (*Își scotocește buzunarele, arhipline cu tot felul de gunoaie*)

ESTRAGON: Dar în care simbătă? Și-apoi, e azi simbătă? Nu e mai degrabă duminică? Sau luni? Sau vineri?

VLADIMIR (*privește înnebunit în jurul lui, ca și cum data ar fi scrisă pe peisaj*): Nu se poate.

ESTRAGON: Sau joi.

VLADIMIR: Cum să facem?

ESTRAGON: Dacă s-a deranjat de pomană aseară, fii sigur că azi n-o să mai vină deloc.

VLADIMIR: Dar zici că noi am venit aseară.

ESTRAGON: S-ar putea să mă înșel. (*Scurtă pauză*) Ia să tăcem un pic, vrei?

VLADIMIR (*slab*): Sigur că vreau. (*Estragon se așază iar pe pământ. Vladimir umblă de colo-colo, agitat, se oprește din când în când să scruteze zarea. Estragon adoarme. Vladimir se oprește în fața lui*) Gogo... (*tăcere*) Gogo... (*tăcere*) GOGO!

(*Estragon se trezește speriat*)

ESTRAGON (*realizînd toată oroarea situației lui*): Dormeam. (*Dojenitor*)

De ce nu mă lași niciodată să dorm?

VLADIMIR: Mă simțeam singur.

ESTRAGON: Am avut un vis.

VLADIMIR: Nu-l povesti!

ESTRAGON: Visam că...

VLADIMIR: NU-L POVESTI!

ESTRAGON (*gest spre univers*): Asta ți-ajunge? (*Tăcere*) Nu ești drăguț, Didi.

Cui vrei să-i povestesc coșmarurile mele personale, dacă nu ție?

VLADIMIR: Să rămînă personale. Știi bine că nu suport.

ESTRAGON (*rece*): Există momente cînd mă întreb dacă n-am face mai bine să ne despărțim.

VLADIMIR: N-ai merge departe.

ESTRAGON: Ar fi, într-adevăr, un mare neajuns. (*Scurtă pauză*) Nu-l așa, Didi,

c-ar fi un mare neajuns? (*Scurtă pauză*) Avînd în vedere frumusețea drumului.

(*scurtă pauză*) Și bunătatea călătorilor. (*Scurtă pauză. Calin*) Nu-l așa, Didi?

VLADIMIR: Fii calm.

ESTRAGON: Calm... calm... (*pe gînduri*) Englezii spun caaam. Sînt oameni caaami. (*Scurtă pauză*) Știi povestea cu englezul la bordel?

VLADIMIR: Da.

ESTRAGON: Povestește-mi-o.

VLADIMIR: Ajunge.

ESTRAGON: Un englez, după ce s-a îmbătat, se duce la bordel. Patroana îl întreabă dacă vrea o blondă, o brună sau o roșcată. Continuă tu.

VLADIMIR: Destul!

(*Vladimir iese. Estragon se ridică și-l urmează pînă la limita scenei. Mimica lui Estragon e analoagă celei pe care o smulge spectatorilor eforturile unui pugilist. Vladimir revine, trece prin fața lui Estragon, traversează scena, cu ochii plecați. Estragon face cîțiva pași spre el, se oprește*)

ESTRAGON (cu blindețe): Vroiai să-mi vorbești? (Vladimir nu răspunde.)
 Estragon face un pas înainte) Aveai să-mi spui ceva? (Tăcere. Alt pas înainte)
 Spune, Didi...

VLADIMIR (fără să se întoarcă): N-am nimic să-ți spun.

ESTRAGON (pas înainte): Ești supărat? (Tăcere. Pas înainte) Iartă-mă... (Tăcere.
 Pas înainte. Îi atinge umărul) Zău, Didi! (Tăcere) Dă-mi mîna! (Vladimir se
 întoarce) Sărută-mă. (Vladimir devine țeapăn) Lasă-mă pe mine! (Vladimir
 se înduplecă. Se îmbrățișează. Estragon se dă brusc înapoi) Puți a usturoi.

VLADIMIR: Pentru rinichi... (Tăcere. Estragon privește cu atenție copacul) Ce
 facem acum?

ESTRAGON: Așteptăm.

VLADIMIR: Da, dar pînă atunci...

ESTRAGON: Dacă ne-am spînzura?

VLADIMIR: Ar fi un mijloc să se scoale.

ESTRAGON (interesat): Se scoală?

VLADIMIR: Da, cu tot ce urmează. Și acolo unde pică, cresc mătrăgune. De-asta
 țipă ele cînd le smulgi. Nu știi?

ESTRAGON: Să ne spînzurăm imediat.

VLADIMIR: De o creangă? (Se apropie amîndoi de copac și-l privesc) N-aș avea
 încredere.

ESTRAGON: Dar tot am putea să încercăm.

VLADIMIR: Încearcă.

ESTRAGON: După tine.

VLADIMIR: Nu, nu, întîi tu.

ESTRAGON: De ce?

VLADIMIR: Tu ești mai ușor decît mine.

ESTRAGON: Păi tocmai.

VLADIMIR: Nu înțeleg.

ESTRAGON: Gîndește-te nițel, zău așa.
 (Vladimir se gîndește)

VLADIMIR (în cele din urmă): Nu înțeleg.

ESTRAGON: Am să-ți explic. (Se gîndește:) Creanga... creanga... (furios)
 Dar încearcă să înțelegi!

VLADIMIR: Mă bizui pe tine.

ESTRAGON (cu efort): Gogo ușor-creanga nu rupe-Gogo mort. Didi greu-
 creanga rupe-Didi singur. (Pauză): Pe cînd dacă... (caută expresia justă)

VLADIMIR: La asta nu mă gîndisem.

ESTRAGON (care a găsit): Cine poate mult poate și puțin.

VLADIMIR: Dar cîntăresc eu oare mai mult ca tine?

ESTRAGON: Tu spui. Eu nu știu. Una din două. Sau aproximativ.

VLADIMIR: Atunci ce facem?

ESTRAGON: Să nu facem nimic. E mai prudent.

VLADIMIR: Să așteptăm întîi ce-o să ne spună el.

ESTRAGON: Cine?

VLADIMIR: Godot.

ESTRAGON: Asta e.

VLADIMIR: E mai bine să știm sigur mai întîi.

ESTRAGON: Pe de altă parte, am face poate mai bine dacă am bate fierul pînă
 nu îngheață.

VLADIMIR: Sînt curios să știu ce-o să ne spună el. Asta nu ne angajează cu nimic.

ESTRAGON: De fapt, ce l-am cerut?

VLADIMIR : Nu erai acolo?
 ESTRAGON : N-am fost atent.
 VLADIMIR : Ei bine . . . Nimic precis.
 ESTRAGON : Un fel de rugămintă.
 VLADIMIR : Chiar așa.
 ESTRAGON : O cerere vagă.
 VLADIMIR : Dacă vrei tu.
 ESTRAGON : Și el ce ți-a răspuns?
 VLADIMIR : Că o să vadă.
 ESTRAGON : Că nu poate să promită nimic.
 VLADIMIR : Că trebuie să se mai gândească.
 ESTRAGON : Cu mintea odihnită.
 VLADIMIR : Să-și consulte familia.
 ESTRAGON : Prietenii.
 VLADIMIR : Agenții.
 ESTRAGON : Corespondenții.
 VLADIMIR : Registrele.
 ESTRAGON : Contul de la bancă.
 VLADIMIR : Înainte de-a se pronunța.
 ESTRAGON : E și normal.
 VLADIMIR : Nu-i așa?
 ESTRAGON : Așa mi se pare.
 VLADIMIR : Și mie la fel.

(Pauză)

ESTRAGON (*neliniștit*): Și noi?
 VLADIMIR : Poftim?
 ESTRAGON : Am zis, și noi?
 VLADIMIR : Nu înțeleg.
 ESTRAGON : Care e rolul nostru în toate astea?
 VLADIMIR : Rolul nostru?
 ESTRAGON : Nu te pripl.
 VLADIMIR : Rolul nostru? Cel care cere.
 ESTRAGON : Până acolo am ajuns?
 VLADIMIR : Domnul are vreo reclamație de făcut?
 ESTRAGON : Nu mai avem drepturi?
 (*Risul lui Vladimir, pe care și-l întrerupe brusc, ca mai înainte. Același joc, minus zîmbetul.*)
 VLADIMIR : M-al face să rîd, dacă aș avea nevoie.
 ESTRAGON : Le-am pierdut?
 VLADIMIR (*răspicat*): Le-am dat pe nimic.
 (*Tăcere. Rămîn neclintiți, cu brațele atîrnate, cu capul în piept, cu genunchii frînși*)
 ESTRAGON (*slab*): Nu sîntem legați? (*Scurtă pauză*) Ai?
 VLADIMIR (*ridicînd mîna*): Ascultă!
 (*Ascultă amîndoi înțepenîți grotesc*)
 ESTRAGON : Nu aud nimic.
 VLADIMIR : Ssst ! (*Ascultă amîndoi. Estragon își pierde echilibrul, e cît pe-aci să cadă. Se agață de brațul lui Vladimir care se clatină. Ascultă amîndoi, înghesuîți unul în altul, ochi în ochi*) Nici eu. (*Oftat de ușurare. Destindere. Se depărtează unul de altul*)
 ESTRAGON : Mi-ai făcut frică.

VLADIMIR: Am crezut că e el.

ESTRAGON: Cine?

VLADIMIR: Godot.

ESTRAGON: Ph ! Vîntul prin trestii.

VLADIMIR: Aș fi jurat că sînt strigăte.

ESTRAGON: Și de ce ar fi strigat el?

VLADIMIR: După cal.

(Tăcere)

ESTRAGON: Să ne cărăm.

VLADIMIR: Unde? (*Scurtă pauză*): Poate că în seara asta o să ne culcăm la el, la căldurică, la loc uscat, cu burta plină, pe pale. Merită să așteptăm. Nu?

ESTRAGON: Nu toată noaptea.

VLADIMIR: E încă ziuă.

(Tăcere)

ESTRAGON: Mi-e foame.

VLADIMIR: Vrei un morcov?

ESTRAGON: Alceva n-ai?

VLADIMIR: Cred că mai am niște napi.

ESTRAGON: Dă-mi un morcov. (*Vladimir se scotocește prin buzunare, scoate un nap și i-l dă lui Estragon*) Mersi. (*Mușcă din nap. Jalnic*) E un nap !

VLADIMIR: Oh, pardon ! Aș fi jurat că-l morcov. (*Se scotocește din nou prin buzunare și nu găsește decît un nap*) Numai napi. (*Caută mereu*) Pesemne că pe ultimul l-ai mîncat tu. (*Caută*) Stai, am găsit. (*Scoate, în sfîrșit, un morcov și i-l dă lui Estragon*) Iată, dragul meu. (*Estragon îl șterge pe minecă și începe să-l mănînce*) Dă-mi înapoi napul. (*Estragon îi dă napul*) Fă-l să țină mult, că nu mai e altul.

ESTRAGON (*mestecînd*): Ți-am pus o întrebare.

VLADIMIR: A !

ESTRAGON: Ce mi-ai răspuns?

VLADIMIR: E bun morcovul tău?

ESTRAGON: E dulce.

VLADIMIR: Cu atît mai bine, cu atît mai bine. (*Scurtă pauză*) Ce vroial să știi?

ESTRAGON: Nu-mi aduc aminte. (*Mestecă*): Asta mă plictisește. (*Privește morcovul, cu apreciere, îl răsucește în aer cu vîrfurile degetelor*) Grozav morcovul tău, (*Îi sugerează capătul, meditativ*) Stai că-mi aduc aminte. (*Rupe o îmbucătură*)

VLADIMIR: Ei?

ESTRAGON (*cu gura plină, distrat*): Nu sîntem legați?

VLADIMIR: Nu aud nimic.

ESTRAGON (*mestecă, înghit*): Întreb dacă sîntem legați.

VLADIMIR: Legați?

ESTRAGON: Legați.

VLADIMIR: Cum legați?

ESTRAGON: De mîini și de picioare.

VLADIMIR: Legați de ce? De cine?

ESTRAGON: De omul tău.

VLADIMIR: De Godot? Legați de Godot? Ce idee ! Nici gînd ! (*Scurtă pauză*) Nu încă. (*Vladimir nu face legătura*)

ESTRAGON: Îl cheamă Godot?

VLADIMIR: Cred că da.

ESTRAGON: Ia te uită ! (*Ridică restul morcovului, de capătul cu frunze, și îl răsucește prin fața ochilor*) Curios, cu cît înaltez, cu atît e mai pușin bun.

VLADIMIR: Pentru mine e contrariul.





ESTRAGON : Adică ?

VLADIMIR : Eu mă deprind cu gustul, pe măsură ce mănînc.

ESTRAGON (după ce s-a gîndit îndelung) : Asta e contrariul ?

VLADIMIR : Chestie de temperament.

ESTRAGON : De caracter.

VLADIMIR : N-ai ce-l face.

ESTRAGON : Oricît te-ai zbate.

VLADIMIR : Rămii cum ești.

ESTRAGON : Oricît te-al sucl.

VLADIMIR : Fondul nu se schimbă.

ESTRAGON : Nimic de făcut. (Îi întinde lui Vladimir restul morcovului) : Vrei să-l termini tu ?

(Un tipăt cumplit răsună în imediata apropiere. Estragon scapă morcovul. Și el și Vladimir încremenesc, apoi se precipită spre culise. Estragon se oprește la jumătatea drumului, se întoarce de unde a plecat, ridică morcovul, îl vîră în buzunar, dă fuga spre Vladimir care îl așteaptă, se oprește din nou, se întoarce, își ia gheata, apoi dă fuga la Vladimir. Înlănțuiți, cu capetele virite în umeri, întorcînd spatele primejdiei, amîndoi așteaptă. Intră Pozzo și Lucky. Primul îl mină pe al doilea cu ajutorul unei funii trecute pe după gît, în așa fel încît apare întîi Lucky urmat de funia destul de lungă ca el să poată ajunge în mijlocul platoului înainte ca Pozzo să iasă din culise. Lucky poartă o valiză grea, un scaun pliant, un coș cu provizii și un pardesiu pe braț. Pozzo are un bici în mînă)

POZZO (în culise) : Mai repede ! (Pocnet de bici. Pozzo apare. Ei traversează scena. Lucky trece prin fața lui Vladimir și Estragon și iese. Pozzo, vîzîndu-i pe Estragon și pe Vladimir, se oprește. Funia se întinde. Pozzo trage cu putere de ea) Înapoi ! (Zgomot de cădere. A căzut Lucky, cu toată povara lui. Vladimir și Estragon îl privesc simțind totodată și dorința de a da fuga să-l ajute și teama de-a se amesteca unde nu le fierbe oala. Vladimir face un pas spre Lucky, Estragon îl oprește apucîndu-l de mîncă)

VLADIMIR : Dă-mi drumu' !

ESTRAGON : Stai liniștit !

POZZO : Atenție ! E rău ! (Estragon și Vladimir îl privesc) Cu străinii.

ESTRAGON (încet) : El e ?

VLADIMIR : Cine ?

ESTRAGON : El ! . . .

VLADIMIR : Godot ?

POZZO : Mă numesc Pozzo.

VLADIMIR : Ba nu.

ESTRAGON (către Pozzo) : Nu sînteți domnul Godot, domnule ?

POZZO (cu voce cumplită) : Eu sînt Pozzo ! (Tăcere) Numele ăsta nu vă spune nimic ? (Tăcere) Vă întreb dacă numele ăsta nu vă spune nimic ?

(Vladimir și Estragon se întrebă din ochi)

ESTRAGON (făcîndu-se că ar căuta) : Bozzo . . . Bozzo . . .

VLADIMIR (la fel) : Pozzo . . .

POZZO : Pozzo !

ESTRAGON : A, Pozzo . . . Da, da . . . Pozzo . . .

VLADIMIR : Pozzo sau Bozzo ?

ESTRAGON : Pozzo . . . Nu, nu vîd.

VLADIMIR (conciliant) : Eu am cunoscut o familie Gozzo . . . Mama broda la gherghef. (Pozzo înalțează amănîțător)

ESTRAGON (repede) : Nu sîntem de pe-aci, domnule.

POZZO (*oprindu-se*): Și totuși, sînteți ființe umane. (*Își pune ochelarii*) Din aceeași specie cu mine. (*Izbucnește într-un hohot de rîs enorm*): Din aceeași specie cu Pozzo ! De origine divină !

VLADIMIR: Adică ?

POZZO (*tăios*): Cine e Godot ?

ESTRAGON: Godot ?

POZZO: M-ați luat drept Godot.

VLADIMIR: A, nu, domnule, nici o clipă, domnule.

POZZO: Cine e ?

VLADIMIR: Ei, bine, e un ... e o cunoștință.

ESTRAGON: Da' de unde, abia dacă-l cunoaștem.

VLADIMIR: Firește ... Nu-l cunoaștem prea bine ... dar totuși ...

ESTRAGON: Eu, nici nu l-aș recunoaște măcar.

POZZO: M-ați luat drept el.

ESTRAGON: Adică ... întunericul ... oboseala ... slăbiciunea ... așteptarea ... mărturisesc ... am crezut ... o clipă ...

VLADIMIR: Nu-l ascultați, domnule, nu-l ascultați !

POZZO: Așteptarea ? Va să zică îl așteptați ?

VLADIMIR: Adică ...

POZZO: Aici ? Pe moșla mea ?

VLADIMIR: N-aveam nici un gînd rău.

ESTRAGON: O făceam cu intenții bune.

POZZO: Drumul e al tuturor.

VLADIMIR: Așa socoteam și noi.

POZZO: E o rușine, dar așa e.

ESTRAGON: N-ai ce să-i faci.

POZZO (*cu un gest larg*): Să nu mai vorbim despre asta. (*Trage de funie*) Scoală-te ! (*Scurtă pauză*): De cite ori cade, adoarme. (*Trage de funie*): Scoală, scîrnăvie ! (*Zgomotul lui Lucky care se ridică și-și adună lucrurile. Pozzo trage de funie*) Înapoi ! (*Lucky intră dea-ndăratelea*) Stai ! (*Lucky se oprește*) Întoarce-te ! (*Lucky se întoarce. Către Vladimir și Estragon, amabil*) Dragii mei, mă bucur din toată inima că v-am întîlnit, (*În fața expresiei lor neîncredătoare*) Da, da, mă bucur sincer. (*Trage de funie*) Mai încoace ! (*Lucky înaintează*) Stai ! (*Lucky se oprește. Către Vladimir și Estragon*) Vedeți, drumul e lung cînd călătorești singur timp de ... (*se uită la ceas*) ... timp de .. (*calculează*) șase ore, da, chiar atîta, șase ore la rînd, fără să-ntîlnești țipenie de om. (*Către Lucky*) Haina ! (*Lucky pune valiza jos, înaintează, dă pardesiul, se trage înapoi, reia valiza*) Ține ! (*Pozzo îi întinde biciul, Lucky se apropie și, nemalavînd mîini libere, se pleacă și ia biciul în dinți, apoi se dă înapoi. Pozzo începe să-și pună pardesiul, se oprește*) Haina ! (*Lucky lasă totul jos, se apropie, îl ajută pe Pozzo să se îmbrace, se dă înapoi, reia totul*) E răcoare aici. (*Termină de încheiat pardesiul, se apleacă, se inspectează, se ridică*) Biciul ! (*Lucky înaintează, se apleacă, Pozzo îi smulge biciul din gură, Lucky se trage înapoi*) Vedeți, dragii mei, nu pot să mă lipsesc mult timp de societatea semenilor mei. (*Îi privește pe cei doi semeni*) Chiar cînd ei nu-mi seamănă decît într-o mică măsură. (*Către Lucky*) Scaun ! (*Lucky lasă valiza și coșul, înaintează, desface scaunul, îl pune jos, se dă înapoi, reia valiza și coșul. Pozzo privește scaunul*) Mai încoace ! (*Lucky lasă jos valiza și coșul, înaintează, mută scaunul, se dă înapoi, reia valiza și coșul. Pozzo se așează, proptește virful biciului în pieptul lui Lucky și împinge.*) Înapoi ! (*Lucky se dă înapoi*) Stai ! (*Lucky se oprește. Către Vladimir și Estragon*) De asta, dacă n-aveți nimic împotrivă, am să rămîn o clipă lîngă voi, înainte de a mă aventura mai

departe. (Către Lucky) Coșul ! (Lucky înaintează, dă coșul, se dă înapoi) Aerul face foame. (Deschide coșul, scoate o bucată de pui, o bucată de piine și o sticlă de vin. Către Lucky) Coșul ! (Lucky înaintează, ia coșul; se dă înapoi, rămîne nemișcat) Mai încolo ! (Lucky se dă înapoi) Acolo ! Pute . . . (Bea o dușcă direct din sticlă) În sănătatea noastră. (Lasă sticla și începe să mănînce)
(Tăcere. Estragon și Vladimir prind curaj, încetul cu încetul, se învîrtesc în jurul lui Lucky, îl cercetează pe toate părțile. Pozzo mușcă din pui cu lăcomie, aruncă oasele după ce le-a supt. Lucky se îndoaie încet, pînă ce valiza atinge pămîntul, se îndreaptă brusc, reîncepe să se îndoaie. Ritmul unuia care doarme de-a-npicioarele).

ESTRAGON: Ce are?

VLADIMIR: Pare obosit.

ESTRAGON: De ce nu-și lasă bagajele jos?

VLADIMIR: Știu eu? (Se apropie amîndoi și mai mult de Lucky) Atenție !

ESTRAGON: Dacă i-am vorbi?

VLADIMIR: Ia uită-te-aici !

ESTRAGON: Ce e?

VLADIMIR (neliniștit): Gîtul.

ESTRAGON (privind gîtul): Nu văd nimic.

VLADIMIR: Treci aici.

(Estragon trece pe locul lui Vladimir)

ESTRAGON: Într-adevăr.

VLADIMIR: Carne vie.

ESTRAGON: Funia.

VLADIMIR: Tot frecînd . . .

ESTRAGON: Ce vrei . . .

VLADIMIR: Nodul . . .

ESTRAGON: E fatal.

(Își reîncep examinarea, oprindu-se la față)

VLADIMIR: Nu-l rău.

ESTRAGON (ridicînd din umeri, strîmbîndu-se): Găsești?

VLADIMIR: Cam feminizat.

ESTRAGON: Îl curg balele.

VLADIMIR: N-are încotro.

ESTRAGON: Face spume.

VLADIMIR: Poate e un idiot.

ESTRAGON: Un cretin.

VLADIMIR (intinzînd capul): Parcă are gușă.

ESTRAGON (același joc): Nu-i sigur.

VLADIMIR: Gîfîle.

ESTRAGON: E normal.

VLADIMIR: Și ochii !

ESTRAGON: Ce-l cu el?

VLADIMIR: Îi ies.

ESTRAGON: După mine, e gata să crape.

VLADIMIR: Nu-l sigur. (Scurtă pauză) Întreabă-l ceva.

ESTRAGON: Crezi?

VLADIMIR: Ce riscăm?

ESTRAGON (uimit): Domnule . . .

VLADIMIR: Mai tare.

ESTRAGON (mai tare): Domnule . . .

POZZO: Lăsați-l dracului ! (Ei se întorc spre Pozzo care, sfîrșind de mîncat își șterge gura cu dosul mînceii) Nu vedeți că vrea să se odihnească ? (Își scoate pipa și începe s-o îndese cu tutun. Estragon observă oasele de pui pe jos, le privește fix, cu lăcomie. Pozzo scapără un chibrit și începe să-și aprindă pipa) Coșul ! (Cum Lucky nu se mișcă, Pozzo aruncă chibritul și trage de funie cu furie) Coșul ! (Lucky e cît p-aci să cadă, își revine, înaintează, pune sticla în coș, se întoarce la loc, își reia poziția. Estragon privește țintă oasele. Pozzo scapără un al doilea chibrit și-și aprinde pipa) Ce vreți, nu-i de meserie. (Trage un fum, întinde picioarele) Ah, acum e mai bine.

ESTRAGON (timid): Domnule ...

POZZO: Ce-i flăcăule ?

ESTRAGON: Hm ... nu mîncăți ... n-aveți nevoie ... de oase ... domnule ?

VLADIMIR (indignat): Nu puteai să mai aștepți ?

POZZO: Ba nu, ba nu, e normal. Dacă am nevoie de oase ? (Le mișcă cu vîrfurile bicicletelor): Nu, personal nu mai am nevoie de ele. (Estragon face un pas spre oase.) Dar ... (Estragon se oprește) Dar, în principiu, oasele-i revin hamalului. Lui trebuie deci să le cereți. (Estragon se întoarce spre Lucky, șovăie) Cere-le, cere-le, n-avea teamă, o să-ți spună el.

(Estragon merge spre Lucky și se oprește în fața lui)

ESTRAGON: Domnule ... pardon, domnule ...

(Lucky nu se clintește. Pozzo pocnește din bici. Lucky saltă capul)

POZZO: Ți se vorbește, porcule ! Răspunde ! (Către Estragon) Hal !

ESTRAGON: Pardon, domnule, oasele astea ... le vrei dumneata ?

(Lucky îl privește lung pe Estragon)

POZZO (încîntat): Domnule ! (Lucky își pleacă fruntea) Răspunde ! Le vrei sau nu le vrei ? (Lucky tace. Către Estragon) Sînt ale dumitale. (Estragon se repede la oase, le adună și începe să le roadă) Totuși, mi se pare ciudat. E pentru prima oară cînd refuză un os. (Îl privește pe Lucky cu neliniște) Sper că n-are de gînd să-mi tragă clapa îmbolnăvindu-se. (Trage din pipă)

VLADIMIR (izbucnînd): E o rușine !

(Tăcere. Estragon stupefiat se oprește din ronțăit, îi privește, rînd pe rînd, pe Vladimir și pe Pozzo. Pozzo e foarte calm. Vladimir e din ce în ce mai jenat)

POZZO (către Vladimir): Faci aluzie la ceva anumit ?

VLADIMIR (hotărît și bolborosînd): Să trateze un om... (gest spre Lucky) în felul ăsta ... găsesc că ... o ființă umană ... nu ... e o rușine.

ESTRAGON (nevînd nici el să se lase mai prejos): Un scandal ! (Reîncepe să roadă)

POZZO: Sînteți severi. (Către Vladimir) Cîți ani ai, dacă nu sînt indiscret ? (Tăcere) Șalzeci ? Șaptezeci ? (Către Estragon) Cîți ani poate să aibă ?

ESTRAGON: Întrebați-l pe el.

POZZO: Sînt indiscret. (Își golește pipa lovînd-o de bici, se ridică): Vă las. Mulțumesc că mi-ați ținut de uric. (Se gîndește) Dacă mai fumez o pipă cu voi ? Ce ziceți ? (Ei nu zic nimic) Eu nu sînt decît un fumător mărunt, un fumător mic de tot, și n-am obicei să fumez două pipe una după alta, fiindcă (își duce mîna la inimă) face să-mi bată inima. (Scurtă pauză) Din cauza nicotinei, o absorb, în cluda precauțiilor. (Ostează) Ce să-l faci. (Tăcere) Dar poate că voi nu sînteți fumători. Da ? Nu ? În sfîrșit, nu-i prea important. (Tăcere) Dar cum să mă așez acum, firesc, după ce m-am ridicat în picioare ? Fără să par — cum să spun — că mă plec ? (Către Vladimir) Ce zici ? (Tăcere) N-ai zis nimic ? (Tăcere) N-are importanță. Să vedem ... (se gîndește)

ESTRAGON: Ah ! Parcă e mai bine. (Aruncă oasele)

VLADIMIR: Să plecăm.

ESTRAGON : De pe-acum?

POZZO : O clipă ! (*Trage de funie*) Scaunul ! (*Îl arată cu biciul, Lucky îl mută din loc*) Mai așa ! Aici ! (*Se așează. Lucky se dă înapoi, reia valiza și coșul*) Iată-mă, din nou, instalat. (*Începe să-și umple pipa*)

VLADIMIR : Să plecăm.

POZZO : Sper că nu plecați din cauza mea. Mai stați un pic, n-o să vă pară rău.

ESTRAGON (*simțind că e rost de pomană*) : Avem timp.

POZZO (*care și-a aprins pipa*) : A doua e totdeauna mai puțin bună.

(*Scoate pipa din gură și o privește*) : Decît prima, vreau să zic.

(*Își pune, iar, pipa în gură*) Dar e bună, totuși.

VLADIMIR : Mă duc.

POZZO : Nu mai poate să-mi suferă prezența. Probabil că nu sînt prea uman, dar e asta un motiv ? (*Către Vladimir*) Gîndește-te, înainte de a face o imprudență. Să zicem că plecî acum, cînd e încă lumină, căci oricît, mai e încă lumină. (*Toți trei privesc cerul*) Bun. Ce se întîmplă în cazul ăsta cu ... (*Își scoate pipa din gură, o privește*) m-am stins ... (*Își aprinde iar pipa*) în cazul ăsta ... în cazul ăsta ... ce se întîmplă cu întîlnirea voastră cu ... Godot ... Godot ... Godîn ... (*tăcere*) În fine, înțelegeți cu cine vreau să spun, de care depinde viitorul vostru (*tăcere*) ... în fine, viitorul vostru imediat.

ESTRAGON : Are dreptate.

VLADIMIR : De unde știți ?

POZZO : Iată-l că-mi vorbește iar ! Pînă la urmă, o să ne simpatizăm.

ESTRAGON : De ce nu-și lasă el bagajele jos ?

POZZO : Și eu aș fi fericit să-l întîlnesc. Cu cît întîlnesc mai mulți oameni, cu atît sînt mai fericit. De la cea mai neînsemnată creatură înveți cîte ceva, te îmbogățești, îți guști mai bine fericirea. Chiar voi (*îi privește atent unul după altul, ca să se știe că e vorba de amîndoi*) chiar voi, cine știe, poate că m-ați adus ceva.

ESTRAGON : De ce nu-și lasă el bagajele jos ?

POZZO : Dar m-ar mira ...

VLADIMIR : Vi se pune o întrebare.

POZZO (*incîntat*) : O întrebare ? Cine ? Care ? (*tăcere*) Adineaori îmi spuneai domnule, tremurînd. Acum îmi pui întrebări. O să se termine rău.

VLADIMIR (*către Estragon*) : Cred că te-ascultă.

ESTRAGON (*care a început iar să-l dea tîrcoale lui Lucky*) : Ce ?

VLADIMIR : Acum poți să-l întreb. E treaz.

ESTRAGON : Ce să-l întreb ?

VLADIMIR : De ce nu-și lasă bagajele jos.

ESTRAGON : Mă întreb și eu.

VLADIMIR : Dar întreabă-l pe el, hai.

POZZO (*care a urmărit discuția cu o atenție îngrijorată, de teamă să nu piardă între-barea*) : Mă întreb de ce nu-și lasă bagajele jos, după cum spui.

VLADIMIR : Chiar așa.

POZZO (*către Estragon*) : Sînteți de acord, nu ?

ESTRAGON (*continuuînd să dea roată în jurul lui Lucky*) : Suflă ca o focă.

POZZO : Am să vă răspund ! (*către Estragon*) : Dar stai la un loc, te rog. Îmi calci pe nervi.

VLADIMIR : Vino încoace.

ESTRAGON : Ce ?

VLADIMIR : O să vorbească.

(*Nemișcați, unul lîngă altul, așteaptă*)

POZZO: Perfect. E toată lumea aici? Mă privește toată lumea? (*privește spre Lucky, trage de funie. Lucky saltă capul*) Uită-te la mine, porcule! (*Lucky îl privește*) Perfect. (*Își pune pipa în buzunar, scoate un mic vaporizator și își vaporizează gitlejul, repune vaporizatorul în buzunar, horcăie ca să-și curețe beregata, scuipă, scoate iar vaporizatorul, își vaporizează gitlejul, repune vaporizatorul în buzunar*) Gata. Mă ascultă toată lumea? (*se uită la Lucky, trage de funie*) Mai încoace! (*Lucky înaintează*) Acolo! (*Lucky se oprește*) E toată lumea gata? (*îi privește pe toți trei, ultimul pe Lucky, trage de funie*) Atunci ce? (*Lucky saltă capul*) Nu-mi place să vorbesc în gol. Bun. Să vedem. (*Se gîndește*)

ESTRAGON: Eu plec.

POZZO: De fapt, ce m-ați întrebat?

VLADIMIR: De ce el...

POZZO (*furios*): Nu mă întrerupe! (*Scurtă pauză. Mai calm*) Dacă vorbim toți odată, n-o mai scoatem la capăt. (*Scurtă pauză*): Ce spuneam? (*Scurtă pauză. Mai tare*): Ce spuneam? (*Vladimir mimează un om care duce o povară grea. Pozzo îl privește fără să înțeleagă*)

ESTRAGON (*cu tărie*): Bagajele! (*arată cu degetul spre Lucky*) De ce? Mereu să pînă. (*Mimează un om încovoiat de povară, gîfîind*) Niciodată să lase. (*Desface palmele, se ridică ușurat*) De ce?

POZZO: Înțeleg. Trebuia să-mi spuneți mai demult. De ce nu se face comod. Să încercăm să vedem clar. Nu are dreptul? Are. Înseamnă deci că nu vrea? Iată ceva bine gîndit. Și de ce nu vrea? (*scurtă pauză*): Domnilor, am să vă spun.

VLADIMIR: Atenție!

POZZO: Ca să mă impresioneze, ca să-l păstrez.

ESTRAGON: Cum?

POZZO: Poate că m-am exprimat prost. Caută să-mi faci milă, ca să renunț să mă despart de el. Nu, nu-l tocmai asta...

VLADIMIR: Vreți să vă scăpați de el?

POZZO: Vrea să mă ducă, dar n-o să-i meargă.

VLADIMIR: Vreți să vă scăpați de el?

POZZO: Își închipuie că dacă-l văd hamal bun am să fiu ispitit să-l folosesc și pe viitor în funcția asta.

ESTRAGON: Nu-l mai vreți?

POZZO: În realitate, duce bagajele ca un porc. Nu-i de meserie.

VLADIMIR: Vreți să vă scăpați de el?

POZZO: Își închipuie că dacă-l văd neobosit am să-mi regret hotărîrca. Țasta e calculul lui nenorocit. Ca și cum ar fi lipsă de oameni de povară! (*toți trei îl privesc pe Lucky*) Atlas, fiul lui Jupiter! (*tăcere*) Gata. Cred că v-am răspuns la întrebare. Mai aveți altele? (*Jocul cu vaporizatorul*)

VLADIMIR: Vreți să vă scăpați de el?

POZZO: Ține seama că s-ar fi putut să fiu eu în locul lui și el într-al meu. Dacă soarta n-ar fi fost împotriva. Flecăruia ce i se cuvine.

VLADIMIR: Vreți să vă scăpați de el?

POZZO: Ce zici?

VLADIMIR: Vreți să vă scăpați de el?

POZZO: Așa e. Dar în loc să-l alung, după cum aș fi putut, vreau să zic că în loc să-l dau pur și simplu afară pe poartă, cu câteva picloare în cur, îl duc, într-atît de mare mi-e bunătața, la tîrgul Mîntuitorului, unde sper să scot ceva pe el.

La drept vorbind, nu e posibil să alungi asemenea ființe. Ca să faci bine, ar trebui să le omori.

(*Lucky plînge*)

ESTRAGON: Plînge.

POZZO: Dulăii bătrîni au mai multă demnitate. (*Îi întinde lui Estragon o batistă*) Consolază-l, dacă ți-e milă. (*Estragon șovăie*): Ia-o. (*Estragon ia batista*): Șterge-i ochii. Așa, o să se simtă mai puțin părăsit.

(*Estragon șovăie încă*)

VLADIMIR: Dă-mi-o, îi șterg eu ochii.

(*Estragon nu vrea să-i dea batista. Gesturi de copil*)

POZZO: Grăbiți-vă! Curînd n-o să mai plîngă. (*Estragon se apropie de Lucky și se pregătește să-i șteargă ochii. Lucky îi arde o lovitură de picior în tibias. Estragon scapă batista, se aruncă înapoi, face turul platoului șichiopătînd și urlînd de durere*) Batista! (*Lucky lasă valiza și coșul, ridică batista, înaintează, o dă lui Pozzo, se dă înapoi, reia valiza și coșul*)

ESTRAGON: Ticălosule! Bestie! (*Își ridică pantalonul*): M-a schilodit!

POZZO: Ți-am spus că nu-i plac străinii.

VLADIMIR (*către Estragon*): Arată. (*Estragon îi arată piciorul. Către Pozzo minios*): Îi curge singe!

POZZO: E semn bun.

ESTRAGON (*ținînd în aer piciorul rănit*): N-am să mai pot umbla!

VLADIMIR (*tandru*): Am să te duc eu. (*Scurtă pauză*): La nevoie.

POZZO: Uite-l că nu mai plînge. (*către Estragon*): L-ai înlocuit, oarecum. (*Visător*): Lacrimile lumii sînt imuabile. Pentru fiecare om care începe să plîngă, un altul, undeva, se oprește din plîns. La fel e și cu rîsul. (*Ride*) Deci să nu ne vorbim de rău epoca. Ea nu e deloc mai nenorocită decît cele dinaintea ei. (*Tăcere*) Și nici de bine să n-o vorbim. (*Tăcere*) Să nu mai vorbim deloc. (*Tăcere*) E adevărat că populația a sporit.

VLADIMIR: Încearcă să umbli.

(*Estragon pornește șichiopătînd, se oprește în fața lui Lucky și îl scuipă, apoi se duce să se așeze acolo unde se afla la ridicarea cortinei*)

POZZO: Știți cine m-a învățat toate lucrurile astea frumoase?

(*Scurtă pauză. Așintindu-și degetul spre Lucky*) El!

VLADIMIR (*privind cerul*): Nu mai vine noaptea odată?

POZZO: Fără el, niciodată n-aș fi gîndit, niciodată n-aș fi simțit decît lucruri josnice, legate de meseria mea de — n-are importanță. Mă știam incapabil pentru frumusețe, pentru grație, pentru marile adevăruri. Și-atunci, mi-am luat un knuk.

VLADIMIR (*încetînd, fără voia lui, să mai cerceteze cerul*): Un knuk?

POZZO: Curînd au să se-mplinească 60 de ani de cînd durează toate astea... (*socotește în gînd*)... da, curînd au să fie 60. (*Ridicîndu-se mîndru*) Nu se cunoaște, nu-l așa? (*Vladimir îl privește pe Lucky*) Pe lingă el, par tinerel, nu? (*scurtă pauză. Către Lucky*) Pălăria! (*Lucky lasă coșul, își scoate pălăria. Părul alb și abundent îi cade în jurul feții. Lucky își pune pălăria sub braț și reia coșul*) Acum priviți. (*Pozzo își scoate pălăria. E complet chel. Își pune pălăria pe cap*) Ați văzut?

VLADIMIR: Ce-i aia un knuk?

POZZO: Nu ești de pe aici. Dar ești măcar din secolul nostru? Pe vremuri, oamenii aveau bufoni. Acum au knukii. Cel care pot să-și permită.

¹. Toate aceste personaje poartă pălării-melon

VLADIMIR: Și acum îl alungați? O slugă atât de bătrână și de credincioasă?

ESTRAGON: Scîrnăvie!

(Pozzo e din ce în ce mai agitat)

VLADIMIR: După ce l-ai supt măduva, să-l arunci ca pe un ... (caută) ca pe o coajă de banană. Trebuie să recunoașteți că ...

POZZO (gemind, apucîndu-se cu minile de cap): Nu mai pot ... să suport ... ce face ... nu puteți să știți ... e înspăimîntător ... trebuie să plece ... (ridică brațele) ... înnebunesc ... (se prăbușește cu capul în mîini): Nu mai pot ... nu mai pot ...

(Tăcere. Toți îl privesc pe Pozzo, Lucky tresare)

VLADIMIR: Nu mai poate.

ESTRAGON: E groaznic.

VLADIMIR: Înnebunește.

ESTRAGON: E dezgustător.

VLADIMIR (cătore Lucky): Cum îndrăznești? E rușinos! Un stăpîn atât de bun! Să-l faci să sufere în halul ăsta! După atîta ani. Într-adevăr!

POZZO (plîngînd în hohote): Pe vremuri ... era drăguț cu mine ... mă ajuta ... mă distra ... mă făcea mai bun ... acum ... mă ucide ...

ESTRAGON (cătore Vladimir): Vrea să-l înlocuiască?

VLADIMIR: Cum?

ESTRAGON: N-am înțeles dacă vrea să-l înlocuiască sau dacă nu mai vrea altul după el.

VLADIMIR: Nu cred.

ESTRAGON: Cum?

VLADIMIR: Nu știu.

ESTRAGON: Trebuie să-l întrebăm.

POZZO (calmat): Domnilor, nu știu ce m-a apucat. Vă cer iertare. Uitați totul. (Din ce în ce mai stăpîn pe sine): Nu prea știu ce-am spus, dar puteți fi siguri că nici un cuvînt nu era adevărat. (Se îndreaptă, se bate în piept) Par eu omul pe care-l face cineva să sufere? Nu, zău! (se scotocește prin buzunare) Ce mi-am făcut pipa?

VLADIMIR: Frumoasă seară.

ESTRAGON: De neuitat.

VLADIMIR: Și încă nu s-a sfîrșit.

ESTRAGON: S-ar zice că nu.

VLADIMIR: Abia începe.

ESTRAGON: E teribil.

VLADIMIR: Te-ai crede la spectacol.

ESTRAGON: La circ.

VLADIMIR: La music-hall.

ESTRAGON: La circ.

POZZO: Dar ce mi-am făcut pipa?

ESTRAGON: Are haz! Și-a pierdut ciubucul! (rîde zgomotos)

VLADIMIR: Mă întorc (se îndreaptă spre culise)

ESTRAGON: În fundul culoarului, pe stînga.

VLADIMIR: Păstrează-mi locul. (iese)

POZZO: Mi-am pierdut Abdulahul!

ESTRAGON (strîmbîndu-se de ris): Să mori de ris, nu alta!

POZZO (ridicînd capul): N-al văzut cumva ... (observă lipsa lui Vladimir, dezolat):

Oh! A plecat! ... Fără să-și la rămas bun! Nu e elegant! Ar fi trebuit să-l ții.

ESTRAGON: S-a ținut el, cît a putut.

POZZO: Oh! (*scurtă pauză*): Atunci e-n regulă!

ESTRAGON: Veniți încoace.

POZZO: De ce?

ESTRAGON: O să vedeți.

POZZO: Vrei să mă scol?

ESTRAGON: Veniți, veniți... repede...

(*Pozzo se ridică și merge spre Estragon*)

ESTRAGON: Priviți.

POZZO: Ț! Ț! Ț! Ț!

ESTRAGON: S-a terminat.

(*Vladimir revine posomorât îl imbrințește pe Lucky, răstoarnă scaunul cu o lovitură de picior, umblă de colo-colo, agitat*)

POZZO: Nu-l mulțumit?

ESTRAGON: Ați pierdut o chestie formidabilă. Păcat.

(*Vladimir se oprește, ridică scaunul, își reia umbrelul, mai calm*)

POZZO: Se potolește. (*Privire circulară*): De altfel, totul se potolește, simt asta.

Din slăvi coboară o liniște adâncă. Ascultați. (*Ridică mîna*) Pan doarme.

VLADIMIR (*oprimdu-se*): Nu mai vine noaptea odată?

(*Toți trei privesc cerul*)

POZZO: Nu ții nești să plecați pînă nu vine?

ESTRAGON: Vedeți că... înțelegeți...

POZZO: Sigur, e firesc, e cît se poate de firesc. Și eu, în locul vostru, dacă aș avea înțîlnire cu un Godin... Godet... Godot... în sfîrșit, înțelegeți cu cine vreau să zlc, aș aștepta să se facă întuneric beznă, înainte de-a renunța. (*Privește scaunul*) Mi-ar place să mă așez iar, dar nu știu cum să fac.

ESTRAGON: Pot să vă ajut?

POZZO: Dacă mi-al cere, poate.

ESTRAGON: Ce?

POZZO: Dacă mi-al cere să mă așez.

ESTRAGON: V-ar ajuta?

POZZO: Așa mi se pare.

ESTRAGON: Hal, așezați-vă, domnule, vă rog.

POZZO: Nu, nu, nu-i nevoie. (*Scurtă pauză. Încet*) Insistă un pic.

ESTRAGON: Zău, nu mai stați așa, în picioare, o să răciți.

POZZO: Crezi?

ESTRAGON: E absolut sigur.

POZZO: Fără îndoielă că ai dreptate. (*Se așează*) Mersi, dragul meu. Iată-mă reînstatat. (*Se uită la ceas*) Dar e timpul să vă părăsesc, dacă țin să nu întîrzii.

VLADIMIR: Timpul s-a oprit pe loc.

POZZO (*punîndu-și ceasul la ureche*): Să nu crezi asta, domnule, Să nu crezi asta. (*Își pune ceasul în buzunar*): Tot ce vrei, numai asta nu.

ESTRAGON (*către Pozzo*): Azi vede totul în negru.

POZZO: În afară de firmament. (*ride, mulțumit de ce a spus.*) Răbdare, o să vină și asta. Dar înțeleg, nu sînteți de pe-alcî, nu știți încă ce înseamnă un amurg, la noi. Vreți să vă spun eu? (*Tăcere. Estragon și Vladimir au reinceput să-și examineze unul gheata, celălalt pîlăria. Pîlăria lui Lucky cade, fără ca el să-și dea seama*) Doresc să vă satisfac. (*Joc cu vaporizatorul*) Puțină atenție, vă rog. (*Estragon și Vladimir își continuă manevra, Lucky doarme pe jumătate, Pozzo pocnește din bici, neizbutind să scoată decît un sunet foarte slab*) Ce are biciul ăsta? (*Se ridică și pocnește mai cu putere, pînd la urmă cu succes. Lucky tresare. Gheata lui Estragon*

și pălăria lui Vladimir le scapă din mâini. Pozzo aruncă biciul) Nu mai 'ave doi bani biciul ăsta. (Își privește auditoriul) Ce spuneam?

VLADIMIR: Să plecăm.

ESTRAGON: Dar nu mai stați așa, în picioare, o să crăpați.

POZZO: Adevărat. (Se așează. Către Estragon) Cum te cheamă?

ESTRAGON (prompt): Catulle.

POZZO (care n-a ascultat): A, da, noaptea. (Saltă capul) Dar fiți un pic mai atenți, altfel n-o să mai ajungem niciodată la vreun rezultat. (Privește cerul) Priviți, (toți privesc cerul, în afară de Lucky, care a reînceput să moșăie. Pozzo, observînd, trage de funie) Privește cerul, porcule! (Lucky dă capul pe spate) Bun. E de ajuns. (Ei coboară capetele) Ce-i oare atît de nefiresc? În calitatea lui de cer? E pal și luminos ca oricare cer la ora aceasta a zilei. (Scurtă pauză) La această latitudine, (Scurtă pauză) Cînd e vremea frumoasă. (Vocea îi devine cîntătoare). Acum un ceas (privește cerul, ton prozaic) aproximativ (din nou ton liric) după ce ne-a turnat de la (ezită, coboară tonul) să zicem de la zece dimineața (ridică tonul) fără răgaz, torente de lumină roșie și albă, a început să-și piardă din strălucire, să pălească (gestul cu ambele mâini, care coboară treptat) cîte puțin, cîte puțin, pînă cînd, (pauză dramatică, gest larg, orizontal, cu ambele mâini care se despart) pac! gata! nu se mai mișcă. (Tăcere) Dar (ridică o mîină dojenitoare) — dar, în dosul vîlului acestuia de blindețe și de calm (ridică ochii spre cer, ceilalți îl imită, în afară de Lucky) noaptea galopează (vocea îi devine mai vibrantă) și va veni să se năpustească peste noi (pocnește din degete) pfff! așa (inspirația îl părăsește) în clipa cînd ne așteptam cel mai puțin. (Tăcere. Voce posomorită) Așa se petrec lucrurile pe ticălosul ăsta de pămînt.

(Lungă tăcere)

ESTRAGON: Din moment ce sîntem preveniți.

VLADIMIR: Putem să avem răbdare.

ESTRAGON: Știm la ce ne putem aștepta.

VLADIMIR: N-avem de ce să ne îngrijorăm.

ESTRAGON: N-avem decît să așteptăm.

VLADIMIR: Sîntem obișnuiți. (Își ridică pălăria, se uită în ea, o scutură, o pune pe cap)

POZZO: Cum m-ați găsit? (Estragon și Vladimir îl privesc fără să înțeleagă) Bun? Mediocru? Bunice! Oarecare? Rău cu adevărat?

VLADIMIR (înțelegînd primul): O, foarte bine, grozav de bine.

POZZO (către Estragon): Și dumneata, domnule?

ESTRAGON (accent englezesc): O, foarte bun, foarte, foarte bun.

POZZO (cu elan): Mulțumesc, domnilor! (Scurtă pauză) Am atîta nevoie de încurajare. (Cugetă) Am fost puțin mai slab spre sfîrșit. N-ați observat?

VLADIMIR: O, poate, un pic de tot.

ESTRAGON: Am crezut că faceți dinadins.

POZZO: Fiindcă memoria îmi e defectuoasă.

ESTRAGON: Deocamdată, nu se întîmplă nimic.

POZZO (dezolat): Te plictisești?

ESTRAGON: Cam.

POZZO (către Vladimir): Și dumneata, domnule?

VLADIMIR: Nu ne omoară distracția.

(Tăcere. Pozzo e în pragul unei lupte lăuntrice.)

POZZO: Domnilor, ați fost... (caută)... cumsecade cu mine.

ESTRAGON: Da' de unde!

VLADIMIR: Ce idee!

POZZO: Ba da, ba da, ați fost corecți. Așa că mă întreb . . . Ce-aș putea să fac la rîndul meu pentru oamenii aceștia de treabă care se plictisesc.

ESTRAGON: Un pol ar fi bine venit.

VLADIMIR: Nu sîntem cerșetori!

POZZO: Ce-aș putea face, ca timpul să li se pară mai puțin lung, iată ce-mi spun. Le-am dat oase, le-am vorbit despre una, și despre alta, le-am explicat amurgul se înțelege. Și încă nu spun tot ce am de făcut. Dar e de ajuns oare? Iată ce mă chinuie. E de-ajuns?

ESTRAGON: Măcar cinci franci.

VLADIMIR: Taci din gură.

ESTRAGON: Sînt pe cale.

POZZO: E oare de-ajuns? Fără îndoială. Dar sînt generos. Așa mi-e felul. Astăzi. Cu-atît mai rău pentru mine. (*Trage de funie. Lucky îi privește*): Căci am să sufăr, e sigur. (*Fără să se ridice, se pleacă și ia biciul*): Ce preferați? Să joace, să cînte, să recite, să gîndească, să . . .

ESTRAGON: Cine?

POZZO: Cine! Parcă voi știți să gîndiți!

VLADIMIR: El gîndește?

POZZO: Perfect. Cu glas tare. Pe vremuri, gîndea chiar foarte drăguț, puteam să-l ascult ore și ore. Acum . . . (*se cutremură*) În sfîrșit, n-am ce face. Așadar, vreți să ne gîndească ceva?

ESTRAGON: Mi-ar place mai mult să joace, ar fi mai vesel.

POZZO: Nu neapărat.

ESTRAGON: Nu-i așa, Didi, că ar fi mai vesel?

VLADIMIR: Mi-ar place să-l aud gîndînd.

ESTRAGON: N-ar putea mai întîi să joace și pe urmă să gîndească? Dacă nu-i cer prea mult . . .

VLADIMIR (*lui Pozzo*): Se poate?

POZZO: Sigur, nimic mai ușor. E, de altfel, și ordinea firească. (*Ris scurt*)

VLADIMIR: Atunci să joace.

(*Tăcere*)

POZZO (*lui Lucky*): Auzi?

ESTRAGON: Nu refuză niciodată?

POZZO: Vă explic imediat (*lui Lucky*): Joacă, scîrbă!

(*Lucky lasă valiza și coșul, înaintează puțin spre rampă; se întoarce spre Pozzo.*)

(*Estragon se scoală ca să privească mai bine. Lucky joacă puțin și se oprește*)

ESTRAGON: Asta-i tot?

POZZO: Încă!

(*Lucky repetă aceleași mișcări, se oprește*)

ESTRAGON: Ulte drăcie! (*imită mișcările lui Lucky*) Aș putea să fac și eu ca el.

(*Imită mișcările lui Lucky, e cît pe-aci să cadă*) Cu un pic de antrenament.

VLADIMIR: E obosit.

POZZO: Pe vremuri, dansa farandola, dansa din buric, dansa frecata, dansa jiga, fandangoul, și hornpipe-ul. Topăia. Acum nu mai joacă decît ce-ați văzut. Și știți cum numește el dansul ăsta?

ESTRAGON: Moartea lampagului.

VLADIMIR: Cancerul bătrînilor.

POZZO: Dansul plasei. Se crede încurcat într-o plasă.

VLADIMIR (*cu tertipuri de estēt*): E ceva . . .

(*Lucky se pregătește să se întoarcă spre povară*)

POZZO (ca la un cal): Ptruuu !

(Lucky încremenește)

ESTRAGON: Nu refuză niciodată?

POZZO: Am să vă explic eu (se caută prin buzunare): Așteptați. (caută) Ce-am făcut para? (caută) Asta-i bună ! (face un cap năucit): Mi-am pierdut pulverizatorul !

ESTRAGON (cu voce stinsă): Plăminul meu stîng e foarte slab. (Tușește ușor, cu glas tunător) Dar plăminul meu drept e în stare perfectă !

POZZO (cu voce normală): Nu-i nimic, am să mă lipsesc de el. Ce vă spuneam? (se gîndește): Stați ! (se gîndește): Nemaipomenit ! (Ridică fruntea): Ajutați-mă !

ESTRAGON: Caut.

VLADIMIR: Și eu.

POZZO: Stați !

(Toți trei își scot simultan pălăriile, își duc mina la frunte, se concentrează, crispați. Lungă tăcere)

ESTRAGON (triumfător): Aaaa !

VLADIMIR: A găsit.

POZZO (nerăbdător): Ei?

ESTRAGON: De ce nu-și lasă el bagajele jos?

VLADIMIR: Nu, nu !

POZZO: Ești sigur?

VLADIMIR: Păi asta ne-ați mai spus.

POZZO: V-am mai spus?

ESTRAGON: Ne-a mai spus?

VLADIMIR: De altfel, le-a lăsat jos.

ESTRAGON (privește spre Lucky): E-adevărat. Ei și?

VLADIMIR: Dacă a lăsat bagajele jos, e imposibil! ca noi să fi întrebat de ce nu le lasă.

POZZO: Bine gîndit !

ESTRAGON: Și de ce le-a lăsat?

POZZO: Asta e.

VLADIMIR: Ca să joace.

ESTRAGON: E-adevărat.

POZZO (ridicînd mina): Stați ! (scurtă pauză): Nici o vorbă ! (scurtă pauză): Gata ! (își pune pălăria pe cap): Am găsit.

(Estragon și Vladimir își pun și ei pălăriile)

VLADIMIR: A găsit.

POZZO: Iată cum se petrec lucrurile.

ESTRAGON: Despre ce e vorba?

POZZO: Ai să vezi. Dar e greu de spus.

VLADIMIR: Nu spuneți.

POZZO: O, n-avea teamă, am să reușesc. Dar vreau să fiu scurt, căci se face tîrziu.

Și vă întreb, cum să fiu scurt și totodată clar? Lăsați-mă să mă gîndesc.

ESTRAGON: Fiți lung, ca să dureze mai puțin.

POZZO (după ce s-a gîndit): O să meargă. Vedeți, una din două . . .

ESTRAGON: Dellirează.

POZZO: Sau îl cer ceva, fie să joace, fie să cînte, fie să gîndească . . .

VLADIMIR: Bine, bine, am înțeles.

POZZO: Dar nu-i cer nimic. Bun. Nu mă-ntrepuceți. Să zicem că-i cer să joace, de pildă. Ce se întîmplă atunci?

ESTRAGON: El începe să fluiera.

POZZO (supărat): Nu vă mai spun nimic.

POZZO: Mă întrerupeți mereu.

VLADIMIR: Vă rog, continuați.

VLADIMIR: Continuați, continuați, e pasionant.

POZZO: Insistați un pic.

ESTRAGON (*împreună din mâini*): Vă implor, domnule, continuați-vă expunerea.

POZZO: Unde eram?

VLADIMIR: Îi cereți să joace.

ESTRAGON: Să cînte.

POZZO: Așa e, îi cer să cînte. Și ce se întîmplă atunci? Sau cîntă, după cum l-am cerut, sau, în loc să cînte, după cum i-am cerut, începe să joace, de pildă, sau să gîndească, sau să...

VLADIMIR: E clar, e clar, continuați.

ESTRAGON: Ajunge!

VLADIMIR: Totuși, astăseară, face tot ce-i cereți.

POZZO: Ca să mă înduioșeze, ca să-l păstrez.

ESTRAGON: Astea-s gogoși.

VLADIMIR: Nu e sigur.

ESTRAGON: O să ne spună acum că nu-i pic de adevăr în ce spune.

VLADIMIR (*lui Pozzo*): Dumneavoastră nu protestați?

POZZO: Sînt obosit.

(*Tăcere*)

ESTRAGON: Nu se întîmplă nimic, nu vine nimeni, nu pleacă nimeni, e cumpănit.

VLADIMIR (*lui Pozzo*): Spuneți-i să gîndească.

POZZO: Dă-i pălăria.

VLADIMIR: Pălăria lui?

POZZO: Fără pălărie nu poate să gîndească.

VLADIMIR (*lui Estragon*): Dă-i pălăria.

ESTRAGON: Eu! După lovitura pe care mi-a tras-o! Nici în ruptul capului!

VLADIMIR: Am să i-o dau eu. (*Nu se mișcă*)

ESTRAGON: Să și-o la singur.

POZZO: E mai bine să l se dea.

VLADIMIR: I-o dau eu.

(*Ridică pălăria și i-o întinde lui Lucky de la distanță. Lucky nu se clintește*)

POZZO: Trebuie să i-o pun.

ESTRAGON (*lui Pozzo*): Spuneți-i să și-o la.

POZZO: E mai bine să i-o pun.

VLADIMIR: Am să i-o pun.

(*Îi dă ocol lui Lucky, cu prudență, se apropie încetîșor, pe la spate, îi pune pălăria pe cap și se trage repede înapoi. Lucky nu se clintește. Tăcere*)

ESTRAGON: Ce mai așteaptă?

POZZO: Dați-vă la o parte. (*Estragon și Vladimir se depărtează de Lucky, Pozzo trage de funie. Lucky îl privește*) Gîndește, porcule! (*Pauză scurtă. Lucky începe să joace*) Oprește-te! (*Lucky se oprește*): Apropie-te! (*Lucky vine spre Pozzo*): Acolo! (*Lucky se oprește*) Gîndește! (*Scurtă pauză*)

LUCKY: Pe de altă parte, în ceea ce privește...

POZZO: Oprește-te! (*Lucky tace*) Înapoi! (*Lucky se dă înapoi*) Acolo! (*Lucky se oprește*) Hăis! (*Lucky se întoarce spre public*) Gîndește!

LUCK

Atenție susținută din
partea lui Estragon și
Vladimir. Descuraja-
re și silă la Pozzo.

Primele murmure ale
lui Estragon și Vla-
dimir. Suferință cres-
cândă la Pozzo.

Estragon și Vladimir
se calmează, reîncep
să asculte. Pozzo se
agită din ce în ce și
geme tot mai tare.

(glas monoton): Dată fiind existența așa cum țîșnește din recentele lucrări publice ale lui Poinçon și Wattmann ale unui Dumnezeu personal cuacuacuacua cu barbă albă cuacua în afara timpului întîinderii care din înălțimea di-
vinei sale apatii a divinei sale atambii, a divinei sale afazii
ne iubește cu cîteva excepții nu se știe de ce dar asta va
veni și suferă după exemplul divinei Miranda cu cei care
sînt nu se știe de ce dar avem timp în zbucium în focuri
ale căror focuri flăcările măcar să dureze un pic și cine
se poate îndoi vor pune la sfîrșit focul la grinzii adică vor
duce infernul în văzduhul atît de albastru uneori și astăzi
și calm atît de calm de un calm care dacă este intermitent
este totuși binevenit dar să nu anticipăm și dat fiind pe
de altă parte că în urma unor cercetări neterminate să
nu anticipăm cercetări neterminate dar totuși premiate
de Acacacademia de Antropopopopometrie din Berne
en Bresse de Testu și Conard a stabilit fără altă posibili-
tate de eroare decît cea aferentă calculelor umane că în
ciuda cercetărilor neterminate și terminate ale lui Testu
și Conard fiind stabilit bilit bilit ceea ce urmează ce urmează
ce urmează adică dacă dar să nu anticipăm nu se știe
de ce în urma lucrărilor lui Poinçon și Wattmann pare
tot atît de clar atît de clar încît în cît în vederea
muncilor grele ale lui Fartov și Belcher neterminate
neterminate nu se știe de ce de Testu și Conard
neterminate neterminate reiese că omul contrar părerii
contrare că omul în Bresse de Testu și Conard că omul
în sfîrșit pe scurt că omul pe scurt că omul pe scurt în
sfîrșit în ciuda progresului alimentației și al eliminației
deșeurilor este pe cale să slăbească și în același timp paralel
nu se știe de ce în ciuda culturii fizice a practicării spor-
turilor precum precum precum tenisul fotbalul cursele
pe jos și pe bicicletă natația călăria aviația conația tenisul
comojia patlnajul și pe gheață și pe asfalt tenisul aviația
sporturile sporturile de iarnă de vară de toamnă și toamnă
tenisul pe iarbă pe brad și pe pămînt băcătorit aviația
tenisul hockeyul pe pămînt pe mare și în aer penclilina
și succedaneele pe scurt reiau în același timp paralel de
a micșora nu se știe de ce în ciuda tenisului reiau aviația
golful atît cu nouă cît și cu optsprezece găuri tenisul pe
gheață pe scurt nu se știe de ce în Seine et Oise Seine-et
Marne Marne et Oise adică în același timp paralel nu se
știe de ce a slăbit a se micșora reiau Oise Marne pe scurt
paguba pe cap de om de la moartea lui Voltaire fiind circa
de două degete sută de grame pe cap de om circa în medie
aproximativ în cifre rotunde bine cîntărite dezbrăcat în
Normandie nu se știe de ce pe scurt în sfîrșit puțin importă
faptele vorbesc și considerînd pe de altă parte ceea ce este
și mai grav că reiese ceea ce este încă și mai grav că la
lumina lumina experiențelor în curs ale lui Steinweg și
Petermann reiese ceea ce este și mai grav mai grav la lu-

Exclamațiile lui Vladimir și Estragon. Pozzo se ridică dintr-un salt, trage de funie. Toți strigă, Lucky tras de funie, se clatină, urlă. Toți se aruncă pe Lucky care se zbate și își urlă textul.

mina experiențelor părăsite de Steinweg și Petermann că la țară la munte și la malul mării și al cursurilor de apă și de foc aerul este același și pământul adică aerul și pământul prin gerurile mari ale aerului și pământul face pentru pietre prin marile geruri vai în a șaptea eră a lor eterul pământul marea geruri pentru pietre în marile străfunduri ale marilor geruri pe mare pe pământ și în aere reiau nu se știe de ce în ciuda tenisului faptele vorbesc nu se știe de ce reiau următorul pe scurt în fine vai următorul pentru pietrele cine poate să se îndoiască reiau dar să nu anticipăm reiau capul totodată paralel nu se știe de ce în ciuda tenisului următorul barba flăcările plinsetele pietrele atât de albastre și calme vai capul capul capul capul în Normandie în ciuda tenisului muncilor grele nărăsite neterminate mai grav pietrele pe scurt reiau vai vai părăsite neterminate capul capul în Normandie în ciuda tenisului capul vai pietrele Conard Conard (toți se aruncă grămadă peste el) (Lucky mai vociferează un timp) Tenis !... Pietrele !... atât de calme !... Conard !... Neterminate !...

POZZO: Luați-i pălăria!

(Vladimir smulge pălăria lui Lucky. Lucky tace și cade. Mare tăcere, învingătorii gîfii din greu)

ESTRAGON: Sint răzbunat.

(Vladimir privește îndelung pălăria lui Lucky, se uită în ea)

POZZO: Dă-o încoace! smulge pălăria din mîinile lui Vladimir, o aruncă pe pământ, sare pe ea): Așa, n-o să mai gîndească!

VLADIMIR: Dar o să se poată orienta?

POZZO: Am să-l orientez eu. (Îi trage citeva lovituri pe picior lui Lucky) Sus! Porcule!

ESTRAGON: Poate că e mort.

VLADIMIR: O să-l omoriți.

POZZO: Drepti! Lepădătură! (trage de funie. Lucky alunecă puțin. Către Estragon și Vladimir) Ajutați-mă.

VLADIMIR: Dar cum?

POZZO: Ridicați-l!

(Estragon și Vladimir îl pun pe Lucky pe picioare și îl sprijină o clipă, apoi îi dau drumul. Lucky cade iar.)

ESTRAGON: Face dinadins.

POZZO: Trebuie sprijinit. (Scurtă pauză) Hai, hai, ridicăți-l!

ESTRAGON: M-am plictisit.

VLADIMIR: Hai, să mai încercăm o dată.

ESTRAGON: Drept cine ne ia?

VLADIMIR: Hai.

(Îl ridică amîndoi pe Lucky, îl susțin)

POZZO: Să nu-l scăpați! (Estragon și Vladimir se clatină) Nu vă mișcați! (Pozzo se duce să ia valiza și coșul și le aduce spre Lucky) Țineți-l bine! (Pune valiza în mîna lui Lucky care îi dă imediat drumul) Nu-i dați drumul! (Reîncepe, încet, la atingerea valizei, Lucky își revine și degetele i se strîng pînă la urmă pe mîner) Mai țineți-l! (același joc cu coșul) Gata. Puteți să-l dați drumul. (Estragon și Vladimir se depărtează de Lucky care se poticnește, se clatină, se

incovoiaie, dar rămîne în picioare, cu valiza și coșul în mîină. Pozzo se dă înapoi, pocnește din bici) Înainte! (Lucky) înaintează) Înapoi! (Lucky se dă înapoi) Stînga-mprejur! (Lucky face întoarcerea) Gata. Poate să umble. (Întorcîndu-se spre Estragon și Vladimir) Mulțumesc, domnilor, și dați-mi voie să vă — (se scotocește prin buzunare) să vă urez — (se scotocește) — să vă urez — (se scotocește) — dar unde naiba mi-am pus ceasul? (se scotocește) Asta-i bună! (fața îi e răvășită) Era un ceas cu capac, arăta și secunde. Mi-l dăduse bunicul. (Se scotocește) Te pomenești că a căzut. (Caută pe jos, ca și Vladimir și Estragon. Pozzo întoarce cu piciorul resturile pălăriei lui Lucky) Asta-i bună!

VLADIMIR: Să nu fie în buzunarul de la vestă.

POZZO: Așteptați! (se frînge în două, își apropie capul de pîntece. Ascultă) N-aud nimic! (le face semn să se apropie) Veniți să vedeți. (Estragon și Vladimir vin spre el, se apleacă pe pîntecul lui. Tăcere): Mi se pare că ar trebui să i se audă tic-tac-ul.

VLADIMIR: Liniște!

(Toți ascultă, aplecați)

ESTRAGON: Eu aud ceva.

POZZO: Unde?

VLADIMIR: E inima.

POZZO (dezamăgit): Pe dracu!

VLADIMIR: Liniște!

(Toți ascultă)

ESTRAGON: S-o fi oprit.

(Se ridică toți)

POZZO: Care din voi pute în halul ăsta?

ESTRAGON: Lui îi pute gura, mie picioarele.

POZZO: Am să vă părăsesc.

ESTRAGON: Și ceasul cu capac?

POZZO: Probabil că l-am lăsat la castel.

ESTRAGON: Atunci adio.

POZZO: Adio.

VLADIMIR: Adio.

ESTRAGON: Adio.

(Tăcere. Nu se mișcă nimeni)

VLADIMIR: Adio.

POZZO: Adio.

ESTRAGON: Adio.

(Tăcere)

POZZO: Și vă mulțumesc.

VLADIMIR: Noi vă mulțumim.

POZZO: N-aveți pentru ce.

ESTRAGON: Ba da.

POZZO: Ba nu.

VLADIMIR: Ba da.

POZZO: Ba nu.

(Tăcere)

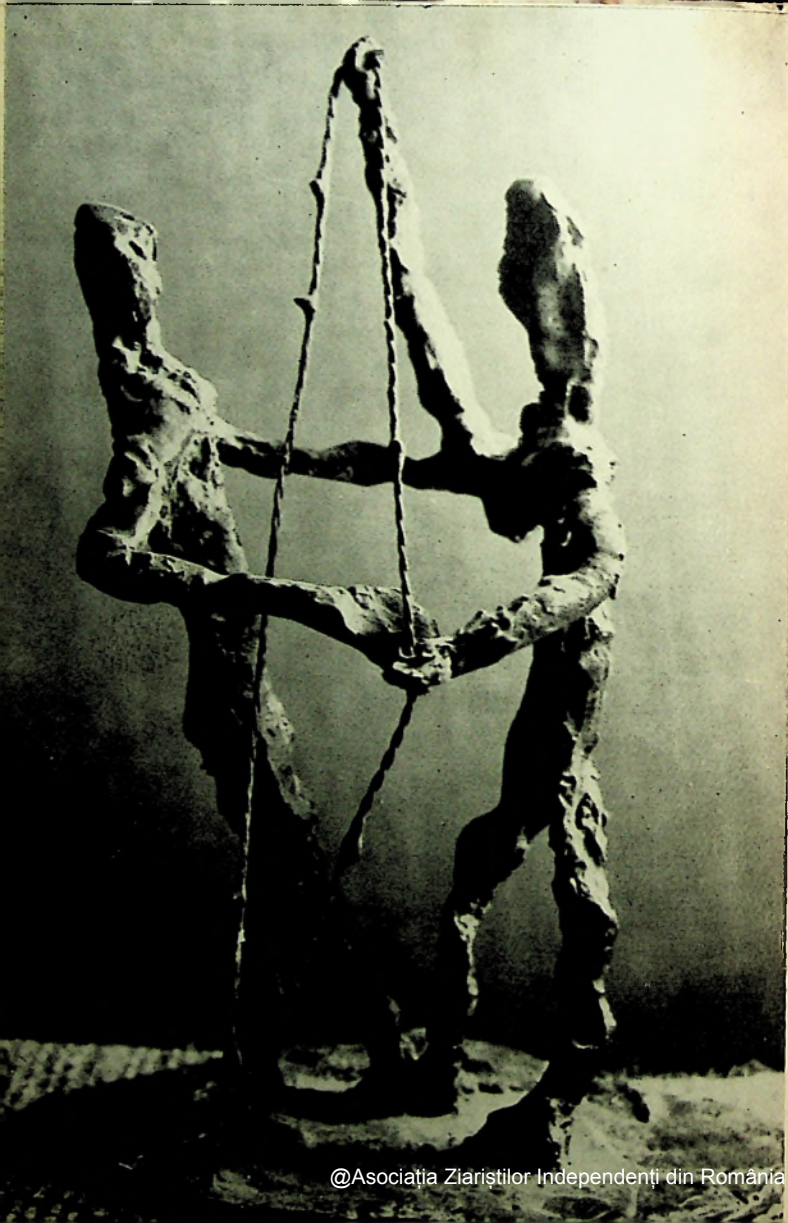
POZZO: Dar nu reușesc... (șovăie)... să plec.

ESTRAGON: Așa-i vîlța.

(Pozzo se întoarce, se depărtează de Lucky, spre culise, dînd drumul funiei, treptat, treptat)

VLADIMIR: Ați pornit în sens invers.





POZZO : Trebuie să-mi fac vînt. (Ajuns la capătul funiei, adică la culise, se oprește, se întoarce, strigă) La o parte ! (Estragon și Vladimir se aranjează spre fundal, privesc spre Pozzo) Înainte ! (Lucky nu se mișcă)

ESTRAGON : Înainte !

VLADIMIR : Înainte !

(Pocnet de bici. Lucky se pune în mișcare)

POZZO : Mai repede ! (Iese din culise, traversează scena în urma lui Lucky, Estragon și Vladimir își scot pălăriile. Își fac semne cu mîna. Lucky iese. Pozzo pocnește din funie și din bici) Mai repede ! Mai repede ! (În clipa cînd să dispară la rîndul său, Pozzo se oprește, se întoarce. Funia se întinde. Zgomotul lui Lucky care cade) Scaunul ! (Vladimir se duce de ia scaunul și i-l dă lui Pozzo care îl aruncă spre Lucky) Adio !

ESTRAGON și VLADIMIR (făcînd semne cu mîna): Adio ! Adio !

POZZO : Sus ! Porcule ! (zgomotul lui Lucky care se ridică): Înainte (Pozzo iese. Pocnete de bici): Adio ! Mai repede ! Porcule ! Dieeee ! Adio !

(Tăcere)

VLADIMIR : Așa, a trecut timpul.

ESTRAGON : Ar fi trecut ei și altfel.

VLADIMIR : Da, dar mai puțin repede.

(Pauză)

ESTRAGON : Ce facem acum ?

VLADIMIR : Habar n-am.

ESTRAGON : Să plecăm.

VLADIMIR : Nu se poate.

ESTRAGON : De ce ?

VLADIMIR : Îl așteptăm pe Godot.

ESTRAGON : Adevărat.

(Pauză)

VLADIMIR : S-au schimbat mult.

ESTRAGON : Cine ?

VLADIMIR : Ăștia doi.

ESTRAGON : Așa, așa, să mai stăm nițeluş de vorbă.

VLADIMIR : Nu-i așa că s-au schimbat mult ?

ESTRAGON : Probabil. Numai noi nu izbutim să ne schimbăm.

VLADIMIR : Probabil ? E sigur. I-al văzut bine ?

ESTRAGON : Dacă vrei. Dar eu nu-l cunosc.

VLADIMIR : Ba da, îi cunoști.

ESTRAGON : Ba nu.

VLADIMIR : Îți spun eu că-i cunoaștem. Tu uiți tot. (Scurtă pauză) Doar dacă n-or fi același.

ESTRAGON : Ca dovadă, nici ei nu ne-au recunoscut.

VLADIMIR : Asta nu înseamnă nimic. Și-apol, pe noi nu ne recunoaște niciodată nimeni.

ESTRAGON : Destul. Ceea ce . . . Au ! (Vladimir nu se mișcă): Au !

VLADIMIR : Doar dacă n-or fi același.

ESTRAGON : Didi ! Celălalt picior ! (Se îndreaptă șchiopătînd spre locul unde se afla la ridicarea cortinei)

VOCE ÎN CULISE : Domnule !

(Estragon se oprește. Amîndoi privesc în direcția vocii)

ESTRAGON : Începe din nou.

VLADIMIR: Vino încoace, băiete.

(*Intră un băiat sfios. Se oprește*)

BĂIATUL: Domnul Albert?

VLADIMIR: Eu sînt.

ESTRAGON: Ce dorești?

VLADIMIR: Apropie-te!

(*Băiatul nu se mișcă*)

ESTRAGON (*cu putere*): Apropie-te, n-auzi?

(*Băiatul se apropie sfios, se oprește*)

VLADIMIR: Ce e?

BĂIATUL: Domnul Godot... (*tace*)

VLADIMIR: Firește. (*Scurtă pauză*) Apropie-te.

(*Băiatul nu se mișcă*)

ESTRAGON (*cu putere*): Apropie-te, n-auzi? (*Băiatul se apropie cu teamă, se oprește*): De ce vii așa de tîrziu?

VLADIMIR: Ai să ne spui ceva din partea domnului Godot?

BĂIATUL: Da, domnule.

VLADIMIR: Dă-i drumu'!

ESTRAGON: De ce vii așa de tîrziu!?

(*Băiatul se uită cînd la unul, cînd la altul, neștiind cui să răspundă*)

VLADIMIR (*lui Estragon*): Lasă-l în pace.

ESTRAGON (*lui Vladimir*): Lasă-mă tu dracului în pace. (*Apropiindu-se de băiat*): Știi cit e ceasul?

BĂIATUL (*dîndu-se înapoi*): Nu-i vina mea, domnule.

ESTRAGON: Te pomenești c-o fi a mea.

BĂIATUL: Îmi era frică, domnule.

ESTRAGON: Frică, de ce? De noi? (*scurtă pauză*): Răspunde!

VLADIMIR: Înțeleg. L-au speriat ceilalți.

ESTRAGON: De cit timp ești aici?

BĂIATUL: De adineauri, domnule.

VLADIMIR: Ți-a fost frică de bici?

BĂIATUL: Da, domnule.

VLADIMIR: De strigăte?

BĂIATUL: Da, domnule.

VLADIMIR: De cei doi domni?

BĂIATUL: Da, domnule.

VLADIMIR: Îi cunoști?

BĂIATUL: Nu, domnule.

VLADIMIR: Ești de pe-aiți?

BĂIATUL: Da, domnule.

ESTRAGON: Toate astea sînt minciuni! (*Îl apucă pe băiat de mîini și îl zgîlție*): Spune adevărul!

BĂIATUL (*tremurînd*): Păi, am spus adevărul, domnule!

VLADIMIR: Lasă-l în pace, odată! Ce ai? (*Estragon lasă băiatul, se dă înapoi, își acoperă fața cu palmele. Vladimir și băiatul îl privesc. Estragon își descoperă fața, descompus*): Ce ai?

ESTRAGON: Sînt nenorocit.

VLADIMIR: Nu zău! De cînd?

ESTRAGON: Uitasesm.

VLADIMIR: Memoria ne joacă asemenea feste.

(Estragon vrea să vorbească dar renunță și se duce șchiopătind, se așează și începe să se descalțe. Către băiat)

ESTRAGON: Ei?

BĂIATUL: Domnul Godot...

VLADIMIR (întrerupându-l): Te-am mai văzut eu, nu-i așa?

BĂIATUL: Nu știu, domnule.

VLADIMIR: Tu nu mă cunoști?

BĂIATUL: Nu, domnule.

VLADIMIR: Tu nu mă cunoști?

BĂIATUL: Nu, domnule.

VLADIMIR: N-ai venit și ieri?

BĂIATUL: Nu, domnule.

VLADIMIR: E prima dată când vii?

BĂIATUL: Da, domnule.

(Tăcere)

VLADIMIR: Așa zici tu. (Scurtă pauză): Hai, continuă.

BĂIATUL (pe nerăsuflăte): Domnul Godot mi-a spus să vă spun că n-o să vină astă seară dar că mâine vine sigur.

VLADIMIR: Atît?

BĂIATUL: Da, domnule.

VLADIMIR: Lucrezi la domnul Godot?

BĂIATUL: Da, domnule.

VLADIMIR: Și ce faci?

BĂIATUL: Sînt cu caprele, domnule.

VLADIMIR: E cumsecade cu tine?

BĂIATUL: Da, domnule.

VLADIMIR: Nu te bate?

BĂIATUL: Nu, domnule, pe mine nu.

VLADIMIR: Dar pe cine bate?

BĂIATUL: Pe frate-meu, domnule.

VLADIMIR: A! Ai un frate?

BĂIATUL: Da, domnule.

VLADIMIR: Și ce face?

BĂIATUL: E cu oile, domnule.

VLADIMIR: Și de ce nu te bate pe tine?

BĂIATUL: Nu știu, domnule.

VLADIMIR: I-oi fi drag.

BĂIATUL: Nu știu, domnule.

VLADIMIR: Îți dă să mănînci destul? (Băiatul ezită) Îți dă să mănînci bine?

BĂIATUL: Destul de bine, domnule.

VLADIMIR: Nu ești nenorocit? (Băiatul ezită): Auzi?

BĂIATUL: Da, domnule.

VLADIMIR: Și?

BĂIATUL: Nu știu, domnule.

VLADIMIR: Nu știi dacă ești nenorocit sau nu?

BĂIATUL: Nu, domnule.

VLADIMIR: Ca și mine. (Scurtă pauză): Unde dormi?

BĂIATUL: În pod, domnule.

VLADIMIR: Cu frate-tău?

BĂIATUL: Da, domnule.

VLADIMIR: În fin?

BĂIATUL: Da, domnule.

(Pauză)

VLADIMIR: Bine, du-te.

BĂIATUL: Ce să-l spun domnului Godot?

VLADIMIR: Spune-i că . . . (ezită) spune-i că ne-ai văzut. (Scurtă pauză) Ne-ai văzut bine, nu-l așa?

BĂIATUL: Da, domnule. (Se dă înapoi, șovăie, se întoarce și iese în goană.)
(Lumina începe să scadă brusc. Într-o clipă se înnoptează. Luna se înalță pe cer, rămâne nemișcată, scaldând scena într-o lumină argintie)

VLADIMIR: În sfârșit! (Estragon se ridică și merge spre Vladimir, cu amîndouă ghetele în mînă. Le pune lîngă rampă, se ridică și privește luna): Ce faci?

ESTRAGON: Fac ca și tine, mă uit la gălbejita asta.

VLADIMIR: Vream să te întreb ce faci cu ghetele?

ESTRAGON: Le las aici. (Scurtă pauză): O să vină un altul, tot așa . . . tot așa . . . ca mine dar cu picior mai mic și au să-l facă fericit.

VLADIMIR: Dar nu poți să umbli desculț.

ESTRAGON: Și Isus a umblat desculț.

VLADIMIR: Isus! Ce-ți veni cu Isus? Doar n-oi fi avînd de gînd să te compari cu el!

ESTRAGON: De cînd mă ștlu, mă compar cu el.

VLADIMIR: Dar acolo era cald! Era plăcut!

ESTRAGON: Da. Și se răstigne la lufeală.

VLADIMIR: Nu mai avem ce căuta aici.

ESTRAGON: Nici în altă parte.

VLADIMIR: Zău, Gogo, nu fi și tu așa. Mîine totu o să fie bine.

ESTRAGON: Cum adică?

VLADIMIR: N-ai auzit ce-a spus băiatul?

ESTRAGON: Nu.

VLADIMIR: A zis că Godot o să vină sigur, mîine. (Scurtă pauză) Asta nu-ți spune nimic?

ESTRAGON: Atunci n-avem decît să așteptăm aici.

VLADIMIR: Ești nebun! Trebuie să ne adăpostim undeva. (Îl ia pe Estragon de braț) Hal! (Îl trage. Estragon cedează la început, apoi se împotrivește. Se opresc amîndoi)

ESTRAGON (privind copacul): Păcat că n-avem un capăt de funie.

VLADIMIR: Hal! Se lasă frig. (Îl trage. Același joc)

ESTRAGON: Adu-mi aminte să aduc o funie, mîine.

VLADIMIR: Bine. Hal! (Îl trage. Același joc)

ESTRAGON: De cît timp sîntem noi mereu împreună?

VLADIMIR: Habar n-am. Să tot fie vreo cincizeci de ani.

ESTRAGON: Ți-aduci aminte zlua cînd m-am aruncat în Durance?

VLADIMIR: Era pe vremea culesului.

ESTRAGON: Tu m-ai scos din apă.

VLADIMIR: Toate astea sînt moarte și-ngropate.

ESTRAGON: Hainele mi s-au uscat la soare.

VLADIMIR: Lasă, nu te mai gîndi. Hal! (același joc)

ESTRAGON: Mai stai!

VLADIMIR: Mi-e frig.

ESTRAGON: Mă-ntreb dacă n-am fi făcut mai bine să rămînem singuri, fiecare de partea lui. (Scurtă pauză) Nu eram făcuți pentru același drum.

VLADIMIR (fără să se supere): Asta nu-i sigur.

ESTRAGON: Nu, nimic nu-i sigur.

VLADIMIR: Dacă tu crezi că așa e mai bine, putem să ne despărțim.

ESTRAGON: Acum nu mai face.

(Tăcere)

VLADIMIR: Adevărat, acum nu mai face.

ESTRAGON: Atunci, mergem?

VLADIMIR: Să mergem.

(Nu se clintesc)

ACTUL II

A doua zi. Aceași oră. Același loc.

Ghetele lui Estragon, lângă rampă, cu tocurele lipite, cu virfurile depărtate, pălăria lui Lucky pe locul ei.

Copacul e plin de frunze.

Intră Vladimir, vioi. Se oprește și privește îndelung arborele. Apoi, brusc, începe să străbată scena în toate sensurile. Rămîne din nou nemișcat în fața ghetelor, se apleacă, ia una, o examinează, o miroase de parcă ar adulmeca o urmă, o repune cu grijă la locul ei. Își reia plimbarea precipitată. Se oprește lângă culisa dreaptă, privește îndelung în zare, cu palma pusă deasupra ochilor. Umblet. Se oprește lângă culisa stîngă.

Același joc.

Umblet. Se oprește brusc, își pune palmele lipite pe piept, își dă capul pe spate și începe să cînte cît îl ține gura.

VLADIMIR: Un cîine vrea să fure

(fiindcă a luat un ton prea jos, se oprește, tușește și reîncepe ceva mai sus)

Un cîine vrea să fure

Cîrnatul din dulap

Dar șefu' îl croleşte

Cu polonicu-n cap.

Iar ceilalți cîini la groapă

Îl cară în sicriu . . .

(se oprește, se gîndește un pic, reia:)

Iar ceilalți cîini la groapă

Îl cară în sicriu

Și-i pun la cap o cruce

Și peste cruce scriu:

Un cîine vrea să fure

Cîrnatul din dulap

Dar șefu' îl croleşte

Cu polonicu-n cap.

Iar ceilalți cîini la groapă

Îl cară în sicriu . . .

(se oprește. Același joc)

Îl cară în sicriu . . .

(Tăcere. Rămîne un moment nemișcat, apoi începe să străbată febril scena în toate sensurile. Se oprește din nou în fața copacului, umblă de colo-colo prin fața ghetelor, aleargă la culisa stîngă, privește în zare, aleargă la culisa dreaptă, privește

in zare. În momentul acesta Estragon intră prin culisa stingă, desculț, cu capul plecat și traversează lent scena. Vladimir se întoarce și îl vede)

VLADIMIR: Iar tu ! (Estragon se oprește, dar nu ridică capul. Vladimir vine spre el): Vino să te pup !

ESTRAGON: Nu mă atinge ! (Vladimir se oprește din mers, abătut. Tăcere)

VLADIMIR: Vrei să plec ? (Scurtă pauză): Gogo ! (Scurtă pauză. Vladimir îl privește cu atenție) Te-au bătut ? (Scurtă pauză) Gogo !

ESTRAGON (tace mereu cu capul plecat)

VLADIMIR: Unde ți-al petrecut noaptea ! (Tăcere. Vladimir înaintează):

ESTRAGON: Nu mă atinge ! Nu mă-ntreba nimic ! Nu-mi spune nimic ! Rămii cu mine !

VLADIMIR: Te-am părăsit eu vreodată ?

ESTRAGON: Tu m-ai lăsat să plec.

VLADIMIR: Uită-te la mine. (Estragon nu se mișcă. Cu glas tunător.) Uită-te la mine când îți spun !

(Estragon ridică ochii. Se privesc amândoi îndelung, dându-se înapoi, apropiindu-se iar și plecând capul ca în fața unui obiect de artă. Se apropie unul de altul tremurând din ce în ce mai mult, apoi deodată se îmbrățișează bătându-se cu palma pe spate. Sfârșitul îmbrățișării. Estragon nemaifiind sprijinit, e cit p-aci să cadă)

ESTRAGON: Ce zi !

VLADIMIR: Cine te-a snopit în halul ăsta ? Povestește-mi.

ESTRAGON: S-a mai dus o zi . . .

VLADIMIR: Încă una.

ESTRAGON: Pentru mine e sfârșită, orice s-ar mai întâmpla. (Tăcere) Adineaori cîntai, te-am auzit.

VLADIMIR: E-adevărat, mi-aduc aminte.

ESTRAGON: Asta m-a mîhnit. E singur, îmi ziceam, mă crede plecat pentru totdeauna, și cîntă.

VLADIMIR: Nu poți să fii vesel sau trist la comandă. M-am simțit toată ziua într-o formă grozavă. (Scurtă pauză) Nu m-am trezit azi noapte nici măcar o dată.

ESTRAGON (trist): Vezi, te piși mai bine cînd nu sînt lîngă tine.

VLADIMIR: Îți simțeam lipsa — și în același timp eram mulțumit. Nu-i curios ?

ESTRAGON (jignit): Mulțumit ?

VLADIMIR (după ce s-a gîndit): Poate că nu-i chiar ăsta cuvîntul.

ESTRAGON: Și acum ?

VLADIMIR (după ce a reflectat): Acum . . . (vesel) : Iată-te . . . (neutru) Iată-ne . . . (trist) : Iată-mă.

ESTRAGON: Vezi, te simți mai puțin bine cînd sînt eu aici. Și eu mă simt mai bine singur.

VLADIMIR (întepat): Atunci de ce te-al mai întors ?

ESTRAGON: Nu știu.

VLADIMIR: Eu știu. Fiindcă tu nu știi să te aperi. Eu nu i-aș fi lăsat să te bată.

ESTRAGON: N-al fi putut să-l împiedici.

VLADIMIR: De ce ?

ESTRAGON: Erau zece.

VLADIMIR: Nu, vreau să zic că te-aș fi împiedicat să le dai motiv să te bată.

ESTRAGON: Nu făceam nimic.

VLADIMIR: Atunci de ce te-au bătut ?

ESTRAGON: Nu știu.

VLADIMIR: Nu, Gogo, vezi, sînt lucruri care ție îți scapă dar care mie nu-mi scapă. Trebuie să le simți.

ESTRAGON : Îți spun că nu făceam nimic.

VLADIMIR : Tot ce se poate. Dar există și maniera, felul în care nu faci nimic, dacă ții la pielea ta. În fine, să nu mai vorbim de asta. Te-ai întors și mă simt foarte mulțumit.

ESTRAGON : Erau zece.

VLADIMIR : În fond, și tu trebuie să fii mulțumit. Mărturisește.

ESTRAGON : Mulțumit, de ce?

VLADIMIR : Că m-ai regăsit.

ESTRAGON : Crezi?

VLADIMIR : Spune așa, chiar dacă nu e adevărat.

ESTRAGON : Ce trebuie să spun?

VLADIMIR : Spune: sînt mulțumit.

ESTRAGON : Sînt mulțumit.

VLADIMIR : Și eu.

ESTRAGON : Și eu.

VLADIMIR : Sîntem mulțumiți.

ESTRAGON : Sîntem mulțumiți. (Tăcere): Și acum, cînd sîntem mulțumiți, ce facem?

VLADIMIR : Îl așteptăm pe Godot.

ESTRAGON : Adevărat.

(Tăcere)

VLADIMIR : De ieri, e ceva nou aici.

ESTRAGON : Și dacă nu vine?

VLADIMIR (după o clipă de neînțelegere): O să vedem. (Scurtă pauză): Îți spun că de ieri e ceva nou aici.

ESTRAGON : Totul picură.

VLADIMIR : Uită-te la copac.

ESTRAGON : Cine s-a fript cu ciorbă...

VLADIMIR : Copacul. Îți spun să te ulți la el.

(Estragon privește copacul)

ESTRAGON : Ieri nu era aici?

VLADIMIR : Ba da. Tu nu-ți amintești. Era cît pe-aci să ne spînzurăm de el. (Se gîndește): Da, așa e. (Despărțind silabele): Să ne spîn-zu-răm. Dar tu n-ai vrut. Nu-ți amintești?

ESTRAGON : Ai visat.

VLADIMIR : Se poate să fi uitat de ieri pînă azi?

ESTRAGON : Așa sînt eu. Sau uit imediat, sau nu uit niciodată.

VLADIMIR : Și Pozzo, și Lucky? I-ai uitat și pe ei?

ESTRAGON : Pozzo și Lucky?

VLADIMIR : A uitat tot.

ESTRAGON : Îmi amintesc de-un huligan care mi-a ars cîteva șuturi. Pe urmă a făcut pe timpitu'.

VLADIMIR : Era Lucky !

ESTRAGON : Asta mi-amintesc. Dar cînd s-a întîmplat?

VLADIMIR : Și de celălalt, care îl mîna, nu-ți aduci aminte?

ESTRAGON : Mi-a dat oase.

VLADIMIR : Era Pozzo !

ESTRAGON : Și zici că astea s-au întîmplat ieri?

VLADIMIR : Mai întreb!

ESTRAGON : Și aici?

VLADIMIR : Păi sigur ! Nu recunoști?

ESTRAGON (*subit furios*): Să recunosc ! Ce e de recunoscut ? Mi-am trăit porcăria asta de viață în mijlocul nisipurilor. Și tu mai vrei să văd nuanțe ! (*Privire circulară*) : Uită-te la gunoiul ăsta ! Nu m-am clintit niciodată din el.

VLADIMIR : Calm, calm !

ESTRAGON : Atunci lasă-mă dracului în pace cu peisajele tale cu tot. Vorbește-mi de subol.

VLADIMIR : Oricum, n-o să-mi spui tu mie că locul ăsta (*gest*) seamănă cu Vaucluse. E, totuși, o mare deosebire.

ESTRAGON : Vaucluse ! Ți-a pomenit cineva de Vaucluse ?

VLADIMIR : Păi n-ai fost și tu în Vaucluse ?

ESTRAGON : Da' de unde ! N-am călcat în viața mea prin Vaucluse. Îți spun că mi-am tirat toată scursoarea asta de viață aici ! Aici ! În Cacacuse !

VLADIMIR : Totuși, mi-aș pune mâna-n foc c-am fost împreună în Vaucluse. Am lucrat la culesul viilor, da, la unu' Bonnelly, în Roussillon.

ESTRAGON (*mai calm*) : Tot ce se poate. Eu n-am observat.

VLADIMIR : Dar acolo totul e roșu !

ESTRAGON (*sătul*) : Îți spun că n-am observat nimic !

(*Tăcere. Vladimir oftează adânc*)

VLADIMIR : Greu e de trăit cu tine, Gogo.

ESTRAGON : Ar fi mai bine să ne despărțim.

VLADIMIR : Mereu spui așa. Și de fiecare dată te reîntorci.

(*Tăcere*)

ESTRAGON : De fapt, ar trebui să mă ucizi, ca pe celălalt.

VLADIMIR : Care celălalt ? (*Scurtă pauză*) Care celălalt ?

ESTRAGON : Ca pe miliardele de ceilalți.

VLADIMIR (*sentențios*) : Fiecare cu cruciulița lui. (*Oftează*) În timpul micimii de-a-cum și-a scurtului de-apoi.

ESTRAGON : Deocamdată, să-ncercăm să discutăm, fără să ne exaltăm, fiindcă nu sîntem în stare să tăcem.

VLADIMIR : E-adevărat, sîntem nesecătuiți.

ESTRAGON : Asta ca să nu gîndim.

VLADIMIR : Avem scuze.

ESTRAGON : Ca să nu auzim.

VLADIMIR : Avem motive.

ESTRAGON : Toate vocile moarte.

VLADIMIR : Vocile moarte au zgomot de aripi.

ESTRAGON : De frunze.

VLADIMIR : De nisip.

ESTRAGON : De frunze.

(*Tăcere*)

VLADIMIR : Și vorbesc toate în același timp.

ESTRAGON : Fiecare pentru sine.

(*Tăcere*)

VLADIMIR : Mai degrabă șoptesc.

ESTRAGON : Murmură.

VLADIMIR : Vișje.

ESTRAGON : Murmură.

(*Tăcere*)

VLADIMIR : Ce-or fi spunînd ?

ESTRAGON : Vorbesc de viața lor.

VLADIMIR : Nu le e de-ajuns c-au trăit.

ESTRAGON : Trebuie să mai și vorbească despre asta.

VLADIMIR : Nu le e de-ajuns că sînt moarte.

ESTRAGON : Atîta nu-i de-ajuns.

(*Tăcere*)

VLADIMIR : Parc-ar fi un foșnet de pene.

ESTRAGON : De frunze.

VLADIMIR : De cenușă.

ESTRAGON : De frunze.

(*Lungă tăcere*)

VLADIMIR : Zi ceva !

ESTRAGON : Caut.

(*Lungă tăcere*)

VLADIMIR (*adînc neliniștit*) : Spune orice !

ESTRAGON : Ce facem acum ?

VLADIMIR : Îl așteptăm pe Godot.

ESTRAGON : Adevărat ?

(*Tăcere*)

VLADIMIR : Greu mai e !

ESTRAGON : Dacă ai cînta ?

VLADIMIR : Nu, nu ! (*Caută*) N-avem decît s-o luăm de la început.

ESTRAGON : Adevărat, nu cred c-ar fi prea greu.

VLADIMIR : E greu pînă pornești.

ESTRAGON : Se poate porni de la orice.

VLADIMIR : Da, dar trebuie să te hotărăști.

ESTRAGON : Adevărat.

(*Tăcere*)

VLADIMIR : Ajută-mă !

ESTRAGON : Caut.

(*Tăcere*)

VLADIMIR : Cînd cauți, auzi.

ESTRAGON : Adevărat.

VLADIMIR : Și fiindcă auzi, nu poți să găsești.

ESTRAGON : Așa e.

VLADIMIR : Nu poți să gîndești.

ESTRAGON : Gîndești, totuși.

VLADIMIR : Da' de unde ! E imposibil !

ESTRAGON : Așa ! Să ne contrazicem.

VLADIMIR : Imposibil.

ESTRAGON : Crezi ?

VLADIMIR : Nu mai e nici o primejdie să gîndim.

ESTRAGON : Atunci de ce ne văietăm ?

VLADIMIR : Să gîndești, nu e cel mai rău lucru.

ESTRAGON : Sigur, sigur, dar e ceva.

VLADIMIR : Cum e ceva ?

ESTRAGON : Așa, așa, să ne punem întrebări.

VLADIMIR : Ce vrei să zici cu e ceva ?

ESTRAGON : E ceva mai puțin.

VLADIMIR : Firește.

ESTRAGON : Atunci ? Dacă ne-am socoti fericiți ?

VLADIMIR : Grozav e că am gîndit.

ESTRAGON : Nu ni s-a mai întîmplat niciodată să gîndim ?

VLADIMIR: De unde vin toate cadavrele astea?

ESTRAGON: Toate osemintele astea?

VLADIMIR: Iată.

ESTRAGON: Sigur.

VLADIMIR: Trebui că am gîndit un pic.

ESTRAGON: La început de tot.

VLADIMIR: O groapă comună, cu oseminte.

ESTRAGON: N-ai decît să nu te uiți în ea.

VLADIMIR: Atrage ochiul.

ESTRAGON: E-adevărat.

VLADIMIR: Oricum ai face.

ESTRAGON: Cum?

VLADIMIR: Oricum ai face.

ESTRAGON: Ar trebui să ne-ntoarcem hotărit spre natură.

VLADIMIR: Am încercat.

ESTRAGON: Așa e.

VLADIMIR: Sigur, nu-i cel mai rău lucru.

ESTRAGON: Ce?

VLADIMIR: Că am gîndit.

ESTRAGON: Firește.

VLADIMIR: Dar am fi putut să ne lipsim.

ESTRAGON: N-ai ce-i face.

VLADIMIR: Știu, știu.

(Tăcere)

ESTRAGON: Ca mic antrenament, n-a fost rău.

VLADIMIR: Da, dar acum o să trebuiască să găsim altceva.

ESTRAGON: Să vedem.

VLADIMIR: Să vedem.

ESTRAGON: Să vedem.

(Se gîndesc)

VLADIMIR: Ce spuneam? Am putea să pornim de-acolo.

ESTRAGON: De unde?

VLADIMIR: De la început de tot

ESTRAGON: De la începutul cui?

VLADIMIR: De la începutul serii de azi. Spuneam... spuneam că...

ESTRAGON: Dă-o dracului, prea-mi ceri mult.

VLADIMIR: Stai nițel... ne-am pupat... eram mulțumiți... mulțumiți... ce facem acum cînd sîntem mulțumiți... așteptăm... stai să vedem... încep să-mi aduc aminte... așteptăm... acum, cînd sîntem mulțumiți... așteptăm... Stai nițel... A! Copacul!

ESTRAGON: Copacul?

VLADIMIR: Nu-ți amintești?

ESTRAGON: Sînt obosit.

VLADIMIR: Privește-l.

(Estragon privește copacul)

ESTRAGON: Nu văd nimic.

VLADIMIR: Păi ieri seară era negru de tot și scheletic! Iar astăzi e-acoperit de frunze.

ESTRAGON: De frunze?

VLADIMIR: Într-o singură noapte.

ESTRAGON: Pesemne că e primăvară.

VLADIMIR: Dar într-o singură noapte !

ESTRAGON: Îți spun că nu eram aici ieri seară. Ai avut un coșmar.

VLADIMIR: Și, după tine, unde eram aseară?

ESTRAGON: Habar n-am. În altă parte. În alt compartiment. Doar nu de lipsa vidului ne putem plînge.

VLADIMIR (*sigur de sine*): Bun. Aseară eram aici. Acum, ce-am făcut noi aseară ?

ESTRAGON: Ce-am făcut?

VLADIMIR: Caută să-ți amintești.

ESTRAGON: Păi... cred că am pălăvrăgit.

VLADIMIR (*stăpînindu-se*): În legătură cu ce ?

ESTRAGON: O... fără nici o legătură, despre niște fleacuri. (*Cu siguranță*) Aha, îmi aduc aminte, aseară am pălăvrăgit despre niște fleacuri. Asta facem de vreo cincizeci de ani.

VLADIMIR: Nu-ți amintești nici un fapt, nici o întîmplare ?

ESTRAGON (*sătul*): Nu mă mai chinui, Didi.

VLADIMIR: Soarele? Luna? Nu-ți amintești?

ESTRAGON: Pesemne că erau aici, ca de obicei.

VLADIMIR: N-ai observat nimic neobișnuit?

ESTRAGON: Vai !

VLADIMIR: Și Pozzo? Și Lucky?

ESTRAGON: Pozzo ?

VLADIMIR: Oasele.

ESTRAGON: Parcă erau oase de pește.

VLADIMIR: Pozzo ți le-a dat.

ESTRAGON: Nu știu.

VLADIMIR: Și lovitura?

ESTRAGON: Cu piciorul? E-adevărat am fost lovit cu piciorul.

VLADIMIR: Lucky te-a lovit.

ESTRAGON: Și toate astea au fost ieri ?

VLADIMIR: Ia arată piciorul.

ESTRAGON: Care?

VLADIMIR: Amîndouă. Ridică-ți pantalonul. (*Estragon, într-un picior, întinde piciorul spre Vladimir și e cît pe-aci să cadă... Vladimir îi prinde piciorul. Estragon se clatină*) Ridică-ți pantalonul.

ESTRAGON (*clătinîndu-se*): Nu pot. (*Vladimir îi ridică pantalonul, îi privește piciorul, îi dă drumul. Estragon e cît pe-aci să cadă*)

VLADIMIR: Celălalt. (*Estragon dă același picior*). Celălalt am spus ! (*Același joc cu celălalt picior*) Uite rana, face puroi.

ESTRAGON: Ei și?

VLADIMIR: Unde-ți sînt ghetetele?

ESTRAGON: Se vede că le-am aruncat.

VLADIMIR: Cînd ?

ESTRAGON: Nu știu.

VLADIMIR: De ce ?

ESTRAGON: Nu-mi aduc aminte.

VLADIMIR: Nu, vreau să zic de ce le-ai aruncat ?

ESTRAGON: Mă băteau la degete.

VLADIMIR (*arătînd ghetetele*): Iată-le. (*Estragon privește ghetetele*) Chiar pe locul unde le-ai pus tu aseară.

(*Estragon se duce la ghete, se apleacă, le examinează de aproape*)

ESTRAGON: Nu sînt ale mele.

VLADIMIR: Nu sînt ale tale!

ESTRAGON: Ale mele erau negre. Astea sînt galbene.

VLADIMIR: Ești sigur că ale tale erau negre?

ESTRAGON: Adică erau gri.

VLADIMIR: Și astea sînt galbene? Ia arată-le.

ESTRAGON (*ridicînd o gheată*): În fine, sînt verzui.

VLADIMIR (*apropiîndu-se*): Arată! (*Estragon îi dă gheata. Vladimir o privește și o aruncă minios*) Asta-l prea de tot!

ESTRAGON: Vezi, totul e...

VLADIMIR: Văd eu ce e. Da, da, văd ce s-a-ntîmplat.

ESTRAGON: Totul e...

VLADIMIR: E simplu ca bună ziua. A venit un tîp, le-a luat pe-ale tale și le-a lăsat pe-ale lui...

ESTRAGON: De ce?

VLADIMIR: Ale lui nu-l veneau bine. Și le-a luat pe-ale tale.

ESTRAGON: Dar ale mele erau mici.

VLADIMIR: Pentru tine. Nu pentru el.

ESTRAGON: Sînt obosit. (*Scurtă pauză*) Să plecăm.

VLADIMIR: Nu se poate.

ESTRAGON: De ce?

VLADIMIR: Îi așteptăm pe Godot.

ESTRAGON: Adevărat. (*Scurtă pauză*) Atunci ce facem?

VLADIMIR: Nu e nimic de făcut.

ESTRAGON: Dar eu nu mai pot.

VLADIMIR: Vrei o ridiche?

ESTRAGON: Atîta e?

VLADIMIR: Sînt ridichi și napi.

ESTRAGON: Morcovi nu mai sînt?

VLADIMIR: Nu. De altfel, cam exagerezi cu morcovii.

ESTRAGON: Atunci, dă-mi o ridiche. (*Vladimir se scotocește prin buzunare, nu găsește decît napi, scoate în sfîrșit o ridiche pe care o dă lui Estragon, care o examinează, o miroase*) E neagră!

VLADIMIR: E ridiche.

ESTRAGON: Nu-mi plac decît ridichile de lună, doar știi bine.

VLADIMIR: Atunci nu vrei?

ESTRAGON: Nu-mi plac decît ridichile de lună!

VLADIMIR: Atunci dă-o înapoi.

(*Estragon i-o dă*)

VLADIMIR: Asta devine într-adevăr lucru de nimic.

ESTRAGON: Nu destul încă.

(*Tăcere*)

VLADIMIR: Dacă le-ai încerca?

ESTRAGON: Am încercat tot.

VLADIMIR: Vreau să zic ghețele.

ESTRAGON: Crezi?

VLADIMIR: Ca să mai treacă timpul. (*Estragon ezită*) Te asigur că o să fie o variație.

ESTRAGON: O mică plăcere.

VLADIMIR: O distracție.

ESTRAGON: O mică plăcere.

VLADIMIR: Încearcă.

ESTRAGON: Mă ajuți ?

VLADIMIR: Sigur.

ESTRAGON: Ne descurcăm destul de bine împreună, nu-i așa, Didi ?

VLADIMIR: Sigur, sigur. Hai, încearcă pe stîngul mai întîi.

ESTRAGON: Găsim totdeauna cîte ceva care să ne dea impresia că trăim, nu-i așa, Didi ?

VLADIMIR (*nerăbdător*): Sigur, sigur. Sîntem vrăjitori. Dar să nu ne abatem de la ce-am hotărît. (*Ridică gheata*) Hai, dă piciorul. (*Estragon se apropie de el, ridică piciorul*) Celălalt, porcule ! (*Estragon ridică celălalt picior*) Mai sus ! (*Înghesuieți unul în altul, se clatină de-a lungul scenei, Vladimir reușește pînă la urmă să-i pună gheata*) Încearcă să mergi. (*Estragon încearcă*) Ei ?

ESTRAGON: Îmi vine bine.

VLADIMIR (*scoțînd o sfoară din buzunar*): Acum s-o legăm.

ESTRAGON (*cu vehemență*): Nu, nu, fără șiret, fără șiret.

VLADIMIR: Greșești. Să o încercăm și pe cealaltă. (*Același joc*) Ei ?

ESTRAGON: Îmi vine și asta.

VLADIMIR: Nu te strîng ?

ESTRAGON (*făcînd cîțiva pași apăsăți*): Nu încă.

VLADIMIR: Atunci poți să le păstrezi.

ESTRAGON: Îmi sînt prea mari.

VLADIMIR: Poate că într-o bună zi ai să ai și clorapi.

ESTRAGON: Așa e.

VLADIMIR: Atunci, le păstrezi ?

ESTRAGON: Am vorbit destul despre ghețe.

VLADIMIR: Da, dar...

ESTRAGON: Ajunge ! (*tăcere*) Mă duc totuși să mă așez.

(*Caută, din ochi, un loc, apoi se duce să se așeze unde stătea la începutul primului act*)

VLADIMIR: Acolo stăteal aseară.

(*Tăcere*)

ESTRAGON: Dacă aș putea să dorm.

VLADIMIR: Aseară ai dormit.

ESTRAGON: Am să încerc. (*Ia o poziție uterină, cu capul între picioare*)

VLADIMIR: Stai puțin. (*Se apropie de Estragon și cîntă cu glas puternic*)

Nani-nani.

ESTRAGON (*ridicînd capul*): Nu așa tare.

VLADIMIR (*ceva mai încet*):

Nani-nani

Na-ni — na-ni

Na-ni — na-ni

Na-ni...

(*Estragon adoarme. Vladimir își scoate halna și-i acoperă umerii, apoi începe să umble în lung și în lat dînd din mîini ca să se încălzească. Estragon se trezește brusc, sărînd în sus, face cîțiva pași, înnebunit. Vladimir aleargă spre el, îl cuprinde cu brațele*)

VLADIMIR: Stai... stai... sînt aici, n-avea teamă.

ESTRAGON: Ah !

VLADIMIR: Stai... stai... gata.

ESTRAGON: Cădeam.

VLADIMIR: S-a terminat... Nu te mai gîndi.

ESTRAGON: Eram pe un...

VLADIMIR: Nu, nu, nu spune nimic. Hai să umblăm puțin.

(Îi ia pe Estragon de braț și-l face să umble în lung și-n lat, pînă cînd Estragon refuză să meargă mai departe)

ESTRAGON: Destul! Sînt obosit!

VLADIMIR: Îți place mai mult să stai fără să faci nimic?

ESTRAGON: Da.

VLADIMIR: Cum vrei tu. (Îi dă drumul lui Estragon, se duce să-și ia haina și o pune pe el)

ESTRAGON: Să plecăm.

VLADIMIR: Nu putem.

ESTRAGON: De ce?

VLADIMIR: Îl așteptăm pe Godot.

ESTRAGON: Adevărat. (Vladimir își reia plimbarea) Nu poți să stai liniștit locului?

VLADIMIR: Mi-e frig.

ESTRAGON: Am venit prea devreme.

VLADIMIR: Am venit totdeauna la căderea nopții.

ESTRAGON: Dar noaptea nu cade.

VLADIMIR: O să cadă ea, dintr-odată, ca ieri.

ESTRAGON: Și-apoi o să fie întuneric.

VLADIMIR: Și-o să putem pleca.

ESTRAGON: Și-apoi o să fie iar ziuă. (Scurtă pauză) Ce-i de făcut? Ce-i de făcut?

VLADIMIR (oprindu-se din mers, cu violență): Nu mai termini odată cu bocitul? Începi să-mi calci pe nervi cu gemetele tale.

ESTRAGON: Plec.

VLADIMIR (zărind pălăria lui Lucky): Ia te uită!

ESTRAGON: Adio!

VLADIMIR: Pălăria lui Lucky! (se apropie de ea) De-un ceas sînt aici și n-am văzut-o! (foarte mulțumit) Perfect!

ESTRAGON:.. N-ai să mă mai vezi.

VLADIMIR: Va să zică n-am greșit locul. Acum sîntem liniștiți. (Ridică pălăria lui Lucky, o privește cu admirație, o îndreaptă) Frumoasă trebuie c-a mai fost. (O pune în locul pălăriei lui, pe care l-o întinde lui Estragon) Ține.

ESTRAGON: Ce?

VLADIMIR: Ține asta.

(Estragon ia pălăria lui Vladimir. Vladimir își aranjează cu amîndouă mîinile pălăria lui Lucky. Estragon își pune pălăria lui Vladimir în locul pălăriei lui, pe care l-o întinde lui Vladimir. Vladimir ia pălăria lui Estragon. Estragon își aranjează cu amîndouă mîinile pălăria lui Vladimir. Vladimir își pune pălăria lui Estragon în locul pălăriei lui Lucky, pe care l-o întinde lui Estragon. Estragon ia pălăria lui Lucky. Vladimir își aranjează cu amîndouă mîinile pălăria lui Vladimir, pe care l-o întinde lui Vladimir. Vladimir își ia pălăria. Estragon își aranjează cu amîndouă mîinile pălăria lui Lucky. Vladimir își pune pălăria în locul pălăriei lui Estragon, pe care l-o întinde lui Estragon. Estragon își ia pălăria, Vladimir își aranjează cu amîndouă mîinile pălăria sa. Estragon își pune pălăria sa în locul pălăriei lui Lucky pe care l-o întinde lui Vladimir. Vladimir ia pălăria lui Lucky. Estragon își aranjează pălăria cu amîndouă mîinile. Vladimir își pune pălăria lui Lucky în locul pălăriei sale, pe care l-o întinde lui Estragon. Estragon ia pălăria lui Vlad-

mir. Vladimir își aranjează cu amîndouă mîinile pălăria lui Lucky. Estragon îi întinde pălăria lui Vladimir, care o ia și o întinde lui Estragon, care o ia și i-o întinde lui Vladimir, care o ia și o aruncă. Toată această scenă, într-un ritm viu).

VLADIMIR: Îmi vine?

ESTRAGON: Nu știu.

VLADIMIR: Nu, dar cum mă găsești tu? (Întoarce capul cochec, la dreapta și la stînga, la atitudini de manechin)

ESTRAGON: Îngrozitor!

VLADIMIR: Mai îngrozitor ca de obicei?

ESTRAGON: La fel.

VLADIMIR: Atunci pot s-o păstrez. A mea mă supără. (Scurtă pauză) Cum să spun? (Scurtă pauză) Mă zgîrie.

ESTRAGON: Plec.

VLADIMIR: Nu vrei să ne jucăm?

ESTRAGON: Să ne jucăm, de-a ce?

VLADIMIR: Ne-am putea juca de-a Pozzo și Lucky.

ESTRAGON: Nu cunosc.

VLADIMIR: Eu aș fi Lucky, tu ai fi Pozzo. (la atitudinea lui Lucky, încovoindu-se sub povara bagajelor. Estragon îl privește uluit) Dă-i drumu'!

ESTRAGON: Ce trebuie să fac?

VLADIMIR: Zbiară la mine.

ESTRAGON: Ticălosule!

VLADIMIR: Mai tare.

ESTRAGON: Căzătură! Javră!

(Vladimir înaintează, se dă înapoi, mereu încovoiat)

VLADIMIR: Zi-mi să gîndesc.

ESTRAGON: Cum?

VLADIMIR: Zi, gîndește, porcule!

ESTRAGON: Gîndește, porcule!

(Tăcere)

VLADIMIR: Nu pot!

ESTRAGON: Destul!

VLADIMIR: Zi-mi să joc.

ESTRAGON: Plec.

VLADIMIR: Joacă, joacă, porcule! (Se zvîrcolește pe loc. Estragon iese grăbit)

Nu pot! (Ridică ochii, vede că Estragon nu mai este acolo, scoate un țipăt sfîșietor) Gogo! (Tăcere. Începe să străbată scena aproape în goană. Estragon reîntră grăbit, gîfilind, aleargă spre Vladimir. Se opresc la cîțiva pași unul de altul) Iată-te, în sfîrșit!

ESTRAGON (gîfilind): Sînt blestemat!

VLADIMIR: Unde ai fost? Te credeam plecat pentru totdeauna!

ESTRAGON: Pînă la marginea pantel. Vine.

VLADIMIR: Cine?

ESTRAGON: Nu știu.

VLADIMIR: Cîți sînt?

ESTRAGON: Nu știu.

VLADIMIR (triumfînd): E Godot! În sfîrșit! (Îl îmbrățișează pe Estragon cu insuflețire) Gogo! E Godot! Sîntem salvați! Să-l ieșim înainte! Vino! (Îl trage pe Estragon spre culise. Estragon se împotrivește, scapă, iese fugind pe cealaltă parte) Gogo! Vino-napoi! (Tăcere. Vladimir aleargă la culisa prin care

Estragon se întorsese, privește în zare. Estragon reintră grăbit, aleargă spre Vladimir care se întoarce) lată-te, iar !

ESTRAGON: Sînt blestemat pe vecie !

VLADIMIR: Ai fost departe ?

ESTRAGON: Pînă la marginea pantei.

VLADIMIR: Adevărat, sîntem pe-un platou. Sigur, sîntem serviți pe platou.

ESTRAGON: Și pe-acolo vin.

VLADIMIR: Sîntem încercuți ! *(Înebunit, Estragon se repede spre pînza fundalului, se încurcă în ea, cade) Dobitocule ! pe-acolo nu-i ieșirea ! (Vladimir se duce să-l ridice, îl aduce spre rampă. Gest către spectatori) Acolo nu-l nimeni. Fugi pe-acolo ! Hai ! (Îl împinge spre fosă, Estragon se dă înapoi înspăimîntat) Nu vrei ? Zău, te înțeleg. Ia să vedem. (Se gîndește) Nu-ți rămîne decît să dispari.*

ESTRAGON: Unde ?

VLADIMIR: După copac. *(Estragon ezită) Repede. După copac ! (Estragon dă fuga după copacul care nu-l acoperă decît pe jumătate) Nu mișca. (Estragon iese de după copac) Sigur, copacul ăsta nu ne-ar fi servit la nimic. (Către Estragon) Nu cumva ești nebun ?*

ESTRAGON *(mai calm)*: Mi-am pierdut capul. *(Își lasă în jos capul, rușinat) Iartă-mă ! (Ridică mîndru, capul) Gata ! Acum ai să vezi ! Spune-mi ce trebuie să fac.*

VLADIMIR: Nu-i nimic de făcut.

ESTRAGON: Tu o să te postezi acolo. *(Îl duce pe Vladimir spre culisa stîngă, îl pune în axul drumului, cu spatele la scenă) Hai, nu te mișca și cască ochii. (Aleargă spre cealaltă culisă. Vladimir îl privește peste umăr. Estragon se oprește, privește în zare, se întoarce. Amîndoi se privesc peste umăr) Spate în spate, ca pe vremuri ! (Continuă să se privească un timp, apoi fiecare își reia pînda. Lungă tăcere). Nu vezi venind pe nimeni ?*

VLADIMIR *(întorcîndu-se)*: Cum ?

ESTRAGON *(mai tare)*: Nu vezi venind pe nimeni ?

VLADIMIR: Nu.

ESTRAGON: Nici eu.

VLADIMIR: Cred că te-ai înșelat.

ESTRAGON *(întorcîndu-se)*: Cum ?

VLADIMIR *(mai tare)*: Cred că te-ai înșelat.

ESTRAGON: Nu țipa.

VLADIMIR și ESTRAGON *(Își relau pînda. Lungă tăcere)*
(se întorc simultan): Nu cumva. . .

VLADIMIR: O, pardon !

ESTRAGON: Te ascult.

VLADIMIR: Nu, nu. . .

ESTRAGON: Ba da !

VLADIMIR: Te-am întrerupt !

ESTRAGON: Dimpotrivă.

VLADIMIR: Hai, lasă politețea.

ESTRAGON: Hai, nu fi încăpățînat.

VLADIMIR *(cu putere)*: Termină-ți fraza.

ESTRAGON *(la fel)*: Termin-o tu pe-a ta.

(Tăcere. Vin unul spre altul, se opresc.)
VLADIMIR: Ticălosule !

ESTRAGON : Așa ! Să ne înjurăm ! (*Schimb de insulte. Tăcere*) Acum să ne împăcăm.

VLADIMIR : Gogo !

ESTRAGON : Didi !

VLADIMIR : Dă mîna !

ESTRAGON : Iat-o !

VLADIMIR : Vin în brațele mele !

ESTRAGON : În brațele tale ?

VLADIMIR (*deschizînd brațele*) : Aici, înăuntru !

ESTRAGON : Haide !

(*Se îmbrățișează. Tăcere*)

VLADIMIR : Ce ușor trece timpul cînd ne distrăm !

(*Tăcere*)

ESTRAGON : Ce facem acum ?

VLADIMIR : Așteptînd.

ESTRAGON : Așteptînd.

(*Tăcere*)

VLADIMIR : Dacă ne-am face exercițiile ?

ESTRAGON : Mișcările.

VLADIMIR : De suplețe.

ESTRAGON : De relaxare.

VLADIMIR : De circumsducțiune.

ESTRAGON : De relaxare.

VLADIMIR : Ca să ne încălzim.

ESTRAGON : Ca să ne liniștim.

VLADIMIR : Hai.

(*Începe să sară. Estragon îl imită.*)

ESTRAGON (*oprindu-se*) : Destul. Sînt obosit.

VLADIMIR (*oprindu-se*) : Nu sîntem în formă. Să facem, totuși, cîteva respirații.

ESTRAGON : Nu mai vreau să respir.

VLADIMIR : Ai dreptate. (*Pauză*) Să facem, totuși, arborele, pentru echilibru.

ESTRAGON : Arborele ?

(*Vladimir face arborele, clătînîndu-se.*)

VLADIMIR (*oprindu-se*) : E rîndul tău.

(*Estragon face arborele, clătînîndu-se.*)

ESTRAGON : Crezi că Dumnezeu mă vede ?

VLADIMIR : Trebuie să închizi ochii.

(*Estragon închide ochii, se clatină și mai tare.*)

ESTRAGON (*oprindu-se, ridicînd pumnii, strigînd cît îl ține gura*) : Doamne, al milă de mine !

VLADIMIR (*vexat*) : Și eu ?

ESTRAGON (*același joc*) : De mine ! Fie-ți milă ! De mine ! (*Intră Pozzo și Lucky. Pozzo a devenit orb. Lucky e împovărat ca în primul act. Funia, ca în primul act, dar mult mai scurtă, ca să-i permită lui Pozzo s-o urmeze mai comod. Lucky are o pălărie nouă. La vederea lui Estragon și a lui Vladimir, el se oprește. Pozzo, continuîndu-și drumul, se ciocnește de el. Vladimir și Estragon se dau înapoi.*)

POZZO (*agățîndu-se de Lucky care, sub această nouă povară, se clatină*) : Ce s-a întîmplat ? Cine a strigat ?

(*Lucky cade, lăsînd să-i scape tot, și trîntindu-l pe Pozzo în cădere. Rămân amîndoi lungiți, fără mișcare, în mijlocul bagajelor.*)

ESTRAGON: E Godot?

VLADIMIR: Pică la fix! (Se îndreaptă spre grămadă, urmat de Estragon) În sfârșit, întâriri!

POZZO (speriat): Ajutor.

ESTRAGON: E Godot?

VLADIMIR: Începusem să ne pierdem curajul. Sfârșitul seril ne e asigurat.

POZZO: Ajutor!

ESTRAGON: Strigă ajutor.

VLADIMIR: Nu mai sîntem singuri, să așteptăm noaptea, să-l așteptăm pe Godot, să așteptăm — să așteptăm. Ne-am luptat toată seara, numai cu mijloacele noastre. Acum s-a terminat. A și început ziua de mîine.

ESTRAGON: Dar ei sînt numai în trecere.

POZZO: Ajutor!

VLADIMIR: De pe acum, timpul curge cu totul altfel. Soarele o să apună, luna o să răsară și noi o să plecăm de-aici.

ESTRAGON: Dar ei sînt numai în trecere.

VLADIMIR: O să ne fie de-ajuns.

POZZO: Fie-vă milă!

VLADIMIR: Bietul Pozzo!

ESTRAGON: Știam că e el.

VLADIMIR: Cine?

ESTRAGON: Godot.

VLADIMIR: Dar nu-i deloc Godot.

ESTRAGON: Nu-i Godot?

VLADIMIR: Nu-i Godot.

ESTRAGON: Atunci cine-i?

VLADIMIR: E Pozzo.

POZZO: Eu sînt! Eu sînt! Ridicați-mă!

VLADIMIR: Nu poate să se ridice.

ESTRAGON: Să plecăm.

VLADIMIR: Nu putem.

ESTRAGON: De ce?

VLADIMIR: Îl așteptăm pe Godot.

ESTRAGON: Adevărat.

VLADIMIR: Poate că mal are oase pentru tine.

ESTRAGON: Oase?

VLADIMIR: De pui. Nu-ți aduci aminte?

ESTRAGON: El era?

VLADIMIR: Da.

ESTRAGON: Întreabă-l.

VLADIMIR: Dacă l-aș ajuta, mai întîi?

ESTRAGON: Ce să facă?

VLADIMIR: Să se ridice.

ESTRAGON: Nu poate să se ridice.

VLADIMIR: Vrea să se ridice.

ESTRAGON: Atunci să se ridice

VLADIMIR: Nu poate.

ESTRAGON: Dar ce are?

VLADIMIR: Nu știu.

(Pozzo se zvîrcolește, geme, lovește pămîntul cu pumnii).

ESTRAGON: Dacă l-am cere mal întîi oasele? Apoi, dacă nu le dă, îl lăsăm acolo.

VLADIMIR : Vrei să zici că-l avem la mână?

ESTRAGON : Da.

VLADIMIR : Și că trebuie să-i punem condiții ca să-l ajutăm?

ESTRAGON : Da.

VLADIMIR : Pare deștept ce spui. Dar mă tem de-un lucru.

ESTRAGON : De care?

VLADIMIR : Să nu se miște Lucky, pe neașteptate. Am fi rași !

ESTRAGON : Lucky?

VLADIMIR : El te-a atacat ieri.

ESTRAGON : Îți spun că erau zece.

VLADIMIR : Nu, înainte, cel care ți-a tras șuturile.

ESTRAGON : E aici?

VLADIMIR : Uite-l. (Gest) Deocamdată pare mort. Dar poate să se dezlănțule dintr-o clipă în alta.

ESTRAGON : Dacă i-am trage amîndoi o mamă de bătaie?

VLADIMIR : Vrei să zici dacă am tăbări pe el cît doarme?

ESTRAGON : Da.

VLADIMIR : Bună idee. Dar sîntem în stare? Și el, doarme oare cu adevărat? (*Scurtă pauză*) Nu, mai bine am profita că Pozzo cere ajutor, ca să-l ajutăm, bizuindu-ne pe recunoștința lui.

ESTRAGON : Păi nu mai cere nimic.

VLADIMIR : Fiindcă și-a pierdut speranța.

ESTRAGON : Tot ce se poate. Dar . . .

VLADIMIR : Să nu ne mai pierdem vremea cu vorbe goale. (*Scurtă pauză. Cu vehemență*) Să facem ceva, cît avem ocazia ! Doar nu e nevoie de noi în fiecare zi. La drept vorbind nici nu e neapărată nevoie de noi. Și alții ar putea să facă treaba la fel de bine, dacă nu și mai bine chiar. Strigățul pe care l-am auzit adineauri se adresa mai degrabă întregii omeniri. Dar aici, în clipa de față, noi sîntem omenirea, chît că ne place asta sau nu. Să profităm, pînă nu-l prea cîrziu. Să reprezentăm cu demnitate, măcar odată, specia în care ne-a vîrît nenorocirea. Ce părere ai?

ESTRAGON : N-am ascultat.

VLADIMIR : E drept că dacă stai să cîntărești cu brațele încrucișate argumentele pro și contra, facem și așa cinste condiției umane. Tigrul sare să-și ajute semenii fără să stea pe gînduri. Sau fuge în adîncul deșigurilor. Dar nu asta e problema. Ce facem noi aici, iată ce trebuie să ne întrebăm. Și avem norocul să știm. Da, în această imensă confuzie, un singur lucru e clar: așteptăm să vină Godot.

ESTRAGON : Adevărat.

VLADIMIR : Sau să cadă noaptea. (*Scurtă pauză*) Sîntem la întîlnire și atît. Nu sîntem sfinți, dar sîntem la întîlnire. Cîți oameni pot să spună asemenea lucruri?

ESTRAGON : Nenumărați.

VLADIMIR : Crezi?

ESTRAGON : Nu știu.

VLADIMIR : Se prea poate.

POZZO : Ajutor !

VLADIMIR : Ce e sigur, e că timpul trece greu în asemenea condiții și că ne silește să-l umplem cu fapte care, cum să spun, care la prima vedere pot părea raționale, dar cu care sîntem obișnuiți. O să zici că toate astea n-au alt rost decît să ne împiedice prăbușirea rațiunii. Se înțelege că-l așa. Dar oare nu

rătăcește ea de pe-acum în bezna permanentă a marilor adîncimi, iată ce mă întreb uneori. Îmi urmărești raționamentul?

ESTRAGON: Toți ne naștem nebuni. Iar cîte unii rămîn.

POZZO: Ajutor, vă dau bani !

ESTRAGON: Cît?

POZZO: O sută de franci.

ESTRAGON: Nu-i destul.

VLADIMIR: N-aș merge pînă acolo.

ESTRAGON: Găsești că e destul?

VLADIMIR: Nu, vreau să spun că n-aș merge pînă la a zice că n-avem mintea întreagă încă de pe cînd venim pe lume. Dar nu asta e problema.

POZZO: Două sute.

VLADIMIR: Așteptăm. Ne plictisim. *(Ridică mîna)* Nu, nu protestez, ne plictisim de moarte, asta e incontestabil. Bun. Ni se ivește o diversiune, și noi ce facem? O lăsăm să se ducă de rîpă. Hai, la muncă. *(Înaintează spre Pozzo, se oprește)* Într-o secundă, totul o să se risipească, o să fim iar singuri, în mijlocul singurătăților. *(Visează)*

POZZO: Două sute !

VLADIMIR: Imediat !

(Încearcă să-l ridice pe Pozzo, nu izbuteste, își reinnoiește eforturile, se împiedică de bagaje, cade, încearcă să se ridice, nu poate).

ESTRAGON: Ce v-a apucat, pe toți?

VLADIMIR: Ajutor !

ESTRAGON: Eu plec.

VLADIMIR: Nu mă lăsa ! Au să mă ucidă !

POZZO: Unde mă aflu?

VLADIMIR: Gogo !

POZZO: Ajutor !

VLADIMIR: Ajută-mă !

ESTRAGON: Eu plec.

VLADIMIR: Întii ajută-mă, apoi o să plecăm împreună.

ESTRAGON: Îmi promiți?

VLADIMIR: Îți jur.

ESTRAGON: Și n-o să ne mai întoarcem niciodată?

VLADIMIR: Niciodată.

ESTRAGON: Și-o să mergem în Ariège?

VLADIMIR: Unde vrei tu.

POZZO: Trei sute. Patru sute !

ESTRAGON: De cînd mă ștlu, am visat să mă plimb prin Ariège.

VLADIMIR: Al să te plimbi.

ESTRAGON: Care te-ai împuțit?

VLADIMIR: Pozzo.

POZZO: Eu sînt ! Eu sînt ! Fie-vă milă de mine.

ESTRAGON: Te-apucă scîrba !

VLADIMIR: Repede ! Repede ! Dă-mi mîna !

ESTRAGON: Eu plec *(Scurtă pauză. Apoi tare)* Eu plec.

VLADIMIR: La urma urmei, am să mă ridic și singur. *(Încearcă să se ridice. Recade)*

Mal curînd sau mai tîrziu.

ESTRAGON: Ce ai?

VLADIMIR: Cară-te.

ESTRAGON: Tu rămîi aici?

VLADIMIR : Deocamdată.

ESTRAGON : Hai, ridică-te, o să răceşti.

VLADIMIR : Lasă-mă în pace.

ESTRAGON : Hai, Did!, nu fi încăpăţinat. (*Întinde mina spre Vladimir, care se grăbeşte să o apuce*) Hai, hop !

VLADIMIR : Trage !

(*Estragon trage, se poticneşte, cade. Lungă tăcere*).

POZZO : Ajutor !

VLADIMIR : Aici sîntem.

POZZO : Cîne sînteţi voi ?

VLADIMIR : Nişte oameni.

(*Tăcere*)

ESTRAGON : Ce bine e pe jos !

VLADIMIR : Poţi să te ridici ?

ESTRAGON : Nu ştiu.

VLADIMIR : Încearcă.

ESTRAGON : Îndată, îndată.

(*Tăcere*)

POZZO : Ce s-a întîmplat ?

VLADIMIR (*cu putere*) : Nu mai taci odată ? Holera dracului ! Nu se gîndeşte decît la el.

ESTRAGON : Dacă am încerca să dormim ?

VLADIMIR : L-ai auzit ? Vrea să ştie ce s-a întîmplat !

ESTRAGON : Lasă-l. Dormi.

(*Tăcere*)

POZZO : Fie-vă milă ! Milă !

ESTRAGON (*tresare*) : Ce ? Ce-l aici ?

VLADIMIR : Dormea !

ESTRAGON : Aşa cred.

VLADIMIR : Tot ticălosul ăsta de Pozzo.

ESTRAGON : Spune-i să lase gura. Arde-i vreo cîteva !

VLADIMIR (*cătrîndu-i pumni lui Pozzo*) : N-ai terminat ? Nu vrei să laşi gura ? Vierme ! (*Pozzo se desprinde, ţîpînd de durere, şi se depărtează, de-a buşilea. Din cînd în cînd se opreşte, spîntecă aerul cu gesturi de orb, chemîndu-l pe Lucky. Vladimir, rezemat în cot, îl urmăreşte cu privirea*). A scăpat ! (*Pozzo se prăbuşeşte. Tăcere*)
A căzut !

ESTRAGON : Se ridicase ?

VLADIMIR : Nu.

ESTRAGON : Păi zici că a căzut.

VLADIMIR : Se aşezase în genunchi. (*Tăcere*) Poate că am fost cam prea dur.

ESTRAGON : Asta nu ni se întîmplă dos.

VLADIMIR : Ne-a implorat să-l ajutăm. Şi am rămas surzi. A stăruit. Şi l-am bătut.

ESTRAGON : Adevărat.

VLADIMIR : Nu se mai mişcă. Poate că e mort.

ESTRAGON : Am dat de bucluc, fiindcă am vrut să-l ajutăm.

VLADIMIR : Adevărat.

ESTRAGON : Nu cumva l-ai pocnit tu prea tare ?

VLADIMIR : I-am tras cîteva pumni zdraveni.

ESTRAGON : N-ar fi trebuit.

VLADIMIR : Tu ai vrut.

ESTRAGON : E-adevărat. (*Scurtă pauză*) Ce facem acum ?

VLADIMIR: Dacă m-aş putea ţiri pînă la el . . .

ESTRAGON: Nu mă părăsi !

VLADIMIR: Dacă l-aş chema?

ESTRAGON: Aşa e, cheamă-l.

VLADIMIR: Pozzo ! (*Scurtă pauză*) Pozzo ! (*Scurtă pauză*) Nu răspunde.

ESTRAGON: Hai amîndoi odată.

VLADIMIR şi ESTRAGON: Pozzo ! Pozzo !

VLADIMIR: A mişcat.

ESTRAGON: Eşti sigur că-l cheamă Pozzo?

VLADIMIR (*îngrijorat*): Domnule Pozzo ! Veniţi înapoi ! N-o să vă facem nici un rău !

(*Tăcere*)

ESTRAGON: Dacă am încerca cu alte nume?

VLADIMIR: Mi-e teamă să nu fie atîns serios.

ESTRAGON: Ar fi nostim.

VLADIMIR: Ce-ar fi nostim?

ESTRAGON: Să încercăm alte nume, unul după altul. Ca să treacă timpul. Şi-l nimerim noi pînă la urmă pe cel bun.

VLADIMIR: Îţi spun că-l cheamă Pozzo.

ESTRAGON: Asta o să vedem noi. Să încercăm (*Se gîndeşte o clipă*) Abel ! Abel !

POZZO: Ajutor !

ESTRAGON: Zezi !

VLADIMIR: Încep să mă satur de cîntecul ăsta.

ESTRAGON: Poate că pe-ălălalt îl cheamă Cain. (*Strigă*) Cain ! Cain !

POZZO: Ajutor !

ESTRAGON: E toată omenirea aici (*Tăcere*) la te uită la noruleţul ăla.

VLADIMIR (*ridicînd ochii*): Unde e?

ESTRAGON: Colo, la zenit.

VLADIMIR: Ei şi? Ce-i cu ei? (*Scurtă pauză*) Ce ţi se pare atît de extraordinar?

(*Tăcere*)

ESTRAGON: Acum să trecem la altceva. Vrei?

VLADIMIR: Tocmai vroiam să-ţi propun.

ESTRAGON: Dar la ce?

VLADIMIR: Asta e !

(*Tăcere*)

ESTRAGON: Pentru început, dacă ne-am ridica?

VLADIMIR: Să încercăm.

(*Se ridică amîndoi*)

ESTRAGON: N-a fost cîne ştie ce greu.

VLADIMIR: Totul e să vrei.

ESTRAGON: Şi acum?

POZZO: Ajutor !

ESTRAGON: Să ne cărăm.

VLADIMIR: Nu putem.

ESTRAGON: De ce?

VLADIMIR: Îl aşteptăm pe Godot.

ESTRAGON: Adevărat. (*Scurtă pauză*) Ce facem?

POZZO: Ajutoor !

VLADIMIR: Dacă l-am ajuta?

ESTRAGON: Ce trebuie făcut?

VLADIMIR: Vrea să se ridice.

ESTRAGON: Ei și?

VLADIMIR: Vrea să-l ajutăm să se ridice.

ESTRAGON: Atunci să-l ajutăm. Ce mai așteptăm?

(Îl ajută pe Pozzo să se ridice, se depărtează de el. Pozzo recade.)

VLADIMIR: Trebuie sprijinit. (Același joc. Pozzo rămâne în picioare, între amina-
doi, atârnat de gîtul lor) Trebuie să se obișnuiască iar cu statul în picioare.

(Către Pozzo) Vă e mai bine?

POZZO: Cine sînteți?

VLADIMIR: Nu ne recunoașteți?

POZZO: Sînt orb.

(Tăcere)

ESTRAGON: Poate că vede clar în viitor.

VLADIMIR (către Pozzo): De cînd?

POZZO: Aveam o vedere foarte bună — dar sînteți prieteni?

ESTRAGON (rîde zgomotos): Întrebă dacă sîntem prieteni!

VLADIMIR: Nu, vrea să zică prieteni de a-i lul.

ESTRAGON: Ei și?

VLADIMIR: Dovadă, că l-am ajutat.

ESTRAGON: Asta e! L-am fi ajutat dacă nu-i eram prieteni?

VLADIMIR: Poate.

ESTRAGON: Evident.

VLADIMIR: Să nu mai discutăm despre asta.

POZZO: Nu sînteți tîlhari?

ESTRAGON: Tîlhari? Semănăm noi a tîlhari?

VLADIMIR: Ei, și tu! E orb!

ESTRAGON: La naiba! Așa e. (Scurtă pauză) După cît spune el.

POZZO: Nu mă lăsați!

VLADIMIR: Nici vorbă să vă lăsăm.

ESTRAGON: Deocamdată.

POZZO: Cît o ceasul?

ESTRAGON (cercetînd cerul): Să vedem...

VLADIMIR: Șapte? ... Opt? ...

ESTRAGON: Depinde de anotîmp.

POZZO: E seară?

(Tăcere. Estragon și Vladimir privesc amurgul.)

ESTRAGON: Parcă s-ar înălța...

VLADIMIR: Nu se poate.

ESTRAGON: Dacă ar fi zorile...

VLADIMIR: Nu vorbi prostii. Acolo e apusul.

ESTRAGON: Ce știi tu?...

POZZO (cu spaimă): E seară?

VLADIMIR: De altfel, nici nu s-a clîtit.

ESTRAGON: Îți spun că se înalță.

POZZO: De ce nu-mi răspundeți?

ESTRAGON: Fiindcă nu vrem să vă spunem o timpenie.

VLADIMIR (liniștitor): E seară, domnule, am ajuns la seară. Prietenul meu încearcă să mă facă să mă îndolesc că-l seară, și trebuie să mărturisesc că m-a făcut să șovăi o clipă. Dar n-am trăit de geaba toată ziua asta lungă și pot să vă asigur că e aproape la capătul repertoriului. (Scurtă pauză) Altminteri, cum vă mai simțiți?

ESTRAGON: Cît timp o să trebuiască să-l mai cărăm după noi? (Îl lasă pe jumătate, îl reia văzînd că-i gata să cadă) Doar nu sîntem cariatide.

VLADIMIR: Dacă am auzit bine, spuneai că pe vremuri ați avut o vedere foarte bună.

POZZO: Da, foarte bună.

(*Tăcere*)

ESTRAGON (*enervat*): Mai pe larg. Mai pe larg!

VLADIMIR: Lasă-l în pace. Nu vezi că a început să-și amintească de fericire?

(*Scurtă pauză*) *Memoria praeteritorum bonorum* — trebuie să fie groaznic.

POZZO: Da, foarte bună.

VLADIMIR: Și v-a apucat, așa, dintr-o dată?

POZZO: Foarte bună.

VLADIMIR: Vă întreb dacă v-a apucat dintr-o dată?

POZZO: Într-o zi m-am trezit orb ca destinul. (*Scurtă pauză*) Cîteodată mă mai întreb dacă nu dorm încă.

VLADIMIR: Cînd asta?

POZZO: Nu știu.

VLADIMIR: Dar de-abia ieri...

POZZO: Nu mă întrebați. Orbii n-au noțiunea timpului. (*Scurtă pauză*) Și nici lucrurile timpului nu le văd.

VLADIMIR: Ia te uită! Aș fi jurat contrariul.

ESTRAGON: Eu plec.

POZZO: Unde sîntem?

VLADIMIR: Nu știu.

POZZO: Nu cumva la locul numit *Scîndura*?

VLADIMIR: Nu cunosc.

POZZO: A ce seamănă peisajul?

VLADIMIR (*privire circulară*): Nu se poate descrie. Nu seamănă a nimic. Nu e nimic pe el. E un copac.

POZZO: Atunci nu e *Scîndura*.

ESTRAGON (*încovîindu-se*): Dacă și asta mai e diversiuine!

POZZO: Unde mi-e sluga?

VLADIMIR: E colo.

POZZO: De ce nu răspunde cînd îl chem?

VLADIMIR: Nu știu. Pare că doarme. Poate că e mort.

POZZO: Ce s-a întîmplat, de fapt?

ESTRAGON: De fapt!

VLADIMIR: Ați căzut amîndoi.

POZZO: Duceți-vă să vedeți dacă e rănit.

VLADIMIR: Dar nu vă putem lăsa.

POZZO: Nu e nevoie să mergeți amîndoi.

VLADIMIR (*lui Estragon*): Du-te tu.

POZZO: Așa, să se ducă prietenul dumitale. Pute cumplit.

VLADIMIR: Du-te de-l trezește.

ESTRAGON: După ce mi-a făcut? Niciodată.

VLADIMIR: Ah, în sfîrșit, îți amintești că ți-a făcut ceva.

ESTRAGON: Nu-mi amintesc nimic. Tu mi-ai spus.

VLADIMIR: Adevărat. (*Către Pozzo*.) Prietenul meu se teme.

POZZO: N-are de ce să se teamă.

VLADIMIR (*lui Estragon*): Ia spune, încotro s-au dus oamenii pe care i-ai văzut?

ESTRAGON: Habar n-am.

VLADIMIR: Poate că s-au pitit pe undeva, ca să ne pîndească.

ESTRAGON: Așa e.

VLADIMIR: Poate că s-au oprit, pur și simplu.
 ESTRAGON: Așa e.
 VLADIMIR: Ca să se odihnească.
 ESTRAGON: Să se refacă.
 VLADIMIR: Poate că au făcut stînga împrejur.
 ESTRAGON: Așa e.
 VLADIMIR: Poate a fost o viziune.
 ESTRAGON: O iluzie.
 VLADIMIR: O halucinație.
 ESTRAGON: O iluzie
 POZZO: Ce mai așteaptă?
 VLADIMIR (*către Estragon*): Ce mai aștepți?
 ESTRAGON: Îl aștept pe Godot.
 VLADIMIR (*lui Pozzo*): V-am spus că prietenul meu se teme. Ieri, sluga dumneavoastră l-a atacat, pe cînd el nu vroia decît să-i șteargă lacrimile.
 POZZO: Da, nu trebuie să fi niciodată drăguț cu oamenii ăștia. Nu suportă.
 VLADIMIR: De fapt, ce trebuie să facă?
 POZZO: Să tragă mai întîi de funie, cu grijă firește, să nu-l sugrume. De obicei, asta-l face să se miște. Dacă nu, să-i tragă cîteva picioare, mai jos de pîntece și în obraz, pe cît se poate.
 VLADIMIR: Vezi, n-ai de ce să te temi. E chiar o ocazie să te răzbuni.
 ESTRAGON: Și dacă se apără?
 POZZO: Nu, nu, nu se apără niciodată.
 VLADIMIR: Am să zbor în ajutorul tău.
 ESTRAGON: Nu mă slăbi din ochi. (*Se îndreaptă spre Lucky*)
 VLADIMIR: Vezi mai întîi dacă e viu. N-are nici un rost să-l pocnești, dacă e mort.
 ESTRAGON (*aplecîndu-se peste Lucky*): Respiră.
 VLADIMIR: Atunci, arde-l!
 (*Deslănțuit subit, Estragon îl burdușește pe Lucky cu picioarele, urlînd. Dar se lovește la picior și se depărtează șchiopătînd și gemînd. Lucky se trezește.*)
 ESTRAGON (*oprindu-se într-un picior*): — Oh, porcu!
 (*Estragon se așează, încearcă să-și scoată ghetele dar curînd va renunța, se va așeza ghemuit, ca un prunc, cu capul între picioare, cu brațele în fața capului*)
 POZZO: Ce s-a mai întîmplat?
 VLADIMIR: Prietenul meu s-a lovit.
 POZZO: Și Lucky?
 VLADIMIR: Atunci e chiar el?
 POZZO: Cum?
 VLADIMIR: Atunci e chiar Lucky?
 POZZO: Nu înțeleg.
 VLADIMIR: Și dumneavoastră, dumneavoastră sînteți Pozzo?
 POZZO: Sigur că sînt Pozzo.
 VLADIMIR: Aceeași de ieri?
 POZZO: De ieri?
 VLADIMIR: Ne-am văzut ieri. (*Tăcere*) Nu vă aduceți amînte?
 POZZO: Nu-mi amintesc să fi întîlnit pe cineva ieri. Dar mîine n-o să-mi amintesc că am întîlnit pe cineva astăzi. Nu te baza deci pe mine, dacă vrei să te înformezi. Și-acum, ajunge. Drepți!
 VLADIMIR: Îi duceți la tîrgul Mîntuitorului, ca să-l vindeți. Ați vorbit cu noi.
 El a jucat. A gîndit. Vedeți bine.
 POZZO: Dacă ții neapărat. Lasă-mă, te rog. (*Vladimir se dă la o parte*) Drepți!

VLADIMIR: Se ridică.

(*Lucky se ridică, adună bagajele*)

POZZO: Bine face.

VLADIMIR: Și unde mergeți acum?

POZZO: Nu mă ocup cu asta.

VLADIMIR: Cum v-ați schimbat!

(*Lucky, încărcat cu bagajele, vine să se așeze în fața lui Pozzo*)

POZZO: Biciul! (*Lucky lasă bagajele, caută biciul, îl găsește, i-l dă lui Pozzo, reia bagajele*) Funia! (*Lucky lasă bagajele, pune capătul funiei în mîna lui Pozzo, reia bagajele*)

VLADIMIR: Ce e în valiză?

POZZO: Nisip. (*Trage de funie*) Înainte! (*Lucky se pune în mișcare, Pozzo îl urmează*)

VLADIMIR: O clipă.

(*Pozzo se oprește. Funia se întinde. Lucky cade, scăpînd bagajele. Pozzo se poticnește, lasă funia la timp, se clatină pe loc. Vladimir îl sprijină*)

POZZO: Ce s-a întimplat?

VLADIMIR: A căzut.

POZZO: Repede, fă-l să se ridice pînă nu adoarme.

VLADIMIR: Dar n-o să cădeți dacă vă dau drumul?

POZZO: Nu cred.

(*Vladimir îi trage cîteva picioare lui Lucky*)

VLADIMIR: Sus, porcule! Porcule. (*Lucky se ridică, adună bagajele*) S-a ridicat.

POZZO (*întinde mîna*): Funia!

(*Lucky lasă bagajele, pune capătul funiei în mîna lui Pozzo, reia bagajele*).

VLADIMIR: Nu plecați încă.

POZZO: Plec.

VLADIMIR: Ce faceți cînd cădeți departe de orice ajutor?

POZZO: Așteptăm să ne putem ridica. Pe urmă plecăm iar.

VLADIMIR: Înainte de-a pleca, spuneți-i să cînte.

POZZO: Cui?

VLADIMIR: Lui Lucky.

POZZO: Să cînte?

VLADIMIR: Da. Sau să gîndească. Sau să recite.

POZZO: Păi e mut.

VLADIMIR: Mut!

POZZO: Sigur. Nu e în stare nici să geamă.

VLADIMIR: Mut. De cînd?

POZZO (*subit furios*): Tot n-ai terminat să mă otrăvești cu poveștile dumitale de timp? E o nebunie! Cînd! Cînd! Într-o bună zi, nu-ți ajunge? Într-o bună zi, ca toate zilele, el a amuțit, într-o bună zi eu am orbit, într-o bună zi o să surzim, într-o bună zi ne-am născut, într-o bună zi o să murim, în aceeași bună zi, în aceeași clipă, nu-ți ajunge? (*Mai cumpănît*) Ele nasc călare pe un mormînt, ziua strălucește o clipă, apoi se face iar noapte. (*Trage de funie*) Înainte.

(*Ies. Vladimir îi urmează pînă la limita scenei, îi privește depărtîndu-se. Zgomot de cădere, sprijinit de mînica lui Vladimir, anunță că cei doi au căzut din nou. Tăcere. Vladimir merge spre Estragon care doarme, îl privește o clipă, apoi îl trezește*).

ESTRAGON (*gesturi înnebunite, cuvinte incoherente, apoi*): De ce nu mă lași nici odată să dorm?



VLADIMIR: Mă simțeam singur.
 ESTRAGON: Visam că eram fericit.
 VLADIMIR: Așa, a trecut timpul...
 ESTRAGON: Visam că...
 VLADIMIR: Taci! (tăcere) Mă întreb dacă e într-adevăr orb.
 ESTRAGON: Cine?
 VLADIMIR: Ar spune un orb adevărat că n-are noțiunea timpului?
 ESTRAGON: Cine?
 VLADIMIR: Pozzo.
 ESTRAGON: E orb?
 VLADIMIR: Așa ne-a spus.
 ESTRAGON: Ei și?
 VLADIMIR: Mi s-a părut că ne vede.
 ESTRAGON: Ai visat tu... (scurtă pauză) Să plecăm. Nu se poate. Adevărat.
 (Scurtă pauză) Ești sigur că nu era el?
 VLADIMIR: Cine?
 ESTRAGON: Godot?
 VLADIMIR: Dar cine?
 ESTRAGON: Pozzo.
 VLADIMIR: Nu! Nu! (Scurtă pauză) Nu.
 ESTRAGON: Am să mă ridic, totuși. (Se ridică anevoie) Au!
 VLADIMIR: Nu știi ce să mai cred.
 ESTRAGON: Picioarele mele (Se așează iar, încearcă să se descalțe) Ajută-mă.
 VLADIMIR: Să fi dormit eu, pe când ceilalți sufereau? Și în clipa asta, dorm?
 Miine, când am să cred că mă trezesc, ce-am să spun despre ziua de azi? Că împreună cu Estragon, prietenul meu, aici, în locul ăsta, l-am așteptat pe Godot pînă s-a făcut noapte? Că Pozzo a trecut cu sluga lui, și că ne-a vorbit? Sigur. Dar ce-o să fie adevărat din toate astea? (Estragon, după ce s-a înverșunat zadarnic să se descalțe, a ațipit iar. Vladimir îl privește) El n-o să știe nimic. O să-mi vorbească despre loviturile pe care le-a încasat și am să-i dau un morcov (Scurtă pauză) Călare pe un mormint și naștere grea. Din fundul gropii, visător, groparul pune lanțuri și cătușe. Avem timp să îmbătrânim. Văzduhul e plin de țipetele noastre. (Ascultă) Dar obișnuința e o mare surdină. (Îl privește pe Estragon) Și pe mine mă privește un altul, zicîndu-și, doarme, nu știe, să doarmă. (Scurtă pauză) Nu mai pot să continui. (Scurtă pauză) Nu mai pot să continui. (Scurtă pauză) Ce-am spus?
 (Umblă de colo-colo, agitat, se oprește pînă la urmă lîngă culisa stîngă, privește în zare. La dreapta, într-o băiatul din ajun. Se oprește. Tăcere.)
 BĂIATUL: Domnule... (Vladimir se întoarce) Domnule Albert...
 VLADIMIR: Să reluăm (Scurtă pauză. Către băiat) Nu mă recunoști?
 BĂIATUL: Nu, domnule.
 VLADIMIR: Tu ai venit ieri?
 BĂIATUL: Nu, domnule.
 VLADIMIR: E prima dată cînd vii?
 BĂIATUL: Da, domnule.
 (Tăcere)
 VLADIMIR: Te-a trimis domnul Godot?
 BĂIATUL: Da, domnule.
 VLADIMIR: N-o să vină astăzi seară?
 BĂIATUL: Nu, domnule.
 VLADIMIR: Dar o să vină miine.



BĂIATUL: Da, domnule.

VLADIMIR: Neapărat.

BĂIATUL: Da, domnule.

(Tăcere)

VLADIMIR: Te-ai întâlnit cu cineva pe drum?

BĂIATUL: Nu, domnule.

VLADIMIR: Cu alți doi (ezită)... oameni.

BĂIATUL: N-am văzut pe nimeni, domnule.

(Tăcere)

VLADIMIR: Ce face domnul Godot (Scurtă pauză) Auzi?

BĂIATUL: Da, domnule.

VLADIMIR: Atunci?

BĂIATUL: Nu face nimic, domnule.

(Tăcere)

VLADIMIR: Cum o mai duce frate-tău?

BĂIATUL: E bolnav, domnule.

VLADIMIR: Poate că el a venit ieri.

BĂIATUL: Nu știu, domnule. (Tăcere)

VLADIMIR: Domnul Godot are barbă?

BĂIATUL: Da, domnule.

VLADIMIR: Blondă sau... (ezită)... sau neagră?

BĂIATUL (ezită): Cred că e albă, domnule.

(Tăcere)

VLADIMIR: Vai de mine!

(Tăcere)

BĂIATUL: Ce să-i spun domnului Godot, domnule?

VLADIMIR: Să-i spui (se întrerupe) să-i spui că m-ai văzut că — (se gîndește) să-i spui că m-ai văzut. (Scurtă pauză. Vladimir se apropie de băiat, băiatul se dă înapoi, Vladimir se oprește, băiatul se oprește) Spune, ești sigur că m-ai văzut? N-o să-mi spui mîine că nu m-ai văzut niciodată?

(Tăcere. Vladimir face deodată un salt înainte, băiatul fuge ca o săgeată. Tăcere. Soarele apune, luna se înalță. Vladimir rămîne nemișcat. Estragon se trezește, se ridică, se descalță, apoi, cu ghetete în mînă, pune ghetete în fața rampel, vine spre Vladimir, îl privește.)

ESTRAGON: Ce ai?

VLADIMIR: N-am nimic.

ESTRAGON: Eu o-ntînd.

VLADIMIR: Și eu. (Tăcere)

ESTRAGON: Am dormit mult?

VLADIMIR: Nu știu.

(Tăcere)

ESTRAGON: Unde plecăm?

VLADIMIR: Nu departe.

ESTRAGON: Ba nu, să plecăm departe!

VLADIMIR: Nu putem.

ESTRAGON: De ce?

VLADIMIR: Mîine trebuie să ne întoarcem iar.

ESTRAGON: Ce să facem?

VLADIMIR: Să-l așteptăm pe Godot.

ESTRAGON: Adevărat. (Scurtă pauză) N-a venit?

VLADIMIR: Nu.

ESTRAGON: Și acum e prea târziu.

VLADIMIR: Da, e noapte.

ESTRAGON: Și dacă i-am trage chiulul? (*Scurtă pauză*) Dacă i-am trage chiulul?

VLADIMIR: Ne-ar pedepsi. (*Tăcere. Privește copacul*). Numai copacul trăiește.

ESTRAGON (*privind copacul*): Ce-i ăsta?

VLADIMIR: Copacul.

ESTRAGON: Nu, ce fel de copac e?

VLADIMIR: Nu știu, o salcie.

ESTRAGON: Vino să vezi. (*Îl trage pe Vladimir spre copac. Rămân amândoi nemișcați în fața lui. Tăcere*) Și dacă ne-am spînzura?

VLADIMIR: Cu ce?

ESTRAGON: N-ai un capăt de funie?

VLADIMIR: Nu.

ESTRAGON: Atunci nu putem.

VLADIMIR: Să ne cărăm.

ESTRAGON: Stai, mai e cureaua mea.

VLADIMIR: E prea scurtă.

ESTRAGON: O să mă tragi de picioare.

VLADIMIR: Și de-ale mele cine o să tragă?

ESTRAGON: Așa e.

VLADIMIR: S-o vedem, totuși. (*Estragon deznoadă capătul funiei care-l ține pantalonii. Aceștia, mult prea largi, îi cad pe călcâie. Amândoi privesc funia*) Ar putea să meargă, la nevoie. Dar e solidă?

ESTRAGON: O să vedem. Na!

(*Apucă fiecare de câte un capăt al funiei și trag. Funia se rupe. Ei sînt cît pe-aci să cadă*).

VLADIMIR: Nu face nici cît o ceapă degerată. (*Tăcere*)

ESTRAGON: Și zici că mîine trebuie să ne-ntoarcem iar?

VLADIMIR: Da.

ESTRAGON: Atunci o să aducem o funie ca lumea.

VLADIMIR: Asta e. (*Tăcere*)

ESTRAGON: Didi.

VLADIMIR: Da,

ESTRAGON: Nu mai pot să continui așa.

VLADIMIR: Așa se spune.

ESTRAGON: Dacă ne-am despărți? Poate ne-ar merge mai bine.

VLADIMIR: Ne spînzurăm mîine. Dacă nu vine Godot.

ESTRAGON: Și dacă vine?

VLADIMIR: O să fim salvați. (*Vladimir își scoate pălăria — a lui Lucky — se uită în ea, își vîră mina înăuntru, o scutură, și o pune pe cap*).

ESTRAGON: Atunci, o-ntîndem?

VLADIMIR: Saltă-ți pantalonii.

ESTRAGON: Cum?

VLADIMIR: Saltă-ți pantalonii . . .

ESTRAGON: Să-mi scot pantalonii?

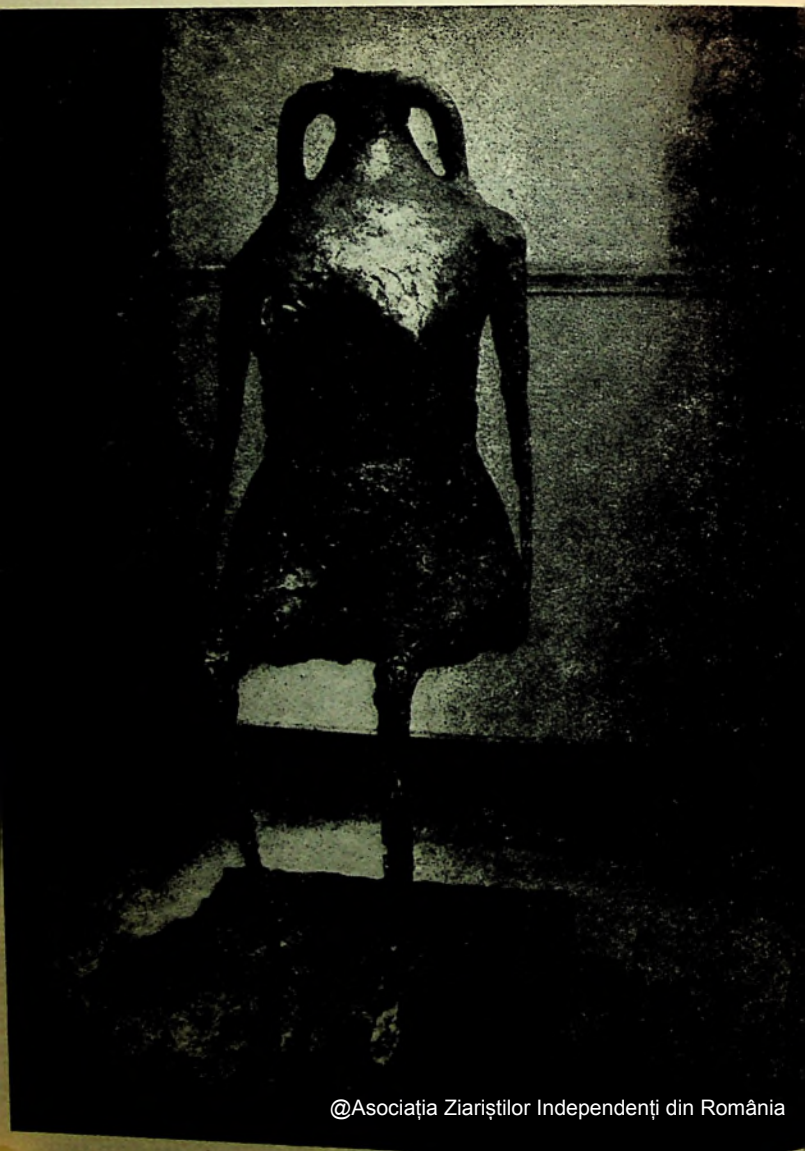
VLADIMIR: Saltă-ți pantalonii.

ESTRAGON: Adevărat. (*Își ridică pantalonii. Tăcere*).

VLADIMIR: O-ntîndem?

ESTRAGON: Hai. (*Nu se mișcă din loc*)

În românește de GELLU NAUM



despre

BECKETT

Maurice Nadeau:

Infirmitatea limbajului este întovărășită de o contestare a operelor. Condamnați să vorbească, eroii lui Beckett se ocupă să nege ceea ce mai întâi afirmă, spunând în același timp și da și nu. Dacă este nevoie să se vorbească, aceasta se întâmplă tocmai pentru a nu spune nimic. În regiunile în care sălășluiește Beckett și unde opera se destramă într-o piclă de non-sens, pe măsură ce se dezvoltă, poți crede de fapt că n-a spus nimic. De aceea, nici un cuvânt nu ne pare mai esențial decât celălalt.

Tentativa lui Samuel Beckett marchează culmea procesului intentat literaturii, limbii și cuvântului. Este imposibil să cobori mai mult în împlinirea tăcerii cu ajutorul verbului. După aceasta, autorul nu-i mai rămâne decât o singură alternativă: să tacă sau să se repete. Opera sa dramatică de la *En attendant Godot* la *Ultima bandă*, sau *O, ce zile frumoase!* urmează un drum paralel. La sfârșit, pe scenă nu mai rămâne decât un singur personaj și care vorbește. Realitatea ultimă rămâne cuvântul, un cuvânt care nu vrea să spună nimic și care te face să izbucnești în ris din cauza înepției lui.

Roger Blin:

Mulțumită lui Strindberg am intrat în legătură cu Samuel Beckett pe care nu-l cunoscusem decît din auzle cînd își recitase una dintre poezii la radio. De fapt, între 1949—1950 conduceam teatrul Gaité-Montparnasse unde montasem *Sonata spectrelor*: spectacolul nu prea avea mare succes de casă; rar erau spectatori care se aventurau. Dar, într-o zi, printre ei se afla și Beckett, care mai veni odată. După citva timp am primit vizita soției sale Suzanne care îmi aduse manuscrisul piesei *En attendant Godot*: Beckett, fără îndoială, se gîdea că ceea ce făcuse pentru Strindberg mă făcea capabil să-l înțeleg și să-l joc. Pînă atunci Suzanne plimbase pe Godot prin numeroase anticamere directoriale fără nici un succes. Tristan Tzara îmi vorbise mai înainte de Godot; l-am citit cu entuziasm și am fost sedus pe dată. Din păcate, situația financiară în care mă aflam nu-mi îngăduia să pun piesa în scenă. Se întîmplă tocmai atunci să fiu nevoit să plec de la teatru. Așa că, la rîndul meu, am pornit s-o prezint directorilor de scenă pe care-i cunoșteam, fără însă cu mai mult succes. Trecură astfel trei ani. Între timp — un an după vizita soției sale — l-am cunoscut pe Beckett prin intermediul editorului său Jérôme Lindon, care urma să-i publice *Molloy*, o întîlnire foarte intimidantă, în cursul căreia vorbirăm de unele și de altele, puțin de Godot, și aproape numai sub aspect tehnic. Beckett foarte dornic să se vadă jucat, dar dușmanul oricărui compromis, îmi urmări eforturile cu răbdare. În sfîrșit, am izbutit, mulțumită lui Georges Neveux, să obțin o subvenție de 500 de mii de franci cu titlul de « Ajutor pentru o primă piesă ». M-am dus atunci să-l caut pe Jean-Marie Serreau care conducea micul teatru *Babilon*; după un an de ezitări, încurajat de perspectiva acestei subvenții care ar fi putut să-l redreseze situația financiară, Serreau se hotărî să mă lase să încerc. Și m-am pus pe lucru. Rezultatul este cunoscut: după prima serie de reprezentații, la început primite cu reacții diferite, apoi cu entuziasm, a fost reluat în 1956 la Teatrul Hébertot, apoi în 1961 la Odéon — fără să mai punem la socoteală numeroasele turnee în care duceam cu noi decorul — faimosul copac din trei bucăți învelit cu grijă. Inchipuți-vă că Godot a fost tradus în douăzeci de limbi și jucat în treizeci de țări diferite; dar trebuie să spun că doar în Germania ar putea fi socotit într-un anumit sens un spectacol cu adevărat popular.

În perioada repetițiilor, Beckett nu avea încă marea experiență a teatrului pe care și-o însuși ulterior; totuși deținea cunoștințe foarte precise asupra teatrului ca spectacol, deci ca un eveniment care se desfășoară pe o scenă. (Trebuie să observăm că spre deosebire de alți alți autori, întotdeauna a refuzat să scrie despre teatru și mai cu seamă despre operele sale.) În text indicase limpede mișcările, intervalele de timp pe care le dorea, dar aceste indicații erau adresate în speță cititorului; transpusă pe scenă, lucrurile se schimbă; e nevoie să ții seama de personalitatea imponderabilă a actorului, de necesitățile materiale, de valoarea expresivă a anumitor cuvinte. Beckett și-a dat seama repede, pe concret, de ceea ce nu era decît o viziune accesibilă minții și cu bunăvoință consimți să se supună indicațiilor mele: căutînd apriori o stilizare, căzu de acord s-o adapteze în momentul punerii în scenă. Nu se arată dușmanul găselnitelor, dar ținea ca ele să fie organice și pe deplin justificate. Să vă citez cîteva exemple? Iată două: la sfîrșitul primului act, pentru a accentua caracterul derizoriu al cuplului Pozzo-Lucky, l-am pus să facă, unul trăgîndu-l pe celălalt, un tur complet al pistei, așa cum fac clovnii la circ; de aceea am conceput ca decor un practicabil semi-circular care se încadra în această viziune. Iată-l pe celălalt: în actul doi cînd, Pozzo și Lucky se prăbușesc în țărîină și cînd Vladimir discută cu

Estragon oportunitatea gestului de a-i ridica, se plimbă amîndoi vorbind în jurul scenei și în clipă marel tirade a lui Vladimir, calcă aparent fără să-și dea seama peste trupurile lui Pozzo și Lucky, iar cuvintele « Umanitatea sîntem noi » sînt acompaniate de un pas apăsător pe spinarea lui Pozzo. Beckett a acceptat aceasta deoarece vedea în gest un joc de scenă care nu era gratuit. Tot așa și în privința costumului lui Lucky: îl voise îmbrăcat ca un hamal de gară; ulterior acceptă sugestiile mele. Nu avea pe atunci încă acea dorință maniacă de precizie care a început s-o manifeste mai tîrziu, și urmărind activ repetițiile, lăsă rolul său pe seama regizorului cu condiția ca acesta să nu introducă nimic fără aprobarea sa. Astfel atitudinea regizorului față de autor trebuia să fie, după părerea mea, plină de umilință, dar de o umilință activă.

Probabil că pe vremea cînd a scris *Godot*, Beckett a fost influențat în realizarea celor patru personaje, de marii comici americani ai epocii. Eu însumi, pe cînd mă gîndeam la concepția scenică a piesei, eram obsedat de lucrul acesta și, pot să spun, că într-o zi am văzut dintr-o dată personajele așa cum mi le doream, adică, în formă ideală, Charlie Chaplin pentru Vladimir, Buster Keaton pentru Estragon, și Charles Laughton pentru Pozzo; deoarece Pozzo trebuie jucat de un om gras; eu însumi am interpretat rolul acesta, dar nu este rolul meu și de aceea, ulterior, am interpretat rolul lui Estragon. Un italian mi-a spus că Pozzo « este un slăbănog care plînge înlăuntrul unui gras ». El este de fapt cel mai nenorocit, deși face pe grozavul, și asta-i tot.

Beckett nu voia ca perechea Pozzo-Lucky să capete rezonanțe sociale; totuși cuplul Vladimir-Estragon reprezintă atelajul exploataării, oprimarea socială; asta-i soarta lor. Dar pudoarea lui Beckett se face simțită cînd l se spune că a exprimat un lucru pe care nu intenționase să-l exprime. Și de aceea refuză să facă orice afirmații privitor la opera sa.

Dar mi-amintesc că înainte de reprezentațiile cu *Godot* am dat într-o zi piesa la radio și lui Beckett l s-au pus o serie de întrebări cu acest prilej. Tot ce a spus este că nu știe pentru ce a scris *Godot*, că l-a venit așa; singurul lucru de care era sigur este că personajele sale purtau gambete. Nu trebuie să uităm că uneori există un element de farsă în ceea ce scrie acest fost profesor la școala din Rue d'Ulm; de asemenea barba albă a domnului Godot, pe care nu o avea în prima versiune, apărea poate pentru a dezorienta interpretarea lui *Godot*; tot așa și butada pe care a făcut-o cum că Godot ar veni de la *godillot* din cauza pantofilor lui Estragon. Există o mare doză de umor irlandez în teatrul său. Și este o greșală să-l joci în chip tragic: nu trebuie ca piesa *Godot* să se termine cu impresia unei crucificări; o interpretare lacrimogenă nu este potrivită; nu este un teatru al lacrimilor, ci al cruzimii, al umanității.

După Beckett, *Godot* este o operă plină de mișcare, un fel de Western. De fapt, cred că a căutat să urmeze în teatru un drum paralel celui pe care l-a urmat în romanele sale. Amintiți-vă că înainte de *Godot* publicase *Malloy*, și după aceea au apărut *Malone meurt* și *L'Innommable*: personajele sale sînt treptat cuprinse de paralizie. După *L'Innommable*, Beckett s-a situat într-un cerc vicios și el însuși mi-a spus: « Nu știu ce să mai fac cu personajele; nu mai am posibilitatea de a scrie romane; mai am ceva de spus în teatru, dar întotdeauna în aceeași direcție ».

Așteptarea lui Beckett

Echivocurile limbajului (și limba noastră nu este lipsită de echivocurile ei) ne permit să înțelegem formula pe care am pus-o în capul acestor pagini, «așteptarea lui Beckett», în mai multe feluri. E vorba, înainte de toate, de noi înșine așteptându-l pe Beckett scriitorul, fără îndoială, cel mai enigmatic al timpului nostru. Îl pîdim la fiecare cotitură pe care cite o nouă operă a sa o face față de cea precedentă. Romanele sale, piesele sale — dacă pot fi numite astfel — sînt dintre acele scrieri care încearcă, iarăși și iarăși, să smulgă cite ceva Imposibilului, Inexpresibilului. De aceea, așteptarea noastră, a celor animați de o similară voință, este aceea a unor participanți la o competiție, la lupta omului cu lumea cuvintelor și, în cele din urmă, cu lumea însăși. Dar nu e vorba doar de noi înșine care așteptăm, de la o carte la alta, o revelare a misterelor beckettienne, ci de așteptarea lui Beckett el însuși. Într-adevăr scriitorul care după tribulațiile tinerețelor unui Irlandez studios — lector de engleză la Ecole Normale Supérieure, lector de franceză la Trinity College Oxford — după peregrinările unui dezrădăcinat, se închide în odaia sa pariziană și, destul de tîrziu, scoate la iveală în cele două limbi pe care prin naștere și învățare le-a deprins — engleza și franceza — bizarele sale scrieri, este mai presus de orice, un om care știe să aștepte. Maturizare tîrzie, conștiință poate și mai tîrzie de sine însuși, așteptarea pare să țină de natura acestui om. Ea este atît de esențială spiritului său, încît el o proiectează în universul ficțiunilor sale, univers în care ființe ce seamănă cu oamenii și sînt poate chiar oameni, sînt puși să aștepte, agitîndu-se, resemnîndu-se și mai ales cuvîntînd fără încetare, într-o stare de permanent provizorat. Astfel putem vorbi despre așteptarea lui Beckett, într-un al treilea sens, care nici nu mai ține decît printr-un ombilic destul de lax, de persoana morală a scriitorului, ci mai curînd de condiția omului ca *ființă care așteaptă*, așa cum ne apare, în viziunea celui care a scris *Așteptîndu-l pe Godot*.

Atunci, cînd în 1953, în fața spectatorilor parizieni, au apărut pentru întîia oară «en attendant Godot», cele două figuri clovnești, halmanale în veșminte Jerpelute, Estragon și Vladimir, sala n-a aclamat, nici n-a huiduit, cu entuziasmul romanticei seri *Hernani*, chipul nou al omului pe care dramaturgul îl prezenta. Și totuși, ceva mult mai grav decît o simplă revoluție artistică se petrecea în fața ei. Faptul că Beckett a devenit atunci, peste noapte, o celebritate mondială, piesa începînd de îndată să fie tradusă și jucată pe tot globul, că un Tennessee Williams a declarat — cu generoasa spontaneitate a unui confrate — că de la drama lui Pirandello, *Sase personaje în căutarea unui autor*, nu s-a scris o piesă mai «mare» în teatrul contemporan, toate acestea indică un fapt cert: cele înfățișate de un Irlandez la Paris erau așteptate în lumea întreagă. Paradoxală așteptare, dacă ne gîdim că, ceea ce aducea Beckett nu era nicidecum un mesaj

de bună speranță, o evanghelie (= veste bună) a omului nou, a cărui conștiință, prin crizele secolului își face fără îndolală drum.

Căci care este imaginea condiției umane în ipostaza sa beckettiană? Ființa cuvîntătoare, acul eu care monologhează în romanele sale (îndeosebi în trilogia *Molloy*, *Malone meurt*, *L'Innommable*) ar putea spune, parodiindu-l pe Descartes: « vorbesc deci exist ». Dar ceea ce lipsește acestel ființe — și în genere făpturilor care populează lumea lui Beckett — este o certitudine a existenței. Ființe difuze, mutilate, paralizate, închise într-o cameră ori într-un vas de lut, îngropate în nisip, tîrîndu-se prin noroi, dezmembrați, orbi, muși, reduși « la forma oului și consistența mucilaginei », aceste « personaje » constituie fauna unei umanități descompuse, trecute printr-o stranie catastrofă, ori mai exact, așteptînd o catastrofă finală care nu se mai petrece, dar care-și aruncă umbrele rău prevestitoare în urmă, ca un nor ce întunecă fața pămîntului înainte de izbucnirea furtunii. Firește, s-ar putea spune că toate aceste situații ale omului încastrat în pămînt — lut, nisip, noroi — nu sînt decît metafore ale biblicei sentințe « din pămînt ești și-n pămînt te vei întoarce ». Dar, oricum ar fi, omul lui Beckett — dacă se poate vorbi de un asemenea om — nu este cartezianul orgolios, declarînd la începutul erei moderne: « cuget deci sînt ». De altfel, chiar Beckett își bate joc în *Whoroscope*, poemul său de tinerețe, de autorul *Discursului asupra Metodei* care a separat spiritul și materia considerînd omul drept un înger călare pe bicicletă. Îngerul a uzat bicicleta, iar bicicleta a consumat îngerul. Făptura lui Beckett este mai degradă un urmaș al omului pascalian, la care mizeria, degradarea este dusă la limită. Dar există vreo limită a degradării în afara neantului? « Văzînd orbirea și mizeria omului — spunea Pascal — privînd întreg universul mut și omul lipsit de lumină, părăsit în sine însuși și rătăcit în acest colț al universului, fără să știe cine l-a așezat aici, ce caută aici, ce va deveni murind, incapabil de orice cunoștințe, mă cuprînde spaima ca pe un om pe care îl vor fi dus în somn într-o insulă pustie și înspăimîntătoare și care s-ar trezi fără să știe unde se află și fără să aibă vreun mijloc de scăpare » (frag. 693, ed. Brunschvicg). Dar dacă mizeria umană, în perspectiva augustinian-jansenistă a lui Pascal este patetică, mizeria omului în scrierile lui Beckett este de cele mai multe ori grotescă. Dacă socotim drama celor care « așteaptă pe Godot » drept o repetiție a dramei omului pascalian « lipsit de lumină », aceasta nu este de fapt o dramă, ci un joc grotesc, căci după observația lui Karl Marx orice dramă care se repetă devine farsă.

Într-adevăr, situația oamenilor din piesa lui Beckett este absurd grotescă. Ele nu sînt persoane, ci cel mult personaje care se aseamănă (și autorul a voit aceasta) cu clovnii. Rareori o frază umană a atîns sublimul ca aceea cunoscută formulă kantiană, în virtutea căreia homo sapiens ar fi bipedul înălțat între pămînt și cer, avînd deasupra sa bolta înstelată și în sine conștiința morală. Dacă tragem însă prin nevăzutele-i corzi covoiturul cerului în jurul nostru, dacă apropiem orizontul pînă la pinza din fundul scenei, și în locul conștiinței morale lăsăm un ersatz, omul lui Kant se reduce la o palată în arena unui circ, schimonosindu-se cînd jalnic, cînd ridicol, întotdeauna uman — prea-uman. O asemenea reducere a umanului se efectuează în piesa lui Samuel Beckett.

Înainte de toate, vagul, nebuloasă în care plutește umanitatea aceasta redusă. Nebuloasă este lumea spectacolului ca și actorii ei. Ce este acel teren vag, undeva afară, departe de orice așezare omenească, de unde se vede cerul, iar prăpastia este aproape? Prăpastia care e cînd marginea pantel unui platou, cînd fosa orchestrei, dîncole de care e « turbăria » întunecată a spectatorilor. Desigur, acest loc al nimănui (« drum » în indicațiile scenice ale autorului) seamănă cu stîncă de care e înălțuit Prometeu, cu promontoriul arid de la Elsenear pe care își

trăiește Hamlet dilema, ori cu locul din afara cetății pe care Antigona aruncă pumnul ei de țărină pe trupul urgistului ei frate. Locul nimănui este la Beckett o lume derizorie, cu un copac scheletic, desfrunzit, apoi înfrunzit peste noapte, cu bietele roade ale unui pământ arid (ultimul morcov, ultimele ridichi, ultimii napi), lumea materiei degradate, a unei civilizații lepădate — zdrențe, pălării și ghetе vechi — o materie prezentă sub formele ei descompuse. Adevărat vacuum în care cuvintele protagoniștilor răsună nerăsfrinte de nici un fel de obiecte ale peisajului pe care natura ori cultura umană le oferă îndeobște. Timpul însuși în care se pronunță cuvintele este indeterminat. Nu este zi, nu este noapte. Beckett a ales anume pentru cele două acte ale sale orele incerte ale crepusculului, ale agoniei unor zile. Dar cînd au fost acele zile, în ce anotimp, despărțite între ele doar printr-o noapte? Peste noapte am trecut de la o iarnă neutră la un fel de primăvară tot atît de neutră. De altfel, nu e vorba nici de relativismul timpului trăit, al unei durate bergsoniene. Cum vom vedea, chiar această indeterminare a timpului este *timpul așteptării*. Într-o asemenea lume vagă, nebuloasa umană apare cu atît mai pregnant. Idei, emoții, amintiri, toată acea *psyche* pe care milenii de viață și civilizație au format-o, se lvesc și dispar în cuvintele « eroilor ». De altfel, ce pot să fie aceștia, trăind într-un univers *vag* decît niște *vagabonzi*. Cuplul Vladimir și Estragon închipule acea condiție umană — fundamentală după opinia medievalilor — pe care o definește formula *homo viator*. Omul este o ființă călătoare prin lume și viață, o ființă care e *în trecere* și știe despre sine că e *în trecere*. Drumul care se deschide în piesa lui Beckett, drum care vine de nicăieri și duce nicăieri, este locul de întîlnire al celor doi vagabonzi. Metaforic, *homo vagabundus* este omul însuși. Pentru a extrage o esență umană din contingențele istorice, tragedia antică își căuta peripețiile, acțiunile, în gesturile regilor și mai marilor lumii care, prin condiția lor, erau deasupra, în afara comunului muritorilor, nesupuși ca și aceștia determinărilor banale, cotidiene. Vagabondul, în care mai mult decît în oricine, în secolul nostru, Charles Chaplin a aflat chipul însuși al unei omeniri umilite și obidite, este un asemenea ins, aparent în afara condiționărilor comune și, tocmai de aceea, reprezentînd o esențialitate umană, mai degrabă decît burghezul care se definește pe sine neîncetat în raport cu lumea obiectelor. Chaplin, eternul vagabond, ca și cuplul Estragon și Vladimir, sînt un fel de oameni în care orice veleitate socială a fost redusă la zero și numai o veleitate general-umană le-a mai putut rămîne. Ca atare ei sînt reprezentanți al condiției umane așa cum o antropologie contemporană ni-i prezintă. Dincolo de preocupările acestei antropologii prezentînd în istoricitatea ei condiția umană, vagabondul în piesa lui Beckett reprezintă structura esențială atemporală a umanului. Dar cît de goliță ne apare această umanitate de acele conținuturi pe care umanismul clasic ni le înfățișa ca fiind definitorii pentru natura umană ! Vladimir și Estragon fac neîncetate eforturi de a fi, de a părea măcar, oameni. Se străduiesc să-și concentreze atenția mereu distrată, să-și amintească unele sau altele, să gîndească (« Să gîndești nu e cel mai rău lucru », zice Vladimir), să facă exerciții de gimnastică. Își spun uneori: « Să facem ceva cît avem ocazia ». Zadarnic. « Nimic de făcut », cu aceste cuvinte ale lui Estragon, chinîndu-se să-și scoată ghetetele se deschide, de altfel, piesa. Orice efort e zădărnicit, orice gest eșuează. Risul însuși se curmă brusc: mizeria trupului nu-l îngăduie. Toate actele lui Vladimir și Estragon par încercări de a umple un gol. Gol al timpului, gol al unei nesatisfacții permanente? Actele cuplului sînt *divertimento*, în sensul pascalian al cuvîntului. Pentru că nu pot să fie cu adevărat — mizerie esențială a omului atît după Pascal cît și după Beckett — cei doi vagabonzi încearcă totul pentru ca să umple vidul ființei lor. Deloc pasivi, agitîndu-se neconteniti, ei seamănă cu regii care — în spiritul *Cugetărilor* lui Pascal

— și-ar descoperi pe loc nefericirea, ar fi invadați de conștiința mizeriei iremediabile a condiției lor zadarnic-muritoare, dacă le-ar lipsi divertismentul. Din această perspectivă, toate acțiunile umane sînt echivalente, vinătoarea regală ca și ronțaiatul unui morcov, pasiunile războiului ca și rizibilele jocuri clonești cu schimbarea pălăriilor. « Ce ușor trece timpul cînd ne distrăm ! » — recunoaște Vladimir. Divertismentul nu este — însă, decît o umplutură deșartă ce vrea să țină locul la altceva. Dar la ce? Uneori cei doi vagabonzi ai lui Beckett, și îndeosebi Vladimir care pare mai reflexiv decît spontanul Estragon, fac cîte o tentativă mai serioasă de a se sezisa pe sine. « Dacă ne-am căi ? » — se întreabă Vladimir. Ivirea unei conversiuni îi ispitește o clipă. De altfel, Vladimir face speculații asupra Bibliei, întrebîndu-se dacă unul din cei doi tîlhari de pe Golgota a fost sau nu mintuit. Lui Estragon, toate acestea îi reamintesc doar hărțile Țării Sfinte în care Marea Moartă de un bleu-pal îi dădea o sete irepresibilă numai uitîndu-se la ea. Mai mult decît ideea, repede uitată, a pocăinței, ideea sinuciderii îi atrage pe cei doi vagabonzi. Aceasta ar fi o soluție, i-ar ajuta, prin absurd, să fie. Odată se opresc la gîndul acesta din joacă, pentru eventualele urmări scabros-fiziologice ale actului. Altădată, vor să se spînzure (copăcelul le stă la dispoziție, fiind lemnul de care s-ar putea atîrna ca și cei doi tîlhari), dar n-au funie. În sfîrșit, o ultimă încercare dă greș, funia se rupe și în locul sfîrșitului ca atare, avem doar o dublă tumbă caraghioasă de paie în arena unui circ.

Dar ceea ce nu încetează să facă Vladimir și Estragon, e să aștepte. Mai exact, fără să albe conștiința continuă a unei așteptări, rațiunea lor de a fi, acolo, pe scenă în fața noastră, este aceea de a-l aștepta pe Godot. Ca un leit-motiv, cuvintele « îl așteptăm pe Godot », revin în conversația celor doi. « Da, în această imensă confuzie un singur lucru e clar : așteptăm să vină Godot ». Așteptare absurdă a unei ființe, a unui nume, într-un loc incert, într-o zi nesigură. Dacă îi vedem pe cei care așteaptă — a căror rațiune de a exista pare că rezidă în această așteptare — nu îl vom vedea, bineînțeles, niciodată pe cel așteptat. Se pot da multiple interpretări misteriosului Godot. Este el Dumnezeu (God, în limba engleză, degradat ridicol cu terminația ot de la Charlot), este el transcendentul, reprezintă el fericirea terestră, viața plenară, suma speranțelor omenești? Toate acestea și nimic din toate acestea. Godot e ceea ce se lasă așteptat și nu vine niciodată. Vagabonzii leagă de el speranțe (« Poate că în seara asta o să ne culcăm la el, la căldurică, la loc uscat, cu burta plină, pe paie »). Dar așteptarea lor e altceva decît simpla speranță a unor bieți oameni după o zi mai bună. Îndoiala, neîncrederea, o umbră de deznădejde îi încearcă atunci cînd, iarăși și iarăși, Godot își amîină apariția, dar așteptarea nu încetează. Ce este această așteptare care dobîndește prin însuși exercițiul ei absurd un caracter mitic? E ca un ritual căruia cei doi vagabonzi i se supun. Ca într-un ceremonial avînd o semnificație necunoscută (poate nici o semnificație, căci chiar dacă ritual a avut vreodată un sens, acum nu-l mai are, degradîndu-se prin repetiție) ei recad neîncetat în situația celui care așteaptă. Cînd unul vrea să plece, cînd vrea să se spînzure, ceea ce-l oprește e formula devenită oarecum sacramentală : « Să așteptăm întii ce-o să ne spună el ». Care el? Cînd unul cînd altul ulti chiar și de cel așteptat. Obiectul e tot mai fictiv și atingerea sa contează din ce în ce mai puțin. Căci așteptarea uzează totul : pe acela care așteaptă, pe cel așteptat, și actul însuși al așteptării. Rămîne o stare pură, avînd doar pretextul unui obiect, și acesta extrem de vag. Înțelegi că în cele din urmă — și poate de mult — cei doi nu mai speră nimic, și totuși așteptarea în sine n-a încetat. Dimpotrivă. El așteaptă nimicul, neantul, o neființă purtînd numele unei ființe. Nefiind fixată la o persoană, la un obiect bine definit, așteptarea se extinde, absoarbe, invadează totul. Resemnarea, aranjarea în pro-

ca însăși valorile culturii umane sînt minate, amenințate de rutină. Marii profeți vizorati, departe de a o face să înceteze, o accentuează. Astfel, timpul devine amîinare continuă, viața începe mîine. E în această așteptare o atracție demonică a nihilului: o putere străină a pus stăpînire pe omul atras, posedat de acest vertij al golului. Dacă grecii își exteriorizează demonii lor în mituri, proiectîndu-l în afară, un artist modern cum este Beckett (după Dostoievski, după Kafka) își interiorizează mitul în demonii interiori. Grecii și-au proiectat anxietatea în Furii, Erinli și Gorgone, Kafka și Beckett o descoperă în așteptarea fără rost. Stare de vacuum, viața în vid este, desigur, imposibilă. Chiar cei doi « eroi » ai lui Beckett o umplu cum pot și jocul lor, divertismentul lor, este uitare. Damnații în imaginația medievală trăiau într-un asemenea infern al vidului absolut. O astfel de imagine ne oferă, în termeni naivi, călugărul Fredegisius, în tratatul său din secolul al IX-lea, *De nihilo et tenebris* (*Despre nimic și tenebre*) vorbind despre soarta sufletelor damnate: « nonexistența e ceva atît de jalnic, de deșert și de groaznic, încît nu pot fi vărsate îndeajuns de multe lacrimi asupra unei stări atît detriste ».

Dar așteptarea nu este situația simbolică a condiției umane. În piesa lui Beckett numal cuplul Vladimir-Estragon « așteaptă ». Perpendicular, am putea spune, pe axa lor, cade axa cu doi poll a celui alt cuplu: Pozzo și Lucky. Aceștia nu sînt în așteptare. Dacă Vladimir și Estragon intrupează o societate în doi în afara societății, Pozzo și Lucky constituie societatea bazată pe relații de putere. Pozzo domină în actul întîi pe Lucky, pe care-l ține legat cu o funie, de care, orb, va fi tîrît în actul al doilea. Inactivilor vagabonzi trăind într-un vacuum al așteptării, o existență nesemnificativă, un joc continuu, iresponsabil și absurd, celălalt cuplu le opune viața ceremonios umplută de semnificații a lui Pozzo, responsabilitatea unor activi. Dar și aici ceremonia lui Pozzo, activitatea trudnică a lui Lucky, sclavul legat de stăpînul său, sînt pseudo-semnificative. Zgomotul și furia stăpînului, falsă sa personalitate, sînt tot atît de deșerte ca și iresponsabilitatea vagabonzilor. Doi oameni la un loc constituie o întreagă omenire. Cuplurile acestea în care indivizii sînt legați unii de alții reprezintă, oarecum, legăturile existente în întreaga umanitate: legătura atracției afective și relația de putere. Dacă vedem funia rîndîndu-l pe Lucky, adevărata legătură însă e nevăzută, aceea care atașează cele două halmanale de Godot. Lucky, în felul său mizer, e fericit (« lucky » în limba engleză înseamnă norocos), că l-a găsit pe Godot al său. Niciuna din aceste legături, insolubile în sine, nu sînt însă pozitiv umane. Grotești aproximări ale comunității umane într-o continuă descompunere.

Lumea lui Beckett e un univers în descompunere. S-ar putea spune că, asemenea unui creator mitic, acest scriitor își distruge universul pe măsură ce-l creează. Orice apare, un gest, un cuvînt, e dezmințit de cuvîntul ori de gestul următor. Fiziologia e supusă unui metabolism continuu. Decompoziția — mizeriile biologice, ca și cele psihice, în relatarea cărora scriitorul pare să se complacă, închipule, în secolul nostru, un fel de medieval dans macabru, un triumf neconținut, dar niciodată ultim, al morții. Mai mult însă decît mizeriile degradării biologice ne obsedează, în opera lui Beckett, descompunerea culturală. Îndată ce un lucru dobîndește un sens, acesta se volatilizează, dispare, și lucrul rămîne nud, lipsit de semnificație. Absurditatea dialogurilor nu rezidă în nonsensuri logice. Dimpotrivă, spusele partenerilor se vor uneori logice pînă la exces. În realitate cele spuse de ei sînt irelevante. Întrebări cărora nu li se răspunde, afirmații care se pierd pe drum, labirint al vorbirii umane, al acelei existențialiste Gerede (clișee verbale neautentice). Limbajul alcătuit din semne care se cheamă între ele, se rostogolesc și se anihilează unele pe altele. Degradarea limbajului vizează altceva, dincolo de cuvîntul rostit: o descompunere ontologică și axiologică. Ființa umană

ai răsturnării, și îndeosebi Nietzsche, Spengler analizând declinul culturii occidentale și profetizând un sfârșit de eon, gândirea și literatura existențialistă prezentând anxietatea, disperarea ori absurdul, n-au mers atât de departe în analiza unor stări eschatologice, de finală descompunere, ca Beckett în piesele și romanele sale. Parodie a culturii? Diavolul lui Thomas Mann, în *Doctor Faustus*, propune parodia ca singura posibilitate artistică creatoare, în negație, ce i-a mai rămas omului în zilele noastre. Biet diavol estetic care vorbește ca un profesor, a cărui ironie e încă atât de rafinată. Iată însă parodia devenind nu predică despre o cultură posibilă, ci descompunerea în sine a întregii culturi, cu zeii, monumentele, construcțiile, orgoliile ei. Atunci când Pozzo îi ordonă slugii sale Lucky: « gîndeste, porcule ! », acesta începe să peroreze în stilul pedant-academic al unui profesor: « Dată fiind existența așa cum reiese din recente lucrări publice ale lui Poinçon și Wattmann a unui Dumnezeu personal cuacuacuacuacua cu barba albă cuacua în afara timpului întinderii care din înălțimea divinei sale apatii a divinei sale atambii a divinei sale afazii ne iubește cu cîteva excepții . . . » și textul continuă amestecînd resturile unei religii apuse și sportul, lucrările savanților Testu și Conard, Fartov și Belcher, Steinweg și Petermann, pînă la exasperarea ascultătorilor, la confuzia finală. Adevărat amurg al zeilor culturii și al omului ajuns la un nihil total, la o apocalipsă nihilistă.

Conștiința umană și-a avut marile ei crize, și-a îngropat zeii, a trecut prin metamorfoze spectaculoase. Niciodată poate criza n-a fost mai acută decît în acest secol al marilor revoluții, al societății științelor și artelor. Să încercăm să privim faptele tragic-rizibile pe care le înfățișează teatrul lui Beckett, în lumina marilor experiențe umane ale veacului. Să nu uităm că, în 1953, cînd parizienii au văzut căzînd pentru întia oară cortina după aceste cuvinte: "*Vladimir*: « Ne spînzurăm mîine. Dacă nu vine Godot. *Estragon*: Și dacă vine? *Vladimir*: O să fim salvați », " acei spectatori simțeau încă proaspăt primejdia nucleară apăsînd cu perspectivele ei apocaliptice omenirea întreagă. Dar dincolo de aceste contingențe istorice, să ne amintim că în clipele mari ale teatrului, de la scena orbirii lui Oedip, prin monologul înșuraturatului Hamlet, pe terasa de la Elsenaur, pînă la orbul Hamm din *Sfîrșit de joc* al lui Beckett, ori la vagabonzii așteptîndu-l în zadar pe Godot, marlii dramaturgi și-au pus neîncetat problema ființei și neființei. Dilema lui Hamlet între a fi și a nu fi, nu răsună oare, agravată printr-o conștiință apocaliptică, în incertitudinea, derizorie de astă dată, a personajelor beckettienne? Și, oare, marlii oameni ai teatrului universal, al unui *spectaculum mundi*, o lume ca spectacol, în care omul era amenințat, aparent strivit de o teribilă putere. Destinul antic, voința unei providențe atotputernice, o lege nescrisă sau un misterios Godot, constituie acele forțe cu care omul luptă și de care, prin tragice catastrofe e înfrînt. Aceste înfrîngerii — ale lui Oedip, ale Antigonei, ale lui Hamlet — sînt însă marile victorii ale omului. Omul lui Beckett, îns mizer de sfîrșit de veac, continuă și el în felul său lupta. Estropiat, închis într-un vas de lut. Cel nenumit (*L'Innomable*) își termină monologul: « trebuie să continui, voi continua ».

L-aș asemui pe Beckett cu colonelul Lawrence, autorul celor *Șapte stilpi ai înțelepciunii*. Și unul și altul sînt, aș putea spune, oameni ai deșertului. A face parte din deșert înseamnă, pentru Lawrence și pentru Beckett, a asuma soarta celui care se luptă mereu cu un dușman care nu aparține nici lumii, nici vieții, luptă agonică în care nădejdea însăși este un adversar, iar înfrîngererea pare singura libertate lăsată omului. Și totuși, și totuși. Lawrence credea că într-o biruință sigură, nu putea fi onoare, dar mult se putea dobîndi dintr-o înfrîngere sigură. Aceasta o credea și Oedip, o credea și Irlandezul Beckett. Dar s-ar putea să ne înșelăm. Așteptăm o viitoare scriere a sa în care va fi poate mai explicit.



Centenarul Gorki

GYÖRGY RADO

Amurgul, delirul și moartea lui Gorki

Întors de la Sorrento, Maxim Gorki nu a reușit să termine « Viața lui Klim Samghin ». Și la Moscova îi fusese tot greu să isprăvească această ultimă narațiune « neterminată ». Și totuși nu participase la ultimele dispute ale grupurilor literare, la diatribele complicate, la involuția politico-culturală, deși rămăsese un om extrem de activ, agitat, neliniștit. La Moscova, Gorki iniție și conduse diferite reviste, ca Nași Dostisgenie (« Realizările noastre ») cu intenția declarată de a contribui la educarea tinerilor scriitori sovietici, de a-i scoate de sub blestemul provincialismului.

În patrie, scriitorul încercase să uite balsamul climei din Sorrento, creîndu-și o atmosferă similară în vila primită în dar de la statul sovietic, în Crimeia, la Tesseli, un mic palat vechi, splendid, lângă mare.

Își aranjase cabinetul de lucru după asemănarea celui din casa de pe Malaia-Nikitskaia, și a rămas aici, alternînd studiul cu jocurile laolaltă cu nepoțelele — Marfa de opt ani și Daria de șase — pînă la sfîrșitul sezonului, continuîndu-și acțiunea de « organizator literar ». Dar nu se simțea bine, așa încît n-a putut pleca nici măcar cu ocazia premierei piesei « Dostigaiev și alții », prezentată în noiembrie la Leningrad. Îndată ce și-a recăpătat puțin forțele a plecat în capitală, unde se pregătea primul congres al scriitorilor sovietici în vederea constituirii unei organizații unitare. A muncit mult, a participat la defilarea de 1 Mai, iar după două zile le scrie nepoțelor:

« Aș vrea să plec chiar acum înspre voi, dar m-am îmbolnăvit și călătoria nu ar mai avea nici un sens. Cu atît mai mult cu cît s-a îmbolnăvit și tăticul vostru. A răcit pe aeroport și acum stă la pat și tușește... »

10 mai 1934: în casa de pe Malaia-Nikitskaia lui Gorki i se înmînează carnetul cu numărul unu al Asociației scriitorilor sovietici. Telefonul zbîrnie încontinuu, iar în mijlocul aceluia du-te vino de oameni, Gorki se mișcă mecanic, răspunzînd, însă, în mod amabil și obișnuit. Fiul lui, Maxim, este în agonie din cauza răcelii contractate pe aeroportul din Moscova. Medicul Speranski își petrece noaptea împreună cu Gorki la căpătîiul muribundului.

La 12 mai, Maxim moare și pentru scriitor urmează luni de agitație și activitate febrilă, în strădania de a uita, de a-i supraviețui. Gorki «organiza», scria tuturor, de la un cap la celălalt al Uniunii Sovietice și al globului, discuta cu tinerii intelectuali, elabora împreună cu ei «rezultatele literare», se ocupa de literatura pentru copii și tineret, se îngrijea de publicarea și sistematizarea operelor sale, se interesa de literatura sovietică multinațională...

La primul Congres al scriitorilor, care a început la 17 august 1934 și-a durat două săptămâni (congres complex și contradictoriu care mai trebuie încă discutat), cuvîntul de deschidere l-a rostit Gorki, în prezența unor scriitori din lumea întreagă ca Jean-Richard Bloch, Louis Aragon, Johannes R. Becher, Lajos Nagy, Gyula Illyes și alții. La cîteva săptămîni după aceea, la sfîrșitul lui septembrie, scriitorul pleca din nou la Tesseli. Dar nu va rămîne mult timp acolo, și la sfîrșitul anului se va întoarce la Moscova.

Continua să trăiască la o temperatură incandescentă, să ducă o existență istovitoare, sinucigașe. Afirmă că a trecut vremea proiectelor, a inițiativelor, că este nevoie de «realizări». Și se cheltuiește în aparență neobosit, dar în fond tot mai măcinat de boală. La 8 martie 1935, Pravda publică o povestire de Gorki intitulată «Umilirea». Indată după aceea scriitorul sosește la Tesseli. Gorki primește din Elveția o scrisoare de la Romain Rolland care își anunță vizita la sfîrșitul luni iunie, împreună cu soția care era rusoaică de origine. În perioada aceea Gorki e la Moscova, dar călătoria lungă l-a istovit, este obligat să stea cinci zile la pat și abia după aceea își poate vedea oaspeții. În casa de pe Malaia-Nikitskaia au loc discuții aprinse. Maria Pavlovna Kudășeva, soția lui Rolland, joacă rolul de interpretă și discuțiile se desfășoară viu, aproape fără să se simtă trecerea de la o limbă la alta. În timp ce iau ceaiul, Rolland observă două lucruri: că nu trece un minut fără ca măcar unul din numeroasele telefoane din casa Gorki să nu sune insistent, și că scriitorul nu se restabilise de loc, o tuse violentă îl sfîșie, îl epuizează. Totuși Gorki continuă să fie plin de viață. Stăruie pe lîngă oaspetele său să se mute în Uniunea Sovietică unde cărțile lui sînt foarte populare, sau, măcar să facă împreună o călătorie lungă pe Volga. În final va trebui, însă, să se mulțumească doar cu ospitalitatea oferită soților Rolland în vila rustică de lîngă Moscova. Sosesc aici la 30 iunie și toată seara discută și proiectează filme.

Acum, în casa Gorki e un pelerinaj neîntrerupt de oaspeți. La 3 iulie sosesc Stalin, Molotov, Kaganovici, Vorosilov. La 5 iulie e rîndul «artiștilor populari» din Paleh. La 8 iulie vine în vizită un grup de compozitori sovietici, printre care Hacıaturian. La 9 iulie mulți scriitori străini printre care maghiarul Béla Illés. La 10, un grup de tinere parașutiste. La 12, băieții dintr-o «tabără de muncă și reeducare». La 16 iulie regizori de cinema sovietici. Romain Rolland e martorul acestei invazii continue. Telefoanele sînt o muzică enervantă. Sosesc avalanșe de scrisori.

La 21 iulie, soții Rolland părăsesc casa Gorki. În august, Alexei-Maxim Pescov-Gorki face o călătorie de două săptămîni pe Volga, ultima plimbare, ultimul divertisment.

În septembrie se întoarce la Tessel pentru a continua lupta angajată conștient împotriva răului, împotriva inimii bolnave, împotriva plămînilor ciuruiți, împotriva trupului de șaizeci și opt de ani vîlăguit. Să muncească împotriva morții. Să sfîrșească. «Viața lui Cîlm Samghin» și să o continue, să o prelungească pe a sa. Pînă în primăvara lui 1936. Atunci s-a întors la Moscova. Ca să moară.

Premiera Piesei «Dușmanii» avu loc la 10 octombrie 1935, la Moscova. Gorki scrisese această piesă cu treizeci de ani mai înainte și acum o aducea în sfîrșit în fața publicului cu un viu sentiment de neliniște. Nici «Vassa Jeleznova» nu-l mulțumea. Trimisese teatrului un text refăcut, promițînd altă piesă.

— Sînt un hoț bătrîn, eu — îi scria lui Nemirovici-Dancenko. Muncesc în fiecare zi tot mai mult, ca să n-am timp să mor. Am intenția să mai trăiesc încă douăzeci de ani. Intenția. Sau măcar trei. Sau, hai să zicem, doi ».

Ziua de 10 ianuarie, o zi normală din viața sa, s-a desfășurat astfel.

Dimineața a primit o scrisoare de la Ilia Gruzdev, biograful său. Gruzdev îl informa că numeroase studiouri cinematografice i se adresaseră cerându-i permisiunea de a filma cartea lui Gorki despre copilărie. Scriitorul i-a răspuns pe loc: nu-i plăcea ca lucrările lui să ajungă pe scene sau pe ecrane, dar i se părea, totuși, inevitabil. Dacă așa trebuia să se întâmple, atunci fie, dar să i se dea măcar ascultare și autorului-personaj.

Elena Daniko, pictorița de porțelanuri și scriitoare rusă pe care Gorki o cunoscuse în 1892 la Tiflis, îi trimisese un manuscris despre istoria celebrei fabrici de porțelanuri Lomonosov, din Leningrad, unde lucrase. Gorki a citit în dimineața aceea cu atenție manuscrisul ce urma să fie publicat în colecția Istoria fabricilor, inițiată tot de el. După aceea i-a scris lui Daniko: desigur, făcuse o treabă bună, dar limitase istoria fabricii la biografia creatorului ei, Vinogradov. Dacă ar fi izbutit s-o facă mai variată, mai puțin uniformă, ar fi putut fi inserată în colecția Viața unor oameni celebri. În forma actuală, însă, nu putea fi acceptată în nici una din colecții. Trebuia să o refacă total. Gorki îi dădea și câteva sfaturi: era nevoie de mai multe fapte, care să fie dramatizate. De exemplu, cartea ar fi trebuit să înceapă cu descrierea regatului țarinei Elisabeta cea grasă, ar fi putut culege amănunte interesante din lucrarea ambadorului francez de atunci la Moscova. În sfârșit, Gorki făcea observația că Daniko ar fi putut să scrie și o carte mult mai bună, deoarece cartea ei pentru copii Secretul chinezesc era într-adevăr foarte reușită.

Încă din luna octombrie Gorki o însărcinase pe scriitoarea Vera Diakova să scrie despre Nijni-Novgorod pentru un volum antologic grandios închinat istoriei orașului. Diakova terminase și îi trimisese manuscrisul. Numai că scriitoarea flecărea prea mult și se lăudase degeaba cu pregătirea ei în materie. Și Gorki i-o scrie în dimineața aceea de 10 ianuarie.

În aceeași zi, din casa Gorki pleacă la Tesseli, pentru Vsevolod Ivanov, o scrisoare lungă, pe mai multe pagini. Ivanov i se plînsese lui Gorki într-o scrisoare precedentă, de atitudinea scandalosă a Editurii «Sovetski Pisatel» (Scriitorul sovietic), de tirania arbitrară și de ignoranța unor redactori de aici. Gorki îi cerea mai multe amănunte și îi promitea să scrie un articol în această problemă. Urmau lămuriri lungi și interesante, cu caracter politico-cultural. Gorki scria că este folosită chiar și o literatură care nu-i genială, cita exemple din literatura franceză și apoi demonstra cum ar fi trebuit să-și îmbunătățească stilul scriitorii ruși. Gorki analiza raportul scriitor-cititor și demonstra prin diferite exemple vulgarizarea unei anumite literaturi occidentale. Imediat după aceea, făcând comparații cu opere din literatura străină încheia: «Cum e timpul pe la voi? Lăptos? Și pe aici începe să fie la fel: ceață, ploaie, marea care nu se mai vede și într-un spațiu minuscule, strivit de un terci cenușiu, printre pomi uzi, pietre ude într-o clădire umedă, într-o cameră umedă un bătrîn mustăcios și posac scrie o scrisoare lungă. Dumitale, dragă Ivanov, pentru că la dumneata ține și te respectă. Bătrînul ăsta tocmai a concentrat o dramă cu patru acte inițial, în trei. Dacă ar avea timp și-ar concentra cele douăzeci și trei de volume ale operelor sale, în opt. Este convins. Dar dumneata ai fi dispus să vii aici, în maciula asta? Vino, fiindcă viața noastră cu cît e mai variată, cu atît e mai interesantă, zic «atotsiuturilor». Cu o călduroasă strîngere de mînă A. Peskov».

De abia îl terminase de scris lui Ivanov, cînd a primit volumul doi din Răpirea Europei de Konstantin Fedin, cu o dedicație plină de afecțiune. Pe urmă o scrisoare de la directorul ziarului L Humanité care-i cerea un articol festiv cu ocazia aniversării de șaptezeci de ani a lui Romain Rolland. Pe birou rămăsese un teanc de manuscrise care trebuiau refăcute, două articole despre jocurile copiilor și despre diferite instrumente didactice, două articole care trebuiau contopite într-unul singur (despre pro-

blemele femeii sovietice). Pe deasupra, în ziua aceea mai trebuie să citească și o povestire de Aramiliiev. Și toate acestea într-o singură zi, « o zi normală ».

Seara la masă discută cu profesorul Speranski.

— Spune-mi, Alexei Dimitrici, după dumneata, omul ar putea să ajungă vreodată la nemurire?

— Nu, este imposibil. Este absolut și ireversibil imposibil. Biologia rămâne biologie și legea ei fundamentală e moartea.

— N-am putea oare s-o tragem pe sfoară? Ce-ar fi dacă atunci când ne-ar bate la ușă, i-am spune: întoarce-te peste o sută de ani?

— Asta da. Asta se poate.

— Eu și cu omenirea nici nu-i cerem mai mult morții.

Dar cum suporta acest bătrîn epuizat de șaiszeci și opt de ani, un asemenea ritm de muncă?

La opt dimineața își lua micul dejun, și se așeza la birou unde lucra fără întrerupere pînă la trei după amiaza.

Scrisa și corecta, ordona și coordona. La trei lua masa, și pe urmă ieșea în grădină să muncească. În general săpa straturile de flori, smulgea rădăcinile uscate, curăța aleile mărginite de pomi. Ii plăcea grozav să facă pe grădinarul, « să-și cultive propria grădină ». Asculta regulat emisiunile de radio.

Martie. Primește cîțiva oaspeți deosebit de interesanți: Isaak Babel și Mihail Kozlov, care mai tîrziu vor fi persecutați. Împreună cu ei sosește de la Paris André Malraux. Toți îl găsesc bolnav, îi spun să-și schimbe ritmul de viață, dar Gorki declară că nu e dispus de loc să-și modifice programul zilnic. Sînt patru zile oaspeții lui și discută animat planul cu care au venit: o nouă mare enciclopedie internațională progresistă. Gorki este entuziasmat și gata să scrie un amplu comentariu pe baza căruia să poată discuta intelectualii din lumea întreagă. Apoi dă la iveală planurile sale: noi reviste, colecții, expediții etnografice. Analizează ultimele cărți citite. Aragon, Feuchtwanger, Șolohov. Revine permanent asupra aceleiași teme: cum ar putea fi împiedicat războiul, fascismul tot mai agresiv.

Privirea lui Gorki e aprinsă, e tot mai aprinsă în timp ce vorbește. Din cînd în cînd are un acces de tuse. Mormăie o scuză, sau se scoală în tăcere și iese din cameră. Scurpă sînge.

Duce ultima luptă împotriva trupului vlăguit și a bolii. Armele luptei: voința, imaginația, efervescența intelectuală.

La 27 mai sosește la Moscova. E plin de proiecte. Încă din prima zi discută despre planul fondării unui institut medical experimental. Prezintă proiectul unei noi reviste de popularizare pentru tîneret. la poziție împotriva operelor scrise în grabă, împotriva neglijenței literare. Propune publicarea unei antologii complete a poeziei ruse, ca și a unor antologii ale literaturilor naționale din republicile sovietice.

Prezența lui în viața culturală devine de o frenezie nefirească. La întîi iunie se mută din casa de pe Malaia-Nikitskaia, în reședința de vară. În aceeași zi se îmbolnăvește de gripă.

La 6 iunie apare în presă prima știre oficială despre boala sa. Gripa a făcut complicații, plămîinii nu funcționează normal. Modul de funcționare al inimii este îngrijorător. În aceeași zi îl vizitează profesorul Speranski, și se înspăimîntă de starea în care îl găsește. Dispneea nu-i mai permite lui Gorki să stea în pat. Zi și noapte trebuie să șadă într-un fotoliu. Disfuncțiunile cardiace și respirația tot mai grea ating și nervii.

Speranski stă douăsprezece nopți lîngă scriitorul bolnav pe moarte. Este martorul îmbunătățirilor trecătoare, cînd pare să-și recapete vigoarea intelectuală, vechea energie, și reușește chiar să rîdă de propria-i stare.

Din toate colțurile lumii sosesc avalanșe de scrisori: Urări și iar urări de înșănătoșire grabnică. Compatrioții îi umplu casa de flori.

La 16 iunie pare să-și recapete pe deplin facultățile mintale. Zimbește:

— S-ar zice c-am scăpat și de data asta. Și strânge cu căldură minile celor care se află la căpățiul lui.

17 iunie. Scriitorul ține în poală o grămadă de foi de hîrtie și un creion. Scrie, își înregistrează condiția de muribund, prevede moartea, o comentează, o însoțește pe drumul spre inimă:

« Obiectele se fac tot mai grele. Cărțile. Creionul. Paharul. De cîtva timp, în continuu, totul mi se pare mai mic.

« Noaptea nu mai are capăt. Nu mai reușesc să citesc.

« Au uitat să-mi dea un cuțit ca să ascut creionul.

« Am dormit aproape două ore. Se luminează. Înseamnă că noaptea s-a sfîrșit.

« Parcă îmi e mai bine.

« E o senzație necrezut de complicată.

« Două procese în același timp:

« Nervii se înmoaie — ca și cum celulele nervoase ar ațipi — simt ca o ploaie de cenușe — toate gîndurile sînt cenușii — ceață.

« În același timp: mă cuprinde o dorință — să vorbesc — și dorința crește — și cad în delir — simt cuvintele — dezlîinate — le simt dezlîinate și totuși reușesc să leg frazele —

« Ei cred că e vorba de pneumonie — eu bănuiesc: cu siguranță n-am să supra-viețuiesc.

« Nu pot citi — nu pot dormi — nu pot trăi ».

Creionul îi cade din mîni. Atunci dictează:

« Sfîrșitul romanului — sfîrșitul eroului — sfîrșitul scriitorului ».

O pauză. Pe urmă spune:

« Ultima lovitură ».

Și cade. Îi curge sînge din gură. Inima abia mai bate. Își pierde cunoștința. Începe agonia. Este în dimineața lui 17 august 1936. Agonia va dura toată ziua. Este delirul. Cuvintele pe care Gorki le rostește din cînd în cînd sînt înregistrate, notate cu răbdare, scrupulos, de familia lui:

« Peisaj — peisaje — femei — chipuri de femei — temeri.

« Toată viața din apă — mare — întindere albastră — cer — aur și soare — apă, peste tot apă, mare — marea va reda viața — element antic, mare.

« Cum curge — dar asta e Volga — ce drum larg — E Volga — Verde — mătase verde — parfum mătăsos — ce maluri fragede, măicuță dulce — și soarele.

« Pe mal, mulțimea aceea în sărbătoare — ce tăcere adîncă — e apusul — sînt doi — ea este foarte mică.

« Bunica — un ghem mare, ciudat, bunica — se ceartă și povestește — povești — strînge la pieptul ei un copil — nu, asta-i mama — ea îl strînge la sîn — i-e teamă pentru el — îi e teamă de biciul bunicului — biciul lui care arde.

« Regina Margot — rusoaica nobilă coboară acum de pe cal — și-l pîlmuiește liniștit peste față pe Alexei — palme mărunte. Regina Margot — Olga.

« Olga — Olga — la Tiflis — sus ploaia cu găleata băiatule — ar vrea să fugă — cu capul gol — dar n-are voie — trebuie să aștepte — să-l cheme Olga.

« Asta este așadar prima iubire — experiența vieții — Nijni — fortărețe de lemn, bordele, mormane de zdrențe — e de necrezut — fluviul înecă în fiecare an orașul și nimănu-i nu-l vine-n mînte că —

« Drumurile patriei — l-au împins — aici.

«Trebuie schimbată — viața — schimbată viața — de acum nu se mai poate —
Țara e a poporului — partidul — planuri mărețe — și totuși — veche lenevie — să
nu ne mai oprească — Nijni — ce frumos e orașul acesta.

«Primejdie — ajutor — pompierii aleargă pe străzile orașului de lemn — spre
foc —

«Și pământul se cutremură — sărman și bun popor italian — cliți morți sînt astăzi
— cît suferă — Ajută-l, Max, trebuie să-l ajuți — fiul meu, uite legătura asta de pături
și mîncare.

«Max, unde ești — băiețașul meu — de ce m-ai părăsit — pe bietul, bătrînul
tău tată —

«Uite că vine Max — îmbrăcat în alb — pe drumul din Sorrento.

«Nu — nu e Sorrento — e Tesseli — micuța Daria — micuța Marfa — se joacă-n
parc — înspăimîntate — afară e o furtună grozavă.

«La Summer Brook, în munții Adirondacks, sînt furtuni vara — ca niște catastrofe
geologice — dar aici zidurile sînt solide — în siguranță — în fruntea luptătorilor
merge Pavel Vlasov — cu steagul roșu-n mîini — fii atent, Pavel, fii atent — ah!

«Și în locul lui Pavel — apare o femeie — mama — Zalomova.

«Zalomova? — nu — bunica? — nici ea — cine atunci? — Cine?

«Marusia — teamă? nu — e ridicol — «furia» hotelului de aici ce ne alungă
— afară — pe drumurile largi ale patriei — pentru că te iubesc Marusia —

«Te iubesc — Katia — dulcea mea Katia — mă înțelegi — te întorci — stai aici
— în casa noastră de vară —

«Mi-e teamă — se pregătește o catastrofă — uriașe — e o încordare în aer —
cumplită — bănuială — ură —

«În noaptea aceea — la Sorrento — nimeni nu vorbea — să strigi, să strigi — nu
pot — am încă glas dar ce trebuie să strig? nu știu — vine ceva cumplit.

«Și drumurile patriei se umplu — persecutați — fugari — pe drumurile patriei.

«Aveți grije — Vladimir Ilici e în primejdie — prietenul meu cel mai bun.

«Plecați și însănoșiți-vă, Alexei Maximovici, revoluția are nevoie de dumneavoastră.

«Revoluția are nevoie de dumneavoastră.

«Revoluția are nevoie de dumneavoastră.

«Vor să ucidă — revoluția — corpuri de infanterie mărșăluiesc — în hainele maro
— în Germania — ard cărți — pe străzi — gloata — războiul ».

«Cei care stau în jurul muribundului văd cu groază cum gura lui Maxim se cascadează,
se închide, se deschide din nou. Este o luptă înspăimîntătoare, care pare supraome-
nească. Gorki vrea să mai spună ceva. Face pentru a treia oară un efort. Reușește să
rostească stîlcit:

«Vin — războaie — pregătiți-vă — în gardă — vin — războaie »

Sînt ultimele cuvinte. În ziua următoare suferințele lui încetează. La ora unsprezece
și zece minute, 18 iunie 1936.

(Din eseu «Maxim Gorki» Budapesta 1951)

În românește de R. LOCUSTEANU

O prietenie memorabilă: ROLLAND și GORKI

În cadrul expoziției « Romain Rolland, viața și creația » organizată în toamna anului 1966 de Direcția Arhivelor din Franța la Hotel de Rohan la Paris, printre alte cărți, din biblioteca personală a scriitorului francez figura și un volum de nuvele de Gorki cu o dedicație autografă în limba franceză: « Lui Romain Rolland, a cărui creație mi-e atât de apropiată și dragă ».

Aceste cuvinte nu reprezintă o simplă formulă de politețe. O profundă înrudire interioară exista între Gorki și Rolland cu mult timp înainte ca ei să fi intrat în corespondență și să se fi cunoscut.

Cum se știe, Gorki s-a adresat lui Rolland cu o primă scrisoare încă înainte de Revoluția din Octombrie, în timpul primului război mondial. În 1916, Gorki luase inițiativa de a edita o colecție de biografii ale unor oameni de seamă destinată tineretului. I se adresase lui Rolland cu rugămintea de a scrie o carte despre Beethoven, explicându-i în următoarele cuvinte scopul pe care-l urmărea: « Scopul pe care-l urmărim este de a insufla tineretului dragoste și încredere în viață: noi vrem să vedem în oameni trăsăturile lor eroice. Trebuie ca omul să înțeleagă că este creatorul și stăpînul lumii, că el poartă răspunderea pentru toate nefericirile pe pămînt și că tot lui îi revine gloria pentru tot ce se realizează minunat în viață »¹.

Rolland a răspuns în mod afirmativ la această propunere, căci inițiativa lui Gorki se potrivea cu propriile lui vederi. După cum se știe, el însuși își propusese la începutul veacului să creeze o serie de biografii ale unor oameni de seamă și reușise să scrie pînă la război patru volume: Beethoven, Haendel, Michelangelo și Tolstoi.

« Vrem să vedem în oameni trăsăturile lor eroice... ». Încrederea plină de exigență în om, ideea răspunderii pe care omul o poartă pentru tot ce se petrece

¹ Romain Rolland, *Les Précurseurs*, Paris 1920. p. 40.

pe pământ erau foarte apropiate de spiritul operei lui Romain Rolland. Scrisoarea lui Gorki i-a făcut plăcere. Iar când curînd după aceea au izbucnit evenimentele revoluționare din Rusia, corespondența cu scriitorul proletar l-a ajutat pe Rolland să înțeleagă mai bine, să simtă mai pregnant ceea ce se petrecea în țara îndepărtată.

La 24 mai 1917, Rolland scria lui Jean Richard Bloch: «Sînt sănătos, lucrez. În ultima vreme am făcut cunoștință cu mai mulți ruși. Întrețin o corespondență amicală cu Gorki. Aș dori să plec în țara lor, să văd ce se petrece acolo. Sînt asemenea unui porumbel închis în cușcă care-și simte aripile strivite. Mă lovesc încontinuu de mînsarda mea elvețiană mult prea scundă pentru mine»¹.

Ceva mai tîrziu, în vara lui 1917, Rolland scria lui Marcel Martinet, poet antimilitarist: «După cum știți, v-am cooptat în calitate de colaborator la o ediție închinată prietenilor noștri ruși. G² a publicat o broșură de vreo 30 de pagini intitulată «Salutul nostru Rusiei revoluționare». Minunatul dimitale poem figurează și el în sumar...

După cum știți, G. întreține de multă vreme relații strînse cu oamenii care joacă acum un rol activ la Petrograd. Și noi întreținem relații cu unii dintre ei. Eu personal, cu Gorki. Înainte de revoluție el avusese ideea să publice o colecție de biografii de popularizare și dacă voi avea vreme mă gîndesc să scriu cîteva volume în cadrul ei»³.

Colecția proiectată de Gorki nu a fost realizată în anii aceia, dar acest schimb de scrisori din 1916—1917 a pus temeliele prieteniei dintre cei doi scriitori, care a durat pînă la moartea lui Gorki, deci aproape douăzeci de ani.

Tema Rolland și Gorki prezintă un mare interes istoric-literar și cultural. Numeroși istorici literari sovietici s-au ocupat de ea, ani de-a rîndul a cercetat această problemă Jean Perus, profesor la Universitatea din Clérmont Ferrant. Dar problema este departe de a fi epuizată. Corespondența uriașă dintre Rolland și Gorki este deocamdată numai parțial publicată în culegerile operelor lui Gorki, sau în Arhiva Gorki (Volumul VIII, 1960), numeroase scrisori care se păstrează în arhiva lui Rolland la Paris, și în cea a lui Gorki la Moscova își așteaptă publicarea și nu sînt total accesibile cercetărilor.

În anii de după Revoluția din Octombrie, fiecare din cei doi scriitori au parcurs un drum sinuos în dezvoltarea lor. Uneori, drumurile căutărilor lor intelectuale se apropiiau, alteori se depărtau, dar totdeauna ei au păstrat înțelegere reciprocă, respect, un interes profund unul față de celălalt.

Rolland nota cu cea mai mare atenție în jurnalul său tot ceea ce afla în legătură cu activitatea lui Gorki și cu viața lui în anii de după Revoluție. El considera cu mult interes și profundă prețuire activitatea lui Gorki de organizare a vieții culturale în Rusia nouă. De pildă, o însemnare din februarie 1920 reproduce povestirea profesorului de biologie, Victor Henri, sosit de curînd din Rusia și însuflețit de cele mai amicale sentimente față de tînăra republică sovietică: «Victor Henri ne-a povestit despre înalte idealuri pe care le nutresc Gorki, Lunacearski și o serie de alte persoane. Oamenii aceștia nu refuză niciodată să aperse o cauză dreaptă. Ei caută să lupte împotriva actelor arbitrare ori de cîte ori află despre acestea. Gorki ajută cu multă generozitate pe colegii săi care o duc greu. Din inițiativa lui se publică o colecție de ediții bine alcătuite din clasicii literaturii ruse și mondiale la un preț derizoriu... Statul lucrează în pierdere cu o știe foarte bine. Dar nu acordă nici o importanță acestui lucru. El vrea ca poporul să citească. Și

¹ *Cahiers Romain Rolland: Deux Hommes se rencontrent*. Paris 1964, p. 362.

² Persoana implicată cu inițiala G. este Henri Guilbeaux, redactorul ziarului *Demain*, pe vremea cînd a sosit de la ruși, mai tîrziu s-a îndepărtat de mișcarea revoluționară.

³ Din arhiva lui Romain Rolland.

reușește să-și atingă scopul. Poporul citește uriaș de mult. Pretutindeni se cum-pără cărți... »¹.

După 1920, amândoi, și Gorki și Rolland, trec printr-o criză spirituală, cunosc o perioadă de intense căutări ideologice. Nu reușesc încă să se întâlnească, deși Gorki era în Italia și Rolland în Elveția, amândoi fiind grav bolnavi și prinși cu diferite lucrări. Scrisorile pe care le schimbă foarte des în anii aceia, ni-i arată pe amândoi preocupați de problemele contemporaneității, meditănd la viitorul Rusiei și al Europei, la căile de dezvoltare istorică ale omenirii.

După cum se știe, Gorki a semnat, alături de alți fruntași ai vieții culturale europene, declarația independenței spiritului din 1919. În 1921—22, în perioada când înăuntrul grupării *Clarté* se desfășura binecunoscuta luptă de opinii, Gorki s-a declarat solidar cu Rolland, comunicându-i acest lucru într-o scrisoare. Ceea ce nu a împiedicat însă ca, în aceiași ani, scriitorul sovietic să se situeze pe poziții diferite de ale lui Rolland într-o sumă de alte probleme.

În scrisorile și articolele din această perioadă, Gorki își exprima sentimentul de amărăciune determinat de constatarea unor manifestări ale vechii mentalități, ale primitivismului la țaranii ruși. Îndurerat că masele populare din Rusia sînt insuficient civilizate, el vorbea despre « răsărit » în ansamblul său, identificînd această noțiune cu barbaria și inerția.

În aceiași ani, Romain Rolland privea de pe cu totul alte poziții Răsăritul. Încă în 1921, el făcuse cunoștință și se împrietenise cu Rabindranath Tagore. În 1923, publicase cartea despre Gandhi. Atitudinea necritică față de Gandhi, față de doctrinele mistice hinduse, proprii lui Rolland cîțiva ani de-a rîndul, erau în parte expresia unor poziții idealiste la care ulterior scriitorul francez a renunțat. Dar în simpatia lui față de popoarele și tradițiile culturale ale răsăritului, exista și un aspect incontestabil progresist. Rolland era convins că popoarele Asiei și ale altor continente vor juca un rol important în istoria mondială, că aceste popoare vor aduce, iar unele au și adus, o contribuție importantă la dezvoltarea spirituală a omenirii. Dacă Gorki privea cu o ironie prietenoasă « orientarea spre Răsărit » a lui Rolland, Rolland îl prevenea în același spirit amical pe Gorki împotriva unei idealizări prea mari a Apusului. El îi amintea că Europa, care a creat o măreață civilizație, s-a pătat totodată cu crimele colonialismului.

Ideea unității și a relațiilor reciproce dintre civilizațiile Răsăritului și ale Apusului revine nu o dată atît în corespondența lui Rolland cu Gorki, cît și în scrisorile sale adresate lui Tagore sau altora. În 1927, scriitorul francez se adresa lui Etienne Burnet: « De ce, fir-ar a naibii, să judecăm Asia dintr-o trăsătură de condei? Și de ce opuneți mereu unul altuia, două lucruri care în realitate sînt întotdeauna legate între ele? Vînt dinspre Răsărit, vînt dinspre Apus, la urma urmei (căci pămîntul se învîrte!) e unul și același vînt! »²

... Evoluția lui Gorki spre sfîrșitul deceniului 1920—1930, reîntoarcerea lui în 1928 în U.R.S.S. au avut o importanță și pentru drumul lui Rolland. Învățămintele istoriei, logica luptei antifasciste, amenințarea unui nou război mondial l-au îndemnat pe Rolland să se apropie de comuniști. Rolland își dădea tot mai mult seama de forțele antagoniste care luptau pe arena mondială. Pe de o parte la un pol, fascismul, reacțiunea imperialistă care amenințau omenirea cu noi catastrofe. De altă parte, la polul opus, lumea socialistă care construia cu greutate, dar și cu incontestabile succese, Uniunea Sovietică. Cînd Rolland se gîndea la cele două tabere, era foarte limpede pentru el de partea cui se situează simpatiile sale. Scrisorile lui Gorki îl ajutau să înțeleagă mai bine Uniunea

¹ Europe, 1965, 11—12, p. 203.

² Din arhiva lui Romain Rolland.

Sovietică înarmându-l cu date, fapte, argumente, pe care le folosea « în apărarea lumii noi », cum și-a intitulat de altfel Rolland culegerea de articole apărute în limba rusă.

În afară de scrierile sale publicistice, numeroase și foarte cunoscute — *Adio trecutului, Europa trebuie să crească sau să moară* etc., Rolland a redactat în perioada 1920—1930 numeroase scrisori adresate unor persoane cunoscute și necunoscute, răspunzând la întrebările acestora în legătură cu Uniunea Sovietică, împrăștiind îndoilele lor și totodată propriile lui îndoieli. În aceste scrisori el recurge nu o dată la autoritatea lui Gorki.

Astfel, într-o scrisoare referindu-se la spusele unuia dintre prietenii lui ruși, Ștefan Zweig îi vorbea despre greutatea pe care le cunoaște intelectualitatea veche în Uniunea Sovietică. În scrisoarea de răspuns, la 6 iunie 1931, Rolland spune: « În ce privește opiniile prietenului dumitale, un mare scriitor rus, controlează-le cu articolele și scrisorile lui Gorki cu care eu întrețin strînse legături în acest an. E foarte posibil ca o pătură întreagă de intelectuali, oameni din punct de vedere social foarte apropiați de dumneata și de mine să se simtă strîmtoări în felul lor de a gândi. Dar pot să declar cu toată răspunderea că există o intelectualitate nouă, proletară, care dă dovadă de o mare vitalitate și un neobișnuit entuziasm, intelectualitate care se manifestă puternic, ca o adevărată stihie ».¹

În vara lui 1935, Romain Rolland și-a realizat un vechi plan și a întreprins o călătorie în Uniunea Sovietică. În ziua de 29 iunie, cei doi scriitori s-au întâlnit la Moscova în casa lui Gorki. Iată însemnarea lui Rolland din jurnalul său: « Gorki este aîdoma imaginii create de închipuirea mea. Foarte înalt, mai înalt decît mine, cu o expresie de bunătate pe fața-i care nu excelează prin frumusețe: are un nas mare ca de rață, niște mustați stufoase, sprîncene cărunte, părul cărunt este tuns scurt. . . » Luînd cuvîntul la Radio Moscova, Rolland a declarat: « Locuiesc la Maxim Gorki, de care mă leagă o corespondență amicală de douăzeci de ani. Am fost nespus de fericit să-i fac acum cunoștința ».²

Locuind la vila lui Gorki, de lîngă Moscova, Romain Rolland și soția lui, Maria Pavlovna, au avut prilejul să se întâlnească și să discute cu numeroși scriitori, oameni de artă, reprezentanți ai muncitorilor, ai tineretului, ai studențimii. Astfel, la una din întîlnirile cu artiștii studioului cinematografic, cineva a pus problema turnării unui film după romanul *Colas Breugnon*. Rolland și-a exprimat îndoiala că s-ar putea găsi în URSS un actor potrivit pentru rolul principal și peisaje corespunzătoare.

După cum își amintește un participant la această întîlnire, scriitorul A. Izbah « Gorki ascultase cu interes convorbirea. Cînd Romain Rolland plecă, Alexei Maximovici începu să povestească ce carte minunată este *Colas Breugnon* și încheie cu zîmbet hîtru: « În ce privește peisajele. . . vă găsesc eu un locșor pe Volga care ar corespunde perfect, bineînțeles, dacă-i mai faceți unele retușuri. Iar în ce privește pe Colas Breugnon să-l rugăm pe Boris Vasilievici Sciukin, care după părerea mea ar fi un Breugnon excelent ».³

¹ Arhiva Rolland.

² Arhiva A. M. Gorki, volumul VIII. p. 358.

³ A. Izbah, *Romain Rolland*, Moscova, 1966, p. 37.

(Trebuie să amintim că actorul B.V. Sciukin interpretase cu puțin timp înainte rolul lui Egor Buliciov, și Gorki fusese foarte mulțumit de jocul lui.)

Din perioada vizitei sale la Gorki datează câteva scrisori, adresate de Rolland prietenilor din Franța, în care-și povestește impresiile. De pildă, în scrisoarea adresată criticului Christian S  n  chal, la 9 iulie 1935, el scrie: « Dragă prietene, nu vreau să pierd ocazia să-  i trimit un cald salut din această țară mare, la care mă g  ndeam încă din anii tinere  ii mele   i unde în sf  r  it am ajuns de  i drumul nu a fost lipsit de oboseală. Dacă nu a   fi venit aici nu mi-a   fi putut   chipu  i ce afec  iune   i prietenie uria   mă vor înconjura. Căci presa franceză nu mi le-ar fi făcut cunoscute. Dacă nu ar exista aceste bariere proteguitoare care mă înconjoară (mă aflu în momentul de fa   în vila lui Gorki, la țară) a   fi fost strivit de numeroasele   mbr      ri. C   i Jeani Cristophi   i c  te Anete nu-mi trimit scrisori din toate col  urile Uniunii Sovietice.   i ceea ce mă impresionează cel mai mult este că în această uria   prietenie se   nt  lnesc   i comuni  tii   i cei ce nutresc alte visuri ! ».   n continuarea scrisorii, Rolland povestește ce multe lucruri a avut de aflat din discu  iile cu Gorki   i cu al  i oameni de frunte ai vieții publice din Uniunea Sovietică   i încheie cu o descriere entuziastă a Moscovei, a par  zii sportivilor în Pia  a Ro  ie: « Acest ora   uria  , care numără astăzi 4 milioane de locuitori, este un torent de via   robustă, înflăcărată, ordonată »¹.

Deși vizita lui Rolland a fost relativ scurtă, el a avut prilejul să vadă multe lucruri. Privirea sa a observat nu numai realizările   i victoriile, dar   i gre  elile   i neajunsurile. Acest lucru ni-l atestă limpede fragmentele din jurnal dat  nd din perioada de la Moscova, publicate în 1960 de revista *Europe*, în numărul special consacrat lui Gorki. Totuși dominante sînt impresiile pozitive, luminoase.

Rolland a rămas profund recunoscător lui Gorki pentru ospitalitatea cu care l-a înconjurat.

Cu at  t mai profund a fost el îndurerat, c  nd, la un an distan  , a aflat despre moartea lui Gorki. Pling  ndu-se de egoismul scriitorilor francezi, printre care mulți sînt preocupa  i « numai de propria lor persoană », Rolland scria lui   tefan Zweig la 17 iulie 1936: « Iată de ce moartea lui Gorki este o lovitură at  t de cruntă pentru mine. Mă sim  team profund legat de acest mare scriitor, străin de orice nesinceritate în literatură, a cărui forță rezida în ochii lui alba  tri   i în inima lui sinceră   i dreaptă. E o pierdere imensă at  t pentru URSS c  t   i pentru lumea întreagă ». ² Iar în jurnalul lui Rolland citim: « Nu   ti  m p  n   acum cât de mult   in la Gorki. Moartea lui mi-a deschis ochii asupra acestui sentiment. Am văzut cu o limpezime tragică că ne lega un sentiment de o profundă prietenie. Simt cu o mare durere că trăiam în așteptarea   nt  lnirii noastre ce urma să aibă loc la anul. Sînt convins că   i Gorki o a  tepta ca   i mine.   n clipa în care ne-am desp  r  it la sf  r  itul lui iunie 1935 în gară la Moscova, a început o etapă nouă în prietenia noastră. Contam pe ea.   ncepusem să   nv    limba rusă, ca să pot vorbi cu el de la om la om. Mai aveam at  tea să ne spunem unul altuia. . . »³

¹ Arhiva Rolland.

² Arhiva Rolland.

³ Arhiva A. M. Gorki, vol. VIII, p. 358.

Gorki și «Frații Serapion»

Cenaclul tinerilor scriitori în care mă introdusese Gorki deveni cunoscut ulterior sub denumirea de «Frații Serapion». Componenta lui s-a definitivat de la început și a rămas neschimbată. Din acest cenaclu făceau parte prozatorii Vsevolod Ivanov, Mihail Slonimski, Mihail Zoscenko, Veniamin Kaverin, Lev Luņț, Nikolai Nikitin, Konstantin Fedin, poeții Elisabeta Polonskaia, Nikolai Tihonov și criticul Ilya Gruzdev.

Activitatea acestui cenaclu era legată de «Casa Artelor», organizată de Gorki. În odaia lui Slonimski, ce aducea mai curînd cu o cameră mobilată închiriată de vreun artist de mîna a treia, eram prezenți cu toții în fiecare sîmbătă și rămîneam pînă seara tîrziu, ascultînd lectura vreunei nuvele noi, a vreunei poezii și discutînd apoi calitățile sau cusururile lor. Bineînțeles, ni s-ar fi cerut o disciplină deosebită și o fire blîndă, cu adevărat îngerească, pentru ca ani de zile să rezistăm la aceste ședințe, înghesuîți ca într-o cutie de conserve și într-un fum permanent de tutun, de n-ar fi fost pasiunea pentru literatură care ținea loc și de disciplină și de orice alte virtuți.

Această pasiune a împrietenit oameni cu totul deosebiți în ce privește gusturile lor artistice și s-a dovedit a fi statornică; totodată, de la început, ea a exceptat posibilitatea de a te considera amator în artă, întărind în noi sentimentul vocației.

Drept lozincă reformulată a «Fraților Serapion» ar putea fi considerat principiul exprimat de Gorki într-o convorbire pe care a avut-o cu mine despre critică: «ascultați, dar nu vă supuneți».

În fond «șeful» nostru era Gorki, iar el ne îndemna pe fiecare să rezolvăm independent, individual, problemele noastre de creație. Literatura nu admite soluții generale, medii, și Gorki nu «sufia» nimănui ce să facă și cum anume. Alături de el, cu toată personalitatea lui covârșitoare, tinerii scriitori se simțeau perfect liberi.

Fiecare dintre noi își avea gusturile sale mai mult sau mai puțin precise; apoi cu toții ne-am format sub înfrîurirea unor contradicții. Eram cu toții *diferiți*. Activitatea noastră poate fi caracterizată drept o luptă continuă într-o atmosferă de prietenie. Nu ne gîndeam să organizăm nici un fel de școală, nici un fel de «grupare» și de aceea Gorki, care era strălîn de orice intenție de a face «școli», ne recunoscua de îndată ca fiind un fenomen viabil.

Intrarea mea în cerul «Serapionilor» a fost însoțită de un conflict. În odaia mohorită am fost întâmpinat de un torrent de ironie, ris, veselie care în aparență era îndreptat împotriva fundamentelor a ceea ce eu socoteam a fi lucrul cel mai sfânt pe lume — literatura. Artă era, în convingerea mea cea mai fermă, rezultatul căutărilor, frământărilor și meditațiilor artistului. Artă este un lucru serios care poartă o mare răspundere în fața supremului judecător, omul. Dar în odaia aceea oamenii glumeau cu literatura, se jucau cu ea. Înțelegeam că, de fapt, e o manieră, căci oamenii aceștia iubiau și respectau pe Pușkin și Tolstoi nu mai puțin decât mine. Dar maniera aceasta mi se părea ciudată. Se vorbea în cenaclul «Serapionilor» despre operele literare ca și când ar fi fost niște «lucruri». Lucrurile «se făceau». Unele puteau fi făcute bine, altele prost. — *Hagi Murat* — era făcut excelent, — *Don Quijote* — extraordinar. Uspenski Gleb nu știa să facă lucrurile literare, pe când Uspenski Nikolai le făcea destul de bine. Pentru a face aceste lucruri existau «procedee». Procedeele purtau diferite denumiri. Dar te puteai înțelege și fără a recurge la termenii respectivi, folosind noțiunile curente și arătând că obiectul a fost făcut după procedeele lui Gogol sau ale lui Leskov. Desigur, în aceste condiții mai rămânea un pas până la Gogol sau până la Leskov, până la glumele și ironiile vesele în urma cărora Gogol și Leskov — ce oroare! — ajungeau în aceeași oală cu noi. Cum puteam să suport asemenea atitudini?

La a treia ședință protestai vehement împotriva «jocului», luînd apărarea «seriozității». Atacul a fost primit de Lev Lunț. Încăierarea a fost aprigă. . .

Eram cu totul diferiți unii de ceilalți. Glumind și parodindu-ne între noi, împărțisem cenaclul în cei de «stînga», cei veseli, în frunte cu Lunț, și cei de «dreapta» cei serioși, conduși de Vsevolod Ivanov, totdeauna cu zîmbetul pe buze. În permanente încălzări se contura scopul pe care-l urmăream cu toții și în cele din urmă recunoscuserăm că țelul nostru era unul și același: crearea unei literaturi noi. . .

. . . Cîțiva ani mai tîrziu Gorki îmi scrisese din Sorrento: «Eu nu sînt numai un meșteșugar în literatură, dar în primul rînd un om care cred în literatură și, lertați-mi cuvîntul, chiar o divinizez. Pentru mine cartea este o minune».

Nu e prima oară că citez aceste cuvinte și nu voi înceta să le citez pentru că le consider crezul de viață al lui Gorki, care explică, poate în întregime, înfrîngerea ce a exercitat-o personalitatea lui asupra tinerii literaturii sovietice.

Credința în literatură și divinizarea acestora a făcut din Gorki inspiratorul tinerei generații de scriitori sovietici, care au învățat de la el această credință și divinizare. Dar pentru tinăra generație de scriitori mare importanță a avut și o altă calitate a scriitorului Gorki, atitudinea lui față de muncă. Rostind cuvîntul «literatură» într-un fel deosebit, inimitabil, în care se simțea un respect profund față de literatură, față de scris, Gorki își spunea «meșteșugar» în literatură pentru că toată viața lui a avut sentimentul profesional al muncii sale, pe care-l cunoaște orice meșter și pentru că încă din copilărie ținea minte că în popor cuvîntul «meșter» se bucură de dragoste și este considerat chiar ca un titlu de glorie. El se mîndrea cu atelierul său literar și ca oricărui meșter îl plăcea și știa să dea un exemplu prin propria muncă. Niciodată nu se temea de munca cea mai grea, brută. Știa ce forță are lauda, aprecierea și îi plăcea să laude.

— «Ce extraordinar ți-a reușit bucată asta!» Sînt cuvinte dătătoare de viață pe care le-au auzit de la el, rostite cu basul acela profund și blînd, toți scriitorii noștri talentați.

Dar stimulînd prin laude, el știa să critice cu iscusință și adesea fără cruțare. Precum se știe, nimeni nu a citit atîtea manuscrise ale tîneretului cîte a citit Gorki. În critica pe care o făcea, el se referea și la temă și la stil (pe care îl simțea cu subtilitate) și îndeosebi la limbă.

Multe manuscrise ale « Serapionilor » au fost văzute de Gorki.

Iată obișnuitul autograf trimis de Gorki : o pagină de hîrtie liniată, cu margini late, rînduri drepte, litere depărtate una de alta. După ce citise patru nuvele ale « Serapionilor » Gorki ne scria :

« Cerșetorul ».

« Ca temă, — o anecdotă neinteresantă din coșul lui Ivan Bunin. Narațiunea indiferentă și mecanică. Nici un fel de mister. Din momentul în care femeia dă drumul cerșetorului în casă îți dai seama de îndată că sau o va viola sau o va uide. Actul acesta nu este suficient pregătit pe linia excitației nervoase. Scris mult, mai ales la început ».

« Povestea unui croitor ».

« Un lucru interesant, scris cu oarecare grație, dar pe alocuri se simte graba și abundența de cuvinte. Unele procedee amintesc de vremuri de altă dată și nu ar fi cazul să le restaurăm. De pildă, «să-i spunem în continuare N. » Oare nu este scriitorul prea mult sub înrîurirea lui Gogol care, în nuvelele de acest stil, îl imita pe Hoffmann? Apoi epitetul « superficial » nu este justificat. Dislocarea voit încalcă cu intenții de glumă a părților componente ar fi avut de cîștigat dacă ele ar fi fost simetrice. Altfel arhitectura nuvelei e întrucitva greoaie. »

« Roșii și albi »

« Spre deosebire de lucrările celelalte, aici se simte lîncezeală și locvacitate. Autorul dă tuturor eroilor individualitatea pronunțată a felului său propriu de a vorbi, ceea ce le face să semene între ele, îndeosebi contribuie la aceasta maniera de a repeta unele și aceleași cuvinte și fraze, dar în tonalități diferite. E un procedeu foarte potrivit la lectura cu voce tare, dar care te obosește cînd citești în gînd. Dulcegăria lui Feoktinogov e aproape zaharină. Nu văd nici roșii și nici albi, ci niște oameni obșnuiți, figuri cotidiene redată aproape cu excitație fotografică. Și nu există în nuvelă vreun mister, nu se simte încercarea de a privi cu ajutorul celor înfățișate pînă în străfundurile, pînă în temeliiile lor viciate. În genere, această nuvelă mi se pare mai puțin reușită. . . »

« Greșala numărul 13 »

« E o nuvelă bună, dar în forma actuală nu poate fi publicată. Împușcătura din final e prea melodramatică. Sadismul nu este justificat. De unde provine? De la natură, din rațiune, din carierism? Scena cu balul mascat pare să ascundă o oarecare aluzie primejdioasă pentru autor. . . Stilul e puțin dezlinat. Pe alocuri dimpotrivă sînt urme de grabă. Muzicalitatea nu este respectată pretutîndeni, mai ales în descrieri. Fata ar mai trebui completată cu unele trăsături vii, deși și așa e un portret reușit. E reprezentată viața care lîță prin frumusețea ei, prin grația ei, prin conștiința unui sens, trezind la unii invidie, ură. »

« Din toate nuvele rezultă că logica exterioară a faptelor domină asupra descrierilor psihologice, a înfățișării lumii lăuntrice. Este o tendință care contravine orientării generale a « Fraților Serapion » despre care se poate vorbi ca de o grupare cu trăsături comune, în ciuda individualității fiecăruia dintre membrii ei. »

. . . Gorki se simțea atras de oamenii talentați, inteligenți, cu multe cunoștințe. Dar în cazul lui Lunț, în afară de calitățile lui personale mai era încă o trăsătură care-l atrăgea pe Gorki și-l făcea să admire pe acest tînar scriitor. Lunț studiase literaturile romane, era un mare admirator al lor, iar Gorki a avut toată viața lui paslune pentru literaturile romane.

În minunata sa autobiografie literară *Cum am învățat să scriu*, Gorki repetă de trei ori o mărturisire importantă : « Datoroz foarte mult literaturii străine, în deosebi celei franceze ». « O înrîurire adevărată și profundă asupra mea, ca scriitor a avut « marea » literatură franceză — Stendhal, Balzac, Flaubert. Pe autorii aceștia

i-aș recomanda scriitorilor începători. Sînt într-adevăr niște artiști de geniu, maeștri din cei mai iscusiți ai formei. Literatura rusă încă nu are meșteri ca ei. » . . . « Din tot ceea ce am spus despre cărți rezultă că am învățat să scriu de la francezi. A fost o întîmplare, dar rezultatele sînt bune și de aceea îi sfătuiesc foarte mult pe tinerii scriitori să învețe limba franceză ca să-i citească pe marii scriitori în original și să învețe de la ei arta cuvîntului. . . »

Această înaltă apreciere a francezilor îl făcea pe Gorki să urmărească cu mult interes activitatea tinerilor scriitori ruși care lansaseră îndemnul « spre apus » în studierea formei.

Dragostea lui Gorki pentru literatura franceză se aprindea cu deosebită intensitate în clipele în care fiind foarte nemulțumit de felul cum lucra, își punea în față sarcini noi din cele mai grele. Talent autentic, îndrăzneț, el asculta sfaturile altora, se verifica prin aprecierile cele mai diferite. O perioadă de revedere intensă și insistentă a procedeelelor sale literare a cunoscut Gorki după 1920. Drept rezultat, au apărut cărți admirabile de nuvele și amintiri, care au încunatat creația lui Gorki.

Într-o scrisoare din acea perioadă Gorki îmi spune:

« Dragă Fedin, îți trimit *Întreprinderile Artamonov*. După ce o citești, comunică-mi fără nici un fel de jenă ce crezi despre această carte și în deosebi despre Vialov, despre Serafim. Deocamdată trec sub tăcere propria mea părere ca să nu-ți indic slăbiciunile pe care poate nici nu le vei observa. . . »

De îndată ce primi răspunsul meu, Gorki îmi scrisese: « . . . Îți mulțumesc pentru tot ce-ai spus despre *Artamonovi*: Cred că ai perfectă dreptate în ce privește slăbiciunile construcției. Aproape în același fel ca și dumneata mi-a vorbit și M. M. Prișvin pe care îl prețuiesc mult ca scriitor și care are un suflet profund rus. Poate chiar prea mult. Să vezi ce mi-a scris în legătură cu *Dragostea neîmpărtășită*, « Asta ar fi putut s-o scrie și francezii ». Simți tonul? Așa sînt ai noștri ! Dar pentru mine cuvintele astea ale lui: « și francezii », sînt cel mai bun compliment pe care l-am auzit vreodată. »

Nu încapе îndoielă că lui Gorki i-a făcut într-adevăr plăcere complimentul involuntar al lui Prișvin, pentru că i se întîmpla să audă uneori cu totul alte opinii despre pasiunea lui pentru literatura franceză. . .

Fereastra biroului e deschisă larg. Primăvara fugară, amăgitoare, a nordului, a început cu zile calde. . .

— Au fost pe la mine niște tineri, îmi povestește Gorki. Am discutat. Eu le-am spus: așa cum scrieți voi nu se poate scrie. Ce fac ei? Iau *Mantaua* lui Gogol și stau apoi și chibzulesc cum trebuie să arate mantaua asta în epoca noastră.

Face o mișcare cu degetele de parcă ar întoarce pe dos o haină.

— Ce rost are asta? Și apoi scriu așa că dacă cineva s-ar gîndi să-i traducă într-o altă limbă n-ar leși nimic. Nu-l poate înțelege nimeni, poate doar în gubernia Kaluga ! Dar scriitorii trebuie să scrie așa încît să-i înțeleagă toți.

— . . . Are să scrie bine Lunț. Și Zoșcenko va fi un scriitor. E foarte interesant, foarte. . .

Zîmbetul merge pe urma amintirilor. Îl și simți cum admiră calitățile unuia sau altuia dintre scriitori cu nuanțe de bunăvoință, de îngăduință. Alteori pe neașteptate simți clipe de răceală.

— E rău cînd omul nu are suficientă cultură. Dar o primejdie nu mai puțin serioasă este și să fii prea ilvresc. Poți scrie mult timp în maniera lui Zamiatin, a lui Remizov, apoi a nu mai știu cui. Și ce folos din asta? . . . Dar pe toți laolaltă îl va întrece Vsevolod Ivanov. Un mare scriitor, mare. . .

Prăgețeam o culegere de versuri și de proză și Gorki se oferă să ne scrie prefața la ea. Ea n-a mai fost publicată. Dar exprimînd cu multă precizie starea de spirit a

lui Gorki din acei ani, rîndurile ei conțin ideea în care aflăm în germene optimismul lui nesecat: « literatura rusă trăiește, se dezvoltă, se desăvîrșește ».

Iată ce scrisese în această prefață Gorki :

« În Rusia viața e grea.

Pe această temă se scrie și se vorbește atît de mult astăzi, încît s-ar părea că oamenii au uitat un vechi adevăr; în Rusia viața a fost totdeauna grea.

Acest adevăr l-a simțit din plin A. S. Pușkin, l-a cunoscut Ceadaev, Leskov, Cehov și toate marile personalități ale acestei țări atît de originale unde, între altele, în secolul 20, într-o epocă de triumf a rațiunii și de uriașe cuceriri ale ei, a fost anatemitizat Lev Tolstoi.

Îndeletnicirea principală și cea mai dragă pentru majoritatea oamenilor ruși este să se valte de greutatea vieții și de soarta lor nefericită. Unii cetățeni al căror număr nu este prea mare se socotesc datori să-i consoleze pe cei ce se vaită, unul din aforismele cele mai populare și mai de prestigiu ale acestor consolări fiind :

« Cu cît e noaptea mai întunecată, strălucesc mai tare stelele ».

Eu sînt înclinat să socotesc acest aforism drept axiomă.

Într-adevăr poate că trebuie să socotim condițiile grele de viață în genere și totdeauna drept condiții necesare pentru dezvoltarea unor mari personalități? Viața arde, lovește din toate părțile, mulți oameni pier fără folos, dar unii se întăresc sufletește, devin mai puternici ».

În românește de TATIANA NICOLESCU

Panait Istrati Maxim Gorki Nikos Kazantzakis

Fişe

Efortul de elaborare a monografiei despre Panait Istrati cerindu-mi mai mult timp, m-am servit de un şir de carnete (de lucru), umplute de-a lungul câtorva ani de adnotări, fişe bio-bibliografice, frânturi de gânduri (dialoguri cu mine însumi), transcrieri de texte din presa română sau străină, toate asvirlite pe hîrtie (fără pretenţii stilistice), capricios şi progresiv pe măsura succesivelor acumulări de documente. Fireşte, acest noian de însemnări n-a intrat în mortarul cărţii decât parţial (degajate de o seamă de implicaţii şi particularizări care-şi au totuşi farmecul lor).

Documentele ieşite la iveală în ultimii ani îmi dau posibilitatea de a relua firul unor itinerarii rămase în penumbră — completînd astfel imaginea pe care o aveam despre autorul Chirel Chiralina.

Maxim Gorki, — iată un nume care revine frecvent în amintirile lui Panait Istrati referitoare la perioada tinereţii sale vîforoase (şi romantice). Nu cred că ar fi vorba de o simplă opţiune în materie de lecturi, pentru neofitul în mişcarea socialistă, care era, la acea vreme, Panait Istrati, opera lui Gorki se bucura de aura unei noi « evanghelii » a umanităţii.

A se reciti Biroul de plasare: portretele lui Gorki — ne aflăm în 1905 — erau tăiate din ziare şi păstrate « cu religiozitate ca nişte icoane ». O culegere din povestirile sale — cuprinzînd, între altele: Konovalov, Makar Ciudra, Emilian Pilii, Celcaş etc. — era trecută din mînă în mînă. « Seara, atelierul de plăpumărie şi « biroul » se transformau în sală de lectură. Citeau şi reciteau din Gorki şi nu se mai săturau . . . »

Şi o mărturisire care nu se mai poate prevala de reflectarea prin vitralii — oricum tremurătoare, ca oglinda apei — a operei literare: conferinţa « Artele şi umanitatea de azi », ținută, la începutul lunii februarie, 1932, în Austria şi Germania. Menţionînd « timpurile epice » cînd fiecare năzula să-şi supună viaţa « noii evanghelii a artei generoase », adăoga: « În ceea ce priveşte modelele de incarnat, n-aveai decît să te descurci puţin cu tine însuşi şi să alegi de la Rascolnicoff, martirul întunecat, pînă la Konovalov, urlaşul filozof, pe care Gorki abia îl aruncase în lume ».

Spectaculoasa consacrare a unui vagabond în cîmpul literelor franceze îl atrage atenţia lui Maxim Gorki. Fosta lui secretară, în amintirile pe care le deapănă

—vezi «Figaro Littéraire», 20 mai, 1950 — îl arată nerăbdător să primească știri mai amănunțite (enervându-se chiar că Romain Rolland îi povestește vrute și nevrute, dar numai despre ceea ce l-a rugat să-i scrie nu scoate un cuvânt).

[A nu se uita: Panait Istrati fusese lansat de revista «Europe» sub titulatura: *Un Gorki balcanic*].

Maxim Gorki va fi constituit pe de altă parte subiect de discuții în corespondența pe care Romain Rolland o poartă cu protejatul său. La 2 iulie 1928, el îi scrie lui Istrati «*Je croyais vous avoir dit que je suis en correspondance avec Gorki depuis 1917; nous avons échangé pour le moins un demi-cent de lettres et nous avons l'un pour l'autre une chaude sympathie*».

29 mai 1928: Panait Istrati, în cadrul vizitei pe care-o face în U. R. S. S., se întâlnește la Moscova, cu Maxim Gorki (un vagabond — scriitor cu un scriitor al vagabonzilor — ceea ce, se pare, nu reprezintă totuși același lucru).

Cum s-a petrecut acest eveniment? Cu ce impresii a rămas fiecare despre celălalt?

La 16 iunie 1928, Istrati publică, în «*Les Nouvelles Littéraires*», articolul «*Visite à Gorki*». Tonul evocării este cald, pe alocuri cu alunecări în patetisme — mai ales că-și amintește de prima întrevvedere pe care a avut-o cu Romain Rolland:

«*Ce fut, d'abord, la silhouette d'un homme de grande taille, vêtu de gris, qui montait l'escalier de «Gossizdat» en traversant deux rangées d'admirateurs émus, l'une agrippée à la rampe, l'autre clouée au mur. Je me retirai aussitôt à ma place, parmi les personnes qui l'attendaient dans le bureau du camarade Khalatov, le directeurs de «Gossizdat».*

Là, le temps de nous serrer les mains, le visage de Maxime Gorki s'imprima sur le mien avec la chaleur dont s'est imprimé, voici plus de cinq ans, celui de Romain Rolland — deux moments culminants de ma vie, une dizaine de secondes qui m'ont décuplé l'existence.

.....
Et l'âme de Romain Rolland surgit entre nous deux dans le regret que nous exprimâmes aussitôt de ne pouvoir embrasser, en cet instant-là, celui qui nous avait uni les mains en comparant nos destinées».

De altfel, articolul cuprinde puține date privind atmosfera întâlnirii, fiind, în mare, dominat de paralela care se urmărește să se facă între Maxim Gorki și Romain Rolland:

«*L'un et l'autre ami, — quoique tous deux un peu tristes et de santé précaire, — sont bienfaisants à voir, à écouter. Physiquement, ils se ressemblent par la même expression de leurs yeux clairs; par la démarche de leurs corps voûtés, également longs et maigres; par leur façon de parler bas, la respiration entrecoupée. Mais, sur les livres de Romain Rolland, le feu de la vie a déposé une cendre plus brûlante que celle que dissimule la grosse moustache blonde de Gorki. De là une variété de ton dans le langage de leurs livres: les premières semblent mener une âpre discussion avec ce feu, sans rien lui reprocher; les secondes le conspuent plutôt. Ont-elles voulu l'absorber avec la même soif? C'est presque certain. Toutefois, les morsures du brasier ont été combattues avec des sèves aussi différentes que les races qui séparent ces deux hommes unis par un même idéal d'humanité.*

.....
Ce fut tout autre chose avec Alexej Maximovitch. Les yeux bleus, — tantôt lointains, tantôt précis et inquiéteurs, parfois gaillardement pétillants, s'évadaient cent fois dans une minute, pour porter leur regard sur des espaces imaginaires, comme du temps

où ils balayaient les steppes, cependant que son corps frémit et que ses bras, ses mains, ses doigts, pétrissent une invisible pâte. A certain moments, il tourne brusquement la tête, sans motif, comme pour répondre à des appels. Alors il soulève un grand front carré.»

În finalul articolului, Istrati promite: «*Plus tard, quand je connaîtrai mieux l'homme et sa pensée, j'y reviendrai, si l'occasion s'en présente*».

Cu toate acestea, unele din documentele cercetate lăsau să se întrevadă, vag, că modul în care au făcut cunoștință Panait Istrati și Maxim Gorki nu i-a satisfăcut total pe nici unul (scoțind la iveală anumite nepotriviri între modul lor de a fi).

Problema rămăsese pentru mine nelămurită — drept care am și ocolit-o în monografie.

De curînd, Neuzat Yusuf — un prieten — mi-a oferit traducerea unor pagini inedite din jurnalul lui Nikos Kazantzakis care au fost publicate de revista turcă: «*Fereastra deschisă lumii*» (nr. 7/1967).

Însemnările vin să precizeze definitiv, în toate detaliile, tocmai momentul vizitei lui Panait Istrati, cunoscutul scriitor grec înfățișându-se drept... martor ocular.

Prezentîndu-se la hotelul în care locuia scriitorul român, Kazantzakis se trezește pofțit, pe neașteptate, să meargă împreună la Gorki. Redau în întregime paginile respective pentru acuitatea (și frumusețea) notațiilor privind comportarea lui Istrati în această împrejurare:

«*A cumpărat patru sticle de vin (de calitate) din Armenia. Și-a îndesat în buzunarele paltonului pachete cu mîncăruri, țigări. Și ne-am așternut la drum. Istrati era emoționat. Pentru prima oară se ducea să se întâlnească cu marele Gorki. El se aștepta la îmbrățișări, mese întinse, lacrimi, risete, certuri, din nou îmbrățișări.*

— *Panaite, ești emoționat.*

N-a răspuns. Într-un fel nervos a început să meargă mai repede. Am ajuns în fața unei clădiri mari. Am urcat scările. Cu coada ochiului mă uitam la amicul meu de drum. Îmi făcea plăcere să văd gesturile miinilor sale muncite, ochii lui flămînzi.

— *Cînd ai să-l vezi, n-ai să te poți stăpîni.*

— *Nu, a răspuns. Nu! Eu nu. Așa sînt eu; strig, îmbrățișez, nu pot să mă abțin. Tu ești liber; poți să te comporți ca un englez.*

După o clipă a adăogat:

— *Dă-mi voie să-ți spun și acest lucru. Îmi plăcea mai mult să fiu de unul singur. Tovărășia ta mă enervează.*

Încă nu terminase de vorbit și la capătul scărilor s-a arătat Gorki, cu țigara lipită de buze. Corpul greoi, fața brăzdată, pomeții obrajilor proeminenți, ochii mici, albaștri și neliniștiți. Pe buze, o durere secretă. Istrati încă nu l-a zărit bine și, sărind cîte patru trepte, l-a prins de mînă:

— *Eu sînt Panait Istrati.*

Era aproape să cadă pe umerii lați ai lui Gorki: Gorki, calm, i-a întins mîna. S-a uitat la Istrati. Pe fața lui nu se citea nici bucurie, nici curiozitate. Fără să vorbească îl privea.

După un timp:

— *Să intrăm înăuntru, a zis.*

Cu un mers liniștit, a intrat el întîi. Apoi Istrati, nervos, cu buzunarele paltonului încărcate de cele patru sticle de vin, de pachetele cu mîncăruri. Ne-am așezat la o masă într-o sobră cameră de lucru. Gorki afară de rusă nu știa o altă limbă: con-vorbirea a decurs foarte greu. Istrati a început să vorbească într-un fel neînțeles. Nu-mi aduc amînte ce spunea, dar nu voi uita niciodată vocea lui, strălucirea ochilor.

Gorki, foarte calm, cu o voce moale și joasă, aprinzînd țigară după țigară, răspundea.

— Învățătorul meu cel mare a fost Balzac. Atunci cînd îl citeam pe el mă uitam la cărți și-mi spuneam: «Oare de unde izvorăște această forță, această vitalitate? Unde se află marele secret?»

— Dar Dostoievski, Gogol? I-a întrebat. Nu, nu, dintre ruși unul singur: Leșkov. A tăcut și după un timp:

— Cel mai important lucru este viața. Am suferit mult. Am o mare simpatie față de omul care a trecut prin multe.

A tăcut din nou cu ochii pe jumătate închiși, urmărind fumul de țigară.

Panaite, scoțînd sticlele, le-a pus pe masă. A scos o mulțime de pachete mari și mici. Dar nu avea forță să le desfacă. Înțelesese că ar fi fost un gest nepotrivit. Ceea ce spera el nu se realizase.

.....
Gorki s-a sculat. Fusese chemat de niște tineri. S-a închis cu ei într-o cameră alăturată. Noi am rămas singuri.

— Panaite, ce zici de maestru?

Cu mișcări nervoase, el a destupat o sticlă.

— Nu avem căni. Poți să bei din sticlă?

— Pot.

Am luat sticla.

— Pentru sănătatea ta, Panaite.

Omul seamănă cu un animal sălbatec. Peste tot în jurul oamenilor sînt prăpăstii, dar nu există nici un pod. Nu te consumi, Panaite! Tu știai acest lucru.

Foarte nerăbdător a răspuns:

— Mai repede, să beau și eu. Mi s-a făcut sete.

Și-a șters buzele.

— Știu, a zis. Dar uit de fiecare dată.

— Ba tocmai valoarea, prețul tău, e aici. Dacă ai fi știut, era o nenorocire pentru tine. Dacă ai fi știut și nu ai fi uitat, tot era o nenorocire pentru tine. Deveni ai un om rece.

.....
— Acum l-am văzut și pe Gorki. Acesta e adevărul.

Și-a băgat sticlele și pachetele în buzunar, și am plecat.

— Mie mi s-a părut foarte rece, Gorki. Tu ce spui?

— Mie foarte dur, un om care nu poate fi consolată.

Panaite, foarte aprins:

— Ca să găsești consolare, trebuie să plîngi, să strigi, să bei.

Și eu am răspuns.

— Niște musulmani care își pierduseră familia într-un război au dat ordin: «Ca să putem uita de durerea noastră, trebuie să plîngem cu toții în hohote». Iată, Panaite, aceasta este disciplina cea mai dură: nu poți forța pe cineva să aibă sentimentele pe care și le dorești. Deaceia mie mi-a plăcut Gorki... »¹

Într-o scrisoare către Ștefan Zweig (scrisă după un an și jumătate: 22 decembrie 1929), Maxim Gorki mărturisește, la rîndul său, că vizita lui Istrati nu l-a

¹ Relațiile de prietenie dintre Nikos Kazantzakis și Panaite Istrati au mai fost evocate în revistele noastre, de astăzi și de altă dată. (Nu mai departe decît în Secolul 20, Pericle Martinescu a publicat două foarte documentate studii.)

Mă mulțumesc să menționez aici un articol din *România literară* (28 ianuarie 1940) care reproduce acest fragment dintr-o scrisoare a lui Nikos Kazantzakis (din anii de după reîntoarcerea din U.R.S.S., și înaintea unei lungi călătorii prin China, Japonia. ș.a.m.d.): «Noi amîndoi (scriitorul grec și Istrati n.n.) sîntem singurii «fericiți» în această lume, fiindcă ne jucăm amîndoi cu focul și nu avem nevoie decît de inimile noastre magnifice, avide și sîngerinde. Ne dorăm în fiecare zi inimile, dar ele renasc în fiecare noapte; noi amîndoi sîntem Prometeii și în același timp, vulturii Prometeilor: sîntem niște ființe întregi... »

produs o impresie prea agreabilă, unele din întrebările acestuia cam înfipite, chiar indiscrete făcându-l să-și amintească de manierele « reporterilor americani ».

Surprinzătoare caracterizare ! De fapt, Interveneau neconcordanțe, chiar de ordin temperamental: Istrati era așa cum îl știm, ușor inflamabil, predispus la gesturi de un sentimentalism zgomotos (gata să-și îmbrățișeze cunoscuții, să ridă sau să plîngă, cunoscînd doar voluptatea extremelor) pe cînd Gorki își stăpînea calm sentimentele, viața sa afectivă urmînd cursul apelor subterane...

Relațiile dintre ei nu s-au limitat totuși doar la respectiva întîlnire. Presa sovietică va consemna participarea lor comună la unele acțiuni cultural-obștești din Moscova. Astfel, la 20 iunie (1928), Maxim Gorki și Panait Istrati vizitează Casa Centrală a Țăranului unde adresează felicitări celor 148 de tineri țărani care absolviseră niște cursuri (articolul din « *Беднота* », nr. 3042).

•

Se cunoaște perioada ulterioară — am analizat-o și eu în monografie, expunînd ansamblul motivelor subiective și obiective în care Istrati se schimbă în atitudinea sa față de U.R.S.S. Firește, aceasta va influența și capitolul relațiilor dintre cei doi scriitori. În anumite articole și interviuri, Panait Istrati va formula critici la adresa lui Maxim Gorki (să contribuie oare — izbucnind abia acum — nemulțumirea acumulată în timpul respectivei întrevederi?). Între altele, creatorul lui « Konovalov » este acuzat că nu mai ține la vagabonzi. (Într-un articol din « *Le Monde* » — 9 iunie 1928 — Istrati se pierde în nesfîrșite elogii, comparîndu-i pe vagabonzi cu « o planetă care se odihnește tot învîrtindu-se în jurul soarelui » și prezicînd că « aceste elite » se vor întîlni în toate societățile ce vor veni. Nota bene: pentru Istrati vagabonzii sînt totul, pentru Gorki doar una dintre experiențele — sau aventurile — carierei sale de scriitor).

Din corespondența primită de Gorki se observă că diverși cunoscuți sau prieteni — vezi Halatov și Ștefan Zweig — se grăbesc să-i comunice cele mai neînsemnate gesturi critice ale lui Istrati. Gorki refuză însă cu hotărîre să se angajeze în vreun răspuns.

În ultimii ani din viața lui Panait Istrati, această atitudine polemică se atenuază. Mai mult, sînt dovezi că el revine, într-un fel, la vechile sentimente față de scriitorul a cărui operă îl înflăcărase tinerețea de militant socialist. Am citat la începutul acestor note mărturisirea făcută în conferința (publicată apoi ca broșură) « Artele și umanitatea de azi ». Pot fi reproduse și alte referiri din diverse articole. S-ar spune că în clipele de restriște — accentuate de cumplitele presentimente ale morții — Istrati încearcă să găsească un sprijin moral în luminile ferme ale umanismului gorkian. Internat în Sanatoriul Filaret, după ultimele grave atacuri ale tuberculozei, el trimite revistei « *România literară* » un articol în care la apărarea artistului care nu e numai artist ci și « preot al umanității », mandatar al suferințelor și aspirațiilor semenilor săi. Un articol-manifest căruia Istrati îi dă titlul culegerii de povestiri gorkiene din 1905: « Ceva mai bun, mai omenesc ».



GERMAINE RICHIER

JEAN PAULHAN: ...văd cum începe spațiul

Se întâmplă că un sculptor poartă de la prima lovitură, până la extrema rigoare, același adevăr care pictorului îi e dat să-l caute îndelung, pe dibuite, prin nuanțe și ezități. Astfel făceau Pisano și Cimabue: tot așa Brunelleschi și Masaccio. La fel Germaine Richier. Așa că atâtea arhetipuri sau strigoi, în ascensiunea lor către o viață de bronz sau de piatră îmi dau straniu impresia că văd, între firele lor, cum începe spațiul.

JEAN CASSOU: dincolo de aparențe

E greu ca arta lui Germaine Richier să fie clasificată altfel decât sub denumirea, și ea destul de vagă, de expresionism. Ar fi însă mai nimerit să fie așezată în școala fantastică, de vreme ce tot se poate concepe o școală, și fără doctrină, și fără metodă, și ai cărei elevi n-au altă trăsătură comună decât aceea că nu se aseamănă deloc între ei. Sintem într-adevăr în cel mai autentic domeniu al Imaginarului: fiecare ascultă aici de impulsurile imaginației sale, fiecare săvârșește, în cea mai deplină libertate, o operă însuflețită în întregime de tainice forțe interioare și, prin urmare, absolut incomparabilă cu aceea a vecinului.

Astfel este arta lui Germaine Richier, sculptor ce, de altfel, s-a pregătit foarte temeinic în meseria sa, pe care o exercită ca un artizan serios, cunoscător al

◀ Sînt cele mai frumoase mîini de muncitor pe care le-am văzut vreodată.
Punea la îndolală ceea ce e numit de obicei geniu (Ladislav Kiino)

materialelor și uneltelor. Femeie care gîndește, altfel de bună seminție provensală, și care a primit în dar de la pămîntul ei însoțit și bogat în ierburi mirositoare virtuțile vitale cele mai robuste. Dar totodată ea se simte în contact și cu obscure energii spirituale, cu visuri ale conștiinței colective. Între meșteșugul și lirismul ei există astfel o tensiune care dă frămîntarea și în același timp toată substanța și tot meritul artei ei.

Artă puternică, savantă, controlată, dar și foarte plină de aspirații ciudate și de spaime. Formele acestui sculptor participă la materie, la tresărirea formelor vegetale, animale, cosmice și care, întocmai ca acestea, dospesc și se uzează, se încumetă la defilări grele, cad din nou și rămîn în starea în care le-a lăsat natura, triste, oarbe... Bronzul lui Germaine Richier se frînge, se rupe, crapă. Și aceasta pentru că nu-i deloc făcut ca să se supună legilor obișnuite ale sculpturii, artă de mase și densități: bronzul ei ascultă de altă forță, a elementelor, a sevelor, a timpului... Germaine Richier este artistul cel mai complet, stăpîn în egală măsură pe tehnică și înzestrat cu o răscolitoare, nespus de convingătoare imaginație poetică.

Veacul nostru se poate mîndri că este una din marile epoci ale sculpturii, deoarece a făcut să progreseze această artă conform cu natura ei specifică și... a creat forme inedite și un vocabular plastic pe de-a-ntregul reînnoit. Dar, în același timp, a forțat natura specifică a sculpturii și a antrenat-o, împotriva înseși regulilor ei și a materialelor ei, în sferele celei mai libere expresii, făcînd-o să spună lucrurile cele mai profunde, cele mai esențiale, cele mai în măsură să miște omul, să cînte încă odată marile teme ale poemului universal, temele religioase eterne, miturile prin care omul pătrunde tainele naturii și înțelege sfînta legătură care-l unește cu natura. În fața unei opere ca aceea a lui Germaine Richier, cu personajele ei cu forme de păsări sau de insecte, cu oamenii ei primitivi purtînd încă balastul lutului original, cu întreaga ei palpație de viață, și speriată și încîntată, te întrebă cu uluire cum de a putut fi acuzată arta modernă de a se fi despărțit de realitate! Căci nu numai că arta modernă nu s-a despărțit deloc de realitate, dar dimpotrivă — și iată opera lui Germaine Richier, mărturie — ea a consacrat-o.

Opera lui Germaine Richier este o inițiere în mister. E o formă de cunoaștere care-și are prețul ei și care ne restituie lumea la fel de plenar ca și forma de cunoaștere ce se supune legilor fizice și aparențelor configurative ale acesteia. Dincolo de aceste legi și aparențe, pe care desigur că o imitație metodică și o transcriere geometrică și arhitecturală pot să le redea excelent, există adevăruri ascunse, deschise altor moduri de înțelegere, cele ale imaginației, ale visului, ale comuniunii organice, ale poeziei. Acestea sînt tehnicile de care dispune, în mîinile lui Germaine Richier, arta sculpturii. În mîinile ei, arta aceasta își vede amplificată întinderea puterii sale, și astfel sculptorița a putut să producă, spre tulburarea și încîntarea noastră, o operă excepțională, încărcată de minunății profunde, — una din cele mai originale ale epocii noastre.



GIUSEPPE MARCHIORI: o lume prodigioasă, spectrală

Tot spiritul sculpturii europene dintre 1945 și 1955 e concentrat în Germaine Richier, femeia aceea mîndră și puternică a Sudului, care a dezvoltat și transformat moștenirea lui Rodin și a lui Bourdelle: zece ani care au urmat războiului, cu mulțiplii lor fermenți izvorîți între coșmarul suprarrealist și nostalgia unui expresionism ce nu fusese încă uzat cu totul de violența și ororile războiului.

Cum se întîmplă întotdeauna artiștilor de temperament excepțional, nepreocupați de a fi « à la page », libertatea interioară a fost prima condiție ca ea să răstoarne sclavia, convenția vizuală, și să poată continua discret o linie tradițională dătătoare de vigoare și structură formelor reînnoite.

Germaine Richier spunea: « Toate sculpturile mele, chiar și cele mai « imaginare », pleacă de la ceva adevărat, de la un adevăr organic ».

Iar acest adevăr organic era descoperirea unui raport vital, necesar, între o veche mitologie antropomorfă și natura unei țări capabile să stimuleze încă odată imaginea unor noi mituri și a unor noi metamorfoze.

Nici Rodin, nici Bourdelle nu puteau fi dați uitării în această evoluție a stilului, pornind de la un realism cu accente uneori baroce și, prin Bourdelle, de la anumite trăsături retorice, pe linia unei tradiții culturale compozite care avea să se manifeste în ea cu vigoare și elan, prin noi soluții plastice; vezi expresionismul « Omului-pădure » (1945), « Fecioarei nebune » (1946), « Furtunii » (1948—1949), « Viscolului » (1947—1948).

E în nudurile lui Germaine Richier o uimire primitivă, o animalitate ce crește și se definește, de pildă în « Furtuna »: trupuri fără fețe, ceva inform și brutal pe care-l regăsim în germene la câteva torsuri de Rodin. În « Călugărița » (1946) corpul uman nu mai e însă decît un pretext pentru o transpunere de forme cu totul insolită. Metamorfozarea ființei umane în insectă se realizează cu atîta « adevăr », încît justifică una din intuițiile cele mai sigure ale lui Germaine Richier, îndepărtată definitiv de aci înainte de sculptura ce « reprezintă » a maestrului său, și pornită pe drumul « neprevăzutului » și al « experiențelor », luat la început drept o « eroare », identificat apoi ca « viziune » ce vehiculează simboluri clare sau misterioase, inspirate din anumite aspecte elementare ale țării ei.

« Cu cît înaintez, cu atît sînt mai sigură că numai umanul contează », scria Germaine Richier sculptorului Otto Banninger, în 1950. Vorbea de acei « fond » uman care i-a permis să treacă de la « Diabolo » (1950), la « Furnica » (1953) și de la « Don Quijote cu aripa morii de vînt » (1949), la « Umbra » (1956).

Fiecare element imaginar e inclus cu naturalețe în acest proces de reelaborare și de elaborare continuă a formelor unei lumi nocturne și misterioase, pufînd dispune la fel de bine de simboluri ca « Păianjenul » (1946), « Omul-liliac » (1947) sau, mai tîrziu și cu mai adîncă maturitate și autoritate de viziune: « Tauromahle » (1953), « Muntele » (1955).

De la aceste lucrări a învățat să « vadă » o întreagă generație de sculptori, de la englezi și pînă la César. E destul să ne gîndim la « Apa » (1953—54), o siluetă de femeie terminată în formă de amforă sau la « Lăcusta » ce are, din contră, cap de bărbat. E un joc fericit al fanteziei, ce justifică pînă și monștrii.

« Don Quijote » în pădure e un idol nuragic (monument preistoric din Sardinia), dar un fapt de cultură lucid: e rezultatul metamorfezi Don Quijote

— insectă, împietrită în aripa morii de vînt, cu siluetă slăbănoagă cavalier rătăcitor, aidoma unui Sfînt Ioan Botezătorul predicînd în deșert.

Apar schimburi și raporturi de semnificație, se produc în același timp rupturi, fracturi, dînd suprafețelor, planurilor și volumelor valori vizuale sub aparenta dezagregare formală. Exemplul cel mai tipic al acestui mod de a fi al sculpturii lui Germaine Richier e «Tauromahie» (1953), de o coerență stilistică supranaturală, depășind chiar anumite arhetipuri picasienne.

Latura suprarealistă învie și animă permanent chiar și elementele ce ar putea fi reduse la o estetică a informalului (în ordinea istoriei artei), în momentul culminant al freneziei existențiale.

Nu putem vorbi în cazul lui Germaine Richier, de o «încercare» orientată după aventurile filozofice ale vremii sale. «Adevărul organic» e o izbîndă naturală, avînd ca expresie «Muntele»; e cucerirea unui artist care a știut să suscite sufletul secret al țării lui și să descopere misterul în secetă și ariditate.

Călugărițe și greieri zboară ori se așează pe mărăcini; cu un adevărat mimetism, călugărițele se ascund: sînt călugărițe-femei, călugărițe-Don Quijote, rătăcite pe necuprinsul pămînt.

«Monștrii» lui Germaine Richier sînt insecte: crude călugărițe, lăcuste, greieri disperați, furnici: personaje ale unui suprarealism amar, devenite simbol al unui anotimp de neliniște al gândirii și artei.

Între 1945 și 1958 ce sculptor a putut să egaleze fantastica forță, farmecul sinistru și crud al «Tauromahiei»?

Sensul morții era poate un presentiment, căci îl regăsim în lucrările ultimilor ani, de la încercările tulburătoare din ultimele zile de viață pînă la «Diabolo» luat în 1959, de la «Umbră», «Spirală» (1956) și «Menhirul» policrom din 1959, pînă la micile bronzuri votive, din care aveam prijelul să admirăm unul la Padova în clipele morții lui Germaine Richier.

Avea și alte idei de dezvoltat, de rezolvat, ca în formele vegetale din «Spirala»: raportul între culoare și sculptură, de pildă, propus în lucrările cu fond pictat de Vieira da Silva, Hartung sau Zao-Wou-ki ori în micile bronzuri policrome. Aș tinde să cred astăzi, că această problemă nu are soluție, deoarece culoarea contrazice esența sculpturii, structura imaginii plastice.

Adevărata lume a lui Germaine Richier este monocromă și spectrală; e o lume prodigioasă, în care amintirile clasice înlînesc descoperirile timpului prezent, cu mult mai complex și neliniștitor.

Germaine Richier avea antenele sensibile ale insectelor ei: ea izbutise să-și cunoască epoca, și n-a ezitat s-o exprime: «Calul cu șase capete» nu este altceva decît o himeră modernă, un monstru ireal, venit dintr-o istorie schimbată în legendă prin extraordinara intuiție creatoare a artistei.

Toate vestigiile trecutului devin realitate activă în care fiecare putem recunoaște, prin mijlocirea simbolică, momente ale propriei noastre vieți în anii groazei și fricii, ai temerilor și descurajărilor, menținute de o pace precară.

Germaine Richier n-a vrut să dea iluzii nimănui: destinul omului pare la fel de fragil ca al insectelor antropomorfe ale cîmpiei familiare din Camargue.

Exclusivitate Secolul20

MICHEL CONIL LACOSTE: spiritul mediteranean

A făcut, cum s-a mai spus uneori, o sculptură de meridională. Căci sub soarele sudului, anume, se întâlnesc greierii și călugărițele cu care dialoga ea încă din copilărie și pe care i-a promovat, ridicați la scara omului, și îmbătați de mutații halucinante, din muzeul de istorie naturală în muzeul de artă. În lucrările ei cele mai fantastice sau cele mai baroce, în cele mai apropiate de un fel de expresionism (ca impozanta alcătuire de elemente osoase și vegetale din care e făcut *Muntele*), un dram din risul ei sonor de provençală n-a putut să nu se strecoare. Chiar în operele ei mai morbide, tot transpare ceva din dragostea robustă pentru viață pe care o releva privirea ei intensă. Dar mai mult decât meridională, opera e mediteraneană: când ne emoționează mai mult, e poate pentru că tocmai atunci se acordă, dincolo de freamțul de elitre și de midii mirositoare, cu ritmurile profunde ale unei latinități regăsite, cu neliniștea cosmică a unui Lucrețiu...

Puternică și agitată, violentă, grațioasă, și nespus de inteligentă, sculptura lui Germaine Richier ne emoționează prin energia cu care se întoarce și se alimentează din ritmurile imemorabile ale vieții și morții. Una din trăsăturile ei cele mai remarcabile e felul în care își adapă inspirația din lumea care a premers diversificarea speciilor. Confuzia regnurilor, destrămarea frontierelor între animal, vegetal și mineral e subînțeleasă: *Muntele* are la rădăcină organe, *Apa* începe ca o femeie și se termină în amforă, *Lăcusta* are cap de om. Gustului pentru sufixul rar care marchează titlurile unora din lucrările ei, îi corespunde refuzul sculptorice de a termina un corp altfel decât prin farsă ori cataclism.

Să fie pur și simplu suprarealism? Sau voință de a re-crea după voința ei, vocație de demiurg? Acestei opere de dincolo de obârșii, de dincolo de sfârșit, îi datorăm, în orice caz, cea mai captivantă tentativă de figurare a invizibilului.

LADISLAS KIJNO: în atelier

Germaine Richier: cred c-am întâlnit-o pentru prima dată prin noiembrie 1947. Claude Mary, care avea să-i rămână cea mai fidelă și mai dragă dintre elevele sale mă adusese în acel atelier extraordinar din Avenue de Chatillon, în stînga unei mici alei de merișor și molin negru, unde te-ai fi crezut mai curînd la Charleville decât la Paris. Să fi fost ora trei după-amiază. Ploua. Atelierul era atît de fantastic încît aveam impresia că mă aflu într-o gravură de Piranese. Germaine era în fața mea, o vedeam din spate, așezată înaintea unui bloc de lut umed și brun. Părea că stinge blocul, cu gesturile unui copil care se cațără în copac. A fost prima mea impresie. Nu mă băgase în seamă. Claude Mary dispăruse. Cît



timp voi fi rămas așa, singur cu ea? nu știu. Se auzea din timp în timp un fel de zgomot straniu ca de talpă ce se dezlipește de nisipul ud — mirosea a apă și a arătură.

Cele mai celebre sculpturi, ca Liliacul, Călugărița, Păianjenul, Pădurea, în stare de gips, de lut sau de bronz, nu-mi mai amintesc prea bine, se ridicau în fața mea, agresive și fascinante, în mijlocul celei mai de necrezut acumulări ordonate de unelte și fele— măsuțele acelea turnante de sculptor — crengi moarte, scoarțe de copac, mușchi, pietre de toate dimensiunile, scoici netede sau zimțate, cu ardzie, plută, fosile polimorfe, fier ruginit, bucăți de sticlă șlefuite de mare, bice de vâcar, nicovale de cizmărie, schelete minuscule de păsări, clavicule și maxilare de taur, bucăți de gips de toate formele, însă cu semne albastre în anumite puncte, despre care am aflat apoi că nu erau altceva decît faimoasele repere de care Germaine Richier se servea ca să determine implacabila geometrie a sculpturilor ei. Toate acestea scăldau într-o lumină tulburătoare acvariul de culoarea mercurului.

Cînd m-am dezmeticit, blocul de argilă se umpluse de găuri enorme și de asperități ca niște valuri mici ori ca aripile zbîrlite ale unei bufnițe înfuriate. Germaine s-a întors spre mine și mi-a zis, cu un ușor accent provensal, cîntat și aspru: « Mă bucur că ne-am întîlnit, să mai vii să mă vezi ». Aveam să ne revedem de-a lungul a doisprezece ani.

Avea un simț ascuțit a ceea ce putea să se petreacă dincolo de aparențele mecanicii noastre cotidiene, dincolo de poijghița lucrurilor, chiar în inima fructului, cum spunea ea. O îngrijorare constantă în legătură cu ceea ce trebuie să fie legile primare ale mișcării, forma și lumina pe care le ascund multiplele ecrane ale faptelor și gesturilor.

Căci era sigură — cu o certitudine instinctivă — că există legi precise și riguroase, o matematică fundamentală a materiei și formei, din care decurg toate aparențele lumii. Dar, adăuga ea, asta e și cel mai greu de aflat: simplitatea lucrurilor în complexitatea aspectelor. Era o ființă care stăpînea neîntrerupt izvorul limbajului și al semnului.

Altă preocupare a ei: timpul lucrurilor. Să se adapteze cît mai bine cu putință la regulile devenirii și ale maturizării — nici prea repede, nici prea încet — ca anotimpurile: cum, și în cît timp calcarul, pe fundul mării, poate să devină spirală, iar oul pasăre? care e timpul focului, timpul pămîntului, al gipsului, al plumbului, al bronzului, al omului, al universului? iată ce se petrece în ea cînd desena sau cînd sculpta și ce o diferenția de mulți artiști din generația ei și din următoarea.

Munca făcea parte din ea ca lucrul cel mai natural din lume. Trebuia, de altfel, să-i fi văzut mîinile: sînt cele mai frumoase mîini de muncitor pe care le-am văzut vreodată. Îmi spunea de multe ori că ideile vin cînd pui mîna pe lut. Punea la îndoială ceea ce e numit de obicei geniu. Geniul, pentru această femeie atlet, era să facă de o mie de ori înconjurul aceleiași probleme, și să reziste cu cinci minute mai mult decît ceilalți!

Timp de mai mulți ani, soția mea și cu mine luam masa de cele mai multe ori împreună cu ea și cu René de Solier. Vroia întotdeauna să mă așez în fața ei, fiindcă aveam, pare-se, extraordinara putere de a o face să ridă cu lacrimi! Cîte drăcii nu făceam împreună cu René, spre marea ei plăcere. Germaine era încîntată și ne privea și ridea ca o fetiță. Alteori ne înfuriam cumplit și zgomotos pe exploataorii artei, pe falsificatori și ticăloși, pe fasciști, psișologi de tot felul: pe scurt, înfîlînirile noastre nu erau lipsite de viață, dar — despre orice am fi vorbit — luasem seama la un mic detaliu: anume că tot timpul mesei degetele ei nu încetau să rostogolească, să turtească, să mărească, să micșoreze fărîmițe

de piine, capsule argintii de la sticlele de Bordeaux, bucățele de față de masă de hîrtie. O muncă misterioasă se efectua, dincolo de noi — și am văzut născîndu-se astfel sute de sculpturi mici, pe care numai pudoarea și un fel de respect m-au oprit să le adun, dar care, de s-ar fi putut să fie reunite, ar fi constituit un nemaipomenit muzeu de buzunar și cel mai semnificativ repertoriu de forme.

Cît despre René de Solier, unul din cei mai însemnați scriitori ai literaturii contemporane, unul din aceia care au transformat mai mult limba franceză după al doilea război mondial, nu s-a spus încă destul cît i-a datorat Germaine lui, soțului ei, atît în viață cît și în sculptură. Acțiunea lor e comună, indisociabilă, și e limpede că o adevărată analiză a operei create de Germaine Richier nu va putea să nu țină seama de această realitate. Luați în mînă o carte cu reproduceri și veți găsi, fără îndoială, sculptura intitulată: « Petit Sablier » : este pentru mine simbolul eminent al acestui cuplu-creație.

De ființa ei admirabilă ne-a lipsit, sub cerul de cobalt al lui 31 iulie 1959, abominabila injustiție a morții. Pentru totdeauna.

Exclusivitate Secolul20

ANDRÉ PIEYRE DE MANDIARGUES : gestul acut al creatorului

O femeie care să fie *mare sculptor* (sau invers) n-a existat niciodată înainte de Germaine Richier ; ideea mă face să mă gîndesc, și știu de ce, la paginile minunate concentrate care se cîntă la sfîrșitul actului doi din *Don Giovanni*. Și anume pentru că regăsesc aceeași opoziție între cuvinte, prin ceea ce exprimă și ceea ce plutește în jurul lor, ca și între loviturile de trăznet care susțin demersul fulgurant al oaspetelui de marmură, și accentele rapide (sugerînd dans, îmbrățișare sau asalt de lame fine) ale semizeului cu aer feminin, în halatul lui de mătase albă. Se înțelege, cred, că pentru această femeie, prima care de secole și de milenii de cînd canonim lemnul, lutul, bronzul și pietrele reușește cu adevărat să fie *marele sculptor* care ne emoționează, exercițiul artei sale are ceva tragic, o cruzime (pozitivă) a triumfului. Pictor sau scriitor, femeia lucrează bine conform cu natura ei și, fiindcă n-a avut atîtea dificultăți specifice de învins, victoria ei nu e o dezlănțuire prea furioasă. S-o compara pe Richier cu Mozart nu e tocmai deplasat, cum ar judeca, poate, cine n-a văzut opera sculptată.

Prima oară cînd am văzut această operă (era în atelierul artistei), am fost frapat mai cu seamă de latura ei de cruzime. Mi s-a părut că descoperisem ceea ce s-ar putea numi pe drept cuvînt o comoară de cruzime, și că această comoară era de o bogăție neînchipuită.

Să ne înțelegem. Cruzimea e aproape inseparabilă de sculptură, și epocile revolte stau mărturie. Anumite civilizații, cea asiriană, de pildă, și cea mai mare parte din acelea care s-au dezvoltat în Mexic, n-au produs nimic, sau aproape nimic care să nu fie tribut ar acestei virtuți. Din Renaștere, care marchează începutul sculpturii moderne pentru că amprenta impusă de om materiei încetează de a mai fi semn colectiv al unui timp sau al unui popor ca să devină marca unui individ,

orice sculptor demn de acest nume e crud; inovația, dacă vrem, fiind aceea că pune substanța brută să sufere, ca s-o transforme într-un fel de semizeu în măsură să proclame singularitatea artei sale și, în general, tot ce-i deosebește persoana de acelea ale contemporanilor săi. Cît despre Richier, mai mult decît atît, trebuie să spun că ea face să strige ceea ce a trecut prin mîinile ei.

N-am să întîrzii să spun, fiindcă am folosit un termen luat în nume de rău, că sadismul (dacă e vorba de sadism) e aci de ordin pur creator, și că a-i căuta urma în vreun cuvînt sau act al lui Germaine Richier, ar fi o pierdere de timp chiar și pentru cel mai subtil cercetător. Fie-mi permis să mai spun, fiindcă o cunosc de mai mulți ani, că la nici o altă femeie n-am văzut atîta bunătate adevărată și discretă, atîta echilibru, atîta sănătate spirituală. Ca despre anumite ființe foarte rare, putem spune și despre Germaine Richier, fără a exagera cu laudele, că este « o forță a naturii ». Și această forță este evident pozitivă, ea naște permanent binele și-l menține cu vigoare în sfera ei. Să adăugăm, deși poate că nu e o explicație a caracterului ei, că Richier s-a ivit dintr-un sol vechi, vecin cu Mediterana, și că la ea, ca la toți din această stirpe, e un acord spontan cu pămîntul care de un timp atît de îndelungat poartă ființa umană. Nu putem să observăm, cînd o vedem trăind (sau lucrînd) și cînd vedem umbletul ei senin, că ea posedă în gradul cel mai înalt virtuțile moștenite din vinul bun și măslină, că mîna și piciorul ei au pipăit marmura, nisipul și piatra caldă, că mirosul sării, zgomotul valurilor și parfumul pinilor îi sînt familiare din frageda copilărie.

Mai mult decît toate acestea, care ar ajunge în mod admirabil, fără a fi nimic mai mult decît un frumos ansamblu de calități omenești, mai e și faptul de care am vorbit la început și care mă încîntă: și anume (nu mă pot opri de a repeta) că Germaine Richier este un foarte mare sculptor. Or artistul, ca și scriitorul, poate să reacționeze în fața lumii în două moduri principale: pasiv (și uzînd adesea în mod abuziv de suferința pe care i-o inoculează această lume), sau, din contră, creînd o altă lume, deformată astfel ca să nu-i pese de lumea de care nu poate să facă abstracție, și luînd, ca Jeronimus Bosch, rolul de « maimuță a lui Dumnezeu ». Cînd gestul creatorului este atît de acut, sfîșietor chiar, ca acel al lui Germaine Richier, e greu să nu vorbești despre artă crudă, și sper că ea mă va ierta de a o fi făcut aci.

RENÉ DE SOLIER: experiența labirintului

Sculptura nu mai e unitară. Lucrînd asupra spațiului, intervenind de-a dreptul pe viu, prin crearea de hibrizi, sculptorul știe că *forma devine loc*, porțiune a spațiului, centru al punctelor de construcție, exact delimitate, parcurs și nod al axelor, volum, rețea, supuse perspectivelor fantastice. Această arle te stăpînește și te fascinează. Te reține prin cel mai mic detaliu, prin acea creație care nu lasă să i se bănuiască geneza.

Experiența labirintului este astfel, în sculptura lui Germaine Richier, încît instinctul și tehnicile angajează ceea ce e de obicei respectat: profilul net.

O masă, de aci înainte (se va observa că e vorba de obturări și de labirintul scobiturilor, în perioade discontinue, implicînd decupări pe formă ca sub lumina zilei, o masă acceptă mai multe sau mai puține sfîșieri, *străpungeri*. Redusă la cea mai sobră economie, plan sau platou al « Tauromahiei », ea dobîndește o stabilitate neașteptată, încărcată de energie, magnezitată: pare că forma în afara soclului oscilează între mai mulți poli. Ghicim și surprindem vibrații ca un du-te-vino, puse în valoare de teatrul umbrelor, atunci cînd luminăm puternic sculptura, deplasînd mereu sursa luminoasă exterioară.

Orice sculptură are propria ei lumină, aura ei. Grea, masivă, și uneori gigantică (« Muntele », într-un anume fel, este Ygdrasil, mit și fapt de creație al arborului-stîncă și al apei), neliniștitoare de îndată ce volumul și masa sînt străpunse, opera de bronz nu zeifică nici un regn, — ea exaltă.

Pe această bază, bine înfipt pe soclu sau în arenă, omul se prezintă în ochii noștri ca un solid găurit, hibrid.

Una din descoperirile lui Germaine Richier poate fi numită *sculptura spărtură*, la granița mai multor regnuri sau domenii — de la uman la geometric. De unde această creație, această invenție complementară pe care o vom evoca mai departe: firele.

Spațiul care pătrunde, sfîșie forma, masa organică, și care se lasă invadat de forfota reliefului sale, este *mobilitate*. Scoarței animale îi urmează era firelor (de bronz, întinse în jurul unei forme) și a spărturilor. Exemplele le găsim în sculptura în bronz sau de plumb. Aici, blocurile de sticlă « montate » dau alt sens spărturilor: ele vor proiecta lumina blocului colorat stabil, și asupra formei.

Sculptura de mișcare, aria fiind « mărită », multiplicată prin fire (umbra lor, noaptea, sub reflectoare mobile, compune figuri stranii); această sculptură — *Marele Cal* — ține de vînt, de flacără. Ea se mișcă într-un spațiu fluid, pe care-l traversează ori îl sfîșie, în mai multe direcții. Capul e gnomon, multiplu; dar umbra sa nu ajunge niciodată pe pămînt: ci în față, înaintea fuleului, ea magnetizează cursa.

Forma multiplă (Cal cu șase capete, din Apocalips . . . ; Hidra cu patru palme) merge împotriva siluetei și a extraordinarei ținute a ființei verticale. De unde acest aspect rugos, care nu convine menținerii: o construcție fațetă cu fațetă, care prinde lumina; și acest dinamism al formelor animale, ghemuite, la pîndă, sau surprinse în ținire.

Nici o sculptură de Germaine Richier nu se reduce la un profil, la o imagine care ar putea rezuma tipul sau seria. Trebuie să te învîrtești, după cum bine se știe,

în jurul operei ce se animă în această rotație a spectatorului ca jocurile de spirală descentrată. Rînd pe rînd, opera se închide, se deschide, situează în afară, atrage. Dialectică tenace, care înlănțuie și captează, care-l conduce pe spectatorul sensibil, dar liber, într-un labirint de natură să-l «rătăcească». Nu să uluiască: privirea cuprinde operă și părți (subterane, aeriene, de suprafață), multitudine de imagini. Și putem fi siguri că *imaginile obținute* de spectator de la sculptură, de la opera plastică, au o putere deconcertantă. Încetul cu încetul ele ordonează perspectivele imaginare, o lume fluidă și încordată, dură, care se dezvoltă și se constituie în aria operei.

Nu-ți vine să-ți iei ochii, nu poți să nu palpezi cu ei (pipăit optic), sau cu mîna, atrasă parcă fără voia ei, și trebuind să primească afluxul, incertitudinile puterii de a verifica, printr-un contact. Încercată cu mîna, care nu știe nimic altceva, această formă e într-adevăr reală ! Privită, se animă. La pipăit, rugoasă, ea revelează cea mai mică asperitate.

Nevoia aceasta de a pune mîna, după proba privirii, este neobișnuită. Ar trebui, pentru a convinge de realitate, de mitul forței originare (Hidra se situează la confluența lumilor vegetală și umană), acea percepere sensibilă care ajută dezvoltării. Labirintul operei încetează de a fi amenințător ; construcția se afirmă, răbdătoare.

Volumele exterioare și ireale, în aria firelor, pe care le multiplică umbra proiectată (împrejurul sculpturii, și în depărtare), fac să intervină un element nou și uman în orizontul geometric, abstract — al volumelor și solidelor «imaginare» avînd ca armătură și rețea construcția de fire.

Dacă reflectăm puțin, minunea cea mai neobișnuită e de a fi creat un *revers al spațiului*, în afara legilor euclidiene : artistul (apoi spectatorul atent) acționează în interiorul oricărei «anvelope». Forma nu mai e ținută de intersecția planurilor — ea se multiplică în afară, dublă, și hibridă. (Examinați *filmul umbrelor*, pe un perete sau într-un colț de încăpere, cînd capul Marelui Cal sau al Hidrei sînt violent luminate). Din instinct, imaginația lui Germaine Richier operează asupra dimensiunilor și irealităților geometrice.

Privilegiul meșteșugului, al construcției lente sau prompte, pe care o realizează din forme subțiri sau ample («Muntele») nu e de a adăposti un vid comod, ci de a construi o lume *interioară* minunată și, în același timp, nelinștitoare, neobișnuită. Lume care își măsoară spațiul (de care se vorbește atît) și lumina — după legile meseriei, ale unei geometrii descoperite pe parcurs și încă fără legi codificate.

Geometrie insolită, în domeniul firelor, prin umbră și în afară ; optică nouă (nu se spunea că formele sînt uzate?) ; una și cealaltă implicate în ordinea naturală, dar de care natura nu știe nimic. Astfel că hibridul este suveran.

În această geometrie fantastică spațiul-mediul este larg deschis expansiunii volumelor (pe care nu le conține). Aici ele se desfășoară.

Spațiu și formă își dau naștere reciproc, ca în bronzurile mici, a căror tehnică este foarte aparte: a scobi în negativ, aceasta cere ca și cea mai mică scobitură, vidul format, și celulele să aibă organicitatea formei. Spațiul e «mărit» prin această inversiune și răsturnare: prin scobirea în negativ, orbește, fără plan nici schemă. Muncă și construcție a unui tipar — labirint subteran — care se va ivi odată cu turnarea, când metalul topit pătrunde în cele mai mici goluri. De unde această legătură enigmatică între sculptura scobită, ca Hidra (scobituri efective, în formă, spațiu aerian modelat între palmele capului) și meșteșugul ce duce, prin construcția vidurilor, la crearea bronzului aurit unic. Spațiul e parcurs de formă . . . , de ceea ce a fost creat organic invers, în cea mai mică scobitură sau cută.

În inima ariei geometrice, forma nu devine niciodată obiect; cu atât mai puțin ideea de element al naturii. «Hidra» domină, la frontiera regnurilor, ca martor al trecerii. Înseamnă a recunoaște că nu se mulțumește cu o explorare «pe dibuite». Se formează din luptă, în această sculptură, pe toate planurile.

Acest regn al formelor cere în aria lui un anumit acord între instinct și geometrie, putere de pătrundere și forță de restrângere. Din ansamblul formelor minuite de sculptor, și concepute de el pe parcursul lucrului; din lumea formată și scoasă la lumină, cu răbdare, nu nerăbdare, rezultă un șoc și o atracție care depind de cel mai mic detaliu admis (nu de proliferare), de sensul maselor și de tensiunea acută.

Spre deosebire de forma plină, densă (este evocată pulpa ei), sculptura scobită ilimitează spațiul scenei. Ea devine loc, acțiune, fără ca să ne putem preta la anecdotă. «Tauromahia» este o sinteză teribilă a luptei; «Liliacul» își desfășoară aripile și nu dispune de nici un reper sigur. Totuși el își va continua zborul.

Astfel sculptura lui Germaine Richier nu încetează să suscite raporturi inedite ale formei și spațiului.

Textele reproduse provin din:

Jean Paulhan, René de Solier: «Germaine Richier», Editions Hautefeuille (Caractères), Paris, 1957. Textul lui René de Solier reprezintă prefața la catalogul expoziției organizate de Martha Jackson Gallery din New York, în același an. Texte integrale.

Jean Cassou: «Germaine Richier», din prefața catalogului expoziției retrospective de la Muzeul Național de Artă Modernă din Paris, 1956.

André Pieyre de Mandiargues: «Germaine Richier», în «Le disque vert» Nr. 3, Paris-Bruxelles, 1953.

Michel Conil Lacoste: «Germaine Richier», în «Dictionnaire de la sculpture moderne», Fernand Hazan, Editeur, Paris, 1960.

Selecțiunea de texte, de Radu Varla.

Un poet tragic

Am privit în multe rînduri opera lui Germaine Richier. Mai întîi, ochii mei uimiți au întîlnit închipuirea aceea ciudată de bronz poposită ca din văzduh la 'capătul unei terase înalte din rue St. Augustin. Silueta ei a pus pentru multă vreme stăpînire pe imaginația mea. M-am întîlnit apoi cu sculpturi de Germaine Richier la Muzeul Național de Artă Modernă, unde se impun ca puține altele, cu o prezență fantastică. Și mi-am dat atunci seama că aveam în față pe unul din artiștii pe care trebuia să-i îndrăgesc mai mult, un poet profund tragic, pornit, în gestul lui demiurgic, să denunțe ordinea factice și armonia convențională, propunînd, poate, una din marile opere tragice ale timpului nostru.

Cît de ciudat pare, într-adevăr, că o femeie, care nu a trăit prea mult, a putut să afirme cu atîta plenitudine adevărul unei opere pe care i-a fost dat s-o închipuie neconformă cu legile comune ale sculpturii, dar palpitînd de viață sub înfățișările ei șocante, și cît de simplu e de înțeles acest lucru, dacă în intimitatea concentrată a artistei recunoaștem flacăra ei uriașă.

Există în sculpturile lui Germaine Richier o nobilă înfiorare a materiei ; în încremenirea metalului, o simți crispîndu-se lăuntric, prevestind o dezlănțuire furioasă; astfel, lumea fantastică a acestei sculpturi, muncită de forțe neliniștitoare, proclamă deodată mister și speranță, naște succesiuni de imagini demonice, himerice, faunești.

Puțini alți sculptori contemporani au reușit să lucreze ca ea asupra semințelor lumii, într-un recurs laic la procedeele genezei. Mîinile ei conjugă om cu liliac, șase capete de cai cu un singur trup. Aventura ei în geo-biologic e singulară în sculptura contemporană. Și cu atît mai uimitor e că prin această lume plăsmuită de imaginație, și dar care nu există în natură, ea dovedește o priză absolută asupra realului.

S-a crezut uneori că în sculptura modernă materia a devenit factor determinant, dar s-a putut vedea în același timp că sculptorul adevărat știe întotdeauna să intuiască o anumită materie de care are nevoie, în raport cu propria lui vitalitate organică, și care e pentru el singura ce poate să-i exprime viziunea. Brâncuși a formulat adeseori acest postulat. Marmura și lemnul își impun, hotărâtor condiția. Plăsmuire a imaginației, opera lui Germaine Richier era menită bronzului, pentru că nici un alt material nu putea să-i îngăduie, preliminar, o mai deplină libertate în alcătuirile vizionare. Artista nu cioplește, ci modelează, stăpânește expresia imediată, în materiale moi, ceară sau lut, efervescente ca magma. Ea vrăjește imaginea și sculpturile țîșnesc la un moment dat în spațiu, din mîna ei sau de undeva din invizibil, anume ca să magnifice acel moment. În așa fel că bronzurile sale par să fi apărut pe lume după o răscoală a vulcanilor. În zig-zagul reliefului lor, sfîșiat de sinuozități, se citesc, straniu, forma care abia mijeste și forma care se dezagregă, forma care moare și forma care naște, ca într-un perpetuu sfîrșit și reînceput al lumii. Pentru Germaine Richier sculptura nu se oprește aici. Preocupată de vid și de organizarea lui, sculptorița inventează firele. Întinse între punctele cardinale ale subiectului, implicate sau nu în mișcare, ele dau sculpturii o tensiune vie.

Arta lui Richier e vizionară, dar nici una din reprezentările ei nu se întemeiază pe speculație, ci pe un răspuns tainic și spontan al naturii, venit din îndelungă observare. Cînd spunea că toate sculpturile sale, chiar și cele mai « inventate » pleacă de la un adevăr organic, sculptorița avertiza asupra uneia din virtuțile majore ale operei la care muncise, știind că stă în putința elementului descoperit în natură să dea sculpturii vitalitate. « Furnica » se compune din două trunchiuri de cactus găsite la Vence în 1947, inițial « Călugărița » era un lemn, picioarele lui Don Quijote sînt crengi, « Apa » are la origină o amforă descoperită de artistă în nisipurile Mediteranei.

Fantastice, formele acestei sculpturi nu-s lipsite de firesc. Închipuirile de bronz ale sculptoriței stau sub semnul unui dinamism grav, al energiilor înfricoșătoare dezlănțuite de veacul nostru, pe care, îl reprezintă cu o neobișnuită vitalitate spirituală.

Pe lângă sculptură, opera lui Germaine Richier cuprinde numeroase desene, cîteva sculpturi, precum și două remarcabile serii de cîte 25 de acva-forte, reprezentînd ilustrații la volumele de versuri: Arthur Rimbaud (1949) și René de Solier « Contre-Terre » (1954).

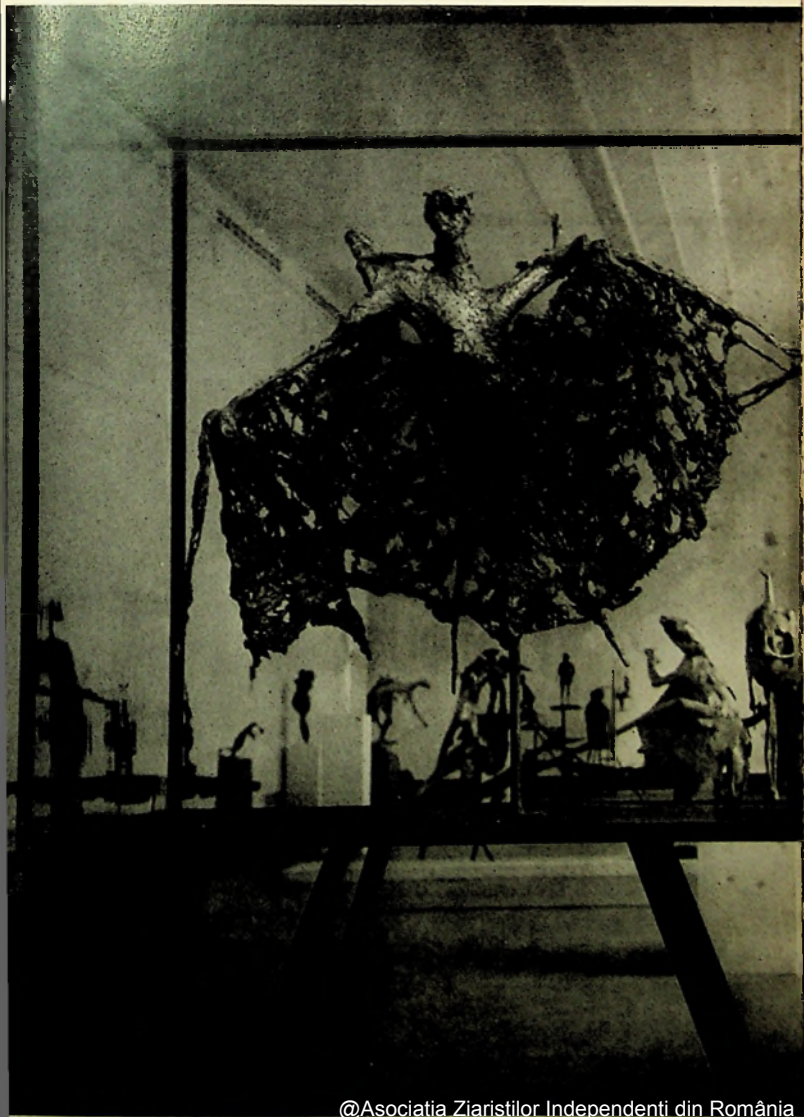
explicarea planșelor

- I Imagine din retrospectiva de la Muzeul Național de Artă Modernă din Paris. În prim plan: OMUL-LILIAC. 1946. Bronz. 0,90 m. Se mai văd, spre dreapta, MUNTELE, TAUROMAHIE, VISCOLUL, DON QUIJOTE, FECIOARA NEBUNĂ, CĂLUGĂRIȚA.
- II MIC DON QUIJOTE. 1949. Bronz. 0,53 m.
- III DIAVOLUL. 1952. Bronz. 1,22 m.
- IV MARELE ȘAH. 1959. Bronz. (Regina, Calul, Regele, Turnul, Nebunul; între 1,21 și 1,60 m.).
- V FURTUNA. 1948—1949. Bronz. 1,78 m. și VISCOLUL. 1947—1948. Bronz. 2 m.
- VI FURTUNA. 1948—1949. Bronz. 1,78 m.

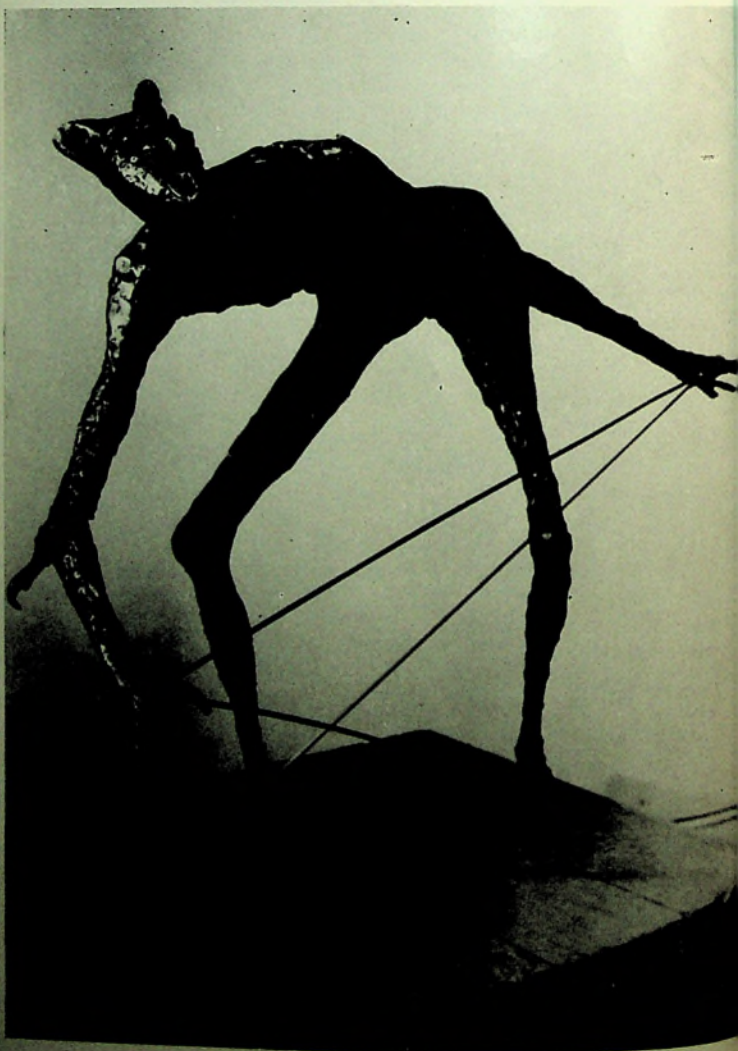
Apa, Amfora, Izvorul desemnează una și aceeași lucrare. *Mic Don Quijote* e cunoscut și sub numele de *Don Quijote cu lancea*. *Omul-liliace*, numit și *Liliacul*

cronologie

- 1904 — Germaine Richier se naște la Grans, lângă Arles, în Provence, unde-și petrece copilăria.
- 1922 — 1925 — Lucrează la Școala de Belle Arte din Montpellier, avînd ca profesor pe un fost ajutor al lui Rodin.
- 1925—1929 — Vine la Paris. Lucrează în atelierul lui Bourdelle.
- 1929—1934 — Lucrări libere, însă o voință de experiențe clasice.
- 1934 — Expoziție la galeria Max Kaganovitch, Paris.
- 1936 — Laureată a Premiului Blumenthal de sculptură.
- 1939 — Participă la Expoziția Internațională de la New York.
- 1939—1945 — Lucrează în Elveția și în sudul Franței. Se stabilește din nou la Paris.
- 1947 — Expoziție la Londra.
- 1948 — Expoziție la Galeria Maeght, Paris.
- 1951 — Premiul de sculptură al Bienalei de la Sao Paulo.
- 1952, 1954 — Expune la Bienala de la Veneția.
- 1954 — Expoziții la Kunsthalle din Basel și la Galeria Frumkin din Chicago.
- 1955 — Expoziții la Stedelijk Museum din Amsterdam și la Hanover Gallery, Londra.
- 1956 — Largă retrospectivă la Muzeul Național de Artă Modernă din Paris.
- 1957 — Expoziție la Martha Jackson Gallery, New York.
- 1959 — Încetează din viață, după o grea suferință.

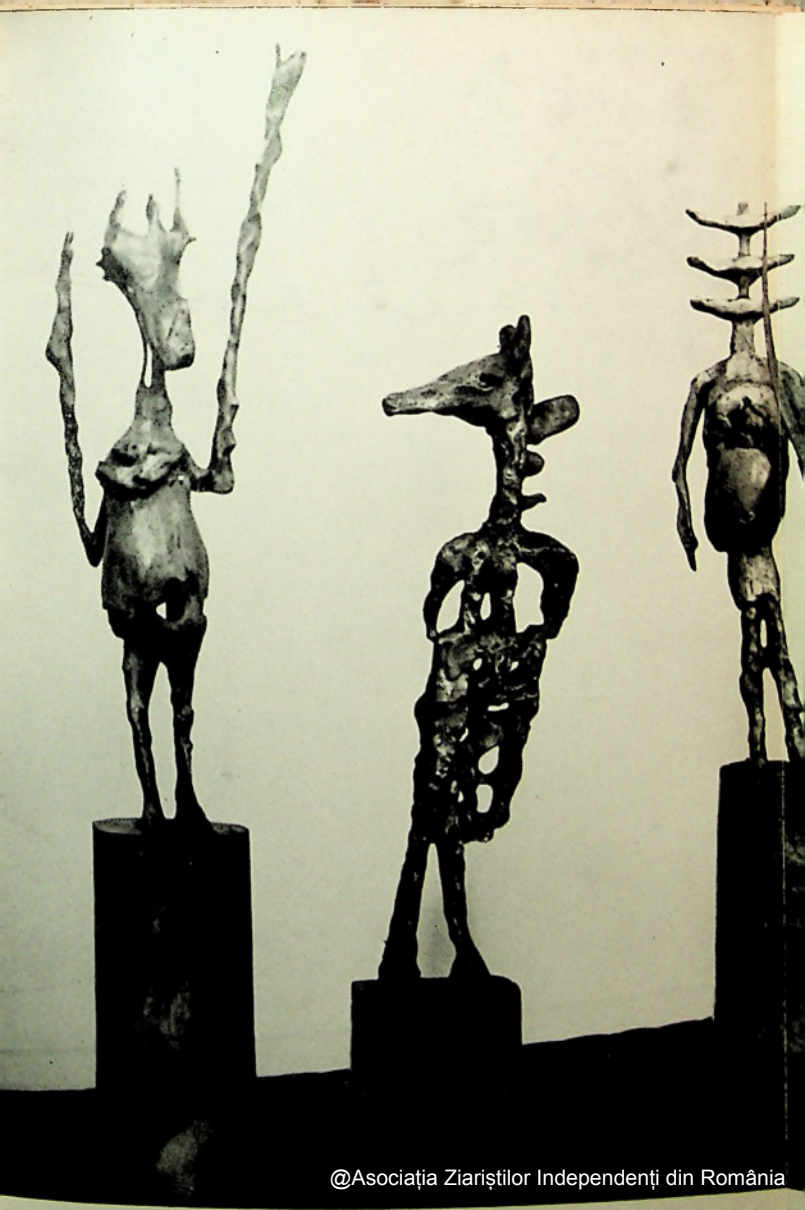


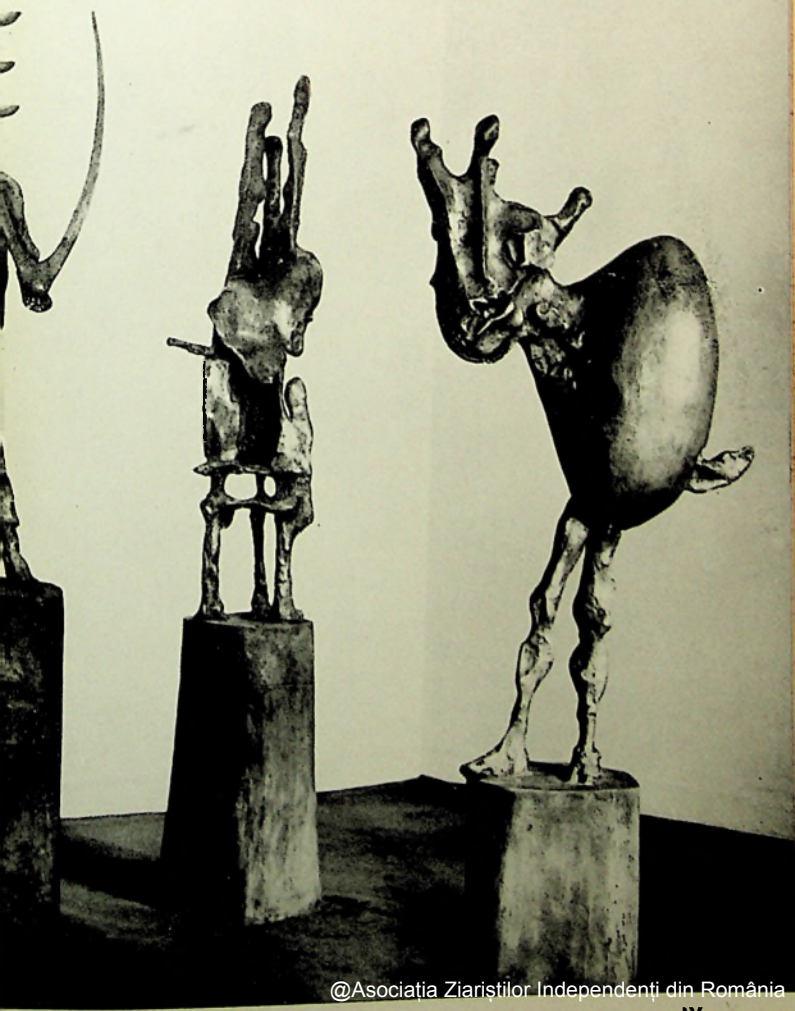














SCRIITORI ROMÂNI ÎN PERSPECTIVĂ UNIVERSALĂ

DINU PILLAT

EMIL BOTTA

Emil Botta (născut la 12 noiembrie 1912) manifestă de foarte tânăr o dublă vocație: una de poet (își publică primele versuri la șaptesprezece ani, în « Bilete de papagal », revista lui Tudor Arghezi) și alta de actor (debutează ca proaspăt absolvent al Conservatorului de artă dramatică, la douăzeci de ani, pe scena unui teatru particular, într-un rol din plesa « Mollma tinereții » de Ferdinand Bruckner). Cultura poetului-actor, cu un orizont literar și filozofic deosebit de întins, este rezultatul unei apetiii intelectuale neîndrumate de nimeni în epoca anilor de formațiune. Ca ceva neobișnuit la scriitorii noștri, menționăm la el o bună cunoaștere a poeziilor de limbă engleză, cu deosebire a romanticilor. În timp, Emil Botta a ajuns să fie cunoscut de marele public mai mult în ipostaza de actor, ilustrându-se pe scena Teatrului Național din București, încă din anii premergători celui de al doilea război mondial, mai întâi în rolul titular dintr-o dramatizare după « Werther » al lui Goethe și apoi în rolul sculptorului și ziditorului de catedrale, Pierre de Craon, din poemul dramatic, în stil de mister medieval, « Îngerul a vestit pe Maria » de Paul Claudel. Pe scenă, în atâtea alte roluri deținute mai târziu, de la acelea ale unui Othello sau Macbeth, din repertoriul shakespearian, până la acel al lui Ion nebunul din « Năpasta » de I.L. Caragiale, lasă impresia că se joacă mai mult pe sine însuși, împrumutând totdeauna personajelor interpretate de el ceva din tensiunea propriei frământări interioare, ceea ce face ca toate să apară la fel de tragic contorsionate. Poetul-actor are privirea rătăcită și o voce cu inflexiuni sepulcrale. În ființa sa eminentemente bizară, întîlnim parcă intrupată ipostaza himerică definită de versurile lui Gérard de Nerval:

Je suis le Tenebreux, le Veuf, l'Inconsolé, / Le Prince d'Aquitaine a la Tour abolie...

Solicitat să răspundă la întrebarea « de ce scrieți », cu prilejul unei anchete literare deschise de ziarul « Facla » în 1935, îl vedem pe Emil Botta făcând niște mărturisiri singulare, de care trebuie să ținem seama, dacă vrem să înțelegem cazul său de « poet blestemat » la modul Edgar Poe sau Gérard de Nerval. « Scriu din exasperare, scriu atunci când mă devorează pofta de a fi teribil de singur. Clipele mele de chietudine, frenezia și ferveurile mele (dacă sînt) nu aparțin literaturii. Ei nu-i dedic decît orele negre, orele absurde, acelea în care, de-ași fi sincer cu mine însumi, ar trebui să mă înec. Iată dar, după falșul meu tratat de logică, scrisul egal cu o sinucidere ». Hipersensibil, trăind parcă numai în transă, pradă unor stări-limită de incertitudine, anxietate și dezolare, care pot să fie percepute dincolo de toate voitele accente persiflante în spirit ironic, Emil Botta configurează cu o expresivitate pregnantă, în versurile volumului de debut, « Întunecatul April » (1937), un univers poetic de coșmar, dintre cele mai originale. Mișcarea paradoxal fantastă, atît de proprie impresionismului imagist al autorului, nu vine dintr-un teribilism juvenil ci corespunde organic unei viziuni de poet bîntuit rău de un demon al neliniștei. Monologul liric al aceluia, care înțelege să exclame la un moment dat că « pămîntul » i « se clatină ca un trapez », este al unui mare halucinat romantic.

*Atît am visat că nu mai știu/ dacă moartea mea e înger sau drac,/ dacă în cer
s-au ivit stele sau ghimpi,/ dacă luna e lună sau vultur sau rac.*

Înfrigurarea patetică, sub care se manifestă temperamentul eminemamente febril al poetului-actor, își dă întreaga măsură în viziunile generate de obsesia morții. Cu o inventivitate extravagantă, Emil Botta își reprezintă moartea în niște alegorii ciudate, de un dramatism enigmatic. Astfel, într-un rînd, avem a face cu o hăituire înspăimîntătoare, pînă în refugiul din « cortul pădurii », prezența morții fiind figurată misterios de « Întunecatul April », fantasmă suverană în mitologia personală a poetului.

*Și Întunecatul April se face mai subjugător, mai tiranic,/ acum mă va lua în
primire năstrușnicul alai,/ acum îmi va săgeta cu o floare umărul,/ și-mi va porunci
laconic: stai.*

Altundeva, este vorba de « vizita » în somn a « Piratului din Mările Chinei », o nouă personificare a morții, cu care poetul, exaltat de iluzii în clipa supremă a sfîrșitului, începe un dialog greu de subînțelesuri.

*Singurătatea e o leoaică, e un viscol, e o cățea,/ pirat din Mările Chinei vrei să
fii tu fără de legea și nebunia mea ?/ Să ne soarbă ca pe un vin buza însetatului larg/
și zarea să atirne de catarg./ Nu adormitul, stai aici,/ Lumina ochilor să îți-o roadă
milioanele de furnici. / Pe Mările Chinei bîntue un vînt rău și tu n-ai nici un rost /
și e mai bine, între lene și perini, la adăpost.*

Într-una din capodoperele volumului, actul morții ia forma spectaculos stranie a unei gale mondene, în care poetul își joacă rolul cu toată gravitatea ceremonioasă cerută de împrejurare.

*Printre oglinzi, la ora cinci, am să cobor,/ în haine negre, cu ochli stinși, zîmbînd
ușor./ E gata cealul ? Toți au venit ? Totul e gata ?/ Cu o maramă acoperă lute groapa,
lopata./ Dansați în cete un joc galant, cîntați lăute,/ arcușuri seci, viori pustii, de
ce stați mute ?/ ... Dă-mi pălăria, bastonul, masca, dă-mi și mănușile./ e cam tîrziu și,*

de-am să plec, cerniți oglinzile, închideți ușile.// M-așteaptă afară, sub ploaia rară un echipaj,/ noaptea se umflă, clopoței-și scutură și uită cum flutură argintul penaj.

Fascinat mereu de «aventura» morții, îl vedem altcândva pe poet închipuind într-un spirit funambulesc perplexitatea naturii în fața «omului care a promis că se va spânzura» și cu care nu se știe ce s-a întâmplat pînă la urmă.

Țărîna de asemeni fu extrem de mirată:/ Mie mi-a spus că viața lui o să cadă/ ca o frunză veștedă, ca o zăpadă/ și acum, iată, nici o urmă, nici un semn.// Maștera lună aruncă năvoade,/ noaptea trimite poteri, iscoade:/ Să mi-l aduceți legat burduf/ pe cel care a tras chiulul morții și doarme acum pe o pernă de puf.// Dar Dumnezeu a intervenit la vreme:/ Omul palid e aici, nu se vaită, nu se teme,/ nu-l mai căuțați degeaba pe jos printre lucruri compromise./ El e în oastea mea un nour, un fulger, o ploaie, pare-mi-se.

Cu alt prilej, trezit din somn în plină noapte, poetul se adresează tatălui decedat, pentru a afla dacă în moarte «oamenii sînt misterioși ca pe aici» în viață. Răspunsul vine să convertească planurile aparente realități într-un sens tulburător, care ni se pare edificator pentru onirismul viziunii lui Emil Botta.

— Fiule, fiule, cum ți s-a muiat glasul,/ și umbra consternată vine către mine, subțiratic val,/Nu ești oare și tu fantomă / patul tău nu e cumva un cal?

Exprimîndu-se cu precădere în cifra metaforic al delirului, care îngăduie lirismului său libertatea celor mai insolite polarizări, poetul ajunge nu o dată la efecte de-a dreptul amețitoare, cum se întîmplă bunăoară în jocul de reprezentări simbolizînd procesul de absorbire al universului prin actul morții individuale.

Văd prin ochian malul și colibele./ Dar unde-i marea pe care o blestemau pescuitorii/ și uraganul nebun îmbătăt de victorii?// Înneatul a cuprins marea în brațe/ a înfășurat-o în uragan ca-ntr-un șal de mătase/ și s-a tot dus sub zodii mai norocoase.// Văd copacul cu ramuri atente, desmierdătoare/ și aud cîntînd turturele/ Dar unde e noaptea și unde sînt prețioasele stele?// Spînzuratul a luat noaptea pe umeri,/ a îndopat buzunarele cu recile juvaeruri/ și a tulit-o ca un ogar cu limba scoasă sub ceruri.

Tonul de badinaj, în care se complăce adesea, cu o dezinvoltură excesivă, stilul de comunicare lirică al lui Emil Botta, ține de poza ostentativă, pe care o a autorul, contrafăcîndu-și sensibilitatea exacerbată, în jocul de carnaval tragic înscenat de poezia sa.

Spusu-mi-a odată moartea/ că sînt cel mai nebun paj al ei./ — Față de cenușe, omule,/ nu e un supliciu să fii holtei?// Oh, Doamne, ce tumbe am făcut/ pe colina pernelor moi./ Și cum rideam, zărind în oglinzi,/ călăii somnului de ceață, sloi.

Puterea de șoc, cu care «Întunecatul April» impune pe poet, a făcut ca juriul de critici de la «Fundatia pentru literatură și artă» să nu șovăie a acorda volumului premiul instituit pentru cele mai revelatoare debuturi de tineri scriitori. Salutînd primul în Emil Botta un talent de mare viitor, care nu se afirmă aservit «formulei sterilizante» a poeziei abstracte, la modă în epocă prin epigonii lui Ion Barbu, Vladimir Streinu observă între altele că el «înnoiește lirismul nostru cu un timbru grav, care se înalță din vecinătatea umorului negru, cu o

intensitate împerecheată deseori cu luciditatea propriei luări în deridere ». Pom-piliu Constantinescu, pentru care autorul « Întunecatului April » este « un Hamlet imaginativ corectat de un Pierrot sentimental », înțelege să sublinieze nota funambulescă, derivată după el dintr-un « fantezism », care nu apare ca « o simplă jonglerie în gol » ci ca ceva care « traversează o dispoziție sentimentală, risipește o emoție într-un decor, convertind lirismul direct într-un fel de improvizată, surprinzătoare alegorie ». După părerea lui G. Călinescu, în volumul de debut al poetului-actor, « se imită divagația dementiai prin Shakespeare », de unde « trecerea bruscă de la solemn la burlesc, tonul sentențios și familiaritatea, afectarea absurdității ». El găsește că « hamletismul sublimo-grotesc » — din care autorul « Întunecatului April » își constituie o manieră — « este prilej de foarte frumoase versuri declamatorii. »

Cu micul volum « Trîntorul » (1938), Emil Botta ne oferă surpriza unor proze poetice, de o natură singular captivantă în senzaționalul ei. Avem a face cu niște pseudo-nuvele (« Mab », « Rîsul tăcut », « Trîntorul », « Cel mai tare », « Timpul cel prielnic », « Terra incognita »), cu o intrigă mai mult sau mai puțin haotică, bătînd adesea în absurd cu o libertate de mișcare deconcertantă, în care autorul, eroul central din toate, pare a purga subconștientul tulbure al eului său pierdut într-o tragică dezabuzare. Fantasmelor unor obsesii erotice vin să prindă contur în caleidoscopul frenetic al unor împrejurări guvernate de un umor negru. Temperatura lirică ridicată, pe care o denotă Emil Botta ca povestitor, face ca verbul său să aibă și în proză virulența sugestivă a unui act de magie. Cu o emfază proprie actorului, implicînd un ton recitativ, autorul își exprimă nu o dată criza spirituală, grea de nedumeriri abisale, în monologuri de o mare tensiune dramatică. « Din cînd în cînd mă uitam în oglindă, îmi pipăiam fața și murmuram: « Terra incognita . . . Purtăm pe noi ca o ciumă urmele magiei din care ne-am rupt. Ne naștem Mulțime și murim Unul. Da, încep să mă reculeg, să fiu Unul, încep să mor . . . » (Din « Terra incognita »). « Doamne, care ai preștinția vieților noastre, murmuram, haosul meu cum va culmina? De ce mă înduri în universul unde totul decurge după un plan savant? Viața lumii tale e un organism de o perfecțiune inimitabilă, o aritmetică, o mare mașinărie cu mii de resorturi, de piulițe și angrenaje. Haosul meu însă e imoralitatea, e sudalma pe care o adresezi ordinii tale, o sfidare josnică, e atentatul care-ți maculează aurora. Haosul meu nu respectă nici o lege: sînt un discipol al întunericii . . . » (Tot din « Terra incognita »). « Mater Tenebrarum, țipai căzînd în genunchi. Muma a ațelilor, muma a sinucigașilor, dă-mi nîmbul tău să mi-l pun ca o căciulă în cap că mi-e foarte frig . . . » Spalma umbra cu grebla în mîini căutîndu-mă ca iarba cea rea. « Nina bălăoară, surioară, prinde-mă; am sentimentul că mă rostogolesc și mă duc de-a dura. Sînt o minge în jocul de popice . . . » (Din « Trîntorul »). O plasticitate și mai violentă este atinsă de reprezentările lirice ale lui Emil Botta, atunci cînd îl vedem pe autor punîndu-se în ipostaza de interlocutor, cu scopul de a se flagela cu ironia unui dezgust amar. « Veverița îmi servi cealul fierbinte, cu mult rom, după placul meu ». « — Parc-ai bea cucută ori sodă caustică. Și ți-am cerut să fi gentil, să mă cruți, să nu-ți mai compul capul ăsta detestabil cel puțin cît ești în casa mea. La ce te gîndești? » « — La lucruri încîntătoare, Veveriço, îți jur. Contemplam buștenii care se îmbrățișau în cămin și care, fiindcă fac dragoste cu atîta patimă, vor dobîndi veșnicia cenușei. Cît privește capul meu, cum să-ți explic? Nu mi-l fac, nu mi-l compun, ci vine de la sine. E aici, pe umeri, mă așteaptă, mă precede. Port o figură mohorâtă, călăită la para unui pesimism atroce și brazdele durerii s-au cioplit așa de adînc pe chip, că durează chiar și după ce gîndurile îndîrjite, care le-au nutrit, au dispărut . . . » (Din « Cel mai tare »). « — Vezi, am început

să chelesc, nu știu ce naiba să fac. E ca și cum aș fi luat un aperitiv înainte de a mă duce la o agapă funebă, la un banchet al morților. Și ochii mei au început să bată în verde, mușegaiul se așterne pe apa lor ca o poighiță. Și uite, dacă mi-ai lua minile și le-ai freca una de alta, minile mele ar lua foc. Asta înseamnă că sint uscat, uscat ca iasca . . . » (Din « Terra incognita »). Aproape la tot pasul, poetul se substituie fulgurant povestitorului, dăm de momente cînd lirismul lui Emil Botta se concentrează într-un focar de imagini ducînd la poem. « Ploaia șuerătoare lovește în creștet copacii, cerul horcăie cu un picior în groapă, cerul trage să moară. Străzile sînt țesălate de ciclon, grădina publică, terenul de tenis au devenit o prăpastie de sînge în care se reflectă lumina ulceroasă a felinarelor. Teatrul e mai cătrănit decît oricînd, cu imensele vitralii întunecate, cu afișele zdrențuite de vînt, cu bazinul în care s-a înecat armada: corăbii de hirtie, nave vagabonde, echipaje fără crimă și fără căpăți. Cine se va cocoța în virful catastrofelor ca pe o muchie de cuțit? Aerul e misterios, îndopat de electricitate, se prepară un atentat, o crimă năstrușnică. Asasinii vor sări fulgerător în circa orașului, îl vor astupa sub pernele norilor, cerul se va lăsa ca un plafon jos, tot mai jos. Am izbucnit în plîns? Sau e ploaia care mi se prăvale sălbatecă pe obraji, ploaia cu gust de agrișe, de lacrimi? . . . » (Din « Cel mai tare »). « Pămîntul, cu toate ale lui, îmi luneca printre degete ca un nisip, ca o cenușă. Închis în indiferență și apatie ca într-un coșciug, nu mă interesa nimic, nu aspiram la nimic, nu doream nimic decît acest nimic înșuși: Liniștea. Și visam una abstractă, fără obiect și fără teamă, o liniște care semăna cu moartea . . . » (Din « Terra incognita »). « O marmoră e liniștea; întunericul vast e arciut asupra-i. Și deodată marmora e zguduită de plîns, liniștea devine Ocean, valul otrăvit îmi scaldă pieptul, simt amara spumă pe buze. Am deschis fereastra: era o noapte ossianică, noaptea unei toamne princiare. Copacul e mereu acolo, sub catapetesmele nopții și mă privește cu mii de ochi, îi aud glasurile și ce bine m-am deprins cu felul său epigramatic de a vorbi. — Copacule dragă în jurul meu e o agitație, o violență, o fugă nebună. Doar eu sînt apa încremenită, balta unde totul stagnează, unde și Putrezirea, cea cu rochiile mătăsoase, tăcută s-a oprit din mersul ei, unde nici broaștele nu respiră . . . » (Tot din « Terra incognita »). Complimentare într-un fel versurilor din « Întunecatul April », pseudo-nuvelele din « Trîntorul » reprezintă în literatura noastră, după « Paradisul suspinelor » de Ion Vinea, cea mai interesantă formă de proză fantezistă cu substrat psihanalitic. Este surprinzător că o operă atît de semnificativă nu a atras în epocă decît atenția lui Pompiliu Constantinescu, pe care îl vedem constatînd că proza lirică a lui Emil Botta, « în care povestirea rămîne un pretext și anecdota un punct de plecare », « nu are nimic fantastic », datorită faptului că în cuprinsul ei « neprevăzutul întîmplărilor ține exclusiv de poezie ». În concluzie, după părerea sa, « eroul celor șase nuvele », « unul și același vagabond în real și în imaginar », « năuc pe terenul faptelor și lucid între fantomele închipuirii sale », acel « Fluleră-Vînt », în care se denunță întreaga identitate morală a autorului, aduce « același joc cu propriile pasiuni și neliniști, înălțat la rangul de dramă și coborît la pragul umorului ». Treizeci de ani mai tîrziu, la reeditarea « Trîntorului », Ov. S. Crohmălniceanu înulește într-un sens mai subtil ceea ce este propriu volumului în esența sa. « Prozele lui Emil Botta posedă o capacitate fără pereche de a sugera sentimentul absului care soarbe o existență inutilă. Viața devine în ele un vîrtej de ape repezi, rotitoare, cu o fantastică putere atractivă spre adîncuri. Textele stau sub simbolul poesc al genului amezătoare în care se scufundă corabia lui Arthur Gordon Pym ».

Poezia lui Emil Botta ajunge la treapta cea mai înaltă a realizării sale, cu « Pe-o gură de rai » (1943), al doilea și totodată ultimul volum de versuri. Într-o

frazare muzicală incantatorie, în cuprinsul căreia lirismul decantat al autorului tinde parcă la evanescență, ni se revelă un romantism în stare genuină, care contrastează cu romantismul amendat cu sarcasmul inteligenței, în manieră modernistă, din « Întunecatul April ». Visător la un mod extatic, cu ceva de somnambul în ultima ipostază a eului său liric, Emil Botta apare mistuit de mari nostalgii himerice.

Și pururi n-am pace. / Nici al stelei vrăjit du-te vino în spații, / nici timpii de aur, / nici anii-lumină, / isvoare sub lună, ori dornică ciută, / nimic nu mă stinge, nimic nu m-alină / și parc-aș visa o planetă pierdută. / E atîta nepace în sufletul meu / bătut de alean și de umbre cuprins . . . / Un dor fără sațiu m-a-nvins, / și nu știu ce sete mă arde mereu.

Poetul trăiește sub fascinația codrului și a astrilor nopții, îl vedem abandonîndu-se naturii cu aceeași feroare ca Eminescu. El este un mistic al universului silvestru. Într-o poezie intitulată nu la întîmplare « Comentarlu la o viață pierdută », nu vrea să mai știe decît de « vraja romanticei păduri », pe care o dorește ca nimic altceva.

Să vă mai văd odată / Păduri — Euridice, / cîntați-mi să mă satur, / isvoare, clare fiice, / voi stele, măști de aur, / hieratice făpturi. / De m-ar atinge vraja / romanticei păduri.

Chemarea misterioasă a codrului, la care poetul are să fie sensibil pînă la exaltare, capătă însă nu odată și altă semnificație, fiind pentru el șoapta de ademenire irezistibilă a morților, ca în acea poezie de un farmec hipnotic, cu titlul împrumutat de la numele zeiței nordice a pădurilor, Oberon.

Un farmec îmi spune: Vin-să murim, / adîncă pădure mă cheamă, / măi Umbră, măi frate, vin să murim, / pădurea fantomă, iată, mă cheamă. / Vino la sînu-mi, tim, tim, / e o pasăre ce-și cheamă puiul așa, / o tulburare ce mă cheamă la ea. / Ah, cîmîtir al primăverii mele, / pajură-pădure cu amarnică față . . .

Altcîndva, sublimarea lirică a obsesiei codrului vine să conjuge în reprezentările sale nunta cu moartea, într-un stil de o puritate magică, rivalizînd cu inefabilul eufoniei eminesciene.

Murmurau a dragoste crengile / cînd în brațe te-am luat, pădure potopită. / La Elyseica noastră nuntă / veni vulpea bearcă și căprița ciuntă. / Pocalul din care m-am cîstit, / purta un rubin otrăvit. / Ah, bine-i să mori / prins în al miresei vâl de plînsori ! / Bine-i să mori prea timpuriu, / în dulcea plasă, / în pădurea deasă, / într-un cort ruginiu ! / Murmurau tînguioase crengile / și-mi oftai amărîto pe veci turturea. / Înfiorate murmurau crengile / și toamna, din cornu-i suna, suna . . .

Poetul, a cărui sete de absolut nu poate să fie îndestulată de nimic, pe care îl surprîndem totodată începînd să albească conștiința dureroasă a tinereții pierdute, invocă pădurea cu o melancolie tot mai gravă. El aspiră cu toată ființa la pacificarea în leagănul de moarte închis în spațiul de umbre al copacilor. O elegie ca « Soledad », una dintre capodoperele din « Pe-o gură de rai », ne face să simțim aceasta cu o pregnanță rară.

Mă duce dorul către umbre iară, / străbune codru, vechiul meu Alcide, / cu gure dulci m-au sărutat silfide, / m-a prins în plasa ei, plăcuta seară. // Nu-s astre'n cer cite visez iubi, / nu-i noaptea atita cită ard să port, / departe-s, vai, de-al veşniciei cort; / în umbra lui regească vrere-aş fi ! // Vestea s-a dus că nu mai sîntem tineri, / purtăm cu noi al bătrîneţii pas . . . / Din focul clipei stinse ce-a rămas ? / Lacrime doar, ce-s partea crudei Vineri. // Mă duce dorul către umbre iară, / străbune codru, vechiul meu Alcide. / În poartă bat şi te implor: deschide, / deschide-mi poarta umbrelor de seară.

Climatul liric al întregului volum stă sub presimţirea unui singur anotimp, care vine să încarce atmosfera într-un sens enigmatic. Este vorba de toamnă, a cărei aşteptare dă poetului o stare de înfiorare grea de mister. În insinuantele versuri din « Anotimp », de un efect memorabil, se găseşte parcă ceva care îl apropie pe Emil Botta de Lucian Blaga.

Nici viori, nici fluieri / nici ploaia prin plete să-ţi şuiere; / în tăcuta noapte adîncă / glasul tău nu se aude, nu încă . . . // De himerice bolţi se anină / armele nopţii, stelele-n ruină; / pînă la noi încă n-a pătruns / al codrului clopot ascuns. // Înalte, cereştile drumuri, / toate-s doar aburi şi fumuri . . . / Plimbă-te, pală, prin auroră, / frunte a lucrurilor, luna mea, proră ! // Dar vor veni ! O, ce siguri, / oaspeţii în vestminte de friguri ! / Dar vor veni ! O luminează subţire, şi naiuri şi harfe şi lire !

Trăirile imagine ale poetului din « Pe-o gură de rai » se întîmplă să fie uneori expresia unei conştiinţe terorizate de asediul necunoscutului. De astădată, trebuie spus însă că spectacolul spaimelor insolite, cu care autorul, perturbat în permanenţă, ne confruntă în nişte versuri de o mare intensitate de atmosferă, nu mai este regisit ca în « Întunecatul April », cu tendinţa deformării tragicului în grotesc, a cultivării caricaturalului ditirambic, pentru a se bagateliza formal gravitatea insuportabilă a lucrurilor. În acest sens, prin convergenţa notaţiilor halucinante o poezie ca « Noapte din Andersen », ni se pare dintre cele mai simptomatice.

Ascultă. E luntrea Vikingilor ! / Cadenţa lopeţilor ce clar se aude ! // Şi al goelanzilor ţipăt fantastic, / ne smulge din vis. // Acum sînt la poartă. Ei vin / din fiordul de gheaţă, din lună, / au navigat multe nopţi, / bin-s-ajungă la noi, / albiţi de-nspu-marea meteoricea mării. // Eşti culcată pe braţele mele, / pierdută în clarul letheic de lună, / poate că Vikingii, văzîndu-te moartă, / s-or îndura, ocolindu-ne casa. // Şi eu, de restrişte, faţa-mi acopăr; / să nu văd, să n-aud. / Cumplite-s aceste misterii: aceea, tu, moartă, / şi afară-n tenebre, Vikingii pîndindu-ne casa.

Neaşteptată, în materia lirică a volumului « Pe-o gură de rai », este prezenţa fantazelor amalgamată a celor mai diverse elemente mitice, a unor reminiscenţe de natură folclorică şi chiar a citorva factori aluzivi, implicînd o localizare în spaţiul transilvan şi în istoria evului nostru mediu. Totul apare într-o cludată transfigurare mistică, fără însă nici o coloratură religioasă. Într-un fel, Emil Botta lasă acum impresia unui Edgar Poe trecut prin Eminescu. La epoca publicării, Pompiliu Constantinescu are să facă o primire surprinzător de nefavorabilă versurilor din « Pe-o gură de rai », căroră le impută că ar fi pline de « ecouri străine » şi s-ar resimiţi de o « anemiare a expresiei ». Dimpotrivă, Perpessicius se crede îndreptăţit a observa că acei, care s-a ilustrat cu « ingeniozitate » şi « graţie », ca un « virtuos al poeziei fanteziste » în debutul din « Întunecatul April », sfîrşeşte prin a lepăda orice « mască », trecînd cu gravitate la confesiune, într-o poezie în care « sen-

sibilitatea și meșteșugul artistic au atins cel mai înalt grad de armonie ». La rîndul său, Petru Comarnescu ajunge la concluzia că ne este dat să asistăm la revelarea, « pe o linie mai pură », a calităților de « poet romantic » ale autorului. Reconsiderînd după aproape douăzeci și cinci de ani întreaga operă poetică a lui Emil Botta, cu prilejul unei reeditări antologice a acesteia (« Poezii », 1966), Ov. S. Crohmălniceanu semnalează între altele, în legătură cu versurile din « Pe-o gură de rai », îndrăzneala autorului de a căuta să dea « o frăgezime nouă limbajului », pornind de la « forme lexicale și construcții forțate, care nu au reușit să-și cîștige drepturi la existență », de a relua cumva « travaliul școlii latiniste », cu intuiția că « în neologizarea indecisă încă se ascunde o tainică putere verbală incantatorie ».

•

« Întunecatul April », « Trîntorul » și « Pe-o gură de rai » ne pun în fața unui poet mai personal decît oricare altul afirmat la noi între 1935 și 1945, netributar nici lui Tudor Arghezi și nici lui Ion Barbu, maeștrii imitați cu precădere în acel răstimp. Practicînd o poezie de sentiment, cu subconștientul descoperit, Emil Botta se definește ca un neoromantic, cu totul străin de tendințele de intelectualizare radicală a lirismului, atît de extinse la un moment dat în epocă. Contrar anumitor păreri de dată mai recentă, credem că nu poate să fie identificată o descendență a autorului « Întunecatului April », în formele de manifestare ale unor versuri cu semnificația de tîflă lirică pe fond grav, izbîtoare la cîțiva din exponenții tinerei generații de poeți, care intră în arena literară, îndată după sfîrșitul celui de al doilea război mondial, ca Geo Dumitrescu (« Libertatea de-a trage cu pușca ») sau Constant Tonegaru (« Plantații »). Nici fantezismul inteligent acidulat al primului, un Laforgue valah, însă copil în spirit al secolului XX, nici fantezismul ceva mai frenetic al celui de al doilea, cu teribilisme sale de adolescent himeric, nu au în esență nimic comun cu acel patetism funambulesc, de bufon shakespeareian, propriu comportamentului liric al lui Emil Botta, la momentul debutului.

Herr Gram

„ . . . und das Gestirn heisst Gram . . . “
CANTEMIR

*Schalg fünf werde ich zwischen die Spiegel herabsteigen;
in schwarzem Rock, toten Auges mich lächelnd verneigen.*

*Ist der Tee fertig? Sind alle da? Steht alles bereit?
Schaufel, bedecke hurtig das Grab! Gekommen ist deine Zeit.*

*Tönt ihr Lauten, wirbelt das galante Spiel um und um!
Triste Bögen, einsame Geigen steht doch nicht stumm!*

*Was zeichnet deine Stirne? frage, Geliebter, ich.
Herr Gram nahm meine Hand und über einen Steg führte er mich.*

*Auch merke ich, Geliebter, wie bleich du bist.
« Nimm dich in acht » raunte Herr Gram mir zu, der dem Leben feind ist.*

*Reich mir den Stock, die Maske, die Handschuhe und den Hut.
Es ist etwas spät. Doch gehe ich fort, so verhängt alle Spiegel, schliesst alle Türen gut*

*Eine Kalesche erwartet mich draussen, im leichten Regen;
die Nacht wächst, sie schüttelt die Schellen. O, wie ihre Federn silbern im Winde fegen.*

Soledad

*Ausgelassener Zephir hat mein Geschreibsel durchstöbert
und mir mein Liebstes Gedicht gemaust.
Ausgelassener Zephir hat mir durchs Haar gestrichen
und zum Knäul es mir gezaust.*

*Mit Ach und Krach verschloss ich meinen Koffer,
und Einsamkeit sah meine Tränen tropfen.
Erschienen ist da unverhofft die Brise im Hotel,
um an mein Fenster zu klopfen*

« Ausgelassener Zephir, der Schelm,
hat dein Gedicht in den Schrank gelegt und seprte diesen ab.
Als Gottvater das bemerkte
klatschte er Zephir auf die Hände: Klapp !

Darauf las Gottvater das Gedicht
und wurde böse, fürchterlich,
und mit blutroter Tinte
zog unter diese Stelle er einen Strich:

„Wir Menschen kauen die Aschen
längst ausgeglühter Leben,
Wir Menschen sind das Tor
dem Scharen des Chaos zustreben“ »

Komme, komme nicht...

Und während die Seelen umherirrten,
blieben wir stehn — Statuen auf Grabmalen. —
Fremde Nächte am Ufer des Flusses
starrten uns ins Auge voller Qualen.

Schön und traurig warst du !
Ich war dein Kelch, dein silbernes Gefäß. . . Umschlossesest deinen Ruhm damit.
Fand der Schein des Mondes ins schütterte Röhricht,
war ich dein Schritt, dein Gang, der Schritt.

Komme, komme nicht, du Einzige, Geliebte,
Komme, komme nicht, mein süßes 'Abendrot. . .
Lass uns verdämmern, am Ufer,
gleich Standbildern auf Gräbern, versteinert und tot.

Übertragen von ROLF F. MARMONT

FRANZ
KAFKA

roman (IV)

Romanul secolului 20
Romanul secolului 20

Teritorii redescoperite

AMERICA

O VIZITĂ

Automobilul părea să se fi oprit într-o stradă izolată, de periferie; în jur era liniște, doar câțiva copii se jucau așezați pe marginea trotuarului. Ceva mai departe, un om cu o grămadă de haine vechi pe umăr își oferea marfa în gura mare, cercetînd din ochi ferestrele caselor.

Ostenit cum era, Karl se simțea aproape amețit cînd trebui să coboare din mașină și să calce pe asfaltul inundat de lumina caldă a soarelui de dimineață.

— Chiar aici locuiești? strigă Karl prin fereastra automobilului.

Robinson, care tot drumul dormise dus, mormăi ceva care părea să fie un răspuns afirmativ și rămase la locul lui, așteptînd probabil să fie scos din mașină.

— Ei, eu mi-am încheiat treburile pe aici; la revedere, spuse Karl.

Se hotărî s-o ia la vale, pe strada care cobora în pantă lină.

— Dar ce te-a apucat așa deodată, Karl? strigă Robinson atît de alarmat încît reuși să se ridice în capul oaselor și chiar să se țină destul de drept — doar genunchii mai păstrau o ușoară nesiguranță.

— Nimic, trebuie să plec, spuse Karl, și fu surprins să constate redresarea subită a lui Robinson.

— Și vrei să pleci așa, fără haină, numai în cămașă?

— O să fiu eu în stare să-mi fac rost de o haină, răspunse Karl dînd din cap încrezător. Pe urmă îl salută pe Robinson cu mîna ridicată și ar fi fost ca și plecat, dacă șoferul nu i-ar fi strigat: «Încă o clipă, domnule!»

Se dovedi că șoferul pretindea un supliment de plată pentru timpul cît staționase în fața hotelului.

— Are dreptate, strigă Robinson din fundul mașinii, confirmînd spusele șoferului, te-am așteptat acolo nici nu mai știu cît; e cazul să-i mai dai ceva.

— Nu cer decît ce mi se cuvine, adăugă șoferul.

— Nu știu dacă mi-au mai rămas ceva bani, spuse Karl și-și vîrî mîinile prin buzunare, deși știa bine că nu va găsi acolo nici o lețcaie.

— N-am ce face, trebuie să mă țin de dumneata, spuse șoferul, înfigîndu-se în fața lui, cu celălalt nu pot să mă tocmes, omul e bolnav.

De lîngă o poartă se desprinsese un băiețandru cu nasul ciupit de vărsat, care se apropie la numai câțiva pași de mașină să asculte ce se vorbea. Nu mult după aceea, un polițist, care-și făcea rondul, se opri

și el, și cercetîndu-l din ochi pe cel ce umbla numai în cămașă, clătină din cap.

Observînd-ul pe omul în uniformă, Robinson făcu prostia să-i strige prin cealaltă fereastră: «Nu-i nimic, nu-i nimic!», ca și cum un polițist ar putea fi gonit ca o muscă. Îndată ce copiii de pe trotuar observară că polițistul s-a oprit, veniră în fugă să vadă ce se întîmplă. Mai era și o femeie bătrînă care, din poarta de peste drum, urmărea scena cu o privire fixă.

— Rossmann, strigă o voce de undeva de sus.

Era Delamarche, care-l striga de pe unul din balcoanele ultimului etaj. Nu-l puteai distinge decît foarte vag pe fondul albastru diluat al cerului; era în halat și se uita în stradă cu un binoclu. Lîngă el, sub o umbrelă de culoare roșie, părea să fie o femeie:

— Halo! strigă el, așa ca să se facă auzit, a venit și Robinson?

— Da, răspunse Karl, puternic susținut de un al doilea «da», strigat de Robinson din fundul mașinii.

— Halo! Cobor imediat!

Robinson scoase capul prin fereastra mașinii. «Bun băiat!» spuse el admirativ, dar nu era chip să înțelegi dacă era vorba despre Delamarche, despre Karl, despre șofer, despre polițist sau despre oricare altul din cei ce-l ascultau. În așteptarea lui Delamarche, Karl mai arunca, din cînd în cînd, cîte o privire distrată spre balconul de unde acesta tocmai plecase și unde apăruse, de după umbrelă, o femeie bine clădită, într-o rochie roșie; cu un binoclu pe care-l luase de pe balustradă, ea privea către cei de jos care, de asemenea, priveau, din cînd în cînd, către ea. Pe urmă, Karl examină poarta casei, privi apoi mai departe spre curtea traversată aproape fără întrerupere de băieți de prăvălie, purtînd fiecare cîte o lădiță care părea să fie foarte grea. Ca să-și mai umple timpul, șoferul se întorsese la mașină și, înarmat cu o cîrpă, se apucase să curețe farurile. Robinson își pipăi brațele și se miră că, deși nu mai avea decît dureri foarte vagi, le resimțea totuși, chiar și atunci cînd era absorbit de tot ce se întîmpla în jurul său; aplecîndu-se mult în față, începu să-și desfacă, precaut, unul din bandajele groase de la picior. Polițistul, ținîndu-și bastonul negru de-a curmezișul în fața lui, așteptă calm și răbdător, știut fiind că fără răbdare nu poți face meseria de polițist; ești astfel înarmat și cînd îți faci serviciul obișnuit și cînd stai la pîndă. Băiețandrul cu nasul ciupit de vărsat se așezase comod pe un soclu de piatră din fața porții, întinzîndu-și picioarele. Iar copiii, puțin cîte puțin, se apropia-seră de-a binelea de Karl care, poate fiindcă purta o cămașă cu mîneci albastre, le părea a fi personajul cel mai interesant.

După timpul ce trecea în așteptarea lui Delamarche, se putea să-ți dai seama cât de înaltă e casa. Și totuși, văzîndu-l pe Delamarche care sosi, într-un halat abia încheiat, înțelegeai că a coborît în mare grabă. « Ați sosit în sfîrșit ! » strigă Delamarche bucuros dar și sever. Fiindcă avea pasul larg, de cîte ori pășea, i se întrezăreau, o clipă, dedesubturile colorate. Lui Karl i se părea de neînțeles cum e posibil să umblî despuiat astfel în plină stradă sau prin casa aceea întinsă, de parcă te-ai afla în intimitatea vilei tale particulare. Ca și Robinson, Delamarche se schimbase mult. Pe fața sa musculoasă, brună, bărbierită cu grijă, se citea un orgoliu care insufla respect. Ochii săi, pe care acum, aproape tot timpul și-i ținea pe jumătate închiși, păstrau totuși, în mod surprinzător, o vie licărire. Halatul său mov, cam ros, cam pătat și cam mare pentru el, puneă totuși în valoare o cravată de mătase grea, de culoare închisă, ce se revărsa pe pieptul stăpînului său, ca umflată de vînt.

— Și acum? întrebă el, adresîndu-se tuturor.

Polițistul se apropie puțin și se rezemă de botul mașinii. Karl explică scurt:

— Robinson nu se simte prea bine, dar cu puțin efort, o să poată urca scările; șoferul cere un supliment, cursa i-am plătit-o eu. Și acum eu trebuie să plec, bună ziua !

— N-ai să pleci, spuse Delamarche.

— I-am spus-o și eu, strigă Robinson din mașină.

— Și totuși o să plec, spuse Karl și se îndepărtă cîtiva pași. Dar Delamarche îl ajunse din urmă, și-l împinse înapoi cu putere.

— Am spus să rămîi ! strigă el.

— Dar lăsați-mă în pace ! spuse Karl, hotărît să-și cucerească libertatea cu pumnii, în caz de nevoie, deși înfruntarea unui găligan ca Delamarche era fără șanse pentru el. Erau însă de față polițistul și șoferul, iar din cînd în cînd, pe această stradă, de obicei atît de liniștită, treceau grupuri compacte de muncitori. S-ar părea oare ca toți acești oameni să rămîină nepăsători în cazul cînd Delamarche ar sări să-l bată? Ar fi fost vai de el să rămîină singur cu Delamarche, între patru pereți, dar aici? Calm, Delamarche scoase banii și plăti șoferului care, după ce vîrî suma nesperat de mare și după ce mulțumi cu cîteva plecăciuni, ca să-și arate întreaga recunoștință, se apropiu de Robinson să discute cu el cum ar fi mai nimerit să-l scoată din mașină. Karl, văzînd că fiecare e ocupat cu altceva, se gîndi că, dacă ar pleca acum pe neobservate, ar reuși să scape — era, evident, preferabil să evite un scandal — și, în consecință, se porni la drum, încercînd să dispară cît mai repede. Copiii se năpustiră asu-

pra lui Delamarche ca să-l avertizeze de plecarea lui Karl, dar el nici nu mai trebui să intervină, fiindcă polițistul, ridicându-și bastonul, strigase :

— Stai ! Cum te cheamă ? Întrebă el, punându-și bastonul sub braț și scoțînd din buzunar un carnet.

Karl îl privi acum de aproape. Era un om vînjos, în ciuda părului său cărunț.

— Karl Rossmann.

— Rossmann, repetă polițistul, dintr-un automatism verbal datorat anilor săi de serviciu; dar Karl, care acum, pentru prima oară, intra în contact cu o autoritate americană, tălmăci asta ca o suspiciune. Ce e drept, situația sa nu era prea strălucită și însuși Robinson, căruia îi dădeau destulă bătaie de cap necazurile sale personale, îl rugă pe Delamarche, din mașină, cu gesturi insistente, să-l ajute pe Karl. Dar Delamarche refuză cu o energică mișcare a capului și, vîrîndu-și mîinile în buzunarele enorme, privi scena fără să intervină cu nimic. Băiatul care ședea pe soclul de piatră din fața porții explică unei femei care ieșise prin poartă în clipa aceea, tot ce se petrecuse chiar de la început. Copiii stăteau în semicerc, în spatele lui Karl, și, fără o vorbă, îl priveau țintă pe polițist.

— Actele, spuse polițistul. Era o formalitate fără nici o noimă, fiindcă ce acte putea să aibă un om care n-avea haina pe el ? De aceea Karl tăcu și se hotărî să răspundă cît mai amănunțit, la întrebarea următoare, ceea ce — se gîndea el — va compensa, poate, într-o oarecare măsură, lipsa actelor.

Dar întrebarea următoare era :

— Va să zică nu ai acte ?, la care Karl fu nevoit să răspundă :

— Nu le am asupra mea.

— Asta-i grav, spuse polițistul, privind preocupat împrejur și ciocnind ușor cu vîrfurile degetelor coperta carnetului său. Lucrezi unde-a ? adăugă el în cele din urmă.

— Am fost liftier, răspunse Karl.

— Ai fost liftier. Asta înseamnă că nu mai ești. Și din ce trăiești acum ?

— Va trebui să-mi caut alt serviciu.

— Ai fost deci concediat, de curînd ?

— Da, acum o oră.

— Fără preaviz ?

— Da, spuse Karl, ridicînd din umeri, ca și cum ar fi vrut să se scuze.

Nu era locul să înşire aici toată povestea, şi, chiar dacă ar fi fost posibil, era lipsit de sens să se apere de nedreptatea care-l ameninţa acum, evocînd o nedreptate suferită în trecut. Şi apoi, dacă atunci, — cînd avusese parte de întreaga mărinimie a bucătăresei-şefe, şi de înţelegerea chelnerului-şef, pe care ea îl influenţa, — nu i se făcuse dreptate, se mai putea aştepta să i se facă dreptate aici, în stradă, în mijlocul unor oameni indiferenţi?

— Şi ai fost dat afară aşa, numai în cămaşă? mai întrebă poliţistul.

— Da, răspunse Karl.

Aşadar şi aici, în America, autorităţile obişnuiesc să interogheze oamenii asupra unor lucruri pe care le pot constata cu ochii lor, se gîndi el. Îşi aminti cîţi nervi îi făcuse tatălui său procurarea paşaportului, cînd fusese supus de către autorităţi unui adevărat interogatoriu. Tot ceea ce Karl îşi dorea mai mult în clipa de faţă era să poată fugi undeva, să se poată ascunde undeva, oriunde, numai să nu mai audă nici un fel de întrebare. Dar poliţistul îi pusese tocmai întrebarea de care Karl se temea cel mai mult şi care cerea din partea lui maximă prudenţă.

— La ce hotel ai lucrat?

Karl plecă capul şi tăcu; se decise să nu răspundă la întrebare. Trebuia neapărat să evite de a se întoarce la hotelul Occidental, sub escorta unui poliţist, fiindcă asta ar fi dus la o nouă anchetă, confruntări între opiniile tuturor prietenilor şi duşmanilor săi şi bineînţeles ar pierde total încrederea protectoarei sale, bucătăreasa-şefă. Era, de altfel, suficient să-l vadă întorcîndu-se la hotel — de unde ea îl credea la pensiunea Brenner — şi încă fără haină, fără cartea ei de vizită şi prins de un poliţist. Chelnerul-şef ar da din cap, a muştrare, iar portarul-şef ar pomeni, desigur, de « pronia cerească » ce intervenise ca să se termine odată cu acest nemernic.

— A fost angajat la hotelul Occidental, spuse Delamarche, apropiindu-se de poliţist.

— Nu, nu-i adevărat! strigă Karl şi lovi cu piciorul în pămînt.

Delamarche îl privi pe Karl cu ironie, ca şi cum ar putea să mai declare şi altele. Enervarea neaşteptată a lui Karl produse mare ru-moare printre copii, care se grupară lîngă Delamarche, de unde Karl putea fi observat mai bine. Robinson, cu capul scos afară din maşină, urmărea totul atît de atent că nici nu mişcă, arareori de mai clipea. Băieţandru cu nasul ciupit de vărsat, din poarta casei, se amuza grozav, bătea din palme de plăcere, încît, ca să-l mai potolească, femeia de lîngă el trebui să-i dea un ghiont cu cotul. Nişte hamali, că-

roa tocmai li se dăduse pauză pentru micul dejun, apărură și ei, cu niște câni mari de cafea neagră, pe care o amestecau cu cornuri lungi. Unii se așezară pe marginea trotuarului și toți își sorbeau cafeaua leorpăind.

— Dumneavoastră îl cunoașteți bine pe acest băiat? întrebă polițistul pe Delamarche.

— Mai bine nici că se poate. Cândva i-am fost de mare ajutor, dar a fost un ingrat, sînt convins că mă credeți după scurtul dialog pe care l-ați avut cu el.

— Da, spuse polițistul, nu-mi face o impresie prea bună.

— Bine-nțeles, și încă nu știți totul.

— Așa? se miră polițistul.

— Da, spuse Delamarche și, lansîndu-se într-o adevărată tiradă, își agită mîinile în fundul buzunarelor, încît halatul i se răsuci cu o mișcare amplă. Este un exemplar unic. Întîmplător, eu și prietenul meu, cel de colo din mașină, l-am scos din mizerie, pe cînd habar n-avea cum se trăiește la noi, în America; venise tocmai din Europa, unde, probabil că se arătase, de asemenea indezirabil. Ce era să facem, l-am lăsat să se aciuiască pe lîngă noi, l-am cărat după noi, i-am explicat tot ce trebuia, am vrut să-i facem rost și de un serviciu; speram în ciuda aparențelor deloc încurajatoare, că vom reuși să facem om din el, cînd colo, într-o noapte, ne-am pomenit că a dispărut, și încă în împrejurări de care prefer să nu mai vorbesc. Poți să spui că n-a fost așa? încheie Delamarche, trăgîndu-l pe Karl de mîinecă.

— la dați-vă laoparte ! strigă polițistul către copiii care înaintaseră atît de mult, că Delamarche era cît pe ce să se împiedice de unul. Hamalii, cărora pînă atunci nu li se păruse prea interesant tot ce se petrecea, deveniră dintr-o dată atenți și se adunară într-un semicerc în spatele lui Karl; veniseră atît de aproape de Karl, încît acum îi era imposibil să mai facă un pas înapoi și, pe deasupra, îl asurzeau cu amestecul de voci puțin inteligibile, poate fiindcă englezeasca lor se amesteca substanțial cu cuvinte de rezonanță slavă.

— Vă mulțumesc pentru informație, spuse polițistul salutîndu-l pe Delamarche. Spre orice eventualitate, îl voi lua cu mine și-l voi preda hotelului Occidental.

— Eu însă v-aș propune să-l lăsați, deocamdată, în seama mea, spuse Delamarche. Aș mai avea cu el o mică răfuială de ordin personal, după care eu însumi o să-l duc la hotel.

— Asta nu se poate, spuse polițistul.

— Poate vreți cartea mea de vizită, spuse Delamarche, și i-o dădu.

Polițistul o privi cu considerație, spuse însă zîmbind politicos:

— Nu, domnule, nu e posibil.

Deși toată vremea Karl se ferise ca de foc să nu pice în mîinile lui Delamarche, așa cum stăteau lucrurile acum, Delamarche devenise singura lui scăpare. Sigur, felul în care Delamarche îl ceruse pe Karl polițistului nu promitea nimic bun, totuși Karl se gîndea că i-ar fi mai ușor să-l convingă pe Delamarche să nu-l mai întoarcă la hotel. Oricum, chiar în cazul cînd s-ar fi întors acolo, era preferabil să fie văzut în compania lui Delamarche decît a polițistului. Deocamdată însă, era mai prudent să nu-și trădeze intenția de a rămîne cu Delamarche; și Karl privea neliniștit mîna polițistului care, din clipă-n clipă, se putea ridica să-l înhațe.

— Ar trebui cel puțin să merg și să aflu motivul pentru care a fost concediat fără preaviz, spuse în cele din urmă, polițistul. Delamarche privea într-o parte, cu un aer cumva jignit, mototolind, între degete, cartea de vizită.

— Dar ce tot vorbiți? Nimeni nu l-a concediat! strigă Robinson, spre surpriza generală și sprijinindu-se de șofer se aplecă și mai mult afară din mașină, adăugînd: din contra, are acolo un post foarte bun. Este șeful dormitorului și poate să aducă acolo pe oricine vrea. Atîta doar că e grozav de ocupat și te apucă durerea de cap cît trebuie să-l aștepti dacă vrei să-ți faci un serviciu. E, cînd îl cauți, ori la bucătăreasa-șefă, ori la chelnerul-șef. Nici vorbă să fie concediat. Cum o să fie concediat? Habar n-am de ce a spus una ca asta. Treaba stă așa: la hotel, eu m-am accidentat grav și atunci el a primit dispoziția să mă conducă acasă; fiindcă întîmplător tocmai atunci nu avea haina pe el, a plecat cu mine, așa cum era. Mi-era rău și nu puteam să mai aștept să se ducă după haină.

— Ei, ce părere aveți? întrebă Delamarche dînd cu brațele în lături demonstrativ și reproșînd parcă polițistului că nu e prea bun psiholog. Scurta intervenție a lui Delamarche vrea să dea o nuanță categorică cețoasei depoziții a lui Robinson.

— E absolut sigur ce spuneți? întrebă polițistul pe un ton mai puțin profesional. Dar nu înțeleg atunci de ce afirmă băiatul că a fost concediat?

— Hai, răspunde, îl îndemnă Delamarche.

Karl îl privi cu compătimire pe acest polițist, care se străduia, în numele ordinei, să descurce ițele, în mijlocul atîtor necunoscuți — care trăgeau fiecare spuza pe turta lui — și se sugestionă atît de tare să nu-l mintă, că își duse mîinile la spăte și le încleștă, să și le frîngă nu alta.

În poartă apăru un supraveghetor care bătu din palme, semn ca hamalii să-și reia lucrul. Ei vărsară din cești zațul cafelei, și, tăcuți, — mai de voie, mai de nevoie — porniră la treabă.

— Așa nu ajungem la nici un rezultat, spuse polițistul, ridicînd mîna să-l apuce pe Karl de braț. Instinctiv, Karl se dădu puțin înapoi, dar, deodată, simțind spațiul liber rămas prin plecarea hamalilor, se întoarse și, luîndu-și avînt, o rupse la fugă. Cu un strigăt general, copiii se porniră pe urmele lui, întinzînd brațele lor mici.

— Prindeți-l ! strigă polițistul în lungul străzii aproape pustii care cobora în pantă; alerga și striga într-una, dovedind multă forță și bun exercițiu. Norocul lui Karl era că această urmărire avea loc într-un cartier muncitoresc. Cum fugea prin mijlocul drumului — așa întîmpina mai puține obstacole, — zărea din cînd în cînd, pe trotuar, muncitori care se opreau, dar se mulțumeau să-l privească liniștiți. Degeaba le tot striga polițistul: « Prindeți-l ! », era nevoit să-și continue urmărirea și alerga prudent, fără să coboare de pe trotuar, arătîndu-l pe Karl cu bastonul întins. Karl, care și așa nu prea sperase să scape, pierdu și ultima speranță, cînd dintr-o dată, — în apropierea unei străzi transversale, unde, desigur, patrolau polițiști — următorul lui început să fluiere asurzitor. Singurul avantaj al lui Karl era îmbrăcămintea ușoară; aproape că zbura, sau mai bine spus, se prăvălea în lungul străzii care cobora într-una, numai că, năucit cum era după o noapte nedormită și atîtea emoții, făcea uneori salturi înalte, complet inutile, care-i răpeau din timp. Afară de aceasta, polițistul n-avea de făcut altceva decît să fugă, ținta fiindu-i mereu în fața ochilor, pe cînd pentru Karl, fuga era un lucru secundar, el trebuia să reflecteze, să examineze, în grabă, diversele posibilități și, în funcție de ele, să ia mereu alte decizii. Deocamdată, planul său — oarecum disperat — era să evite neapărat străzile transversale, fiindcă acolo oricînd se putea aștepta la o surpriză, dacă nu cumva ar nimeri direct, într-o gheretă de polițist. Își propunea să rămînă cît mai mult timp posibil de-a lungul acestei străzi, ușor de cuprins cu privirea și care tocmai jos de tot se termina cu un pod, abia vizibil în aburul pe care soarele îl ridica din apă. Odată hotărît, Karl încercă un sprint cu care să depășească degrabă prima stradă transversală, cînd zări, la o mică distanță, un polițist care stătea la pîndă, în umbra unui zid gros, gata să sară și să pună mîna pe el. Acum nu-i mai rămînea altă scăpare decît s-o apuce la dreapta, pe artera transversală; tocmai atunci se auzi strigat pe nume; crezu însă că i s-a părut, fiindcă de atîta fugă îi vijiiu urechile. Și fără să mai ezite, se răsuci pe un călcîi și o apucă la dreapta, sigur fiind că asta îl va deruta pe polițist.

Dar nu făcu mai mult de doi pași, — între timp îi ieșise din minte că se auzise strigat pe nume — când, al doilea polițist, lansă un șuierat teribil și se putea zări, în depărtare, cum la auzul fluierului, pietonii de pe această stradă își accelerau mersul. Atunci, în zidul unei case se deschise o mică poartă și o mînă se întinse spre Karl trăgîndu-l într-un gang întunecos, în timp ce o voce îi șopti: « Ssst ! Nici o vorbă ! » Era Delamarche; respirînd întretăiat, avea obrajii înfierbîntați, și tot părul ud de sudoare, lipit pe frunte. Își ținea halatul sub braț, așa că rămăsese numai în cămașă și izmene. Închise și zăvăorî imediat poarta, care, de fapt, nu era ceea ce se cheamă o poartă, ci o intrare secundară de serviciu.

— Un moment, spuse el și, rezemîndu-se de perete, cu capul ridicat, respiră de cîteva ori, adînc. Karl aproape că i se afla în brațe și, pe jumătate leșinat, își lăsă capul moale, pe pieptul lui.

— la ascultă cum mai fug domnii aceia, spuse Delamarche cu urechea la pîndă, arătînd cu degetul către porțiță. Într-adevăr. Cei doi polițiști se auzeau trecînd în fugă și fuga lor răsuna în această stradă pustie ca un ciocan de fier care lovește într-una o piatră.

— Ești complet distrus, spuse Delamarche lui Karl, care de-abia mai răsufila și nu era în stare să scoată o vorbă. Delamarche îl așeză atent pe jos, îngenunchie lîngă el și-l examinează, trecîndu-i de cîteva ori mîna peste frunte.

— Mi-am mai revenit, spuse Karl și se ridică cu greu.

— Atunci s-o luăm din loc, spuse Delamarche care, între timp își pusese halatul.

Karl era însă atît de slăbit încît nu reușea să ridice capul și înainta doar împins din spate. Din cînd în cînd, Delamarche îl mai scutura pe Karl, și într-adevăr, asta parcă îl mai înviora.

— Tu te plîngi de oboseală? spuse Delamarche. Tu, cel puțin puteai să fugi liber, ca un cal, pe cînd eu trebuia să mă strecur prin toate coridoarele și curțile astea mizerabile ! Din fericire mă pricep și eu să fug ! (Și, mîndru de această performanță, îi trînti lui Karl un pumn în spate). Lasă, lasă, din cînd în cînd cîte o cursă ca asta, cu poliția, e un antrenament foarte bun.

— Eram frînt de oboseală încă înainte de fugă, spuse Karl.

— Niciodată să nu cauți scuze pentru o fugă nereușită, spuse Delamarche. Ce mai încolo-ncoace, fără mine te-ar fi înșfăcat de mult.

— Asta așa e, spuse Karl. Vă sînt foarte recunoscător.

— Binențeles ! spuse Delamarche.

Treceau acum printr-un gang lung și îngust, pavat cu pietre netede, de culoare închisă. Din loc în loc, în dreapta sau în stînga, des-

copereai cîte o scară sau vreun alt gang. Locatarii nu se prea zăreau, doar copiii se jucau pe scările pustii. Lîngă o balustradă, o fetiță plîngea cu toată fața scaldată în lacrimi. De îndată ce-l zări pe Delamarche, alergă în sus, pe scări, respirînd cu gura deschisă, mai-mai să se înece, și nu se liniști decît ajunsă sus de tot, și numai după ce se întoarse de cîteve ori să se convingă că nimeni n-are de gînd să o urmărească.

— Pe asta mică, acum o clipă, cînd veneam glonț după tine, am dat-o de-a rostogolul pe scară, spuse Delamarche rîzînd și o amenință cu pumnul, ceea ce o făcu să scoată un țipăt și să fugă și mai sus.

Curțile prin care treceau erau și ele aproape pustii. Întîlniră doar un băiat de prăvălie împingînd o roabă, o femeie care-și umplea vadra la o pompă de apă, un factor poștal traversînd curtea cu pași înceti, un bătrîn cu mustață albă care, așezat cu picioarele încrucișate, în fața unei uși de sticlă, își fuma liniștit luleaua; mai departe întîlniră un centru de expediție în fața căruia se descărcau lăzi, în timp ce caii somnolau, întorcîndu-și arar capetele indifferente, iar un om în haine de lucru, ținînd în mînă o hîrtie, ședea deoparte și supraveghea totul. Fereastra unui birou era deschisă și un funcționar care stătea la o masă de scris, privea gînditor pe geam afară, pe deasupra celor doi care treceau prin fața lui.

— Nu-ți poți dori un cartier mai liniștit, spuse Delamarche. Seara, vreo cîteva ore, e puțină nebunie, dar peste zi, tot ce se petrece aici e în perfectă rînduială.

Karl îl aprobă dar, de fapt, găsea că e chiar prea multă liniște.

— Eu unul nici n-aș putea să locuiesc în altă parte, spuse Delamarche, fiindcă Brunelda nu suportă nici un fel de zgomot. O cunoști pe Brunelda? Ei, ai s-o vezi imediat. Te-aș sfătui chiar să umbli în preajma ei cît se poate de încetișor.

Ajunși în fața scării care ducea spre locuința lui Delamarche, observară că mașina plecase între timp; băiețandrul cu nasul ciupit de vărsat, fără a se mira de reapariția lui Karl, anunță că pe Robinson îl urcase sus aproape în brațe. Delamarche îi făcu un semn cu capul ca și cum ar fi spus: « bine » unui servitor care era obligat să-i facă acest serviciu și apucîndu-l de mînă pe Karl, care mai ezita, privind spre strada scaldată în lumina soarelui, îl trase după el, pe scări în sus. « Ajungem îndată », repetă Delamarche de cîteva ori, în timp ce urcau scările; dar precizarea sa nu voia să se adeverească, mai ră-mînea mereu de urcat un etaj, o scară, doar că, într-o cu totul altă direcție. O dată chiar, Karl se opri, nu atît ostenit cît înspăimîntat de șirul nesfîrșit al scărilor.

— Apartamentul nostru este situat foarte sus, spuse Delamarche, în timp ce urcau în continuare, însă e și asta un avantaj. Ieși rar în oraș, poți să stai toată ziua în halat, în general e foarte plăcut la noi. Și pe urmă, cînd locuiești atît de sus, nu te mai deranjează toată ziua vizitatorii.

«Cine să-i viziteze pe ei» — se gîndi Karl. În sfîrșit, pe un palier apăru și Robinson, care stătea în fața unei uși închise. Ajunseseră așadar la destinație, fără să fi ajuns încă la capătul scării; scara continua să urce, pînă unde, nu se putea ghici, fiindcă era cufundată în penumbră.

— Asta mi-am și închipuit, spuse Robinson cu o voce joasă, ca și cum l-ar mai fi încercat durerile. Mi-am zis: «Delamarche a plecat să-l aducă! Rossmann, Rossmann, ce te-ai fi făcut fără Delamarche?»

Robinson stătea în ușă numai în cămașă și izmene și, pe cît era posibil, căuta să se înfășoare cu mica pătură pe care o primise la hotelul Occidental. Te întrebai de ce n-o fi intrînd în casă, mai ales că, așa cum era îmbrăcat, însemna să se facă de rîs față de oricine trecea pe acolo.

— Doarme? întrebă Delamarche.

— Nu cred, spuse Robinson, dar am preferat să te aștept.

— Să vedem întîi dacă doarme, spuse Delamarche, aplecîndu-se ca să se uite pe gaura cheii. Se uită o bună bucată de vreme, răsucindu-și capul în fel și chip, pe urmă se ridică: Nu se vede bine — spuse el — storiurile sînt coborîte. Am văzut doar atît, că șade pe canapea, dar poate că și doarme.

— Este cumva bolnavă? întrebă Karl, căci Delamarche era cumva încurcat și părea că cere un sfat.

Dar Delamarche replică, enervat:

— Bolnavă?

— Știi doar că n-o cunoaște, interveni Robinson, scuzîndu-l pe Karl.

Deodată, se deschise o ușă și pe coridor ieșiră două femei care își ștergeau mîinile de șorțuri; păreau că se amuză grozav privindu-i pe Delamarche și Robinson. Dintr-o altă ușă răsări o fată încă foarte tînără, cu părul de un blond strălucitor, care se lipi de celelalte două femei, apucîndu-le de braț.

— Astea sînt dame, spuse Delamarche încet, însă evident numai de teamă să n-o trezească pe Brunelda. Am să le denunț cît de curînd poliției și pentru cîțiva ani am să scap de ele. Nu te uita într-acolo, îi șuieră el printre dinții lui Karl, care nu găsea că face ceva rău privindu-le pe cele trei, dacă tot n-avea altceva mai bun de făcut în timp ce stăteau pe coridor, așteptînd trezirea Bruneldei.

Lui Karl nu-i convenea să fie astfel apostrofat de către Delamarche și pentru a i-o demonstra, voia tocmai să se îndrepte spre acele trei femei, când Robinson îl apucă de mână:

— Rossmann, fii cuminte, spuse el.

Iar Delamarche, pe care gestul lui Karl îl enervase, se înfurie de-a binelea în clipa în care fata izbucni în râs, încît se năpusti asupra femeilor, zvîrlind din mîini și din picioare; ca prin farmec, ele dispărură îndată, fiecare după ușa ei.

— În felul ăsta sînt nevoit să curăț mai des coridoarele de pe aici, spuse Delamarche în timp ce se întorcea călcînd calm.

Reamintindu-și însă de opoziția lui Karl, adăugă:

— Iar din partea ta mă aștept la o cu totul altă purtare, că de nu, să știi, cu mine, poți s-o pățești.

În acel moment, din cameră, o voce obosită întrebă:

— Delamarche?

— Da, răspunse Delamarche, privind ușa cu amabilitate. Putem intra?

— O, da, sună răspunsul.

Delamarche deschise ușa încetișor, după ce mai aruncase o ultimă privire către cei doi, care așteptau în spatele lui.

Înăuntru era întuneric: perdeaua groasă din ușa balconului — fe-reastră nu exista — era coborîtă pînă la podea, iar camera era tixită de mobilă și rochii ce atîrnau peste tot. Aerul era înăbușitor și aproape că simțeau mirosul prafului adunat prin colțuri de care, probabil, nimeni nu se atinsese vreodată. Mai întîi Karl reuși să des-lușească un șir de trei dulapuri, așezate unul în spatele celuilalt.

Femeia pe care Karl o privise din stradă, sus, pe balcon, era acum tolănită pe canapea. Rochia ei roșie alunecase un pic la o parte și atîrna pe podea, formînd o trenă; i se vedeau picioarele pînă sub genunchi; purta ciorapi groși de culoare albă; pantofi nu avea în picioare.

— Ce căldură, Delamarche! spuse ea întorcîndu-și fața de la perete și întinse spre Delamarche o mîină moale pe care el se grăbi s-o ia și s-o sărute. Lui Karl privirea i se opri fix asupra bărbiei sale duble, ce se rostogolise și ea odată cu întoarcerea capului.

— Vrei să ridic perdeaua? întrebă Delamarche.

— Să nu faci una ca asta! spuse ea strîngînd din pleoape cu un fel de disperare. Asta ar fi și mai cumplit.

Ca s-o poată vedea mai bine pe această femeie ciudată, Karl înaintă pînă la picioarele canapelei. Îl nedumureau mai ales văicărelile ei, fiindcă nu era o căldură atît de teribilă.

— Ai să te simți îndată mai bine, spuse Delamarche, și-i deschise grijuliu nasturii de sus ai rochiei, dezgoli gâtul și o parte a pieptului, unde apărură marginea fină, de dantelă, a unei cămăși gălbui.

— Cine-i? spuse femeia deodată, arătînd cu degetul spre Karl. Și de ce se holbează așa la mine?

— Hai treci la treabă, spuse Delamarche și-l împinse pe Karl deoparte, liniștind apoi femeia cu aceste cuvinte:

— Nu e altul decît băiatul pe care ai dorit să-l ai în serviciul tău personal.

— N-am dorit pe nimeni ! strigă ea. De ce-mi aduci în casă oameni străini?

— Chiar zilele trecute ai spus din nou că ai vrea un servitor, spuse Delamarche îngenunchind lîngă ea, fiindcă pe toată canapeaua aceea lată nu mai rămăsese un colțisor liber lîngă Brunelda.

— Vai, Delamarche, tu nu mă înțelegi de loc, dar de loc.

— În cazul de față chiar că nu te înțeleg, spuse Delamarche luîndu-i obrazii între mîinile lui. Dar dacă într-adevăr nu vrei, nu face nimic, o să plece imediat.

— În fine, dacă a venit, lasă-l să rămîie.

Karl, frînt de oboseală cum era, îi fu sincer recunoscător pentru aceste cuvinte, care poate că nici nu aveau în ele un sîmbure de bunăvoință, și, înapăimîntat, la gîndul că cealaltă alternativă ar fi fost scara nesfîrșită pe care ar fi trebuit s-o coboare, păși îndată pe deasupra lui Robinson, care dormea pașnic pe pătura lui și spuse, — cu toate că mîinile lui Delamarche îi făceau semne disperate:

— Vă mulțumesc, în orice caz, că-mi permiteți să mai rămîn puțin aici, fiindcă au trecut douăzeci și patru de ore de cînd n-am închis ochii, după o noapte de muncă am avut parte de cîteva întîmplări care mi-au pus nervii la încercare. Sînt frînt de oboseală. Nici nu-mi dau prea bine seama unde mă aflu. Dar după ce o să dorm cîteva ore, puteți să mă dați afară, fără menajamente, o să plec imediat.

— Ba nu, poți să rămîi definitiv, spuse femeia, și adăugă ironic: spațiul, cum vezi, nu ne lipsește.

— Așa că trebuie să pleci, spuse Delamarche, n-avem ce face cu tine.

— Nu, să rămînă, spuse femeia, vorbind acum serios. Pentru a se conforma, Delamarche spuse lui Karl:

— Atunci, du-te și culcă-te pe undeva.

— Poate să se culce pe perdele, dar trebuie să-și scoată încălțămîntea ca nu cumva să agațe dantela.

Delamarche îi arătă lui Karl locul despre care vorbea Brunelda între ușă și cele trei dulapuri era zvîrlit un morman cu tot felul de

perdele. Dacă toate ar fi fost împăturite, cu o regulă, întâi cele mai grele, apoi cele mai ușoare, și dacă, în sfârșit, s-ar mai fi scos barele și inelele de lemn, rătăcite printre ele, s-ar fi putut aranja acolo un loc acceptabil, pentru dormit; deocamdată nu era însă decît un morman diform, lunecînd în toate direcțiile, dar pe care totuși Karl se culcă îndată, căci era prea obosit ca să-și mai facă pentru dormit diverse preparative și apoi trebuia să se ferească de prea multe nazuri în fața gazdelor sale.

Aproape adormise cînd auzi un țipăt ascuțit; se ridică și văzu pe Brunelda așezată pe canapea, deschizînd brațele și îmbrățișînd pe Delamarche care stătea în genunchi în fața ei. Jenat de acest spectacol, Karl se întoarse cu spatele și-și înfundă capul în perdele, hotărît să doarmă cu orice preț. Își dădu seama limpede că nu va putea suporta mai mult de două zile situația de aici, și cu atît mai mult era absolut necesar să doarmă pe săturate; trebuia să-și redobîndească luciditatea, pentru ca apoi să poată lua hotărîri.

Dar Brunelda observase de-acum ochii lui Karl — acei ochi dilatați de oboseală — care o mai speriaseră o dată și strigă:

— Delamarche, mă sufoc, ard toată, trebuie să mă dezbrac, trebuie să fac o baie, trimite-i afară pe cei doi, trimite-i unde vrei, pe coridor, pe balcon, numai să nu-i mai văd. Nu înțeleg de ce trebuie să fiu deranjată într-una în propria mea locuință. Ce n-aș da să fiu numai cu tine, Delamarche! Dumnezeu, încă n-au plecat! Acest Robinson care se întinde cît e de lung în fața unei doamne, numai în izmene, ce rușine! Și străinul ăsta care adineaori s-a holbat la mine cu niște ochi de sălbatic, și care s-a grăbit să se culce din nou ca să mă inducă în eroare! Scoate-i de aici, Delamarche, amîndoi îmi stau pe suflet, dacă mor în clipa asta, să știi că e numai și numai din cauza lor.

— Îi scot imediat, dezbracă-te fără grijă, spuse Delamarche.

Îl găsi mai întîi pe Robinson și punîndu-i piciorul pe piept, îl zgîlțîi zdravăn. Îi strigă apoi lui Karl:

— Rossmann, scoală-te. Trebuie să mergeți pe balcon și vai de pielea voastră dacă intrați înaintea de a fi chemați. Hai odată, Robinson — îl zgîlțîi și mai tare — și tu Rossmann, vezi să nu vin acuș și la tine. Gata? Și pocni de două ori din palme, asurzitor.

— Cît de mult durează! strigă Brunelda de pe canapeaua ei. Șezînd, își depărtase mult picioarele, ca să dea oarecare stabilitate corpului ei din cale afară de voluminos. Dacă se apleca puțin, chiar și atît cît să-și apuce ciorapii de capătul de sus, ca să și-i tragă în jos, o făcea cu un efort maxim, cu o respirație greoaie, cu gemete și

pauze de odihnă. De scos însă tot nu și-i putea scoate de tot, treaba asta trebuia să o facă Delamarche, pe care ea îl aștepta acum nerăbdătoare.

Pe jumătate adormit, Karl coborî de pe mormanul de perdele și merse împleticindu-se spre ușa balconului; o bucată din stofa unei perdele i se înfășurase în jurul piciorului, dar el n-o băgă în seamă, o trăa după el cu indiferență. Năucit cum era, îi spuse Bruneldei, atunci cînd trecu pe lîngă ea: «vă doresc noapte bună». Delamarche trase puțin laoparte draperia din ușă și Karl trecu în balcon. Îl urmă îndată și Robinson, nu mai puțin adormit, bombănind aiurea, de unul singur: «Tot timpul ești bruftuluit! Dacă nu vine și Brunelda, eu nu ies pe balcon!» Dar în ciuda acestei declarații, ieși afară fără să opună nici un fel de rezistență și se culcă imediat pe podeaua de piatră, deoarece Karl se instalase de-acum în fotoliu.

Cînd Karl se trezi era seară, se vedeau stelele și de după casele înalte din cealaltă parte a străzii, apăruse luna. Se uită împrejur, văzu acel cartier necunoscut și abia după ce trase în piept cîteva guri de aer rece și proaspăt, își dădu în sfîrșit seama unde se afla. Cît de imprudent fusese! Nu ținuse seama de sfaturile bucătăresei-șefe, de avertismentele Terezei, neglijase chiar și propriile sale temeri! Și iată-l acum șezînd liniștit în balconul lui Delamarche, după ce mai și dormise aici jumătate de zi, ca și cum de după draperia balconului nu s-ar afla Delamarche, marele său dușman. Jos, pe podea, Robinson, se tot răsucea leneș, cînd pe o parte, cînd pe alta, trăgîndu-l pe Karl de un picior; se vede că așa îl trezise.

— Ai un somn, Rossmann, spuse el. Ei, tinerețe fără griji! Dar cît timp vrei să mai dormi? De fapt, te-aș mai fi lăsat să dormi dar, în primul rînd, mă plictisesc grozav aici, singur pe podea, și în al doilea rînd, mi-e grozav de foame. Te rog, ridică-te puțin, acolo jos, sub fotoliu, am ascuns cîte ceva de-ale gurii, aș vrea să le scot. Îți dau și ție cîte ceva.

După ce Karl se ridică, îl văzu pe Robinson tîrîndu-se pe burtă pînă lîngă fotoliu, întînzînd mîinile și apucînd, de dedesubt, o tăviță argintată — cum sînt de obicei cele în care se depun cărțile de vizită. Pe tăviță era o jumătate de cîrnat de culoare neagră, cîteva țigări subțiri, o cutie de sardele deschisă, abia începută și încă plină de ulei, și o grămadă de bomboane, în mare parte zdrobite și lipite ghem. Imediat mai apăru și o bucată mare de pîine și o sticlă de parfum care părea să conțină cu totul altceva, căci Robinson i-o arătă lui Karl cu satisfacție deosebită, ridicînd ochii și plescînd din limbă.

— Vezi, Rossmann, spuse Robinson înghițind sardea după sardea — și ștergîndu-și din cînd în cînd mîinile virîte în ulei, de un șal gros,

pe care, probabil, Brunelda îl uitase pe balcon, — vezi cum ești aici nevoit să-ți ascunzi mîncarea dacă nu vrei să mori de foame ! Știi, pe mine m-au dat cu totul la o parte și, dacă ești tratat mereu ca un ciine, sfîrșești prin a crede că ești într-adevăr. Bine că te afli și tu aici, Rossmann, măcar am cu cine schimba o vorbă. Aici, în toată casa asta mare, nu-mi vorbește nimeni. Toți ne urăsc și numai din cauza Bruneldei. E o femeie pe cinste, nimic de zis. . . ascultă. . . — și-i făcu semn lui Karl — am văzut-o în pielea goală. . . e ceva. . . Și la această plăcută aducere aminte, începu să strîngă și să plesnească picioarele lui Karl, pînă ce el trebui să-i strige :

— Robinson, ești nebun ! — și să-i dea mîinile la o parte.

— Ah, nu ești decît un copil, Rossmann, spuse Robinson. (Scoțînd de sub cămașă un pumnal pe care-l purta la gît, prins de un lînțișor și punînd deoparte teaca în care-l ținuse, tăie zdravăn din cîrnat.) Mai ai multe de învățat. În această privință, ai nimerit-o bine la noi. Stai jos. Nu vrei să mănînci și tu ceva ? Poate îți vine pofta, uitîndu-te la mine. Nici de băut nu vrei ? Văd că nu vrei chiar nimic, văd că nici nu prea-ți place să vorbești ! Dar de fapt e totuna cu cine stai pe balcon, principalul e să fii cu cineva. Să știi că stau foarte des pe balcon. Asta o amuză grozav pe Brunelda. Nu trebuie decît să-i vină o idee — cînd îi e frig, cînd îi e cald, cînd vrea să doarmă, cînd vrea să se pieptene, cînd își descheie corsetul, cînd și-l îmbracă — și eu, gata, sînt expediat pe balcon. Cîteodată face într-adevăr ceea ce spune, dar de cele mai multe ori, nu face altceva decît să se culce pe canapea, ca adineauri, și să stea nemișcată. La început, dădeam uneori laoparte cîte un colț de perdea și trăgeam cu ochiul, dar odată — sînt sigur că nu el a vrut asta, Brunelda i-a cerut-o — Delamarche mi-a dat cîteva bice peste față, vezi vîntăile ? — și de atunci nu mai îndrăznesc să mă mai uit. Așa că acuma stau culcat pe balcon și n-am altă distracție decît mîncarea. Alaltăieri seara — pe atunci, mai aveam hainele elegante pe care, din păcate, le-am pierdut la hotelul tău — stînd așa, de unul singur, pe balcon — cîinii aceia, să smulgă ei de pe mine o haină așa de scumpă ! — și cum îți spuneam, stînd așa, culcat de unul singur, și uitîndu-mă în jos, printre grățiile balconului, m-am pomenit într-un asemenea hal de tristețe că am început să plîng. Întîmplător, tocmai atunci — eu nici n-am observat-o îndată — Brunelda a ieșit pe balcon, îmbrăcată cu rochia roșie, care-i stă cel mai bine, s-a uitat un pic la mine și în cele din urmă mi-a spus : « Robinson, de ce plîngi ? » Apoi și-a ridicat rochia și mi-a șters lacrimile, cu tivul. Cine știe ce-ar mai fi făcut dacă n-ar fi trebuit să se întoarcă imediat în cameră, fiindcă o chemase Delamarche. Bine-nțeles, am

crezut că vine și rîndul meu și am întreat, de după perdea, dacă e momentul să intru. Și ce crezi că mi-a răspuns Brunelda? «Nu» — a spus, și încă a adăugat: «Ce ți-a venit?»

— De ce mai rămîi aici, dacă ei te tratează în felul acesta? întrebă Karl.

— Iartă-mă Rossmann, dar întrebarea ta nu-i prea inteligentă, răspune Robinson. Parcă tu n-ai să rămîi aici, chiar dacă ai să fii tratat și mai prost? De fapt, nici nu sînt tratat chiar atît de prost.

— Nu, protestă Karl, eu plec, poate chiar în seara asta; n-am de gînd să rămîn la voi.

— În seara asta? Cum ai să poți pleca? — întrebă Robinson, care scobise miezul pîinii și acum îl muia cu grijă în cutia de sardele — Cum să pleci, dacă nici măcar n-ai voie să intri în cameră?

— De ce să nu intru?

— Pînă nu auzim soneria, nu avem voie să intrăm, spuse Robinson, care mesteca pîinea unsă, cu largi mișcări de maxilar, și prindea din zbor, în căușul palmei, uleiul ce picura de pe pîine, mai și muind, din cînd în cînd, cîte o îmbucătură în palma care-i servea drept rezervor. Toate au devenit aici mai stricte ca înainte. La început, nu exista în geam decît o perdea subțire, prin care de fapt tot nu puteai să vezi nimic, în schimb seara umbrele se vedeau perfect. Pe Brunelda probabil o deranja și m-a pus să transform una din mantiile ei de teatru în perdea și s-o prind aici în locul perdelei vechi. Mai înainte mi-era permis să întreb dacă pot intra și atunci mi se răspundea: «da» sau «nu», după împrejurări. Dar cine știe, poate am cam abuzat de această permisiune, vorba e că Brunelda n-a mai suportat nici asta. Deși foarte grasă, e destul de șubredă, are mereu dureri de cap, așa că au hotărît să-mi ridice dreptul de a întreba și de atunci nu mai am voie să intru decît cînd aud soneria — sună de te asurzește, te trezește și din somn. Odată mi-am luat și eu o piscică, să mă mai distrez, și ce crezi? așa a speriat-o soneria că a luat-o la fugă și dusă a fost; astăzi văd că încă n-a sunat, — să știi că atunci cînd sună nu numai că am voie să intru, dar chiar sînt obligat să intru — însă dacă se întîmplă, așa ca acum, să nu sune mai multă vreme, atunci poți să te aștepți că n-o să mai sune decît foarte tîrziu.

— Mă rog, spuse Karl, toate astea te privesc pe tine, cu mine n-au nici în clin, nici în mîinecă. De altfel asemenea ordine nici nu se pot da decît cuiva care se complacă să primească ordine.

— Cum asta? strigă Robinson. De ce adică asta ar fi un ordin numai pentru mine? Află că e și pentru tine. Te sfătuiesc să stai aici cu-minte pînă auzi soneria. Pe urmă n-ai decît să încerci să pleci.

— Dar tu de ce nu pleci de aici? Numai fiindcă Delamarche ți-e prieten, sau mai bine zis, ți-a fost? Ce, asta-i viață? Nu ți-ar fi fost mai bine la Butterford, acolo unde voiați să plecați la început? Sau chiar în California, unde ziceai că ai prieteni?

— Adevărat, spuse Robinson, dar cum era să prevăd? Și înainte de a-și demonstra ideea, trase o dușcă bună din sticla de parfum: « În sănătatea ta, dragă Rossmann » și continuă: Nu știu dacă îți amintești, eram într-o situație foarte proastă atunci când tu ne-ai părăsit în chip atât de josnic. În primele zile după aceea n-am avut nimic de lucru; de altfel, Delamarche nici nu vroia să se apuce de treabă, fiindcă, dacă ar fi vrut, ar fi găsit ce să facem. Mă trimetea pe mine întotdeauna să caut de lucru și eu nu am fost niciodată norocos. El nu făcea altceva decât să se tot vînture de ici colo și odată, după ce a lipsit toată ziua, seara n-a adus decât un portmoneu de damă. Era de fapt un portmoneu frumos, din mărgele, — acum i l-a dăruit Bruneldei — dar înăuntru nu era aproape nimic. Pe urmă Delamarche a hotărît că trebuie să mergem la cerșit pe la casele oamenilor, fiindcă — zicea el — cu această ocazie ar putea să ne mai pice cîte ceva neprevăzut. Am mers așadar să cerșim, și eu cîntam în fața ușilor, așa mi se părea mai onorabil. Cum Delamarche are întotdeauna noroc, abia am ajuns la a doua ușă — ușa unui apartament luxos de la parter — și am cîntat ceva bucătăresei și servitorului, că a și sosit doamna căreia îi aparținea apartamentul. Brunelda n-avea de urcat decât cîteva trepte, dar era probabil încorsetată prea strîns, fiindcă nu putea să le urce. Dar cît era de frumoasă, Rossmann! Avea o rochie albă și o umbreluță de soare, roșie. Era frumoasă, de rămî-neai tablou, nu altceva. Ah, Dumnezeule, Dumnezeule, cît era de frumoasă! Asta da, femeie! Spune-mi te rog, cum poate să existe pe lume o femeie atât de frumoasă? Bine-nțeles că bucătăreasa și servitorul au alergat îndată în întîmpinarea ei și aproape că au urcat-o pe scări în brațe. Noi doi stăteam în dreapta și în stînga ușii și am salutat militărește — așa era obiceiul pe acolo. În capul scării ea s-a oprit o clipă, fiindcă tot mai respira greu, și apoi nu mai știu ce s-a întîmplat, ori că foamea îmi tulburase mințile, ori că, așa cum am văzut-o de aproape mi s-a părut și mai frumoasă. . . și era foarte largă, Rossmann, așa de largă, și avea o carne tare prin toate părțile, pesemne și din cauza corsetului — pot să ți-l arăt, e aici în dulap — pe scurt, am atins-o puținel la spate, dar știi, foarte ușor, am atins-o doar. Desigur că era un lucru de netolerat ca un cerșetor să se atingă de o doamnă bogată. Aproape că nici nu era o atingere, dar de fapt tot atingere era. Cine știe ce urmări ar fi avut trebușoara asta, dacă Delamarche

nu mi-ar fi tras, pe loc, o palmă. Și încă una atît de zdravănă că a trebuit să-mi duc amîndouă mîinile la obraz.

— De ce drăcii v-ați ținut ! spuse Karl, cu totul furat de povestire, și se așează pe podea: asta era, deci, Brunelda?

— Da, spuse Robinson, asta era Brunelda.

— Parcă mi-ai spus odată că era cîntăreață ? întrebă Karl.

— Sigur, cîntăreață, și încă una celebră — răspunse Robinson, care-și tăvălea pe limbă o enormă porție de zaharicale, împingînd din cînd în cînd, înapoi în gură, cîte o bomboană, care ieșise afară — dar pe atunci noi n-am știut, am observat doar că era o femeie bogată și foarte distinsă. Ea s-a prefăcut că nu observă nimic, și poate chiar nici nu simțise nimic, fiindcă, de fapt, n-o atinsesem decît cu vîrful degetelor. În schimb, îl privea mereu pe Delamarche, care, dintr-o dată a ridicat privirea și s-a uitat drept în ochii ei, dar știi, așa cum se pricepe numai el. Atunci ea i-a spus: « intră pentru o clipă », și cu vîrful umbreluței i-a arătat ușa unde Delamarche trebuia s-o urmeze. Apoi au intrat amîndoi, și servitorii au închis ușa în urma lor. Pe mine m-au lăsat afară și atunci eu am crezut că n-o să dureze prea mult și m-am așezat pe scări ca să-l aștept pe Delamarche. Dar în locul lui Delamarche, la un moment dat, a ieșit servitorul și mi-a adus o farfurie plină cu supă. « O atenție din partea lui Delamarche », mi-am spus eu ! În timp ce mîncam, servitorul mai rămase o clipă lîngă mine și-mi mai povesti cîte ceva despre Brunelda și așa mi-am dat seama ce importantă poate avea pentru noi această vizită. Căci Brunelda era o femeie divorțată, avea o avere mare și era cu totul independentă ! Fostul ei soț, un fabricant de cacao, mai era încă nebun după ea dar ea nu mai voia să știe de el absolut nimic. El bătea la ușa ei foarte des, îmbrăcat totdeauna elegant, ca pentru o nuntă — totul e perfect adevărat, acum îl cunosc personal — dar servitorul, cu toate bacșipurile grase pe care le primea, nu îndrăznea s-o întrebe pe Brunelda dacă vrea să-l primească, fiindcă o întrebasese el de cîteva ori și de fiecare dată Brunelda îi aruncase în cap primul lucru pe care pusese mîna în clipa aceea. Odată l-a lovit chiar cu sticla ei mare cu apă caldă, și i-a spart un dinte din față bietului om. Așa, Rossmann. Ei, ce spui de toate astea ?

— De unde cunoști pe fabricantul acela ? întrebă Karl.

— Păi și acuma urcă uneori pînă aici, la noi, răspunse Robinson.

— Pînă aici ? se miră Karl, încît lovi ușor cu palma pe podea.

— N-ai decît să te miri, continuă Robinson, ce m-am mai mirat și eu cînd am auzit ce mi-a povestit servitorul. Închipuiește-ți că atunci, cînd Brunelda nu era acasă, omul ăsta se ruga de servitor să-l

conducă în camera ei și luîndu-și de acolo cîte o mică amintire, lăsa în-totdeauna pentru Brunelda un cadou foarte scump și luxos, interzicînd, cu strictețe, servitorului să spună de la cine este. Dar odată, cînd i-a adus un vas de porțelan, ceva de mare valoare — zicea servitorul, și eu îl cred — Brunelda, dîndu-și seama de la cine este, l-a zvîrlit imediat la pămînt, l-a făcut țandări, l-a călcat, l-a scuipat și a mai făcut și altceva pe el, încît, de scîrbă, servitorul de-abia l-a mai putut scoate afară !

— Dar cu ce i-o fi greșit omul acela? întrebă Karl.

— Drept să-ți spun, nu știu, dar cred că nimic deosebit, — el cel puțin zice că nu-și dă seama. Am mai vorbit noi uneori despre asta. Știi, el mă așteaptă zilnic acolo, în colțul străzii, să-i spun noutăți. Cînd nu pot veni, mă așteaptă o jumătate de oră și pe urmă pleacă. Mie treaba asta îmi convine, fiindcă plătește foarte bine pentru fiecare veste pe care i-o duc, numai că de cînd a aflat și Delamarche, trebuie să-i dau lui toții banii; așa că în ultimul timp m-am dus mai rar pe acolo.

— Dar, de fapt, ce urmărește fabricantul? întrebă Karl. Ce mai speră, dacă vede că Brunelda nu poate să-l sufere?

— Ce vrei? Asta-i ! oftă Robinson, și aprinzîndu-și o țigară, suflă fumul în sus și-l împrăstie cu o largă mișcare a brațului. Își reveni apoi și spuse: dar în fond ce mă interesează? Știu doar că ar da mulți bani să poată sta și el culcat aici pe balcon, cum stăm noi acum.

Karl se sculă, se rezemă de marginea balconului și privi în jos, în stradă. Luna urcase pe cer, dar lumina ei nu pătrunsese încă pînă în adîncul străzii. Strada aceasta, atît de pustie ziua, era acum înțesată de lume, grămădită mai ales în fața porților și toți acești oameni se mișcau cu încetineală, greoi; se profilau în întuneric bărbați fără haină, femei în rochii ușoare și se observa că nimeni nu poartă pălărie. În jur, multele balcoane erau acum ocupate de către familiile ce se adunaseră — la lumina unui bec — în jurul unei mese mici sau numai pe un șir de scaune — depindea de mărimea balconului; cei care nu mai încăpeau, căutau să-și scoată măcar capul afară. Bărbații sedeau cu picioarele larg desfăcute, vîrîndu-și genunchii printre grătile balustradei și citeau ziare mari, care aproape că atingeau podeaua, sau jucau cărți, fără să-și spună o vorbă, lovind numai dîin cînd în cînd, puternic, cu pumnul în masă; femeile țineau în poale cîte un lucru de mîna și, din cînd în cînd, mai priveau în jurul lor, sau în stradă. Pe balconul vecin, o blondă firavă căsca într-una, rotindu-și ochii și ridicînd mereu, la gură, lenjeria pe care o cîrpea. Chiar și pe cele mai mici balcoane, copiii reușeau să se fugărească, ceea ce îi enerva

cumplit pe părinți. Din interiorul multor camere răsunau gramofoane, care difuzau fie muzică de orchestră, fie cîntece, lumea însă nu se prea sinchisea de muzică și numai din cînd în cînd, tatăl familiei făcea un semn la care cineva fugea imediat în cameră și punea o placă nouă. La unele ferestre, se vedeau perechi care priveau afară nemîșcate, ca niște statui; chiar la fereastra din față stătea o asemenea pereche: tînărul o cuprinsese pe fată cu brațul și-i tot apăsa pieptul cu mîna.

— Cunoști pe vreunul din oamenii de alături? întrebă Karl pe Robinson, care se sculase și el între timp și, plîngîndu-se de frig. Își păstrase pătura pe umeri și se mai învelise și cu șalul Bruneldei.

— Mai pe nimeni, spuse Robinson și-l trase pe Karl mai aproape de el, ca să-i șoptească la ureche: Știi doar în ce situație mă aflu aici. De altfel, deocamdată, n-aș avea prea multe motive să mă plîng. De dragul lui Delamarche, Brunelda a vîndut tot ce avea — a mai păstrat doar cîteva obiecte de preț — și s-a mutat în această casă de periferie, ca să se poată dedica lui Delamarche fără s-o mai deranjeze nimeni; de altfel, asta a fost și dorința lui Delamarche.

— Și servitorii? I-a concediat? întrebă Karl.

— Sigur, spuse Robinson. Unde era să mai locuiască aici și servitorimea? Servitorii sînt niște domni foarte pretențioși. Să vezi cum s-a întîmplat: odată, pe cînd se afla la Brunelda, Delamarche a scos din cameră pe un servitor, trăgîndu-i palme cu nemiluita. Ceilalți servitori, au făcut, bine-nțeleș, cauză comună cu el, și s-au adunat cu mare gălăgie în fața ușii. Atunci Delamarche — eu, pe atunci, încă nu eram servitor, ci prietenul casei, cu toate că locuiam printre servitori — a ieșit și a întreat: « Ce vreți? » Cel mai bătrîn dintre servitori, un oarecare Isidor, a răspuns: « N-aveți dreptul să ne porunciți; doamna e stăpîna noastră ». Ei o stimau pe Brunelda, probabil, și ai dat seama și tu că e absolut normal. Dar, fără să-i pese de ei, Brunelda a alergat spre Delamarche — pe atunci încă nu era atît de grasă ca acum — l-a îmbrățișat, l-a sărutat, și i-a spus, față de toți: « Dragul meu Delamarche, dă-i odată afară pe maimuțoi ai ăștia ». « Maimuțoi » erau servitorii; îți poți imagina ce mutre au făcut ei. Brunelda a vîrît ea însăși mîna lui Delamarche în punga cu bani, pe care o purta la centură, și el a început să-i plătească pe servitori. Tot timpul cît a durat plata de lichidare, Brunelda a stat complet nepăsătoare, ținea numai punga de bani deschisă, încolo, ca și cînd n-ar fi fost. Delamarche scotea mereu bani din pungă și-i împărțea fără să-i numere și fără se se intereseze de pretenții. Cînd treaba s-a terminat, le-a spus așa: « Dat fiind că nu vreți să vorbiți cu mine, atunci vă spun

în numele Bruneldei: ștergeți-o cât mai repede de aici ». Uite, așa au fost concediați toți pînă la unul; au urmat apoi cîteva procese; știu că odată Delamarche a trebuit chiar să meargă la tribunal, dar amănunte nu prea cunosc în privința asta. Știu însă că imediat după plecarea servitorilor, Delamarche i-a spus Bruneldei: « Gata, acum nu mai ai servitori », iar ea i-a răspuns: « Dar îl avem pe Robinson ». Atunci Delamarche m-a lovit ușor pe umăr și mi-a spus: « Bine, de acum încolo vei fi servitorul nostru », iar Brunelda m-a lovit și ea prietenește pe obraz. Dacă se ivește vreodată ocazia, lasă-te și tu lovit pe obraz. Ai să vezi ce plăcut e !

— Va să zică, ai devenit servitorul lui Delamarche, spuse Karl, în concluzie.

Robinson înțelese regretul care se desprindea din această întrebare și răspunse :

— Sînt servitor, e adevărat, dar puțini oameni observă. Vezi, nici tu n-ai știut, deși a trecut ceva timp de cînd ești la noi. Ai văzut ce bine eram îmbrăcat, noaptea, la hotel. Ai mai văzut servitori îmbrăcați în haine atît de elegante ? Numai că nu am voie să ies prea des în oraș, trebuie să fiu tot timpul prezent, căci într-o gospodărie mereu se ivește cîte ceva de făcut. Din nefericire, un singur om nu poate face față la cîtă treabă e de făcut aici. Cum ai remarcat, poate, camera noastră e plină cu foarte multe lucruri. Toate pe care nu le-am putut vinde, cînd ne-am mutat, le-am cîrât cu noi. Bine-nțeles, erau și lucruri care s-ar fi putut dărui, dar Brunelda nu dăruiește nimic, din principiu. Poți să-ți închipui cît am muncit cîrînd, pe scări, atîtea lucruri !

— Pe toate le-ai urcat singur, Robinson ? strigă Karl.

— Ce era să fac ? Am avut, ce-i drept, și un ajutor, o vită leneșă, tot ce era mai greu am fost nevoit să fac singur. Brunelda stătea jos la mașină. Delamarche era sus și dădea dispoziții unde să se pună lucrurile și eu am tot fugit în sus și în jos. Totul a durat două zile, mult, nu-i așa ? Dar nici nu-ți închipui cît de multe lucruri sînt în cameră; toate dulapurile sînt tixite și în dosul dulapurilor nu mai e nici un locșor liber, pînă sus, în tavan. Dacă pentru transport ar fi fost tocmiți cîtiva oameni, totul s-ar fi terminat mai repede, dar Brunelda nu voia să încredințeze nimănui această sarcină decît mie. Asta a fost foarte frumos din partea ei, dar cu acest prilej, mi-am pierdut sănătatea pentru tot restul vieții și ce mai aveam eu oare, pe lumea asta, afară de sănătate ? Acum, la cel mai mic efort, simt înțepături prin toate părțile. Crezi că băieții ăia de la hotel, broscii ăia tineri — că altfel nu-mi vine să le zic — crezi că ar fi putut să mă doboare

dacă aş fi fost sănătos? Dar oricît de rău m-aş simţi, nu, n-o să le spun nimic, nici lui Delamarche şi nici Bruneldei, o să muncesc cît timp o să pot, şi atunci cînd n-o să mai pot, am să mă culc şi am să mor şi atunci or să vadă şi ei — dar prea tîrziu — că deşi am fost atît de bolnav am continuat să muncesc aici, pentru ei, pînă la ultima suflare. Ah, Rossmann ! sfîrşi el, şi-şi şetrse ochii cu mîneca lui Karl. O clipă după aceea întrebă: Nu ți-e frig așa, numai în cămașă?

— Lasă, Robinson, spuse Karl, prea ești plîngăcios. Nu cred că ești chiar atît de bolnav. Arăți a om sănătos, dar poate fiindcă stai mereu de unul singur pe balcon ți-au intrat gîrgăunii în cap. Se prea poate că simți uneori o înțepătură în piept, dar asta mi se întîmplă și mie și oricui. Dacă toată lumea ar plînge ca tine, pentru niște fleacuri ar trebui acuma să-i vedem plîngînd pe toți acești oameni de pe balcoane.

— Ce știi tu ! spuse Robinson, ștergîndu-și acum ochii cu colțul păturii sale. Studentul care locuiește alături, la o gazdă, una care a gătit un timp și pentru noi, mi-a spus zilele trecute, cînd am dus înapoi niște farfurii: «Spune-mi Robinson, nu cumva ești bolnav?». Cum n-am voie să vorbesc cu nimeni, am lăsat farfuriile și am vrut să plec. Atunci studentul a venit lîngă mine și mi-a spus: «Ascultă, omule, îngrijește-te, ești bolnav». «Și atunci, spuneți-mi, vă rog, ce-ar trebui să fac?» l-am întrebat eu. «Asta e treaba dumitale», a încheiat el și s-a întors la masă. Ceilalți cu care stătea la masă s-au pus pe rîs, — aici peste tot avem numai dușmani — și atunci eu am preferat să plec.

— Așadar, dai crezare celor care-și bat joc de tine, iar pe cei care-ți vor binele, nu-i crezi.

— Știu eu mai bine ca toți cum mă simt, spuse Robinson și iarăși începu să plîngă.

— Ba nu, adevărul e că nu știi nici tu ce-ți lipsește. În loc s-o faci pe servitorul lui Delamarche, ar trebui să-ți cauți o slujbă onorabilă. Fiindcă din cîte mi-ai povestit și din ce am văzut eu însumi, înțeleg că asta de aici nu e o slujbă, ci o adevărată sclavie. Nimeni nu poate suporta o asemenea situație, aici îți dau dreptate. Tu însă crezi că n-ai dreptul să-l părăsești pe Delamarche, fiindcă-i ești prieten. Asta nu e chiar așa. Dacă el, ca prieten, nu-și dă seama că ești nevoit să duci o viață mizerabilă, atunci tu nu mai ai în fața lui nici un fel de obligație.

— Crezi, într-adevăr, Rossmann, că aş putea să revin la condiția de om, dacă aş înceta să mai fiu servitor?

— Bineînțeles, spuse Karl.

— Bineînțeles? Întrebă Robinson încă o dată.
— Fără îndoială, răspunse Karl, zîmbind.
— Atunci aş putea să o fac chiar acum, spuse Robinson, privindu-l țintă pe Karl.

— Cum adică?

— Păi, fiindcă tu va trebui să preiei munca mea, răspunse Robinson.

— Cine ți-a spus asta? Întrebă Karl.

— Este un plan mai vechi. Se tot vorbește despre asta de câteva zile, începînd din ziua în care Brunelda, m-a certat, zicînd că nu sînt în stare să întretin curățenia în locuință. Sigur că eu am promis imediat să le pun pe toate în ordine. Dar vezi că așa e un lucru foarte greu. Starea în care mă aflu nu-mi permite să mă tîrăsc, de pildă, ca să șterg praful de peste tot, fiindcă dacă nu reușesc să mă mișc ușor nici în mijlocul camerei, cum să mă mișc prin colțuri, printre atîtea mobile și provizii? De altfel, dacă m-aș potrivi pretențiilor și m-aș hotărî să fac curățenie peste tot, ar trebui să mișc din loc toată mobila și cum să fac asta singur? Unde mai pui că toată treaba ar trebui să se desfășoare fără nici un fel de zgomot, ca să n-o deranjez pe Brunelda, care nu-și părăsește camera niciodată. Pe scurt, am promis să fac o curățenie generală, dar de făcut, n-am făcut-o. Și Brunelda, imediat ce-a observat, i-a spus lui Delamarche că lucrurile nu pot să mai rămînă așa și că, deci, mai trebuie angajat un ajutor. « N-aș vrea, dragă Delamarche, — i-a spus ea — să-mi faci vreodată reproșul că nu ți-am condus menajul așa cum trebuie; personal nu pot să fac nici un efort, asta cred că o recunoști și tu, iar Robinson, singur, constat că nu le poate face pe toate; la început, era destul de vioi, se tot învîrtea peste tot, dar de la un timp încoace văd că e mereu obosit și preferă să-și petreacă vremea acuit în vreun colț de cameră. Îți dai seama însă că o cameră ca a noastră, tixită de lucruri, nu se întretine în ordine singură. » Cînd a auzit asta, Delamarche a cam stat pe gînduri, fiindcă e clar, nu poți să introduci pe oricine într-un menaj ca al lor, nici măcar de probă, mai ales că mai și sîntem înconjurați, din toate părțile, numai de oameni dușmănoși. Fiindcă-ți sînt prieten bun și fiindcă am auzit de la Renell cît te chinuiești la hotel, chiar eu am fost primul care m-am gîndit la tine. Delamarche a fost imediat de acord, cu toate că atunci te-ai purtat cu el foarte urît; eu m-am bucurat, desigur, că pot să-ți fiu de folos. Slujba asta e parcă făcută pentru tine, ești tînăr, voinic, și îndemînat, pe cînd eu nu mai sînt bun la nimic. Să știi însă că încă nu poți să te consideri angajat, dacă n-ai să-i plăci Bruneldei; îmi pare rău,

dar n-avem ce face cu tine. Așa că dă-ți silința să-i fii pe plac, și restul las' pe mine.

— Și tu ce-ai să faci, cînd eu o să fiu servitor aici? Întrebă Karl care, după ce-i trecuse prima spaimă pricinuită de relatările lui Robinson, se simțea mai în largul său. Așadar — se gîndea Karl — nu e chiar de speriat; Delamarche nu avea altă intenție cu el, decît să-l transforme în servitorul lui. Dacă ar fi avut vreo intenție mai rea, atunci fără îndoială guralivul de Robinson ar fi dat-o în vileag.

Și dacă lucrurile stăteau așa, atunci el va face totul să plece încă în seara aceea. Doar nu-l putea obliga nimeni să accepte această situație. După plecarea de la hotel, Karl se întrebasese dacă va putea găsi destul de curînd un post convenabil și cel puțin echivalent, care să-l ferească de foamete; acum însă, comparativ cu ocupația ce i se hărăzise, oricare altă ocupație i s-ar fi părut mai bună, ba chiar și situația de șomer. Dar nu încercă să explice toate astea lui Robinson, n-ar fi fost în stare să înțeleagă ceva, așa încălzit cum era de speranța că va fi despovărat de grijile sale, datorită lui Karl.

— Prin urmare, va trebui, cît de curînd — spuse Robinson propătit în coate pe balustradă și însoțindu-și vorbele cu o bogată gestulație — să încep să-ți explic rosturile gospodăriei și să-ți arăt proviziile. Ești un băiat cu carte, ai desigur și un scris frumos, așa că ar fi foarte bine să te apuci mai întîi să faci un inventar al tuturor lucrurilor pe care le avem. E ceva ce Brunelda își dorește de mult. Chiar mîine dimineață, dacă e vreme frumoasă, o vom ruga pe Brunelda să se așeze pe balcon și noi o să putem lucra liniștiți în cameră, fără s-o deranjăm. Fiindcă lucrul cel mai important, dragă Rossmann, este ca nu cumva s-o deranjezi pe Brunelda. Ea aude orice zgomot, cum știi e cîntăreață, așa că are urechile foarte sensibile. Să zicem că ai scos butoiășul cu rachi din dosul dulapului și acum îl rostogolești ca să-l scoți afară din cameră, ceea ce înseamnă că faci ceva zgomot, fiindcă butoiășul e greu și în drum se împiedică de tot felul de lucruri care, cum știi, la noi sînt răspîndite peste tot. Să zicem că în timpul asta Brunelda stă culcată pe canapea și e atentă să prindă muște — fiindcă pe ea, observ, muștele o necăjesc foarte mult. Ai deci impresia că nu se sinchisește de tine și continui să-ți rostogolești butoiășul; iar ea, tot culcată și, în aparență, tot calmă. Și deodată, cînd nici nu te aștepti, cînd ți se pare că aproape nici nu se mai aude vreun zgomot, numai ce-o vezi că se ridică în capul oaselor, bate cu palmele în canapea, încît abia o mai zărești în norul de praf care se ridică — știi, de cînd stăm aici, n-am reușit să scutur canapeaua, fiindcă tot timpul stă culcată — și strigă de te asurzește, mai tare ca un bărbat, și strigă

aşa, câteva ceasuri în şir. Vecinii i-au interzis să cînte, dar nimeni nu-i poate interzice să strige; dar, de fapt, asta se întîmplă mai rar; eu şi Delamarche am devenit foarte prudenţi. Şi, pe urmă, toate aceste ieşiri necontrolate au dăunat foarte mult sănătăţii ei, odată chiar a leşinat — Delamarche nu era acasă — şi a trebuit să-l chem pe studentul de alături. Studentul a stropit-o cu un lichid dintr-o sticlă mare şi ea şi-a revenit într-adevăr, dar nu-ţi poţi închipui ce miros îngrozitor putea să aibă lichidul acela, îl mai simţi şi acum cînd apropii nasul de canapea. Fără îndoială, studentul ne este şi el duşman ca şi toţi vecinii de aici, trebuie să te fereşti de toţi, să nu intri în vorbă cu nici unul.

— Ascultă Robinson, spuse Karl, serviciul pe care mi l-ai hărăzit e greu, dar în schimb, ce să spun, e încîntător.

— Nu te nelinişti, spuse Robinson, clătînînd din cap, cu ochii închişi, ca şi cum aşa i-ar fi fost mai uşor să risipească grijile lui Karl. Serviciul tău are şi unele avantaje pe care nu le poate avea nici un alt serviciu. Eşti mereu în apropierea unei doamne cum este Brunelda, dormi cîteodată în aceeaşi cameră cu ea şi această situaţie nu e lipsită de unele împrejurări agreabile, îţi închipui şi tu. Ai să fii plătit regeşte, aici sînt o mulţime de bani. Eu, ca prieten al lui Delamarche, n-am primit nimic — doar cînd ieşeam în oraş Brunelda îmi dădea ceva de cheltuială, dar pe tine normal că te vor plăti ca pe orice servitor, fiindcă nu eşti aici decît în această calitate. În plus, ai norocul că eu o să te ajut la toate treburile. La început, bineînţeles, n-o să fac nimic, o să mă mai odihnesc şi eu, dar îndată ce o să mă simt puţin mai odihnit, poţi conta pe mine. De altfel, obligaţia de a o servi personal pe Brunelda o păstrez pentru mine; mă refer la servicii ca îmbrăcatul sau coafatul — sigur, în măsura în care le neglijează Delamarche. Tu ai să te ocupi doar de curăţenia camerei, de tîrguieli, în general de treburi casnice mai grele.

— Nu, Robinson, spuse Karl, toate astea nu mă interesează.

— Nu fi prost, Rossmann, spuse Robinson, postîndu-se în faţa lui Karl, nu întoarce spatele unei ocazii atît de frumoase. Unde crezi că ai să găseşti imediat un serviciu? Dacă eu şi Delamarche, oameni care am trecut prin multe şi care, slavă Domnului, avem ceva experienţă, am alergat după serviciu săptămîni întregi şi tot fără serviciu am rămas. . . Nu, ăsta nu-i lucru uşor, aş zice chiar că e îngrozitor de greu.

Karl înclină capul, mirîndu-se cît de rezonabil putea să vorbească Robinson. Însă pentru el, toate aceste sfaturi nu aveau nici o valabilitate; el trebuia să plece neapărat şi nu se putea ca într-un oraş atît

de mare să nu se găsească și pentru el un locșor potrivit. Noaptea, hotelurile erau asaltate de clienți, era nevoie de personal suficient ca să-i servești și în această meserie Karl se putea lăuda că are de-acum o oarecare experiență. Era, de altfel, convins că s-ar adapta repede oricărui serviciu. L-ar găsi, poate, chiar în casa de peste drum, unde era un mic restaurant răsunând de o muzică zgomotoasă. Intrarea principală era acoperită doar cu o perdea mare, de culoare galbenă, care flutura la fiecare curent de aer. În general, strada se liniștise mult. Mai toate balcoanele se cufundaseră în întuneric, în depărtare doar mai apărea ici-colo câte o lumină; dar abia o zăreai, că oamenii se și ridicau grăbindu-se să intre în casă și cel care rămânea la urmă, observând becul aprins, stingea lumina, după ce mai aruncase o ultimă privire jos, în stradă.

« Îndată e noapte de-a binelea — își spuse Karl — dacă mai rămân aici chiar și o singură clipă, n-o să mă mai pot desprinde de ei ». Se întoarse ca să dea laoparte perdeaua din ușa locuinței.

— Ce vrei să faci? întrebă Robinson, interpunându-se între Karl și perdea.

— Vreau să plec, spuse Karl; lasă-mă, lasă-mă !

— Cum adică? Vrei să-i deranjezi? strigă Robinson. Ce ți-a venit? Și trecându-și mâinile pe după gâtul lui Karl, încolăcindu-și picioarele împrejurul lui, se agăță de el cu toată greutatea, trăgându-l la pământ. Dar în dormitorul liftierilor Karl învățase puțin să se bată, așa că îi trase lui Robinson un pumn sub bărbie, deși cu destule menajamente. Robinson, însă îi administră, prompt și fără menajamente, un picior în burtă; pe urmă, apucându-se cu mâinile de bărbie, începu să urle atât de tare că pe balconul învecinat cineva bătu nervos din palme, cerînd: « liniște ! ». Karl mai rămase o clipă culcat ca să se mai domolească durerea pricinuită de lovitura lui Robinson. Se mulțumi doar să-și întoarcă fața spre perdeaua care atârna, grea și nemișcată, în fața camerei cufundate în întuneric. S-ar fi spus că nu mai era nimeni în cameră; poate că Delamarche și Brunelda ieșiseră în oraș? Atunci Karl avea toată libertatea să se decotorosească de Robinson care se purtase ca un veritabil câine de pază.

În clipa aceea, de undeva de departe se auziră sunete de tobe și trompete. Vocile izolate care se deslușeau de pretutindeni, se contopiră curînd într-un vacarm general. Karl întoarse capul și văzu cum toate balcoanele se animă din nou. Se ridică puțin — nu putea să se ridice prea mult — și se propti cu toată puterea în balustradă. Jos, pe trotuar, mărșăluiau cu pași mari, băieți tineri care, cu brațele ridicate, își fluturau șepcile, întorcîndu-și, din cînd în cînd, capetele

să privească în urmă. Partea carosabilă a străzii nu mai era liberă. Unii balansau în vârful unor bețe lungi lapmioane învăluite într-un fum galben. Cei care băteau toba și suflau din trompete, intraseră acum, în rînduri strînse, într-un cîmp de lumină și Karl tocmai se minuna văzînd cît de mulți sînt, cînd, în spatele lui, auzi niște voci. Se întoarse și-l văzu pe Delamarche dînd laoparte perdeaua, apoi, ieșind din întunericul camerei, apăru și Brunelda, în rochia ei roșie, pe umeri cu un șal de dantelă, pe cap cu o bonetă de culoare închisă, aruncată, desigur, în grabă, peste părul nepieptănat, strîns doar într-un coc, din care mai atîrna cîte o şuviță ici-colo. În mîină avea un evantai deschis pe care însă nu-l agita, îl ținea lipit de trup.

Karl lunecă de-a lungul balustradei, făcîndu-le loc celor doi. Se gîndi, desigur, că ei nu-l vor reține cu forța, și chiar dacă Delamarche ar încerca să o facă, Brunelda, de îndată ce Karl ar ruga-o, l-ar lăsa, fără îndoială, să-și vadă de drum. Știa doar că Brunelda nu-l poate suferi, ochii lui o speriaseră. Dar de îndată ce Karl făcu un pas către ușă, ea fu aceea care-l observă și-i spuse: «Unde vrei să pleci, mi-cuțule?». Speriat de privirile severe ale lui Delamarche, Karl se opri și Brunelda îl prinse de braț și-l atrase spre ea. «Nu vrei să vezi și tu defilarea? » întrebă ea, împingîndu-l spre balustradă. «Știi despre ce este vorba? » o auzi Karl adresîndu-i-se din spate — și el avu o mișcare instinctuală ca și cînd ar încerca să-i scape din mîină — fără succes însă. Privi așadar, strada, atît de trist, de parcă acolo s-ar fi aflat motivul tristeței sale.

La început Delamarche stătea cu mîinile încrucișate în spatele Bruneldei, pe urmă însă fugi în cameră și-i aduse binoclul. Jos apăruse, în urma muzicanților, cortegiul propriu-zis. Pe umerii unui uriaș, ședea un domn pe care, de la acea înălțime nu-l distingeai prea bine — nu i se vedea decît chelia, cu un luciu mat, deasupra căreia într-una își înălța jobenul, în semn de salut. Toți cei din jurul său purtau pancarte de lemn cu diferite inscripții, care însă de sus, de pe balcon, se vedeau albe. Părea că se dăduse cuvînt de ordine ca toate aceste pancarte să se apropie deodată, din toate direcțiile, în așa fel, ca, înconjurîndu-l foarte de aproape pe acest domn, să pară că el se înălța mult deasupra lor. Coloana fiind însă într-un marș continuu, acest zid de pancarte era și el într-o continuă mișcare, cînd subțindu-se, cînd revenindu-și la grosimea inițială. Pe toată lărgimea străzii — dar pe o mai mică distanță în lungime, fiindcă nu se putea zări prea departe, în întuneric, — se puteau vedea, strînși într-o masă compactă, adepții acestui domn care, cu toții, băteau din palme repetînd într-un fel de cor tărăgănat numele acestuia.

un nume scurt dar neinteligibil. Unii dintre ei, dispersați cu dibăcie prin mulțime, purtau faruri de automobil, cu o lumină foarte puternică, pe care o plimbau încet de jos în sus și de sus în jos peste zidurile caselor de pe ambele laturi ale străzii. La înălțimea unde se afla Karl, lumina farurilor nu mai deranja, dar pe balcoanele de jos se vedeau mulți oameni care, intrînd pe neașteptate în cîmpul de lumină, își duceau degrabă mîinile la ochi.

La rugămintea Bruneldei, Delamarche întrebă pe cei din balconul vecin care e scopul acestei manifestații. Karl era oarecum curios să vadă dacă i se va răspunde lui Delamarche și în ce termeni. Într-adevăr, Delamarche fu nevoit să întrebe de trei ori fără a primi un răspuns. Delamarche riscă atunci să se aplece peste balustradă, dar Brunelda bătu din picior, enervată — clipă în care Karl îi simți genunchiul între coaste. În cele din urmă, se auzi totuși un răspuns, dar în același timp lumea din balconul alăturat izbucni într-un hohot de rîs. Delamarche ripostă atît de vehement că, dacă n-ar fi fost vacarmul de pe stradă, toți cei din jur ar fi rămas înmărmuriți. Și, totuși, efectul nu îhîrzie să se arate — rîsetele amuțiră.

— Mîine în districtul nostru va fi ales un nou judecător și acela pe care-l duc cocoțat pe umeri este candidatul — spuse Delamarche, întorcîndu-se perfect calm spre Brunelda. Ehe, adăugă el, ciocnînd delicat spatele Bruneldei, aproape că nu mai știm nimic din cîte se petrec pe lume.

— Delamarche, spuse Brunelda, revenind asupra purtării vecinilor, ce n-aș da să mă mut, dacă acest lucru n-ar fi atît de obositor! Din păcate, însă, nu mă pot încumeta din nou la un asemenea efort. Oftă adînc și, neliniștită, preocupată, se apucă să tot înnoade cămașa lui Karl care, după cîteva încercări, reuși totuși să se depărteze, discret, de mîinile acelea mici și grase, fiindcă Brunelda nu-l ținea cu dinadinsul; pur și simplu era dusă pe gînduri.

Dar și Karl uită curînd de Brunelda și-i suportă brațele grele pe umeri, căci era foarte atent la ceea ce se petrecea pe stradă. La ordinul unui mic grup de bărbați care mărșăluiau chiar în fața candidatului și care discutau cu el gesticulînd — păreau să aibă o importanță deosebită aceste discuții, fiindcă de peste tot se vedeau fețe care se întorceau către ei, ascultînd — întregul cortegiu se opri, în mod neașteptat în fața restaurantului. Unul din acești bărbați de seamă ridică mîna și făcu un semn care se adresa atît mulțimii cît și candidatului. Mulțimea amuți, iar candidatul, după ce încercă de cîteva ori să se ridice în picioare pe umerii celui care-l purta, recăzînd însă la loc de fiecare dată — ținu o cuvîntare scurtă, în timpul

căreia își agită jobenul încoace și încolo cu iuțeala vîntului. Nu se pierdea nici un amănunt din acest tablou, căci în timpul discursului toate farurile fuseseră îndreptate spre vorbitor, așa că se găsea parcă în centrul unei stele luminoase.

Karl observă acum interesul cu care întreaga stradă urmărea acest eveniment. Din balcoane, adepții candidatului îi strigau și ei numele odată cu cei de jos, și întinzînd mîinile cît puteau mai mult peste grilajele balcoanelor, aplaudau frenetic. De pe alte balcoane — care formau majoritatea — se dezlănțuiau strigăte contradictorii care totuși nu erau de efect, le lipsea unitatea, fiindcă, susțineau candidați diferiți. În schimb, toți dușmanii candidatului de față se uniseră într-un șuierat general, la care se adăugau și cîteva gramofone, funcționînd din plin. Între diferitele balcoane disputa politică era tot mai aprinsă, sporită și de tîrzia oră din noapte. Pe balcoane, cei mai mulți erau de-acum îmbrăcați de culcare, unii își puseseră pe deasupra doar un halat, iar femeile se înfășuraseră în șaluri; copiii nesupravegheați se cățărau periculos pe marginea balcoanelor și ieșeau din ce în ce mai mulți din camerele cufundate în întuneric unde, pesemne, apucaseră să și tragă un somn. Din cînd în cînd, manifestanți din cale afară de înfierbîntați aruncau în direcția adversarilor tot felul de obiecte pe care, în noapte, nu le distingeai și care mai rar dacă nimereau la țintă, de cele mai multe ori căzînd jos, în stradă și declanșînd urlete de furie. Atunci cînd animatorii manifestației găseau că vacarmul era cam prea mare, făceau semn toboșarilor și trompetiștilor care interveneau atît de puternic și îndelungat că reușeau să amuțească toate vocile omenești pînă sus, lîngă acoperișuri. Pe urmă, trompetiștii și toboșarii amuțeau și ei dintr-odată, pe neașteptate, iar mulțimea din stradă, vădit exersată să intervină la momentul oportun, ataca îndată imnul partidului pentru care manifesta — în lumina reflectoarelor i se vedea fiecăruia gura larg deschisă — pînă ce adversarii dezmeticiți și ei între timp, începeau să strige din balcoane și ferestre de zece ori mai tare ca înainte, obligîndu-i pe cei de jos, după scurta lor victorie, la tăcere generală; cam atît se putea vedea de la înălțimea balconului în care se afla Karl.

— Ei, ce zici, micuțule? întrebă Brunelda, aflată, în spatele lui Karl; se tot foia încoace și încolo, preocupată să nu scape binoculului ei nimic din tot ce se petrecea. Karl răspunse dînd din cap și observă, în treacăt, că Robinson, foarte ambalat, îi spune ceva lui Delamarche; Karl, se gîndi că poate chiar el e subiectul discuției, însă totodată observă că Delamarche nu prea dădea importanță celor auzite, dim-

potrivă, mîna lui stîngă căuta mereu să-l dea laoparte pe Robinson, cu cea dreaptă ținînd-o de talie pe Brunelda.

— Nu vrei să te uiți și tu cu binoclul? îl întrebă Brunelda pe Karl, ciocănindu-l în piept ca să înțeleagă că lui i se adresează.

— Văd bine și așa, spuse Karl.

— Încearcă totuși, spuse ea, ai să vezi și mai bine.

— Am ochi buni, răspunse Karl, văd totul.

Brunelda îi apropie binoclul de ochi, dar Karl găsi acest gest mai degrabă supărător decît amabil, mai ales că Brunelda nu mai spuse nimic altceva decît monosilabicul cuvînt «tu», pe un ton melodios, dar amenințător. Și într-o clipă, Karl se pomeni cu binoclul lipit de ochi, încît acum chiar că nu mai vedea nimic.

— Dar nu văd nimic, spuse el și voi să scape de binoclu.

Brunelda îl ținea bine fixat și Karl nu mai putea să-și miște capul, nici înapoi, nici la dreapta, nici la stînga; putea, cel mult, să-și înfunde capul în pieptul ei.

— Acum vezi, desigur, spuse ea și învîrți de șurubul binoclului.

— Nu, nici acum nu văd nimic, spuse Karl și se gîndi că pe negîndite îl despovărase pe Robinson, devenise în locul acestuia ținta capriciilor insuportabile ale Bruneldei.

— Dar cînd ai să începi să vezi odată? se impacientă ea, potrivit într-una binoclul. Tot obrazul lui Karl era acum cuprins în cîmpul respirației ei. Dar acum? întrebă ea.

— Nu, nu, nu! strigă Karl, cu toate că acum, deși încă neclar, începea totuși să mai distingă cîte ceva. Din fericire, Brunelda deschise o discuție cu Delamarche, și îl mai slăbi pe Karl, într-o oarecare măsură; prin binoclul acum desprins de la ochi, Karl putu să privească strada în voie, fără ca Brunelda să fi observat. După aceea, ea nu mai insistă și se folosi singură de binoclu.

Din restaurantul de jos ieși printre manifestanți un chelner care, trecînd în fugă, luă comenzile șefilor.

Se vedea cum se înalță în vîrfurile picioarelor ca să cuprindă cu privirea tot interiorul localului și să mobilizeze cît mai mult personal de serviciu. În timpul acestor preparative — după care manifestanții urmau să fie serviți cu băuturi — candidatul nu mai contenea să vorbească. După fiecare două-trei fraze, uriașul care-l purta pe umeri executa cîte o mică întoarcere la dreapta sau la stînga, ca discursul să se difuzeze în toate direcțiile. Căutînd să imprime cuvintelor sale cît mai multă putere de convingere, candidatul se ținea mai mult aplecat și, în timp ce mîna sa liberă nu înceta să se miște ritmic, cealaltă, care ținea jobenul, era într-o continuă agitație. Din cînd în

cînd, la intervale aproape regulate, ridica brațele și se adresa tuturor dintr-odată, chiar și celor din balcoanele cele mai de sus, deși era limpede că nici măcar cei din balcoanele de jos nu-l puteau auzi; chiar dacă ar fi existat o asemenea posibilitate, nimeni n-ar fi fost dispus să-l asculte, fiindcă la fiecare fereastră și în fiecare balcon se mai afla cel puțin un orator care-și ținea propriul său discurs. Între timp cîțiva chelneri ieșiseră din restaurant cu o tavă de lemn de mărimea unei mese de biliard, încărcată cu pahare care străluceau, pline vîrf, iar șefii manifestației orînduiau distribuția, veghind ca toată lumea să treacă în șir indian prin fața ușii restaurantului. Cu toate că paharele de pe tavă nu încetau să se tot umple, se părea că nu ajung pentru atîta lume; alți doi chelneri se adăugară de-a dreapta și de-a stînga tăvii și se apucară să servească mulțimea. Candidatul își încheiase discursul și se folosea acum de pauză ca să prindă noi puteri. Se retrăsese ceva mai departe de mulțime și de lumina orbitoare iar purtătorul său îl plimba lent înapoi și încolo, însoțit doar de cîțiva din adepții săi apropiați; cu ochii ridicați, aceștia nu încetau să-i vorbească.

— la te uită, micuțul ăsta, spuse Brunelda, e așa de interesat de tot ce vede acolo că parcă a și uitat unde se află.

Și, pe neașteptate, îi prinse capul într-o mînă și îl întoarse cu fața spre ea, ca să-l privească drept în ochi. Nu dură decît o clipă, și Karl scăpă din mîinile ei; era totuși indispus că nu e lăsat o clipă în pace și totodată, că nu e și el acolo jos, în stradă, ca să poată vedea totul de aproape; luă deci hotărîrea să se desprindă imediat, cu toate forțele, din colțul unde Brunelda îl asediase, și spuse:

— Vă rog, lăsați-mă să plec.

— Vei rămîne la noi, interveni Delamarche, fără ca privirea lui să părăsească strada; numai mîna i se întinse ca să-l împiedice pe Karl de a pleca.

— N-ai grijă, îi spuse Brunelda lui Delamarche. Ai să vezi că rămîne. Și, îndepărtînd mîna lui Delamarche, îl apăsă ea însăși către balustradă, încît lui Karl nu-i mai rămînea decît să se lupte ca să poată scăpa. Cu asta ce-ar fi realizat? În stînga lui stătea Delamarche, în dreapta Robinson; era pur și simplu prizonierul lor.

— Bucură-te că nu ești dat afară, spuse Robinson, strecurîndu-și o mînă pe sub brațul Bruneldei și înghiontindu-l pe Karl ușurel.

— Că nu e dat afară? spuse Delamarche. Un hoț care a scăpat cu fuga, nu e dat afară, e predat poliției. Și este ceea ce va păți chiar mîine dimineață, dacă nu se astîmpără.

Din această clipă, lui Karl îi pieri cheful de a mai urmări ce se petrecea jos, în stradă. De ridicat nu se putea ridica de pe balustradă

din cauza Bruneldei; se mulțumi să se mai aplece puțin în afară. Cu totul acaparat de grijile sale personale, privea strada cu o totală indiferență, aproape că nu-i băga în seamă pe cei ce păseau prin fața ușii restaurantului în grupe de câte douăzeci de oameni. Apucînd paharele, ei le ridicau închinînd în cinstea candidatului — care însă în acele momente nu se preocupa decît de el însuși — îi scandau în cor salutul de partid, goleau paharele și le trîneau cu un pocnet la loc, pe tava de lemn — de sus însă toate aceste gesturi păreau tacite — și în sfîrșit, făceau loc unei noi grupe, aștătată de nerăbdare. Din ordinul șefilor, fanfara, care pînă atunci cîntase în restaurant, ieși deodată în stradă — instrumentele ei mari de suflat păreau parcă și mai strălucitoare în mijlocul mulțimii întunecate — dar tot ceea ce cîntau aproape că se pierdea în vacarmul general. Acum, strada era și mai înțesată de lume, cît vedeai cu ochii, mai ales pe partea unde se găsea restaurantul. Unii se mișcau în josul străzii, coborînd panta pe care o parcursese și Karl dimineața venind cu mașina, alții urcau la deal, venind de jos, dinspre pod; chiar oamenii care se aflau la casa lor nu putuseră rezista tentației de a se amesteca direct la această afacere; pe balcoane și la ferestre aproape că nu mai rămăseseră decît femei și copii, bărbații se năpusteau cu toții în jos pe scări, ieșeau val-vîrtej pe porțile caselor. Acum, cînd muzica și băutura își atinseseră scopul — lume se strînsese destulă — unul din șefi, flancat de două faruri, făcu semn fanfarei să tacă, fluieră strident și îndată apărură uriașul purtîndu-l pe candidat. Cîțiva colaboratori îi deschideau acestuia drum prin mijlocul mulțimii.

De cum ajunse în dreptul ușii restaurantului, candidatul începu un nou discurs, în lumina aceluiași reflectoare strînse cerc în jurul lui. Dar acum totul mergea mai greu decît înainte. Uriașul nu mai putea să facă nici o mișcare, atît de cumplit era înghesuit. Grupul din imediata apropiere a oratorului, care căutase mai înainte să-i întărească spusele prin tot felul de mijloace, abia de reușea acum să se mențină în preajma lui; reușiseră într-adevăr doar vreo douăzeci de inși, care, cu mare efort, se țineau agățați de uriaș. Chiar și acest om puternic era acum cu totul la discreția mulțimii, încît el nu mai avea nici o posibilitate de a o influența, așa cum fusese dresat, prin întoarceri precise, înaintări calculate și retrageri spectaculoase. Mulțimea se revărsa anarhic, unul se pomenea culcat peste altul, nimeni nu izbutea să se țină drept în picioare; afluxul de public părea să fi înmulțit considerabil numărul adversarilor. Uriașul purtător se menținuse mult timp în fața ușii restaurantului, acum însă, fără a mai opune vreo rezistență, se lăsa împins pe stradă, în sus și în jos,

în timp ce candidatul continua să vorbească într-una, nemaiputîndu-se totuși înțelege dacă își expunea mai departe programul, sau dacă striga după ajutor. Se părea — dacă nu era cumva o impresie înșelătoare — că se mai găsisse un contracandidat, sau poate chiar, mai mulți; din loc în loc apărea brusc, într-un fascicol de lumină, cite un om ridicat deasupra mulțimii, care, — palid la față și cu pumnii strînși, — ținea un discurs aclamat de voci numeroase.

— Dar ce se întâmplă aici? întrebă Karl și se întoarse tulburat spre paznicii săi.

— Micuțul nostru e grozav de emoționat! îi spuse Brunelda lui Delamarche și-l apucă pe Karl de bărbie, întorcîndu-i capul către ea. Gestul însă îi plăcu lui Karl și el, năucit de cele se se petreceau jos, nemaîținînd seama de nimic, se scutură atît de tare, încît Brunelda nu numai că slăbi strînsoarea, dar făcu instinctiv un pas înapoi, dîndu-cale liberă.

— Acum te-ai uitat destul, spuse ea, evident iritată de purtarea lui Karl. Du-te înăuntru, desfă paturile și pregătește totul pentru noapte. Și arată cu degetul în direcția camerei. Era tocmai direcția în care Karl voia s-o apuce de cîteva ore, așa că nu protestă în nici un fel. Dar, chiar în clipa aceea, dinspre stradă, se auzi un puternic zgomot de sticlă spartă, făcută țandări. Karl nu se putu stăpîni și, cu un salt, fu din nou lîngă balustradă, ca să mai arunce o privire acolo jos. Adversarii reușiseră un atac — poate chiar unul decisiv. Pînă acum farurile de automobil ținuseră în lumina lor orbitoare întreaga asistență, întreaga desfășurare a manifestației, menținînd astfel ordinea în limite oarecum normale; acum însă, într-o singură clipă ele fură distruse toate deodată, așa încît, pînă și candidatul cu purtătorul său rămaseră în acea lumină incertă care, împărțindu-se în mod egal, de-a lungul întregii străzi, făcea impresia de întuneric. Nu s-ar mai fi putut spune, nici măcar aproximativ, pe unde se găsea candidatul și confuzia pe care o crease întunericul se accentuă și mai mult cînd deodată, dinspre pod se intonă un cîntec grav și prelung, ce se apropia mereu, într-un perfect unison.

— Nu ți-am spus ce ai de făcut acum? spuse Brunelda. Grăbește-te, sînt obosită, adăugă, întinzîndu-și brațele, încît pieptul bombat i se rotunji și mai mult ca de obicei. Delamarche, care o ținea de după talie încă de la început, se retrase cu ea într-un colț al balconului. Robinson îi urmă ca să dea laoparte resturile aperitivelor sale, care rămăseseră acolo.

Karl se hotărî să profite de această ocazie favorabilă; nu era, deci, momentul să se mai uite în jos. Odată ajuns în stradă, avea destul

timp să vadă totul mai bine decît din balcon. Din două salturi traversă camera, luminată de o lumină roșietică, dar din păcate, ușa era încuiată și cheia nu era la locul ei. Se punea problema să fie găsită, dar cine să poată găsi o cheie în harababura din cameră, și încă în cele cîteva clipe de care dispunea ! Ar fi trebuit să fie de-acum pe scară, alergînd în jos cît îl țineau picioarele, cînd colo, era nevoit să caute cheia ! O căută prin toate sertarele accesibile, scormoni pe masă printre farfuriile îngrămădite lîngă o broderie începută, fu atras apoi de un fotoliu pe care se găsea un morman de haine vechi, dar pe el, chiar dacă s-ar fi aflat cumva cheia, ar fi fost imposibil de găsit; în cele din urmă, se azvîrli asupra canapelei — mirosea într-adevăr urît și o pipăi prin toate colțurile și pliurile. După aceea însă se lăsă păgubaș și se opri descumpănit în mijlocul camerei. « Poate că Brunelda o fi purtînd cheia asupra ei, prinsă de cordon — își spuse Karl — obișnuiește să-și atîrne de cordon atîtea lucruri ! ». În orice caz, în cameră era inutil să mai caute.

Apucă orbește două cuțite și le împlîntă, cu o răsucire, în canatul ușii, unul sus și altul jos, pentru a obține două puncte de atac, distanțate între ele. Dar, de îndată ce trase de cuțite, acestea se rupseră în două. De fapt, era tocmai ce-i trebuia: ciaturile, mai scurte și mai tari, se puteau înșuruba acum mai bine. Le răsuci deci, trăgînd cu toată puterea, cu brațele larg deschise, cu picioarele mult depărtate și înfipite în podea, icnind și pîndind ușa cu o privire fixă. Ușa nu putea să reziste la infinit, și Karl deslușise tocmai cu bucurie o oarecare slăbire a încuietorii; de altfel, nici nu prea era de dorit ca treaba să meargă foarte repede, fiindcă, așa, poate că broasca ar fi sărit prea dintr-o dată și zgomotul ar fi atras atenția celor de pe balcon; broasca trebuia să se deschidă normal, așa încît Karl lucră migălit, cu ochii mult apropiați de ea.

— la te uită !

Era vocea lui Delamarche. Toți trei se aflau în cameră, perdeaua se și închisese în urma lor. Luat pe neașteptate, lui Karl îi căzură brațele moi. N-apucă să deschidă gura și să se explice cumva, fiindcă, într-un acces de furie, cu mult mai exploziv decît merita situația de față, Delamarche se năpusti asupra lui Karl; șnurul desfăcut al halatului său descriind în aer o curbă amplă. Karl reuși să se ferească la timp. Ar fi putut scoate cuțitele din ușă, folosindu-se de ele pentru a se apăra, dar nu o făcu; în schimb, după ce se aplecă scurt, sări apoi în sus, apucă gulerul lat al halatului lui Delamarche și, cu o singură smucitură, îl ridică în aer, ținîndu-l parcă agățat de creștet; halatul era, precum se știe, prea mare pentru Delamarche și i se

urcase de tot în cap. Uluit, Delamarche își agita mâinile în aer în fel și chip și abia după ce-și mai reveni se apucă să-l izbească pe Karl cu pumnul în spate, fără însă să reușească a-l lovi cum ar fi vrut, deoarece Karl se ținea lipit de pieptul lui Delamarche, ca să-și ferească fața. Karl suportă loviturile, cu toate că se răsucea de durere, cu toate că ele deveneau din ce în ce mai puternice; și cum nu le-ar fi suportat, din moment ce vedea, apropiindu-i-se victoria? Ținându-l de cap pe Delamarche, vîrîndu-și degetele mari pe sub ochii acestuia, Karl se pregătea să-l împingă drept înainte către mormanul de mobile din colțul camerei și să-i pună totodată o piedică, apucînd cu vîrful piciorului, șnurul halatului lui Delamarche și încolăcindu-i-l în jurul gleznelor.

Întrucît trebuia să se ocupe exclusiv de Delamarche — mai ales că simțea rezistența crescîndă a acestui corp vînjos ce se opintea tot mai tare spre a-l îndepărta — Karl uitase că nu sînt singuri în cameră. Curînd însă avu prilejul să și-o amintească, întrucît, își simți picioarele imobilizate; îl ținea Robinson, care se aruncase pe podea, chiar în spatele lui. Scăpînd un oftat, Karl luă mâinile de pe Delamarche, care mai lunecă un pas îndărăt. În mijlocul camerei, Brunelda se proptise pe picioare, în toată corpolența ei, cu genunchii îndoiți și mult depărtați, urmărind scena cu ochi sclipitori. Ca și cum ea însăși ar fi luat parte la luptă, respira adînc, ochind și aruncîndu-și pumnii înainte. Delamarche își coborî cu un gest smucit halatul și, avînd acum perspectiva liberă, își calcula șansele, desigur nu spre a continua lupta, ci spre a-l pedepsi pe celălalt. Îl apucă pe Karl de piepții cămășii, îl ridică puțin de la pămînt, și îl izbi de dulapul din apropiere cu atîta forță și cu atîta dispreț, că nici măcar nu-i aruncă o privire — încît Karl crezu, la început, că jungghiurile pe care le simțea în spate și în cap — datorate, de fapt, izbirii de dulap — sînt izbaturile pumnilor lui Delamarche. I se întunecă în fața ochilor, încît nu mai apucă să audă decît exclamația furibundă a lui Delamarche: « Canalie ! » și se prăbuși lîngă dulap; jos, i se păru că mai aude, de undeva, de departe: « Îți arăt eu ție ! »

Cînd își veni în fire, văzu că în jur e întuneric. Era desigur noapte tîrzie; de pe balcon, sub perdea, se strecura în cameră o palidă rază de lună. Se auzea respirația calmă a celor trei care dormeau. Se auzea mai ales Brunelda răsufîind șuierat — ca de altfel și atunci cînd era trează și vorbea. Ascultînd, nu prea puteai să-ți dai seama, totuși, cam pe unde s-ar afla cei care dormeau. Zgomotoasa lor răsufulare umplea toată camera. De-abia după ce constată cum stau lucrurile în jur, Karl se preocupă și de sine; se înpăimîntă, fiindcă deși se simțea țeapăn și încovrigat de durere, nu bănuise că

are și răni sîngerînde. Simțea în creștet ceva ca o continuă apăsare și toată fața, gîtul, pieptul și cămașa îi erau ude de sînge. Trebuia să iasă negreșit la lumină, trebuia să-și dea seama exact în ce stare se află, poate că l-au lăsat infirm pe viață; atunci sigur că Delamarche i-ar da drumul, dar la ce i-ar mai folosi? Se închideau toate porțile visurilor sale. Îi veni în minte băiatul din poartă, cu nasul ciupit de vîrsat, și o clipă își ascunse fața în palme.

Dintr-un impuls lăuntric se întoarse către ușă și se îndreptă spre ea în patru labe, bîjbîind prin întuneric. Simți curînd, cu vîrful degetelor, o cizmă, apoi un picior; cine altul decît Robinson, ar mai fi putut dormi încălțat? I se poruncise probabil să se culce de-a curmezișul ușii ca să-l împiedice pe Karl să iasă, în cazul cînd ar încerca să fugă. Dar cum de nu-și dădeau seama în ce stare se afla el? Așa cum era, nici prin minte nu-i mai trecea să mai fugă, Voia doar puțină lumină. Fiindcă pe ușă nu era chip să iasă, trebuia să meargă pe balcon. Găsi masa în cu totul alt loc decît fusese seara, canapeaua — de care el se apropie, bineînțeles cu multă prudență — o găsi, spre surprinderea sa, neocupată, în schimb, în mijlocul camerei dădu peste o movilă de haine, cuverturi, perdele, perne și covoare, așezate straturistraturi. Crezu întîi că nu e decît o grămadă de vechituri, ca aceea pe care o găsisese seara pe canapea, și care, între timp se rostogolise, pesemne pe podea; dar tîrînd-se mai departe, observă cu mirare că aici era un întreg depozit de lucruri — probabil fuseseră scoase special pentru noapte, peste zi fiind păstrate în dulapuri. Se tîrî împrejurul grămezii și înțelese curînd că nu era altceva decît un fel de culcuș unde dormeau Delamarche și Brunelda, pe care pipăind, cu precauție îi descoperi de îndată.

Știind acum pe unde dormea fiecare, se grăbi să ajungă pe balcon. Dincolo de perdea era de-acum alta situația. Aer proaspăt, clar de lună, încît Karl nu se mai satura să se plimbe pe balcon încoace și încolo. Privi strada și o găsi calmă. Din restaurant continua să se audă muzica, dar foarte vag; în fața ușii, un om mătura trotuarul. Pe aceeași stradă unde seara era un vacarm încît pînă și discursul țipat al unui candidat în alegeri nu se mai putea distinge, printre celelalte voci, acum se auzea distinct tîrșitul măturii pe caldarîm.

Zgomotul unei mese mișcate din loc îl făcu pe Karl să se uite sper balconul vecin; acolo, cineva stătea și învăța. Era un tînăr cu o barbă mică, ascuțită; citind și bolborosind, nu înceta să și-o tot răsucească. Stătea lîngă o măsuță acoperită cu cărți, față-n față cu Karl. Coborîse becul de pe zid și-l sprijinise între două cărți mari, încît era scaldat într-o baie de lumină.

— Bună seara, spuse Karl, părîndu-i-se că tînrul se uitase la el. Dar se convinse imediat că nu era așa, căci tînrul era orbit de lumină, și chiar după ce se uită de cîteva ori — cu mîna la ochi — să afle cine l-a salutat, nu reuși să vadă nimic; ridică, așadar becul, luminînd într-o oarecare măsură și balconul învecinat.

— Bună seara, răspunse el în sfîrșit; își aținti o clipă privirea asupra balconului vecin, pe urmă adăugă: Ei și?

— Vă deranjez? întrebă Karl.

— Bineînțeles, bineînțeles, spuse omul, punînd din nou becul pe măsută.

Deși aceste cuvinte erau menite să-i rezeze de la început orice posibilitate de comunicare, Karl rămase totuși în acel colț al balconului care se afla la distanța cea mai mică de vecinul său. Îl privea tăcut, citindu-și cartea, întorcînd filele, căutînd din cînd în cînd, repede-repede, cîte ceva într-o altă carte, făcîndu-și însemnări într-un caiet — asupra căruia sta aplecat întotdeauna surprinzător de mult.

Oare tînrul era student? Aveai într-adevăr impresia că studiază. Cîndva — doamne, cît timp trecuse de atunci! — la fel stătuse și Karl, la o masă, în casa părinților săi, scriindu-și temele, în timp ce tata citea ziarul sau pune la zi corespondența și fișele contabile ale clubului său, în timp ce mama, aplecată peste o broderie, ridica și cobora acul cu o mișcare largă. Pentru a nu-l incomoda pe tata, Karl își pune pe masă numai caietul și călimara, cărțile de care avea nevoie, aranjîndu-le teancuri pe scaune, în dreapta și în stînga lui. Cît de liniștit era acolo! Cît de rar intrau în acea cameră oameni străini! Lui Karl, încă de cînd era mic de tot, îi plăcea, mai ales, s-o privească pe mama, atunci cînd, înainte de culcare, își lua cheia și se ducea să încuie ușa casei. Sărmana, nici nu visa că va veni o zi cînd Karl al ei va fi în situația de a încerca să spargă cu cuțitul o ușă străină.

De fapt, ce rost avusese toată învățătura lui?

Uitase aproape totul, și dacă aici ar fi trebuit să-și continue studiile, lucrul i-ar fi venit foarte greu. Își aminti că acasă, s-a întîmplat odată să fie bolnav, vreme de o lună; ce efort a trebuit să depună, pentru a se pune din nou la punct cu învățătura! Și cum, trecuse atîta timp de cînd nu mai deschisese o carte — în afară de acel manual de corespondență comercială.

— Ascultă tinere, se pomeni Karl strigat, n-ai putea să te instalezi în altă parte? Privirea dumitale fixă mă deranjează cumplit. La orele două din noapte, cred că oricine poate pretinde să lucreze nestingherit pe balconul lui. Sau poate vrei să mă întrebi ceva?

— Studiați? întrebă Karl.

— Da, da, spuse tînărul și se folosi de această clipă — și așa pierdut pentru studiu — ca să-și facă puțină ordine între cărți.

— Atunci, n-aș vrea să vă deranjez, spuse Karl. De altfel, de-acum e și timpul să mă întorc în cameră; noapte bună.

Celălalt nici nu răspunse; auzind că nu va mai fi deranjat se și cufundase din nou în studiul său, cu fruntea sprijinită în palmă.

Ajunghind în fața perdelei, Karl își aminti dintr-o dată, pentru ce anume ieșise pe balcon; nu știa încă nimic despre gravitatea stării în care se afla în urma loviturilor primite. Ce-l apăsă oare atît de tare în creștetul capului? Ridică mîna și pipăi, dar spre surprinderea sa nu găsi rana sîngerîndă, de care se temuse, în întunericul camerei, ci un simplu bandaj, încă ud, legat în formă de turban. Judecînd după resturile de dantelă care îl împodobeau pe ici pe colo, bandajul părea o fișie dintr-o lenjerie veche a Bruneldei cu care — după toate probabilitățile — Robinson, îl înfășurase în grabă. Numai că uitase să-l stoarcă, și în timp ce Karl zăcea fără cunoștință, apa i se scursese șiroaie pe față și pe sub cămașa; trezindu-se, asta-i dădu o spaimă cumplită.

— Tot mai ești aici? întrebă tînărul aruncînd o privire spre Karl.

— Acuma plec de-a binelea, spuse Karl, n-am vrut decît să văd ceva aici, la lumină, în cameră e întuneric beznă.

— Dar cine ești dumneata? întrebă tînărul. Își lăsă tocul pe cartea rămasă deschisă și pași spre balustradă. Cum te cheamă? Și cum de ai nimerit la ei? Ești aici mai de mult? Ce ziceai că ai vrut să vezi? Aprinde și dumneata becul de pe balcon, așa nu te zăresc de loc.

Karl îi făcu pe plac, nu însă înainte de a mai trage puțin, pînă în capăt, draperia din ușă, ca nu cumva să fie văzut din cameră.

— Scuzați-mă că vorbesc atît de încet, spuse el aproape în șoaptă, dar dacă mă aud cei dinăuntru, iar o să am parte de-un scandal.

— Iar? întrebă tînărul.

— Da, spuse Karl. În noaptea asta am mai avut cu ei o ceartă serioasă. Aici mai am, cred, un cucui de toată frumusețea. — Și își pipăi creștetul capului.

— De ce v-ați certat? întrebă tînărul, și fiindcă nu i se răspunse îndată, adăugă: mie poți să-mi spui cu încredere tot ce ai pe suflet, în legătură cu ei, fiindcă nu pot să-i sufăr pe nici unul, și mai ales pe «cucoana» voastră. M-ar mira să știu că încă nu te-au ațîtat în contra mea. Mă numesc Josef Mendel și sînt student.

— Da, spuse Karl, mi-au vorbit de dumneavoastră, dar nu de rău. Se pare că ați doctoricit-o, odată, pe doamna Brunelda, nu-i așa?

— Întocmai, spuse studentul și rîse. Mai miroase canapeaua?

— O, da, spuse Karl.

— Asta mă bucură, spuse studentul și-și trecu mîna prin păr. Și de ce-ți fac dumnealor cucuie?

— Ne-am certat, spuse Karl, gîndindu-se cum ar putea să explice studentului întreaga pățanie. Apoi, întrerupîndu-și șirul gîndurilor, întrebă: poate vă deranjez?

— În primul rînd, spuse studentul, m-ai și deranjat și cum sînt, din păcate, foarte nervos, îmi trebuie mult timp ca să-mi pot reveni. De cînd ai început să te plimbi pe balcon mi-a fost imposibil să mai învăț ceva. În al doilea rînd, pe la orele trei fac întotdeauna o pauză. Așa că, povestește mai departe. Mă interesează.

— E foarte simplu, spuse Karl. Delamarche vrea să-i devin servitor dar eu mă opun. Am vrut să plec de aseară. El însă n-a vrut să-mi dea drumul, a încuiat ușa; atunci eu am încercat s-o sparg și uite așa am început să ne batem. Sînt tare amărît că n-am reușit să plec de aici.

— Ai cumva vreun serviciu în altă parte?

— Nu, spuse Karl, dar nu-mi pasă mie acuma de asta; principalul e să scap de aici.

— Cum să nu-ți pese? Întrebă studentul, după care, tăcură amîndoi cîteva clipe. Și de ce nu vrei să rămîi la ei?

— Delamarche e un om rău, spuse Karl, îl cunosc de mult. Cîndva am bătut drumurile împreună, timp de o zi, și am fost fericit cînd am putut să mă despart de el. Cum să accept acuma să-i fiu servitor?

— Dacă toți servitorii ar fi atît de pretențioși în alegerea stăpînilor... spuse studentul cu o urmă de zîmbet. Vezi, eu de pildă, ziua sînt un vînzător oarecare, sau, mai exact, un om de alergătură la magazinul Montly. Acest Montly este, desigur, un ticălos, dar pe mine asta mă lasă rece, singurul meu necaz e că sînt plătit mizerabil. Ai putea să-mi urmezi exemplul.

— Cum adică, ziua sînteți vînzător, și noaptea studiați?

— Da, n-am încotro. Am încercat diferite soluții, dar pînă în prezent alta mai bună n-am găsit. Cu ani în urmă, eram numai student, — noapte, zi — numai că atunci crăpam de foame, dormeam într-un bîrlog infect și cu hainele pe care le aveam, mi-era rușine să mă prezint la cursuri. Din fericire, toate astea s-au terminat.

— Dar atunci, cînd dormiți? Întrebă Karl, privindu-l pe student cu mirare.

— Să dorm! O să dorm după terminarea studiilor. Deocamdată beau cafea neagră.

Și întorcându-se la măsuta sa, scoase de dedesubt o sticlă mare, turnă cafeaua într-o ceșcuță și o aruncă în el dintr-o înghițitură, ca pe un medicament al cărui gust voia să-l simtă cât mai puțin.

— Grozav lucru, cafeaua ! spuse studentul. Păcat că ești tocmai acolo, altfel ți-aș oferi și dumitale.

— Mie nu-mi place cafeaua, spuse Karl.

— Nici mie, preciză studentul și rîse — dar ce m-aș face fără ea? Fără cafea Montly nu m-ar mai ține nici o clipă în serviciu, cu toate că, deocamdată, nici nu știe că exist. Nu pot să-mi închipui cum m-aș comporta, dacă n-aș avea totdeauna, sub teighea, o sticlă la fel cu cea de aici — niciodată încă n-am îndrăznit să-mi întrerup obiceiul de a bea cafea — dar îmi închipui că aș cădea pe sub teighea și aș dormi dus. Din păcate, la magazin, a început să se cam știe, mulți îmi spun acolo « Schwartzkaffee »; o glumă de prost gust, care, sînt sigur, mi-a și dăunat la avansare.

— Și cînd vă terminați studiile?

— Merge încet, spuse studentul cu capul plecat. Se depărtă de balustradă și se așază din nou, la masa lui; sprijinindu-și coatele pe cartea deschisă și trecîndu-și mîinile prin păr, adăugă: cred că o să mai dureze un an-doi.

— Și eu am vrut să studiez, spuse Karl, ca și cum asta i-ar da dreptul să ceară din partea studentului mai multă încredere decît pînă acum.

— Așa ! spuse studentul. Nu se înțelegea bine dacă-și reluase lectura sau dacă numai își privea cartea distrat. După o clipă însă, i se adresă din nou: Să nu regreți că ai renunțat. Uite eu — sînt de-acum cîțiva ani — studiez numai prin corespondență. Am prea puține satisfacții ba, încă și mai puține perspective de viitor. Ce pot să sper. America e plină de medici excroci !

— Eu voiam să devin inginer, se grăbi Karl să explice studentului, care avea de acum un aer absent.

— Și acum vor să te facă servitorul lor, spuse studentul ridicîndu-și o clipă ochii de pe carte; sigur că asta te necăjește.

Această concluzie a studentului dovedea, fără îndoială, o superficială înțelegere a situației; Karl se gîndi însă că și din asta ar putea să tragă unele foloase, așa încît întrebă:

— N-aș putea obține și eu un post la magazin?

Întrebarea atrase atenția studentului care își întrerupsese îndată lectura; nici nu-i trecuse prin minte că l-ar putea ajuta pe Karl la căutarea unui serviciu.

— Încearcă, spuse el. Sau mai bine, lasă-te păgubaș ! Mie, cînd am reușit să obțin postul de la Montly mi s-a părut cel mai mare succes

al vieții mele. Dacă aş avea de ales între studii și acest serviciu, aş alege, bineînțeles, serviciul. Fac însă tot ce pot ca să evit necesitatea unei asemenea alegeri.

— E chiar așa de greu să obții o slujbă acolo? spuse Karl, mai mult pentru el.

— Mai întrebi! E mai ușor de ajuns judecător decât portar la Montly.

Karl rămase pe gânduri. Acest student, cu mai multă experiență decât el, care n-avea de ce să-i dorească răul, care-l ura pe Delamarche — din motive pe care Karl încă nu le cunoștea — iată că nu găsea nici un cuvânt pentru a-l încuraja să părăsească această casă. Și încă studentul nu cunoștea pericolul care-l amenința pe Karl din partea poliției, pericol de care nu se putea apăra decât în casa lui Delamarche.

— Cred că ai văzut demonstrația de aseară, nu-i așa? Cine nu știe cum stau lucrurile, ar putea să creadă că acest candidat — se numește Lobster — are perspective serioase.

— Eu nu mă pricep de loc la politică, spuse Karl.

— Asta nu e bine; oricum, totuși ai ochi și urechi, și ai putut să-ți dai seama că acest om are și dușmani, dar și mulți prieteni; sînt sigur că asta ai observat-o și dumneata. Ei bine, închipuie-ți că acest om nu are, după părerea mea, nici o șansă să fie ales. Din întâmplare, cunosc toată situația lui, unul din amicii lui locuiește la noi. Nu este un incapabil și, cu opiniile sale politice, cu trecutul său militant, ar fi un foarte potrivit judecător de district. Dar nimeni nu se gîndește că ar putea fi ales, o să cadă mai mult ca sigur, bineînțeles după ce campania sa electorală îi va fi înghițit pînă și ultimul dolar; asta-i tot ce se va întîmpla.

Karl și studentul se priviră o clipă în tăcere. Studentul dădu din cap, zîmbind, și își masă cu mîna ochii obosiți.

— Încă nu mergi să te culci? întrebă el. Eu o să mă așez să citesc mai departe. Vezi ce mult mai am de parcurs? Și răsfoi în grabă jumătate din carte, pentru a-l face pe Karl să-și dea seama ce muncă îl așteaptă în continuare.

— Atunci noapte bună, îi ură Karl înclinîndu-se puțin.

— Treci pe la mine într-o zi, spuse studentul. Se și așezase din nou la măsuța sa. Bineînțeles dacă-ți face plăcere, adăugă el. La noi, la magazin, o să găsești întotdeauna lume destulă. Între orele nouă și zece seara pot să-mi fac timp pentru dumneata.

— Mă sfătuiți, așadar, să rămîn la Delamarche? întrebă Karl.

— Neapărat! zise studentul și-și aplecă îndată privirea asupra cărților sale.

Părea că nu el fusese acela care rostise acest ultim cuvînt. Cuvîntul continua să răsune în urechile lui Karl, venind parcă de departe și vibrînd într-un timbru mai grav decît cel al vocii studentului. Se îndreptă cu pași rari către perdea, îl mai privi o dată pe student — încremenise din nou în cîmpul său de lumină, înconjurat de noapte — și se strecură în cameră. Îl întîmpină tripla răsufare a celor care dormeau. Merse de-a lungul peretelui căutînd canapeaua, și, după ce o găsi, se întinse pe ea, comod, ca și cum ar fi fost în patul său obișnuit. Din moment ce studentul — care-l cunoștea bine pe Delamarche, ca și ambianța generală a vieții americane și care, pe deasupra, era un om cultivat — îl sfătuia să rămînă aici, nu era cazul ca, cel puțin deocamdată, să-și mai facă gînduri negre. El, dealtfel, nu avea țeluri atît de înalte ca vecinul său, studentul, și cine știe dacă ar fi reușit să-și termine studiile, chiar dacă ar fi rămas în patria lui, și dacă acolo, acasă, ar fi fost problematic, nimeni nu-i putea cere să reușească aici, într-o țară străină. Într-adevăr, ar avea poate mai multe posibilități să-și găsească un serviciu onorabil, primind oferta lui Delamarche și așteptînd, cu situația pentru moment asigurată, ivirea unei ocazii mai fericite. Părea că se aflau pe această stradă destule birouri de categorie medie și inferioară care, poate că nu se arătau prea pretențioase în alegerea personalului. În lipsă de ceva mai bun, ar accepta și un post de curier. Dar, la urma urmelor, de ce n-ar fi posibil să fie angajat exclusiv pentru lucrări de birou; să se poată așeza și el, într-o zi, la masa sa de scris și, din cînd în cînd, să privească afară prin fereastra deschisă, ca acel funcționar pe care-l zărise dimineața, în timp ce traversa curtea. Închise ochii și se liniști definitiv, gîndindu-se că, înainte de orice, e băiat tînăr, iar, în ceea ce îl privește pe Delamarche, va veni și ziua cînd îi va îngădui să plece; menajul lui tot nu părea să dureze o veșnicie. Dacă ar izbuti să obțină vreodată un serviciu de birou — se gîdea Karl — nu s-ar ocupa cu nimic altceva decît cu lucrările sale, nu și-ar risipi forțele, așa cum făcea studentul. La nevoie, ar lucra și noaptea, dar tot pentru birou și sigur că, la început, asta ar fi chiar foarte necesar, date fiind lacunele întreprinderii, ar face toate lucrările, chiar și pe cele refuzate de alți funcționari, ca fiind nedemne de ei. În capul lui Karl se îmbulzeau bunele intenții de parcă viitorul său șef își și făcuse apariția și, privindu-l, i le citea pe față.

Cu aceste gînduri, Karl adormi; nimic nu-i mai tulbură somnul; doar, îi atrase atenția un scîncet al Bruneldei, care, era chinuită, pesemne, de vise urîte și se zvîrcolea în culcușul ei.

TEATRUL ÎN AER LIBER DIN OKLAHOMA

La un colț de stradă, Karl văzu un afiș cu următorul conținut: «Azi pe hipodromul de la Clyton se angajează personal pentru teatrul din Oklahoma, începînd de la orele șase dimineața și pînă la miezul nopții! Marele teatru din Oklahoma vă cheamă! Vă cheamă numai astăzi și numai o singură dată! Cine pierde această ocazie, o pierde pentru totdeauna! Acela care se gîndește la viitorul său, este omul nostru! Oricine este binevenit! Toți cei ce doresc să devină artiști, să se prezinte! Sîntem teatrul care are nevoie de oricine, oferind fiecăruia un loc potrivit! Pe cei care au îmbrățișat ideea de a veni în mijlocul nostru îi felicităm aici pe loc! Dar grăbiți-vă, pentru a putea fi primiți pînă la miezul nopții! La orele douăsprezece totul se închide și nu se mai redeschide! Blestemați să fie acei care nu ne dau crezare! Porniți cu toții spre Clyton!»

Acest afiș, în fața căruia se afla, de fapt, multă lume, nu prea părea să aibă un succes deosebit. Afișe se găseau la tot pasul și nimeni nu le mai dădea crezare. Acest afiș părea și mai puțin verosimil decît altele. Avea, înainte de toate, un mare cusur: nu pomenea un cuvînt despre retribuție. Dacă aceasta ar fi fost cît de cît demnă de a fi pomenită, afișul ar fi dat-o, negreșit în vileag, neuitînd tocmai ceea ce era mai tentant. Nimeni nu dorea cu tot dinadinsul să devină artist, însă fiecare voia să fie retribuit pentru munca sa. Acest afiș era pentru Karl foarte atrăgător deoarece pe el scria clar: «oricine e binevenit!». «Oricine», prin urmare și Karl. Toate cîte le săvîrșise pînă acum erau, așadar, uitate, nimeni nu mai avea să-i reproșeze ceva. Era în drept să solicite o muncă de fel rușinoasă, dimpotrivă, aceasta era oferită în mod public. Și tot în mod public se formula și asigurarea că va fi primit și el. Karl nici nu dorea altceva; voia să găsească, în sfîrșit, un punct de pornire pentru o carieră onorabilă și tocmai acest lucru i se oferea acum. Chiar dacă vorbăria multă din afiș n-ar fi fost decît o minciună, chiar dacă marele teatru din Oklahoma n-ar fi fost, în realitate, decît un mic circ ambulant, el era gata să se angajeze pe loc și cu asta basta. Karl nu mai reciti întregul afiș, căută doar fraza aceea: «oricine este binevenit!». Se gîndi în primul moment să pornească pe jos pînă la Clyton, dar asta ar fi însemnat să facă un marș epuizant de trei ore, riscînd să ajungă tocmai în clipa în care s-ar fi anunțat că toate posturile disponibile au fost ocupate. E drept că afișul lăsa să se înțeleagă că numărul

posturilor era nelimitat, dar asemenea oferte de serviciu erau întotdeauna redactate în această manieră. Karl înțelese că trebuia să aleagă una din două — fie să renunțe la acest serviciu, fie să ajungă cu metroul acolo. Își mai numără o dată banii; dacă n ar fi intervenit această cheltuială, banii i-ar fi ajuns pentru vreo opt zile. Preocupat, înșira micile monede pe palma întinsă, făcînd mici grămăjoare. Un domn care-l urmărise, îl bătu pe umăr și-i ură:

— Mult noroc cu ocazia călătoriei la Clyton !

Karl mulțumi dînd din cap, nu scoase nici un cuvînt și continuă să-și numere banii. Se decise repede, puse deoparte banii pentru călătorie și fugi spre metro. Coborî la Clyton și îl lovi deodată larma multor trompete. Era o gălăgie confuză, trompetele sunau alandala, fără vreo ordine specială. Asta nu-l deranjă pe Karl, dimpotrivă, îl convinse că teatrul din Oklahoma era o instituție mare. În clipa în care ieși din stația de metro își aruncă privirile asupra peisajului și își dădu seama că totul era cu mult mai mare decît și-ar fi putut închipui; nu înțelese, în schimb, de ce o instituție de asemenea anvergură făcea atari eforturi pentru a-și angaja personal. La intrarea în hipodrom era o tribună lungă și joasă, pe care se aflau sute de femei în costume de îngeri, înfășurate în voalurile lungi albe și purtînd aripi mari; femeile-îngeri suflau din trompete aurii, lucitoare. Acestea nu stăteau direct pe tribună, fiecare se postase pe cîte un pedestal mascat de voalurile lungi ale costumului de înger care, căzînd în falduri largi, le îmbrăcau complet. Aceste pedestale fiind foarte înalte (ajungeau pînă la doi metri înălțime), staturile femeilor păreau uriașe. Această panoramă măreață era întrucîtva diminuată din pricina micimii capetelor acelor femei și a părului lor prea scurt și despletit, care atîrna ridicol, de ambele părți, între aripile larg deschise. Spre a se evita monotonia, se instalaseră pedestale de mărimi foarte diferite. Puteai vedea unele femei a căror înălțime nu întrecea cu mult mărimea naturală, dar se înălțau altele în preajma lor atît de sus încît aveai impresia că cea mai ușoară adiere de vînt le-ar putea prăbuși. Și toate femeile acestea suflau acum din trompete.

Publicul nu era numeros. Aproximativ zece băieți, scunzi în raport cu staturile înalte de pe tribună, se plimbau încoace și încolo, privind femeile cocoțate pe tribună. Schimbînd impresii, aceștia arătau cînd spre una, cînd spre alta, fără să aibă însă aerul că doresc să intre, să solicite angajare. Un singur bărbat, mai în vîrstă, se ținea oarecum la o parte. Adusese cu el soția și copilul în cărucior. Femeia ținea o mîină pe cărucior și cu cealaltă se sprijinea de umărul soțului. Deși amîndoi admirau spectacolul, păreau totuși decepționați.

Și ei căutau un serviciu, însă acest zgomot de trompete îi zăpăcise complet. Karl era în aceeași situație. Apropiindu-se de acest bărbat, Karl ascultă o vreme trompetele, apoi întreabă:

— Aici se fac angajări pentru teatrul din Oklahoma?

— Și eu credeam așa ceva, mărturisii omul, dar stăm aici de o oră și nu auzim altceva decât trompete. Nicăieri nu există un afiș, nicăieri un om care să anunțe ceva, nicăieri cineva care să dea o informație !

— Poate că așteaptă să se strîngă mai multă lume, zise Karl. Pînă acum s-au adunat foarte puțini oameni aici.

— Tot ce se poate, admise omul, apoi tăcură.

De altfel, din cauza zgomotului de trompetă, era și greu să te faci înțeles. Femeia spuse ceva în șoaptă soțului ei, acesta dădu din cap și îi strigă, la rîndul său, lui Karl :

— N-ai vrea să mergi pînă la hipodrom și să întrebi unde se fac angajările de personal?

— Ba da, spuse Karl, însă trebuie să mă cațăr pe tribună și să mă strecor printre îngeri.

— Vezi vreo complicație? întreabă femeia.

Femeia găsea că în cazul lui Karl nu exista nici un fel de complicație, dar pe soțul ei nu voia să-l trimită acolo

— E în regulă, promise Karl, mă voi duce.

— Ești foarte amabil, aprecie femeia și atît ea cît și soțul acesteia îi strînseseră mîna.

Băieții se adunară în fugă spre a vedea de aproape cum se cațără Karl pe tribună. Femeile păreau că suflă acum mai cumplit din trompete, salutînd pe primii solicitanți de posturi. Cele de pe piedestalele pe lîngă care trecea Karl, se opriseră chiar din suflat și, uitînd de trompetele lor, se tot aplecau într-o parte și alta, să vadă încotro o apucă solicitantul. La capătul opus al tribunei, Karl zări un om ce părea că așteaptă să dea ochii cu solicitanții, gata să dea toate informațiile. În clipa în care Karl se decise să se îndrepte spre el, se auzi strigat pe nume, de undeva de sus.

— Karl, strigă un înger.

Karl privi în sus.

— Fanny ! exclamă la rîndul său și salută cu mîna în direcția de unde fusese strigat.

— Hai, urcă-aici ! ceru Fanny, doar n-ai să mă ocolești, și desfăcînd voalurile, dezgoli pedestalul și, totodată, scara îngustă care ducea într-acolo.

— Pot urca? E voie? fu curios Karl.

— Cine ne poate opri să ne strângem mîna ! îi strigă Fanny și privi cu atenție în jur, să știe dacă nu intenționează cineva să-i interzică acest lucru. Dar Karl se și cățăraseră acum, în fugă, pe scări.

— Mai încet ! îl potoli Fanny, altfel ne prăbușim amîndoi, cu piedestal cu tot !

Nu se întîmplă însă nimic și Karl ajunsese cu bine pînă pe ultima treaptă.

— la privește, îl invită Fanny, după ce se salutară, privește ce serviciu am primit !

— Frumos, zise Karl și se uită în jur.

Toate femeile din apropiere îl observaseră pe Karl și chicoteau.

— Ești, s-ar putea spune, cea mai înaltă, aprecie Karl și întinse mîna să măsoare înălțimea celorlalte.

— Te-am zărit imediat, de cum ai ieșit din stație, îl vesti Fanny, dar cum mă aflu, din păcate, în ultimul rînd, nu pot fi zărită și nici nu am avut cum să strig. Cu toate că am suflat foarte tare, tot nu m-ai recunoscut.

— Toate suflați prost, aprecie Karl. Lasă-mă să suflu și eu o dată.

— Cu plăcere, acceptă Fanny și îi întinse trompeta. Dar să nu suflă cumva brambura, neținînd cont de ansamblu, că mă concediază.

Karl își dădu drumul, suflă din trompetă; inițial avusese impresia că aceasta nu era decît un instrument grosolan, bun doar pentru a stîrni zgomot; acum își dădea seama că se afla în fața unei trompete cu care puteai scoate sunete foarte delicate. Dacă toate instrumentele prezente aici erau de aceeași calitate, era clar că ceea ce se întîmpla acolo nu era decît o irosire de forțe. Fără a se lăsa deranjat de gălăgia din jur, Karl suflă din toți bojocii, lansîndu-se într-un cîntec pe care-l auzise cîndva într-o cîrciumă. Era fericit de a fi regăsit aici o prietenă de demult și de a avea ocazia să cînte din trompetă și de a putea obține, pe deasupra, curînd-curînd, un post bun. Destule femei încetaseră să mai sufle și îl ascultau. Cînd Karl își întrerupse brusc cîntecul, nu sunau mai mult de aproximativ jumătate din numărul total al trompetelor; trecu un timp, pînă ce, treptat, vacarmul general reîncepu.

— Ești un adevărat artist ! zise Fanny în clipa în care Karl îi restitui trompeta. Ai putea cere un post de trompetist.

— Se primesc oare și bărbați ? întrebă Karl.

— Desigur, confirmă Fanny, noi suflăm timp de două ore, după care ne iau locul băieți îmbrăcați în haine de draci. Jumătate din ei suflă din trompete, jumătate bat din tobe. Totul este extrem de frumos, ca și de altfel întreaga montare, care este foarte costisitoare.

Cum îți plac rochiile noastre? Dar aripile? și Fanny coborî privirile, spre a se contempla.

— Crezi că aş putea să primesc și eu un post pe aici? vru să știe Karl.

— Se înțelege că da, zise Fanny, doar este cel mai mare teatru din lume. Ce întâmplare fericită că ne-am reîntâlnit! Totul depinde însă de postul pe care-l vei primi; chiar fiind angajați amîndoi, aici, s-ar putea să nu ne vedem de loc.

— Să fie oare totul atît de măreț pe aici? fu curios Karl.

— Este cel mai mare teatru din lume, repetă Fanny; e drept că încă nu am avut ocazia să-l văd, dar unele colege de-ale mele care au mai fost la Oklahoma, spun că este atît de mare încît aproape că nu are limite.

— Și totuși au venit atît de puțini solicitanți! se miră Karl și arătă cu mîna spre băieții aflați la picioarele lui și spre mica familie.

— Asta-i adevărat, recunosc Fanny, dar gîndește-te că angajăm oameni în toate orașele, că echipa noastră care recrutează personal este mereu pe drumuri și că mai există multe alte echipe de acest gen.

— Dar nu s-a deschis încă acest teatru?

— Ba da, zise Fanny, este un teatru vechi, dar se mărește continuu.

— Mă miră că nu se îmbulzesc mai mulți solicitanți, comentă Karl.

— Într-adevăr, este ciudat, recunosc Fanny.

— S-ar putea ca vînzoleala asta de îngeri și draci să aibă mai degrabă darul de a îndepărta lumea decît de a o atrage.

— Cum de îți dă prin cap așa ceva? fu curioasă Fanny. Dar să știi că s-ar putea să ai dreptate. Adu-i la cunoștință conducătorului nostru părerea ta; poate că îl vei ajuta în felul acesta.

— Unde îl găsesc? întrebă Karl.

— Pe hipodrom, spuse Fanny, în tribuna arbitrilor.

— Și lucrul ăsta mă miră, zise Karl. De ce se fac angajările tocmai pe hipodrom?

— Uite care-i situația, explică Fanny. Preparative facem peste tot, preparative dintre cele mai mari și ne așteptăm la o îmbulzeală nemaipomenită, iar pe hipodrom e spațiu mult. De asemenea, în toate orașele unde se fac pariuri sînt amenajate birouri pentru angajare de personal. Se pare că există vreo două sute de asemenea birouri.

— Are acest teatru din Oklahoma încasări atît de mari spre a-și putea permite luxul de a întreține asemenea echipe de recrutare? se întrebă Karl intrigat.

— Ce ne privește?! fu indiferentă Fanny. Dar acum, du-te Karl, să nu pierzi ocazia, iar eu trebuie să mă apuc iar de suflat. Încearcă,

în orice caz, să obții un serviciu în această echipă și vino imediat să-mi dai de veste. Nu uita că aștept vestea asta cu cea mai mare nerăbdare.

Ea îi strînse mîna, îl făcu atent să coboare grijuliu, puse din nou trompeta la gură, însă nu suflă pînă nu-l văzu pe Karl ajuns din nou pe pămînt. Karl aranjă din nou voalurile în jurul piedestalului, așa cum fuseseră. Fanny îi mulțumi printr-o mișcare a capului și Karl, reflectînd în fel și chip asupra celor auzite, se îndreptă acum spre omul pe care-l ochise pe cînd se afla sus, pentru a sta de vorbă cu Fanny; omul acela se apropiase de piedestal și îl aștepta.

— Doriți să vă angajați la noi? întrebă omul. Sînt șeful personalului acestei trupe și, în această calitate, vă urez bun venit !

Acesta stătea într-una ușor înclinat, într-un gest de politețe și se foia, fără a se mișca de la locul său, jucîndu-se în același timp cu lanțul ceasului său.

— Mulțumesc, zise Karl. Am citit afișul dumneavoastră, și mă voi prezenta conform precizărilor de acolo.

— Aveți perfectă dreptate, îi încuviință omul, impresionat de atitudinea lui Karl. Din păcate nu sînt toți oamenii atît de corecți.

Karl se gîndi că era momentul potrivit să-i atragă acestui om atenția că mijlocul de propagandă întrebuintat de echipa de recrutare nu-și atingea scopul tocmai din pricina extravagantei sale țipătoare. Se abțînu însă, gîndindu-se că omul acesta nici nu era conducătorul trupei și că nici nu ar fi recomandabil ca tocmai el, care nici măcar angajat nu e, să se grăbească cu sugestii de îmbunătățire. În consecință, se mulțumi să spună aceste cuvinte :

— Afară mai așteaptă un om care solicită și el un post; el m-a trimis în recunoaștere. Pot să-l chem ?

— Desigur, confirmă omul, cu cît se prezintă mai multă lume, cu atît este mai bine.

— A venit cu o femeie și un copil în cărucior. Să-i ia și pe aceștia cu el ?

— Se înțelege, vorbi omul, pe care precauțiunea lui Karl îl făcu să zîmbească. Avem nevoie de oricine !

— Mă întorc imediat ! promise Karl. Se duse în fugă pînă la marginea tribunei. Făcu un semn perechii, chemîndu-i astfel să vină cu toții. Karl ajută la urcarea căruciorului pe tribună, apoi o porniră laolaltă. Observînd acest lucru, băieții se sfătuiră între ei și, vîrîndu-și mîinile în buzunare, dar mai păstrînd în ei ezitarea, se urcară înșfîrșit și ei pe tribună, agale; pășiră în urma lui Karl și a familiei. Mai sosiră și alți clienți care, ieșind din clădirea stației, își agitau mîinile, uimiți

de priveleştea tribunei cu îngeri. În orice caz, părea că cererea de posturi se va intensifica. Karl era foarte fericit că venise devreme, poate chiar primul. Perechea era curioasă, puneă diverse întrebări, se interesa dacă sarcinile urmau să fie deosebit de grele. Karl le răspunse că nu ştie încă nimic precis, dar că n-avea îndoieli că vor fi primiţi cu toţii, fără nici o excepţie. Era de părere că puteau fi liniştiţi. Îi întâmpină chiar şeful personalului care, părînd foarte mulţumit, salută pe fiecare în parte, înclinîndu-se uşor, după care îi aranjă pe toţi într-un singur rînd. Karl era primul, fiind urmat de perechi şi, abia după aceea, urmară ceilalţi. După de se orînduiră (la început băieţii se îmbulziră alandala, şi mai trecu o vreme pînă se liniştiră), şeful personalului le vorbi aşa, în timp ce trompetele amuţiră:

— În numele teatrului din Oklahoma, vă salut pe toţi. Aţi venit devreme (era totuşi aproape de ora prînzului), îmbulzeala încă nu este prea mare, aşa că formalităţile de angajare vor decurge repede. Aveţi, desigur, cu toţii, actele asupra dumneavoastră.

Băieţii scoaseră de îndată nişte acte din buzunare, pe care le fluturau înspre şeful personalului; soţul îşi ghionti soţia care scoase, la rîndul său, de sub pilota căruciorului un pachet întreg de acte. Karl, ce-i drept, nu avea nici un act asupra lui. Ştia din experienţă că asemenea cerinţe puteau fi uşor ocolite dacă erai întrucîtva hotărît s-o faci. Era o chestiune care nu îţi puneă cine ştie ce probleme. Şeful personalului mătură cu privirea şirul solicitanţilor şi, asigurîndu-se că toţi aveau acte asupra lor, inclusiv Karl (care ridicase mîna goală) trase concluzia că hîrţile sînt în regulă.

— În ordine, spuse apoi şeful personalului, şi schiţă cu mîna un semn de refuz înspre băieţii care cereau ca actele lor să fie pe loc controlate. Hîrţile vor fi văzute la birourile de primire. Cum aţi văzut de altfel şi din afişele noastre, avem nevoie de oricine. Trebuie să ştim însă, bineînţeles, ce serviciu a ocupat fiecare înainte, pentru a-i putea găsi un loc potrivit unde să-şi poată valorifica priceperea.

«Este doar un teatru şi nimic altceva», îşi zise Karl cuprins de îndoială şi ascultă cu atenţie încordată cuvintele şefului de personal.

— Am orînduit aşadar în barăcile agenţilor de pariuri cîte un birou pentru fiecare meserie în parte, spuse în continuare şeful personalului. Rog pe fiecare să-mi spună ce meserie are; membrii de familie îl vor însoţi pe solicitantul principal la biroul de primire desemnat acestuia. Vă voi conduce imediat la birourile unde vor fi controlate mai întîi actele dumneavoastră şi unde specialiştii vă vor verifica, în continuare, cunoştinţele. Examenul va fi sumar şi nimeni nu trebuie să se îngrijoreze în această privinţă. Angajările se vor face pe loc şi

veți primi neîntîrziat toate îndrumările necesare. Să începem, deci. Acest prim birou este destinat inginerilor, cum se vede, de altminteri, și după firmă. Tocmai pentru că nu avea acte, Karl își zise că trebuie să treacă cît mai repede prin ciurul tuturor formalităților, iar faptul că intenționase cîndva, pe vremuri, să devină inginer, îl încurajă oarecum să ridice mîna. Văzîndu-l pe Karl cu mîna ridicată, băieții, cuprinși de invidie, ridicară și ei mîinile cu toții. Șeful personalului se înalță în vîrfurile picioarelor și îi întrebă pe băieți:

— Sînteți ingineri?

Mîinile acestora coborîră încet, însă Karl își păstră mîna ridicată. Șeful personalului îl privi cu îndoială, deoarece Karl îi părea prea prost îmbrăcat și prea tînăr pentru titlul de inginer; nu obiectă totuși nimic, poate din recunoștință, întrucît — după toate aparențele — Karl era acela care-i adusese acolo pe ceilalți solicitanți. Printr-un gest îl invită să intre în birou, ceea ce Karl făcu imediat, în timp ce șeful personalului se ocupă de ceilalți.

În biroul de primire a inginerilor, de ambele părți ale unei mese dreptunghiulare, se aflau doi domni care confruntau două borderouri mari, aflate în fața lor. Unul din ei citea, iar celălalt sublinia în borderoul său numele rostit de primul. În clipa în care își făcu apariția Karl și îi salută, cei doi se grăbiră să pună borderourile deoparte; puseră mîna pe alte catastife și le desfășurară.

Unul dintre ei, care era cu siguranță copist, zise:

— Actele dumneavoastră, vă rog.

— Din păcate nu le am asupra mea, spuse Karl.

— Nu le are asupra lui, comunică copistul celui alt domn, și notă imediat acest răspuns în catastiful său.

— Sînteți inginer? întrebă, la rîndul său, celălalt domn, care părea a fi șeful respectivului birou.

— Încă nu sînt inginer, se pomeni Karl vorbind. Dar trebuie să vă...

— Ajunge, îl întrerupse domnul, hotărît și repede. Nu țineți de noi; vă rog să citiți firma.

Karl își mușcă buzele, gest pe care acest domn părea a-l fi observat, pentru că spuse în continuare:

— Acesta nu este un motiv de îngrijorare. Avem nevoie de oricine. Făcu semn unuia din servitorii care se plimbau fără treabă printre barăci:

— Condu-l pe acest domn la biroul pentru cunoștințe tehnice.

Servitorul înțelese ordinul și-l apucă pe Karl de mînă. Merseră prin multe barăci. Într-una din ele Karl descoperi pe unul din băieți,

care fusese deja angajat și strîngea mîna domnilor de acolo, în semn de recunoștință. Fu introdus într-un birou unde procedura era asemănătoare aceleia folosită în primul, fapt pe care Karl îl prevăzuse. Numai că aici se află că frecventase gimnaziul și Karl fu trimis la biroul foștilor elevi de gimnaziu. Aici declară că frecventase un gimnaziu în Europa și i se spuse imediat că nu ține nici de acest birou; fu îndrumat la biroul elevilor gimnaziilor din Europa. Acest birou era instalat într-o baracă situată la marginea extremă a stabilimentului; aceasta nu numai că era cea mai mică dar era și mai joasă decît celelalte barăci. Servitorul care-l introdusese aici era furios din cauza lungii peregrinări și a numeroaselor refuzuri de care, după părerea sa, Karl era singurul vinovat. Nu mai așteptă să înceapă interogările și o șterse din loc. Acest birou, era, nu încapă îndoială, și ultimul refugiu. Văzîndu-l pe șeful biroului, Karl observă cu spaimă că acesta semăna foarte mult cu un profesor de la liceul real din orașul său natal, unde acesta — foarte probabil — mai predă și acum. Asemănarea nu consta, de fapt, decît în unele amănunte, cum se și dovedi îndată; fapt e că ochelarii de pe nasul plat al acelui om, barba blondă, îngrijită ca un obiect de expoziție, spatele ușor curbat și vocea puternică, vibrînd tunător, îl umplură pe Karl de uimire pentru multă vreme. Din fericire, aici Karl nu mai fu nevoit să se concentreze prea mult, pentru că procedura era mai simplă decît în celelalte birouri. Se trecu în scripte că nu avea acte asupra sa și șeful biroului califică acest lucru drept o neglijență de neînțeles; în schimb copistul, care avea aici cuvîntul hotărîtor, nu dădu faptului importanță și, după cîteva întrebări scurte ale șefului (acesta se pregătea, în cele din urmă, să-l chestioneze mai îndelung), copistul acesta îl declară pe Karl angajat. Șeful biroului se întoarse spre copist și deschise gura să zică ceva, însă celălalt făcu un gest că totul s-a încheiat și rosti:

— Angajat !

Și trecu imediat această hotărîre în catastif. Se vede că copistul era de părere că situația de a fi fost elev la un gimnaziu în Europa era în sine atît de degradantă, încît oricine declara așa ceva trebuia crezut fără nici o tevdatură. Karl nu avu nimic de obiectat și merse spre el pentru a-i mulțumi. Întreaga chestiune se mai tergiversă și anume în acel moment cînd fusese întrebare cum îl cheamă. Karl nu răspunse imediat, era prea timid pentru a-și pronunța propriul său nume, care urma să fie trecut în scripte. Dar de îndată ce va fi primit aici, fie și în postul cel mai neînsemnat, unde să poată mulțumi pe toată lumea, el, Karl, era dispus să-și rostească propriul nume; deocamdată nu sosise încă acel moment. Îl tănuise de prea mult timp ca să-l

dea în vileag dintr-odată. Nevenindu-i, pentru un moment, altceva în minte, Karl spuse:

— Negro.

Era numele sub care lucrase în ultimele posturi pe care le avusese.

— Negro? Întrebă șeful biroului întorcînd capul și făcînd o grimasă, ca și cum prin aceasta Karl ar fi spus cea mai gogonată minciună.

Pe Karl îl examină și copistul, la rîndul său, aruncîndu-i o privire; se mulțumi să repete mimetic:

— Negro.

Apoi trecu acest nume în scriptele sale.

— Doar n-o să te apuci să scrii « Negro »? ! îi strigă șeful.

— Da, am scris « Negro », informă copistul liniștit și făcu un semn cu mîna prin care îl invita pe șef să dea, în continuare, dispozițiile de rigoare. Fu, deci, nevoit să se stăpînească; șeful de birou se sculă și spuse:

— Pentru teatrul din Oklahoma, ați fost așadar... se opri însă și nu mai putu scoate o vorbă, neputînd întreprinde nimic împotriva convingerilor sale; se așeză la loc, zicînd: « Nu se numește Negro ».

Copistul își înalță sprîncenele, se ridică, la rîndul său și vorbi așa:

— Atunci să vă comunic eu: ați fost angajat pentru teatrul din Oklahoma și veți fi prezentat de îndată conducătorului nostru.

Fu iar chemat un servitor care-l conduse pe Karl în tribuna arbitrilor.

Jos, la capătul scării, Karl zări căruciorul, apoi zări și perechea coborînd; femeia își purta copilul în brațe.

— Ați fost angajat? Întrebă omul care se mai înviorase.

Soția privea bine dispusă peste umărul lui. Karl îi spuse că a fost angajat și că urmează să fie prezentat undeva; omul zise:

— Atunci vă felicit. Și noi am fost angajați. Pare să fie o instituție serioasă, deși e firesc să nu te poți obișnui imediat cu toate. Așa se întîmplă peste tot.

Își mai spuseră o dată « La revedere », după care Karl se urcă pe podium. Înainta încet, deoarece sus, spațiul restrîns al tribunei părea înțesat de lume și, cum nu intenționa să se vîre cu forța, se opri; învălui cu privirile hipodromul care se întindea în toate direcțiile pînă la pădurile care se profilau la orizont. Simți cum i se trezește dorința de a asista la o cursă de cai. De cînd era în America încă nu avusese o asemenea ocazie. În Europa fusese dus o dată la curse, însă fiind pe atunci un puști, nu-și amintea nimic altceva decît că mama sa

îl tîrîse prin mulțime, printre oamenii care se îngrămădiseră și care nu voiau să le facă loc. Așa că, la drept vorbind; nici nu putea afirma că văzuse vreodată curse de cai. În spatele său începu să huruie o mașinărie, se întoarse și văzu cum în ecranul aparatului — care înfățișa de obicei pe cîștigătorii curselor — se rulează următorul text: «Comerciantul Kalla cu soția și copilul». Din acest loc se transmiteau, așadar, înspre birouri, numele noilor angajați.

Imediat cîțiva domni coborîră scările în fugă, discutînd aprins, folosindu-se de creioane și hîrtii cu adnotări. Karl se lipi de balustradă pentru a-i lăsa să treacă și, pentru că se creia astfel un culuar, urcă și el. Într-un colț al podiumului înconjurat cu balustrade de lemn (totul semăna cu acoperișul țesit al unui turn îngust) stătea un domn care-și sprijinea brațele în balustrada de lemn și care purta peste piept, în diagonală, o panglică lată de mătase albă, pe care scria: «Conducătorul trupei a zecea de recrutare a teatrului din Oklahoma». Lîngă el, pe o măsută, se afla un telefon, întrebuițat probabil în zile de curse, cu ajutorul căruia se pare că erau transmise conducătorului datele personale ale fiecărui solicitant în parte, încă înainte de angajare; așa se explica faptul că, deocamdată, Karl nu-i puse nici un fel de întrebare. Se adresă doar unui domn, care stătea în preajma lui cu picioarele încrucișate și cu brațul sprijinit în bărbie:

— Negro este un gimnazist din Europa.

Și acum problema lui Karl era încheiată; după ce el se înclină adînc în fața acelor domni, conducătorul se uită de-a lungul scărilor să se convingă dacă nu mai vine cineva. Pentru că nu mai urca nimeni, mai ascultă, din cînd în cînd, cîte un crîmpei din conversația dintre domnul celălalt și Karl, fiind însă mult mai preocupat să observe hipodromul, timp în care își jucă degetele pe balustradă. Erau degete fine și totuși puternice, lungi și totuși agile; acestea îi atraseră atenția lui Karl, cu toate că între timp celălalt domn îl acaparase destul de mult.

— Ați rămas fără serviciu, îl întrebă înainte de toate acest domn. Întrebarea era foarte simplă, cum erau, de altfel, toate celelalte întrebări care i se puseseră și care nu urmăreau să-l pună în încurcătură; răspunsurile nu erau verificate prin contra întrebări. Cu toate acestea, prin modul deschis în care erau puse aceste întrebări și felul în care erau așteptate răspunsurile, cu corpul ușor înclinat înainte, uneori repetîndu-le, ori subliniind reacțiile lui Karl, capul aplecat în piept, acest domn părea să acorde convorbirii o importanță deosebită, pe care nu o puteai pătrunde, dar care te făcea prudent și

sfios. În cîteva rînduri, Karl își stăpîni anevoie dorința de-a reveni asupra răspunsului dat, pentru a-l înlocui cu altul, cu șanse sporite de succes, dar tot de atîtea ori se abțînu; își da seama că o asemenea nesiguranță nu putea să facă decît o impresie proastă, pentru că nu puteai să prevezi, de cele mai multe ori, înțelesul secret al acestor întrebări. De altfel, angajarea părea a fi un fapt împlinit și conștiința acestui lucru îi dădu o stare de calm.

Întrebat dacă era fără serviciu, Karl răspunse simplu:

— Da.

— Unde ați fost angajat ultima oară? vru să știe apoi domnul acela.

Karl era pe punctul de-a răspunde, cînd acest domn, mai repetă o dată întrebarea și, spre a-l face atent, ridică degetul arătător:

— Ultima oară!

Karl înțelesese de prima dată această întrebare și, indispus din cauza acestei sublinieri, clătină din cap scurt, zicînd:

— La un birou.

Acest răspuns mai corespundea, oricum, adevărului, dar în cazul în care domnul i-ar fi cerut amănunte privind natura acestui birou, Karl ar fi fost nevoit să mintă. Domnul se abțînu însă și nu mai puse decît următoarea întrebare, la care se putea răspunde ușor și conform adevărului:

— Ați fost mulțumit acolo?

— Nu! strigă Karl aproape întrerupîndu-l.

Îl privi pe furiș și Karl observă o umbră de zîmbet pe buzele conducătorului; se căi de modul nesocotit în care răspunsese dar nu fusese în stare să reziste tentației de a striga: «Nu!», căci cît ținuse ultimul său serviciu nu avusese altă dorință decît să întâlnească întebună zi pe șeful unei alte întreprinderi care să-i pună această întrebare. Răspunsul său avea totuși un dezavantaj, întrucît acest domn îl putea chestiona în continuare asupra naturii nemulțumirii sale. Domnul însă nu-l mai întrebă decît atît:

— Ce post credeți că vi s-ar potrivi cel mai bine?

S-ar fi putut ca această întrebare să fie totuși o cursă; ce sens mai avea să întrebî așa ceva din moment ce Karl fusese deja angajat în calitate de actor? Deși își dădea seama de acest lucru, Karl nu avu totuși curajul să spună că se simte indicat pentru meseria de actor. Ocoli, așadar, întrebarea și răspunse, cu tot riscul de-a părea încăpățînat:

— Am văzut în oraș afișul și citind că oricine este binevenit, m-am prezentat.

— Acesta nu-i un lucru nou, spuse domnul, dînd a înțelege că vrea cu tot dinadinsul un răspuns la întrebare.

— Am fost angajat ca actor, vorbi Karl evaziv, spre a-l face pe acest domn să înțeleagă dificultatea de-a răspunde la ultima sa întrebare.

— Ei, da, zise domnul, și amuți din nou.

— Nu, erupse Karl și toată speranța lui de-a găsi un post începu să se clatine. Nu știu dacă am talent actoricesc. Vreau să fac, însă, un efort, încercînd să-mi îndeplinesc orice misiune.

Domnul se întoarse spre conducător și amîndoi dădură din cap aprobativ; Karl răspunsese, după cît se putea deduce, bine la întrebare. Acesta prinse din nou curaj și așteptă întrebarea următoare. Aceasta suna așa:

— Ce ați dori să studiați inițial?

Pentru a preciza și mai mult întrebarea (domnul ăsta ținea foarte mult la precizări), mai adăugă:

— În Europa bineînțeles.

Luîndu-și mîna de la bărbie, schiță o mișcare ușoară, pîrînd că vrea să accentueze depărtarea la care se situa Europa și cît de lipsite de însemnătate erau planurile ticluite pe vremuri, pe acele meleaguri.

Karl spuse:

— Doream să devin inginer.

Acest răspuns îl stînjenea, căci era ridicol să-și readucă pe tapet vechea lui intenție de-a deveni inginer, ținînd cont de cariera pe care o făcuse pînă acum în America; rostise aceste cuvinte, doar în lipsa unui alt răspuns mai de doamne-ajută.

Interlocutorul luă însă cuvintele sale în serios, cum părea să ia acel domn toate în serios.

— Ei! inginer nu poți să te faci dintr-odată; dar poate că v-ar con-veni să vă ocupați, deocamdată, cu unele lucrări tehnice mai simple.

— Desigur, confirmă Karl și era foarte mulțumit, deși, acceptînd această ofertă, însemna să fie radiat din rîndul actorilor și băgat printre tehnicieni; credința sa era însă că în această din urmă meserie se putea descurca, în mod evident, mai bine. De altfel își spunea mereu unul și același lucru, și anume că pentru el esențialul nu era felul mun-cii care i se încredința, ci angajarea lui definitivă undeva, într-un post oarecare.

— Vă simțiți destul de puternic pentru a putea îndeplini o muncă grea? vru să știe domnul.

— O, da! confirmă Karl.

Auzind aceste cuvinte, domnul îl invită pe Karl să se apropie și-i pipăi brațul.

— E băiat vînjos, aprecie acesta și îl trase pe Karl de braț înspre conducător.

Conducătorul zîmbi și, dînd aprobativ din cap, îi întinse mîna lui Karl; fără a se clinti din poziția sa relaxată, zise:

— Am rezolvat, așadar, totul. La Oklahoma se va mai reexamina totul. Vă urez să faceți cînst trupei noastre de recrutare!

Karl se înclină, în semn de rămas bun; vru să-l salute și pe celălalt domn, dar acesta se plimba pe podium încolo-ncoace, considerîndu-și atribuțiile încheiate. În timp ce Karl cobora, pe ecranul cu anunțuri apărură următoarele cuvinte: « Negro, tehnician ».

Deoarece aici toate erau la locul lor și curgeau cît se poate de normal, Karl nu ar mai fi avut nimic contra să apară pe acest ecran de anunțuri chiar numele său adevărat. Totul era întocmit cu multă minuțiozitate pentru că, în sfîrșit, în capul de jos al scării, Karl era așteptat de un servitor care îi înfășură brațul cu o banderolă. Ridicînd brațul să vadă ce scrie acolo, citi: « tehnician ».

Indiferent de direcția în care urma să fie îndreptat, Karl voi s-o anunțe înainte de toate pe Fanny, cît de fericit se desfășurase totul! Dar, spre regretul lui, un servitor îl informă că atît îngerii cît și dracii plecaseră spre următorul punct de destinație al echipei de recrutare; aveau să vestească în acel loc sosirea trupei pentru ziua următoare.

— Îmi pare rău, se posomorî Karl; era prima decepție pe care o avea în această instituție. — Aveam o cunoștință printre îngeri.

— O veți revedea la Oklahoma, îi zise servitorul. Dar veniți odată cu mine, că ați rămas ultimul.

Îl conduse pe Karl pe lîngă fundalul aceluia podium pe care stătuseră, mai întîi îngerii; acum nu mai rămăseseră acolo decît pedestalele goale. Presupunerea lui Karl, că fără muzica îngerilor s-ar fi prezentat mai multă lume să ceară posturi, nu se adeveri; nu se mai afla nimeni în fața tribunei, în afara cîtorva copilași care se luptau pentru cîștigarea unei pene albe căzută, se vede, dintr-o aripă de înger. Un băiețel o ridică, pe cînd ceilalți copii îl apucară cu cîte o mîină de chică, încercînd cu cealaltă mîină să apuce pana.

Karl arătă spre copii, dar servitorul, fără să privească într-acolo, îi spuse:

— Grăbiți-vă, a durat foarte mult pînă ați fost angajat. Exista oare vreo neclaritate?

— Nu știu, mărturisi Karl mirat, dar fără să fie prea convins de acest lucru.

Întotdeauna, chiar și în situațiile cele mai limpezi se tot găsea cîte unul care să-i facă griji celuilalt. Marea tribună rezervată specta-

torilor, în fața căreia ajunseseră acum, se prezenta ca o plăcută panoramă și Karl uită de îndată observația servitorului. În această tribună se găsea o masă mare și lungă, acoperită cu o țesătură albă; proaspeții angajați stăteau cu spatele spre hipodrom, pe o bancă și erau serviți. Toți erau veseli și emoționați; atunci când apărură Karl și se așeză neobservat ultimul pe bancă, mulți se ridicară în picioare cu paharele ridicate. Unul din ei ținu un toast dedicat conducătorului echipei a zecea de recrutare, numindu-l « părintele solicitanților de posturi ». Cineva atrase atenția că amintitul « părinte » putea fi zărit chiar din locul unde se găseau ei și avea dreptate, deoarece tribuna arbitrilor în care se aflau cei doi domni nu era la depărtare prea mare și se putea vedea. Își îndreptară cu toții paharele înspre acel punct; Karl ridică și el paharul, dar oricât de tare țipau și oricât de mult doreau să se facă văzuți, în tribuna arbitrilor nu se observa nimic din care să poți deduce că ovația fusese remarcată sau măcar că cei de acolo ar fi voit s-o remarce. Conducătorul stătea lângă el, rezemat în bărbie. Oarecum decepționați, oamenii se așezară la loc; din când în când se mai întorcea câte unul înspre tribuna arbitrilor, însă curînd atenția acestora fu captată exclusiv de ospățul copios. Se aduseră la masă păsări mari, așa cum nu mai văzuse Karl și în carnea rumenă erau împlîntate o mulțime de furculițe, iar servitorii umpleau mereu paharele cu vin; stînd aplecat deasupra farfuriei, nici nu băgai de seamă când și cum cădea vinul roșu în pocale. Comesenii care nu doreau să participe la conversație, puteau privi în voie ilustrațiile care înfățișau teatrul din Oklahoma; acestea erau puse teanc la un capăt al mesei și ar fi trebuit să circule din mînă în mînă. Dar nimeni nu se prea sînchisea de ele. Din acest motiv, lui Karl, care era la celălalt cap al mesei, îi parveni o singură poză. Judecînd după această unică ilustrată, îți puteai da ușor seama că toate celelalte trebuie să fie foarte interesante. Ilustrata înfățișa loja președintelui Statelor Unite ale Americii. La înțîia vedere, aveai impresia că nu e o simplă lojă, ci însăși scena; îți dădea această impresie balustrada, care înainta foarte mult în spațiu. Această balustradă era aurită de sus pînă jos. Între coloanele mici și subțiri, pîrînd decupate cu foarfeca cea mai fină, erau orînduite un șir de medalioane reprezentînd chipurile foștilor președinți. Unul din ei avea un nas deosebit de drept, buze cărnoase și ochi care priveau fix, în jos, pe sub pleoape îngroșate. O lumină albă și totuși blîndă, dezvăluia fațada acelei loje prezidențiale, în timp ce fundalul încadrat în catifele cu multe nuanțe și de șnururi, părea un gol umbroros, învăluit de o lumină roșietică. Loja era atît de grandioasă, în-

cît cu greu îți puteai închipui că în ea ședeau oameni. Fără a uita de mîncare, Karl privi totuși atent această poză pe care o așează lîngă farfuria lui.

Desigur că ar fi voit să mai vadă încă o poză, dar evita să se ducă să și-o ia singur, întrucît unul din servitori își așezase palma peste teancul de poze și ordinea trebuia respectată. Își plimbă privirile pe deasupra mesei spre a se convinge dacă nu cumva avea șansa ca una din poze să ajungă pînă la el. Printre capetele aplecate deasupra mîncării desluși atunci cu uimire (în primul moment nici nu-i veni să creadă) o figură bine cunoscută; era Giacomo. Fugi îndată spre el și îl strigă:
— Giacomo !

Timid ca întotdeauna, acesta se ridică de la masă, se răsuci în spațiul îngust dintre bănci, își șterse gura cu mîna și fu atît de bucuros să-l revadă pe Karl, încît îl rugă să se așeze lîngă el sau se oferi să vină el acolo unde ședea Karl; voiau să-și povestească totul de-a fir-a păr și să rămînă de-acum încolo mereu împreună. Se feriră să-i deranjeze pe ceilalți și Karl hotărî să rămînă deocamdată fiecare la locul său; cum masa era pe terminate, aveau să se întîlnească curînd, spre a nu se mai despărți niciodată. Karl mai zăbovi totuși puțin în preajma lui Giacomo spre a-l mai privi în amănunțime. Cîte amintiri îi evoca acesta ! Unde era bucătăreasa-șefă ? Ce mai făcea Tereza ? Giacomo aproape că nu se schimbase deloc; prezicerea bucătăresei șefe că în șase luni acesta avea să devină un american vînjos nu se adevărase. Era tot atît de slăbănog ca și înainte, avea aceiași obraji supti, deși acum întrucîtva mai rotunjiți din pricina bucății mari de carne care-i umplea gura și de unde scotea alene cîte un os, azvîrlindu-l în farfurie. După cele scrise pe banderolă, Karl înțelese că nici Giacomo nu fusese angajat ca actor, ci ca liftier. Teatrul din Oklahoma părea să aibă într-adevăr nevoie de oricine. Studiindu-l pe Giacomo, Karl lipsi o bună bucată de vreme de la locul său. Cînd hotărî să revină acolo, sosi șeful personalului care, urcîndu-se pe una din băncile situate în partea de sus a tribunei bătui din palme și ținu un mic discurs în timpul căruia majoritatea celor de față se ridicară în picioare; cei care nu se putură despărți de mîncare, stătură o vreme așezați, însă fură nevoiți să se ridice și ei, fiind înghionțiți de ceilalți.

— Sper, vorbi acel domn (între timp, Karl își reluase repede locul, fugind în vîrfurile picioarelor), sper că sînteți cu toții mulțumiți de ospățul nostru inaugural. Mîncarea trupei noastre de recrutare este, în general, lăudată. Din păcate, trebuie să anunț, că masa s-a isprăvit, întrucît trenul cu care veți pleca la Oklahoma pornește peste cinci minute. În ciuda faptului că este o călătorie lungă, veți avea ocazia

să vă convingeți de subliniata grijă pe care v-o arătăm. Vă prezint acum pe domnul care vă va conduce în acest voiaj și căruia trebuie să-i dați ascultare.

Pe banca pe care se afla șeful personalului se urcă un domn mic și slab care se înclină fugitiv și începu să explice cu gesturi nervoase cum trebuiau să se adune cu toții și cum urmau să se pună în mișcare. Vorbele acestuia nu fură însă ascultate, pentru că acela dintre angajați care rostise discursul inițial, izbi cu palma în masă și începu să-i dea drumul unui lung discurs de mulțumire, fără să țină cont că trenul fusese anunțat să plece peste puțină vreme, ceea ce îl neliniști pe Karl. Oratorul nu ținua cont că șeful personalului, în loc să-l asculte, dădea o serie de dispoziții șefului transportului, și se aventa într-un discurs de mari proporții, enumerând toate felurile de mîncare servite, apreciind pe fiecare în parte și încheie cu cuvintele:

— Stimați domni, în felul acesta reușiți să cîștigați întreaga noastră simpatie.

Afară de cei cărora le erau adresate aceste cuvinte, toată lumea rîdea, deși cele spuse trebuiau luate în orice caz în serios și nu în glumă.

Neajunsurile acestui discurs nu întîrziară a se arăta; drumul pînă la gară fu străbătut în pas alergător. Lucrul nu prezenta cine știe ce dificultate, pentru că nici unul dintre angajați nu avea de cărat vreun bagaj, ceea ce Karl abia acum observă cu surprindere. Singurul bagaj era căruciorul acela pe care îl împingea tatăl copilului; omul se afla în fruntea coloanei și căruciorul sălta în mîinile lui, sus-jos, de parcă ar fi luat-o singur razna, pe avenide. Era o adunătură de oameni sârmani, un fel de golănime la urma urmei, care era totuși atît de bine primită și se bucura de toate îngrijirile! Păreau a fi cu toții recoman-dați călduros șefului transportului. Pe acesta îl puteai vedea cum apucă cu o mîină ghidonul căruciorului și cu cealaltă îmbărbătează trupa, gesticulînd; apărea apoi între cei din rîndul ultim al acelei coloane, încurajîndu-l să înainteze, ori fugea de-a lungul coloanei, să-i descopere cu privirea pe cei care înaintau prea încet și își flutura batista, sacadat, pentru a le ritma alergătura.

Cînd ajunseră în gară, trenul era gata de plecare. Oamenii aflați în gară arătau coloana cu degetul și comentau încît se auzeau fraze ca acestea: «Toți aceștia sînt ai teatrului din Oklahoma!». Teatrul acesta părea să fie mult mai cunoscut decît își închipuise Karl; de fapt, el nu avusese pînă acum ocazia să se familiarizeze cu problemele teatrale. Un vagon întreg era destinat exclusiv trupei și conducătorul transportului era mai grăbit să încheie imbarcarea decît însuși

împiegatul de mișcare. Înainte de plecare inspectă fiecare compartiment, dădu câte o dispoziție și de abia după aceea se instalează și el. Întâmplător, Karl primise un loc lângă fereastră și îl invită pe Giacomo lângă el. Stăteau strâns lipiți unul lângă celălalt și se bucurau grozav de această călătorie. Nici unul nu întreprinsese încă pe pământ american o călătorie atât de lipsită de griji. Trenul se puse în mișcare și ei fluturau mâinile pe fereastră, în semn de rămas bun, în vreme ce băieții așezați în fața lor își dădură coate, găsind că cei doi sînt ridicoli.

Călătoria dură două zile și două nopți. Abia acum își dădu seama Karl de adevăratele dimensiuni ale continentului american. Privea neobosit pe fereastră și Giacomo, vrînd să privească și el, se îndesă atât de tare în Karl, încît băieții de vizavi, antrenați în jocul de cărți, se plictisiră pînă la urmă și-i cedară cel de-al doilea loc de lângă fereastră. Karl fu acela care le mulțumi, deoarece Giacomo vorbea o englezească aproape de neînțeles. Aceștia deveniră mult mai prietenoși de-a lungul călătoriei; era, de altfel, și normal să fie așa, ca între niște colegi de compartiment. Amabilitatea lor era însă uneori compromisă, pentru că de fiecare dată cînd le cădea — să zicem — câte o carte de joc, o căutau pe sub banchete și nu uitau să-i aplice câte o ciupitură zdravănă la picior, fie lui Karl, fie lui Giacomo. Luat mereu prin surprindere, Giacomo țipa, smucindu-și piciorul. Karl încercase o dată să riposteze printr-o lovitură cu piciorul dar se resemnă, suportînd pînă la urmă totul în tăcere. Dar toate aceste pățanii din micul compartiment înecat în fum (deși avea fereastra deschisă), n-aveau vreo importanță în fața măreței priveliști de-afară.

În prima zi de călătorie trecură printre munții înalți. Mase de stîncă neagră albastruie își aruncau înspre tren colțurile ascuțite. Scoțînd capul pe fereastră, căutai în zadar vîrfurile acestor masive. Prin fața ochilor se derulau văi întunecate, strîmte și rupte, care se pierdeau în direcții pe care le căutai urmărind orizontul cu degetul. Aveai sub ochi rîuri largi de munte, care se rostogoleau unduitor pe solul bolovănos, spărgîndu-se în mii de valuri spumegoase, ca să se prăbușească apoi bolborosind pe sub poduri și viaducte, deasupra cărora treceau trenuri; rîurile acestea se aflau atât de aproape, încît răceala apei lor îți răcorea fața.

.....

În românește de POP SIMION și ERIKA VOICULESCU

Sfîrșit

Max Brod despre «America»

Manuscrisul lui Franz Kafka nu are titlu. Vorbind despre cartea sa, Kafka o numea : « Romanul american » și mai târziu « Fochistul », după primul capitol apărut aparte în anul 1913. Kafka lucrase cu nespusă plăcere la această operă, adesea până noaptea târziu, manuscrisele având surprinzător de puține corecturi și ștersături. Kafka era conștient și o spunea adesea în cursul convorbirilor sale că acest roman era mai optimist și mai senin decât tot ce scrisese până atunci. În acest sens mai adaugă că Franz Kafka citea cu predilecție cărți de călătorie, memorii, că biografia lui Franklin era una din cărțile sale preferate din care citea cu multă plăcere și că era mereu fascinat de dorul de libertate, de ținuturile îndepărtate. Cu toate acestea, nu a întreprins călătorii mai mari — acestea se limitează la Franța și Italia de sus — el însă izbutește să coloreze în chip atât de plăcut această carte de aventuri, numai datorită prodigioasei sale forțe imaginative.

Kafka întrerupe brusc și cu totul neașteptat această povestire, care rămîne neterminată. Din convorbirile avute cu el, mi-a fost dat să aflu că narațiunea neterminată despre « Teatrul în aer liber din Oklahoma » urma să fie capitolul final al cărții, pentru care prevăzuse un sfârșit senin ; Kafka îndrăgise atât de mult partea introductivă a acestui capitol încât o citea și altora, cu foarte multă simțire. Cu o umbră de zîmbet și prin cuvinte enigmatice, Kafka lăsa să se înțeleagă că — printr-un miracol paradisiac — în acel teatru aproape nelimitat tînărul său erou avea să găsească un post, libertatea, sprijin moral, patrie și chiar pe proprii săi părinți.

Înainte de capitolul final mai lipsesc, de asemenea, unele părți ale narațiunii. Mai deșinem încă două fragmente mai mari, în care e vorba despre serviciul la Brunelda ; acestea nu sînt însă de natură să suplinească această sincopă din text. Cele două fragmente urmează să fie cuprinse, în viitor, într-un volum complementar, ținînd seama că eram preocupat de firul povestirii și nu de munca de filolog, care rămîne în sarcina posterității. Kafka nu a împărțit și nu a intitulat decît primele șase capitole.

Există evident o strînsă legătură între acest roman și romanele « Procesul » și « Castelul », al căror ciclu îl deschide. Kafka a lăsat posterității această trilogie a « singurătății », a cărei temă de bază o constituie stînghera izolare a omului printre oameni. Situația în care se găsește acuzatul din « Procesul », poziția omului indezirabil și străin din « Castelul », neputința de a se descurca în viața a unui copil lipsit de experiență, aflat în plin torent de viață americană, sînt cele trei adevăruri de bază a căror stranie asemănare reiese clar și simbolic din arta cu care Kafka zugrăvește realitatea, fără a recurge la termenii simbolici obișnuiți. Astfel, aceste romane se explică reciproc, toate avînd același mîez. În toate cele trei romane, Kafka vorbește despre integrarea individului în societate și, cum există o justiție supremă, are totodată în vedere și o integrare în lumea credinței divine — Împărăția lui Dumnezeu. Aici sînt înfățișate nemăpomenitele obstacole care

se ivesc tocmai în calea omului bun și drept. În « Procesul » și « Castelul » precumpănesc obstacolele, determinînd astfel caracterul tragic al acestei cărți. În « America », dimpotrivă, nenorocirea este eludată în ultimă instanță de candoarea copilărească, de impresionantă și pură naivitate a eroului. Simțim cum Karl Rossmann, acest băiat bun, care cîștigă de îndată întreaga noastră simpatie, își ajunge, în cele din urmă, țelul în viață, în pofda tuturor prietenilor false și a dușmănilor perfide, el devine un om cumsecade și reușește să-și împace și părinții. (Unele mobiluri care stau la baza acestei teme le-am amintit într-o scurtă lucrare « Kleist și Kafka » în « Viața literară » no. 28 din 15 iulie 1927). Dar drumul care duce înspre acest țel este plin de cumplite suferințe și de obstacole. « Ți-e cu neputință să te aperi atunci cînd ești întîmpinat cu reavolnță », sînt cuvintele care răsună aici, acuzînd cu tristețe această stare de fapt în acel rechizitoriu în fața oberkellner-ului, rechizitoriu la fel de diavolesc ca și procedura de judecată înfățișată în « Procesul ». Numai că în « America », lupta pentru dreptate este dusă cu o conștiință mai liniștită și cu vigoare tinerească. Iar eforturile zadarnice pentru cîștigarea unui post, întîmpinate într-una cu înșelătoare curse, amintesc de întîmplările similare din « Castelul », cu deosebirea că în « America » este rostit, în cele din urmă, cuvîntul magic « angajat », care-și pierde întrucîtva efectul din cauza unei anulate conjuncturi.

Kafka nu-l menajează mai mult pe Karl Rossmann decît cum a făcut-o cu ceilalți doi eroi a lui, al căror nume începe de asemenea cu litera K (« eu »). Ca și în celelalte două romane, nu lipsește nici aici, într-o exprimare clară și sobră, o răceală, așa cum presupuneau unele analize; lipsește mai degrabă o severitate extremă, strîns legată de o sensibilitate delicată, de aprecierea justă a celui mai complicat deznodămînt și de cea mai adîncă compasiune.

Totuși Kafka pare să aibă o atitudine ceva mai degajată față de bunul, cinstitul și neobositul tînăr, prin care se zugrăvește pe el însuși. Aici își ascunde mai puțin compasiunea care, de data aceasta, îl copleșește. Suferă, îi singerează inima ori de cîte ori această ființă nevinovată și lipsită de apărare este nedreptățită. În această carte există scene (mai ales acelea care se petrec la periferia orașului, pe care le-am intitulat « Azilul »), care amintesc extraordinar de mult de filmele lui Chaplin, frumoase încît n-au fost încă egalele în scris. Trebuie amintit că de vremea apariției acestui roman (înainte de război !), Chaplin nici nu era încă cunoscut și poate că nici nu debutase încă.

S-ar putea să-i revină tocmai acestui roman sarcina de a deschide o cale nouă pentru înțelegerea operei lui Kafka — animată de un umanism sobru și de compasiune — aruncînd o lumină vie și asupra celorlalte două mari romane apărute anterior. Din corespondența care-mi parvine din ce în ce mai des și din articole critice, deduc că întreaga operă a lui Kafka, unică și monumentală, este apreciată și îndrăgită din ce în ce mai mult. Moștenirea literară mai cuprinde încă două nuvele mai mari, rămase neterminate, însă avînd planul bine stabilit, o schiță dramatică, un ciclu întreg de aforisme avînd ca temă « păcatul » și « mîntuirea », numeroase fragmente, și un jurnal vast care cuprinde multe părți de reală valoare literară. Atunci cînd toate acestea vor vedea lumina tiparului, importanța lui Kafka va lua proporții care astăzi nu sînt nici pe departe previzibile.

Simptomatologie literară

Acum câteva secole, un înțelept uitat, spunea că nimic nu dezvoltă mai bine adâncurile decât suprafața. Dacă lucrurile ar sta așa, înseamnă că am avea o a treia cale de acces spre lucruri. Prima ar fi contemplația, intuitivă care vrea să cuprindă dintr-o dată întregul. A doua ar fi calea rațională, harnică, dreaptă și conștientă a pătrunderii raționale, analitice. A treia cale (sau grup de căi) ar fi cea a jocului. Am putea zice că înima lucrurilor glumind cu ele, mîngîind-le distrat, zîmbind și cochetînd cu ele. Ar fi de ajuns să fim manierați și politicoși cu ele, puțin indiferenți și puțin blazați. Nu va îndrăzni nimeni să afirme că această a treia cale nu e cam frivolă, ba chiar uneori clinică; că este joacă și spune chiar numele, că este superficială rețesă din definiția metodelor. Mai mult, calea aceasta de acces presupune indispensabil o anumită depărtare față de lucruri, nu le epulzează niciodată, într-un cuvînt: o interesează simptomele mai curînd decât boala.

Această cale nu datează de ieri-astăzi: Macrobius și Aulus Gellius sînt marii ei reprezentanți în antichitate, Burton și Browne în Anglia barocă, Lichtenberg în vremurile iluministe, Jouhaud și Jünger în zilele noastre, ca să nu spunem de numim numai cîțiva. Literatura lor simptomatologică se ocupă, să nu spunem de «legile accidentului», ci de modul în care accidentul se articulează la general. (Important fiind aici cuvîntul «se ocupă» spre deosebire de «studiază»).

Un corpus cît de cît de complet ar aduce selecții masive din La Bruyère, și unii moralisți francezi, cite ceva din de Quincey, Lamb, Hunt, Landor (dar și din eseele englezi mai vechi, secolele XVII—XVIII), mici observații din Balzac, Carlyle, Swift, citeva selecții din Samuel Butler și Chesterton, prozele scurte ale lui Musil, «Stenogramele filozofice» ale lui Günther Anders, în fine fragmente din vechi tratate etimologice și din marii aforiști. Din literatura română aș selecționa mai cu seamă din manualele lui Șincai, din comentariile de subol al Țiganel, din Odobescu, dintr-o enciclopedie medicală apărută la Buzău în 1910 și preluată de Academie.

O critică simptomatologică se comportă față de obiectul literar, precum literatura simptomatologică față de obiectul real. Ea cochetează cu obiectul literar, de cultură sau ideal, vrea să vadă dacă nu-l poate smulge prin glumă și camaraderie obraznică, ceea ce nici analiza rațional-disecatoare, nici contemplația sintetică sau integratoare n-au reușit. Să recunoaștem că totdeauna mai rămîne un rest. Critica simptomatologică se interesează de acel rest.

Cum face Borges literatură? Pentru el materialul pe care îl dispune arbitrar în construcții literare îl constituie adesea ideale, concepțiile filozofice, reprezen-

tări gnoseologice tradiționale. Analog procedează simptomatologia. Literatura simptomatologică se comportă ca o critică: ea comentează existența, ilustrează legile (mai ales în abaterile lor). În schimb critica simptomatologică se comportă ca o literatură: ea construiește liber cu material literar. Poziția ei este al lui *dacă-nu-cumva-totuși*. . . Poate întâmplarea fi eficientă? Simptomatologia crede că da. Ea este scrisă de oameni leneși și reticenți, este ca un fund de recipient în care se rostogolesc toți cei care nu reușesc să se împace cu o specie. Jouhandeau e prea lenes și mîndru ca să scrie romane. Jünger e prea elegant ca să scrie filosofie. Pentru Günther Anders chiar și esul e prea pretențios. Așadar, scriu simptomatologie. Să o privim cu îngăduința înțeleaptă și amuzată pe care o rezervăm ștregăriilor fratelui năstrușnic, dar să căutăm pe cît posibil să tragem profit de pe urma Itinerariilor ei excentrice și întortochiate. La urma urmei știm că și în istoria științei diletantul (*uno que si dilecta*, așadar aproape *delectantul*), amatorul liniștit, maniacul simpatice, comod și senin, au putut aduce contribuții folositoare. Cred că și simptomatologia participă modest la o diviziune a muncii spiritului.

Roger Caillois discută ceva asemănător într-un frumos eseu « Agatul lui Pirus » publicat în admirabilul *Antaios* (una din cele mai distinse și mai rafinate reviste intelectuale ce apar pe acest continent: la Stuttgart, la Klett. E condusă, după cum se știe, de Ernst Jünger și Mircea Eliade și se dedică filozofiei culturii și teoriei miturilor). Caillois comentează Ideile despre esteticul natural care de la Pliniu și pînă în zilele noastre, au avut destul adepți, oameni ce căutau să descifreze un sens artistic în roci și pietrificări de pildă. Judecata sa finală asupra acestor preocupări e negativă: « e o formă inferioară, rudimentară a unei însușiri menite unei folosiri mai înalte ». Dar, adaugă el imediat, « chiar ezitînd, ea pășește pe aceeași cale cu orgoliul implacabil care l-a îngăduit omului să studieze cosmosul, să acumuleze cunoștințe și să le articuleze în vaste sisteme. Cine știe dacă fără acest Imbold nestăpînit de a interpreta *orice* într-un fel, fie el probabil sau nu, progresul științei nu ar fi lipsit de un impuls necesar și totodată de un auxiliar prețios? » Căci, aș adăuga eu, dacă vrea să fie pe deplin eficient, utilul nu se poate lipsi de *Inutil*, ca de o forță auxiliară a sa. Utilul se naște pe solul mal larg al *Inutilului*, este o specializare a sa. Personal țin atît de mult la eficiență, încît aș vrea să încerc dacă gratuitatea nu i se poate alia.

Excese literaturii moderne? Sigur că există. Autorii lor le justifică prin efortul sălbatic de a realiza un plus de expresivitate, o comunicare mai nuanțată, mai complexă, capabilă de a fixa meandrele sufletului omenesc. Adversarii se căinează: ajungem la ininteligibil, ajungem în vecinătatea gratuității. Cine știe. poate că în bună parte e vorba de o chestiune tehnică. Mijloacele tiparului nu numai stagnează, ci chiar dau înapoi: forma literelor e tot mai standardizată, corpul la fel. Ar trebui să folosim corpuri și caractere diferite pentru pasajele, cuvintele pe care le vrem ironice, pentru cele pe care le vrem ambigue; să nu mai vorbim de momentele cînd vrem să subliniem etc. Punctuația ar putea părași primitivitatea penibilă în care se află. Ar putea să intre în joc culoarea. De aceea cel mai interesant curent avangardist mi se pare cel reprezentat de cercurile tipografice și calligrafice din Germania, Anglia, SUA, Cehoslovacia. Acolo găsești experiență cu adevărat deschisă spre viitor. În același sens: am văzut o ediție

recentă a unei piesete de Eugen Ionescu în care nuanțele de interpretare ale textului dramatic erau sugerate prin diferențe de mărime a cuvintelor (până la 5-600%) printr-o vastă gamă de caractere (până la cuvinte scrise cu litere de mină etc.) Pur și simplu, textul *cînta*: îl înțelegeam cu totul altfel. Sigur, costă; dar e un drum care duce undeva.

S-a afirmat că, odată cu dispariția analfabetismului, izvoarele limbii seacă, și ea se stabilizează în sterilitate și clișeu. Un adevăr atât de profund și dureros se aplică însă numai la vietăți blinde și lipsite de apărare; limba nu e o pradă atât de lesnicioasă și găsește resurse pentru a înlocui organe vitale lezate. Impulsul ei orb și violent de auto-prezervare îi impune să-și refacă în fiecare moment integritatea pierdută și astfel ea *secretă*, ca pe niște anticorpi, o masă scriitoricească prin care să combată o boală sau să suplinească ce s-a pierdut. Încă din vremurile romantismului poetul e tot mai des «silit să vrea» să aproximeze nebuloasele primordiale din care se constituie chiar ulterior sistemele de limbaj și sentimente. (Iată, de altfel, de ce se cuvine să fim mai iertători cu eșecurile tulburi din ultimele decenii și să elogiem cu glas mare ocazionalele reușite: căci a imita natura primară este mai greu decît a-i imita pe cei vechi). Literatura, care a putut fi substituit pentru acțiune, pentru ordine, pentru autenticitate, a putut deveni și substituit pentru analfabetism; coroana se apleacă umilă spre sol pentru ca virful sau floarea să suplinească deficiența rădăcinii. Eficace sau nu, astfel de substituiți de organ au totdeauna ceva monstruos.

Medicul de suburbie Destouches, elev al doctorului I. Cantacuzino și preocupat de probleme sociale, care își semna lucrările cu pseudonimul Louis Ferdinand Céline, a fost totdeauna un slujitor al furiilor, nu al muzelor. El scrie, dacă nu ca analfabet, atunci ca un «desalfabetizat»: a uitat să scrie și să citească, acum nu mai știe decît să vorbească. Vorbirea aceasta înseși e primară, sfârșită în unitățile ei primare: este o vorbire anterioară sintaxei și perioadelor. Pe texte de Céline și-ar putea demonstra teoria adepții originii interjecționale a limbii. Sensul se clădește treptat din expansiunea exclamației. O interjecție centrală se umflă, atrage în cîmpul ei noi unități de sens, sporește prin aglutinare. Paragraful este explicitarea unei interjecții unice: raportul între ele este cel între avalanșă și bulgăre. Un roman de Céline este o serie de avalanșe, este rostogolirea unor episoade care se nasc spontan sub ochii noștri și care de regulă nu se leagă între ele prin succesiunea logică, ci prin simplă juxtapunere. Materialul lor este visceralul în toată urîșenia, forța și adevărul său. Această limbă care nu a mai trecut prin filtrele creierului, ci a izbucnit nemijlocit din inimă și intestine este proaspătă și fierbinte. Ea clocotește, a ieșit direct din cazanele negre ale existenței, nu a mai avut timp să fie răcită, asortată și tranșată în «felii de viață» ale lui Zola (pe care Céline îl considera maestrul său, cărui i-a dedicat unica sa conferință publică și cu care era insistent comparat de Robert Denoël, remarcabil editor și prieten credincios). Nu mă sflesc să afirm că poate de la Rabelais încoace, nici un alt mare scriitor francez nu a pătruns atât de adînc în atelierele subterane ale limbii. Nici un altul nu s-a purtat astfel cu instrumentul de metal fin și impecabil care este franceza post-raciniană (Céline îl învrednicea pe Racine cu o ură neîmpăcată); tiparele limbii se tocesc, totul își modifică forma, pulsează, cu o ură neîmpăcată; tiparele limbii se tocesc, totul își modifică forma, pulsează, începe să răsuflă, să se miște. Iresponsabil și irezistibil ca un demiurg, Céline recurge la orice, la argot și pornografie, la înjurătură și superlative, pînă cînd eleganta perversă, insinuantă, precisă a francezelor literare este înlocuită cu o tinerețe nouă, caldă, robustă și dizgrațioasă. Acest analfabet titanice al limbii este

și un analfabet ideologic. Teoriile sale dezastruoase se hrănesc dintr-un anarhism total. Statul și societatea sînt răul în sine. Omul simplu, muncitorul din suburbii, țăranul din provincie, meșteșugarul sărăcit au fost totdeauna victimele afaceriștilor, polițiștilor, politicienilor, ziariștilor pe care Céline îi urăște cu ferocitate, ca pe o suprastructură exploatare aflată într-o durabilă și universală conspirație. În fața societății moderne e descumpănit, nu vede altă soluție decît distrugerea totală și cade ușor în mrejele fascismului și colaboraționismului. El va plăti scump dezorientări politice care izvorăsc de fapt din temperamentul lui generos și nestăpînit. Cadrul cel mai general al operei lui Céline — în interiorul căreia găsim și reînvierea limbii, și reforma punctuației (faimoasa notație recurentă: semnul exclamării, urmat de trei puncte) și atitudinile politice — este cel al afectelor. Céline este mînat de furie, de o nemulțumire sălbatică împotriva tuturor inhibițiilor și stabilizărilor. De aceea opera sa cea mai revelatoare este, nu *Bagatelles pour un massacre* (« Mărunțișuri pentru un masacru ») cu atmosfera de coșmar furibund, de delir dansant, aproape suprarealist, ci ultimul roman, *D'un château d' l'autre* (« De la un castel la altul »), în care o sinceritate oboșită își bombănește cu același inegalabil umor negru și rău anatemele asupra întregului univers organizat de la Sartre la Pétain. Lumea războiului, cu eșantionul ei din Sigmaringen, e puturoasă și imundă, murdară, lașă, ridicolă, vanitoasă; în ea oamenii mișună ca niște gînganii iraționale și răutăcioase, mînați de poște porcești, reținuți numai de stupiditatea proprie și de biciul altuia. Abia aici descoperim ceea ce ar fi trebuit să sară în ochi: vina satirică dominantă la Céline. Furia și scriba sînt atît de intense, atît de nemijlocite și explozive încît nimeni nu-și mai pune întrebarea dacă nu cumva diferitele părți ale operei se îmbracă și au un sens. Îl găsim îndată: este mînia răzbunătoare a mînzantopului dar și a iubitorului de adevăr. De aceea cartea cea mai frumoasă a lui Céline mi se pare totuși *Mort d' credit* (« Moarte pe datorie ») care este o adevărată narațiune romantică de sfîrșit de secol, întoarsă pe dos ca o mînușă. Ni se arată, consecvent și articulat, fără milă și fără teamă, funcțiunea interioară a mecanismelor sentimentalismului. Întreaga atmosferă a epocii, de la inventorii mustăcioși pînă la plimbările pe alei, este, totuși, în chip miraculos, restituită intact. « Demitizatorii » și « demistificatorii » care umplu saloanele Parisului literar-monden de azi, ni se par niște copii cu fundiță în fața virulenței nimicitoare a lui Céline. Ani de zile el a fost privit ca o fiară primejdioasă care trebuie ținută îndărătul zăbrelelor de fier. Dar oare cu Swift nu s-au petrecut la fel lucrurile?

Există și în secolul nostru, ceea ce n-aș fi crezut, exemple de « satiră din toate părțile ». În secolele XVIII și mai ales XIX satira oricît de excelentă, avea un « punct de vedere » — parametrii de deformare erau aplicați pornind de la un punct x din interiorul societății în spre o parte a ei. Acum nu mai este chiar așa. Apar din nou exemple de satiră fără punct de vedere, venite din afara universului uman cumva. N-am să-l citez pe Céline care e un caz prea particular, dar am descoperit incipient o astfel de atitudine la Vaugh și, foarte frapant, în romanul lui Marcel Aymé (prieten cu Céline), *Uranus*, publicat încă din 1948 la Gallimard și republicat recent în *Livre de Poche*. Cartea, care de altfel nu e excepțională, descrie stările de lucruri dintr-un orașel provincial imediat după încheierea războiului. Verva satirică îi este prilejuită imparțial de toate cele 4-5 grupuri aflate în conflicte, ba nici blajinul profesor pacifist Watrrin, care teoretizează o admirație a frumuseții lumii în ansamblul ei, nu este cruțat pînă la urmă.

Tehnica e simplă, simetrică. După fiecare gest sau acțiune care înalță cumva un personaj deasupra altora, urmează o « desumflare ». Autorul țopăle conștient în jurul fiecărui personaj, a fiecărei atitudini morale sau politice, o înregistrează din toate părțile. Lumea se micșorează treptat și uneori ne temem că fără puterea mintuitoare a satirilor (singura forță spirituală care supraviețuiește pur și lucid) ar dispărea cu totul. Bine-nțeles, Marcel Aymé nu se poate fotografia pe sine însuși din toate părțile.

În timpul vieții, Fritz von Herzmanovsky-Orlando (1877 — 1954) a fost pictor și, numai ca diletant, scriitor. În momentul în care autorul acestei literaturi pentru degustători rafinați începe să atingă tiraje masive (4 volume în editura Langen-Müller, prefațat și, pe alocuri adaptat, de Friedrich Torberg, un critic foarte influent) îl luăm vrînd-nevrînd mai în serios. Adică, în timpul vieții, cel care îl lua drept un întîrziat anacronic și amuzant din Biedermeier și baroc, spun azi (cum am încercat să arăt și eu într-un articol acum vreo patru ani), că trebuie să-l încadrăm într-o mișcare mai vastă de preluare a modalității baroce la nivel modern. (O astfel de mișcare dacă se extinde poate deveni soluția cea mai fericită a diverselor crize și nedumeriri ale artei moderne). Pieseale lui fragmentare și stufoase ca și bucășile mai scurte merită o discuție aparte. Aici din fantezie satirică descătușată are loc la tot pasul o naștere spontană a suprarealismului. Dar probabil opera cea mai încheagată rămîne *Der Gaulschreck im Rosennetz* (« Spalma mîrșoagelor în plasa de trandafiri »), singura operă publicată în timpul vieții autorului, în 1928, scurt și original roman a cărui acțiune se pretece la începutul secolului trecut. Ceea ce pare să-l intereseze pe Herzmanovsky-Orlando este raportul între barocul austriac încărcat și detaliat, sublim și prețios, elegant, înflorat și ceremonios, autoritar și ierarhic de o parte și spiritul popular vienez în bonomia sa nepăsătoare, cu nerușinări ostentative, vesel și guraliv. Acest raport e surprins în clipa cînd cele două stîluri de viață tind să se desprindă unul de celălalt. Apar funcții de un extravagant grotesc: «tatăl ei era locșitor de examinator clasa II-a a probelor de pedigri în depozitele de armăsari ale curții regale » sau « Dr. Infern. Damianus Saperdibixi, consilier satanial pe lângă Sfîntul Scaun » sau « consilier de curte Gimpelzaumer, Procurator general al colecției împărtășabile de fluturi a familiei chezăro-crăești, precum și lepidopterolog cameral al Sfîntului Scaun ». Există un comandant al gărzii staulului de Crăciun al curții « cu frumoașă uniformă cărămiziu-gălbuie, tricorn azuriu cu pene de struț », ocupat numai 3 zile pe an, în schimb « un casier pensionat al supremelor caserilor vînatorești de curte » își suplimentează veniturile curățînd de praf « colecția imperială militară de gîndaci, de pe lângă ordinul Maria Theresia ». Intrăm în dugheana unui pictor de pipe și a unui « stabiliment de împrumuturi a măștilor pentru înalta nobilime și clasele avute », întîlnim negustori de « ouă de furnică și ierburile uscate », alții de tîncuri contra ploșnițelor cu prea înalt privilegiu. Subțirele fir epic al romanului îl oferă tribulațiile tînărului Jaromir Edler von Eynhuf, secretar la depozitul de tobe al curții, care visase să devină pitic de curte, dar acum vrea măcar să se căsătorească cu una din ficele lui Zepheis Zumpi. Tribulațiile sale amoroase sfîrșesc tragic: se sinucide cu un pistol încărcat cu dinții de lapte pe care îl colectionase pentru a alcătui din ei un tablou alegoric, în cinstea aniversării împăratului. Dar înainte de aceasta traversăm cu el o lume fabuloasă și incîntătoare, o lume a decorurilor de teatru, care ne îngroapă într-o avalanșă de artificial dulceag, de seninătate sășioasă și lipicioasă, de nebulie domesticită. Asistăm la baletul Nunta de argint a lui Vertumnus și a Amonel sau răzbuarea coșuleșului de fructe

vrăjit, ne ferim de comisii supreme de castitate și de frăția « pentru perpetua deplîngere a grozăviilor Sodomei », vedem picturi cu mii de figuri cum ar fi *Pelerinajul întregii înalte aristocrații austriece la Maria-Taferl pe Dunăre* sau tablourile lui Hieronymus Muzian care zugrăvea pitici sihaștri amenințați de capre, precum și o ucidere a pruncilor de către lăcuste uriașe, împlătoșate — Alaert der Hameel îl arată acolo și pe Irod amenințînd mamele printr-o pîlnie, în timp ce tații, modești negustori ambulanți, încearcă să-i îmbune pe asasini cu tot soiul de mărfuri curioase. Cetățile de ciocolată și confeturi apar în momentele esențiale ale narațiunii. Vedem mari spectacole — baluri mascate, caruselul din Prater, primirile de după-amiază la doamna Ursula Schosulan — care sînt vîrtejuri de culori, costume, de panouri pictate. Natura a fost, evident, silită să se întegreze acestor decoruri; dar nu numai ea, ci și personajele. Nu e nevoie de moartea lui Jaromir ca să ne dăm seama că printre aceste piese mobile de decor, ele nu sînt mai mult decît mari manechine groțești, care au trecut dincolo de caricatură. O lume fixată de amintire. Cînd vedem că autorul insistă asupra asemănării între personajul principal și un bust de frizerie ni se deschide în față un abis: Herzmanovsky-Orlando este un Chirico mai bogat, mai populat, dar cu aceeași pronunțată subliniere mitic-simbolică. Iar cînd aflî că același bust de frizerie e principalul refugiu al lui Pan, închizi cartea scuturat de un scurt fior. (Chiar dacă, precum noi înșine, vei reveni).

Corectura: LIDA IGIROȘIANU

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică « Arta Grafică » — București

**PREZENTAREA TEHNICĂ
S. CIUBOTARU**

Secolul 20

**REDACȚIA: CALEA VIC-
TORIEI, 115. TEL. 16.79.22
ADMINISTRAȚIA: ȘOSEAUA
KISELEFF, 10—TEL. 18.33.99
BUCUREȘTI**

Lei 10

43 804